

ШЛЯХ У НАУКУ: РОЗПОВІДЬ ПРО ВЧИТЕЛЯ

Відповідальний редактор
професор Денисова Т. А.

ЗАПОРІЖЖЯ
2016

УДК 343.2

ББК 67.9

III 70

Укладачі:

С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. П. Рябчинська

Відповідальний редактор
професор *Денисова Т. А.*

Шлях у науку: розповідь про вчителя / [уклад.: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. П. Рябчинська ; відп. ред. Т. А. Денисова]. – Запоріжжя, «Просвіта», 2016. – 254 с.

В виданні зібрані спогади науковців про вчителів, колег, друзів – людей, які творили та продовжують творити кримінально-правову, кримінально-виконавчу та кримінологічну науку в Україні, сприяли та сприяють збереженню та примноженню традицій і цінностей наукової школи. Всім зацікавленим можна ознайомитися з їх життєвим шляхом, науковими здобутками та особистими чеснотами.

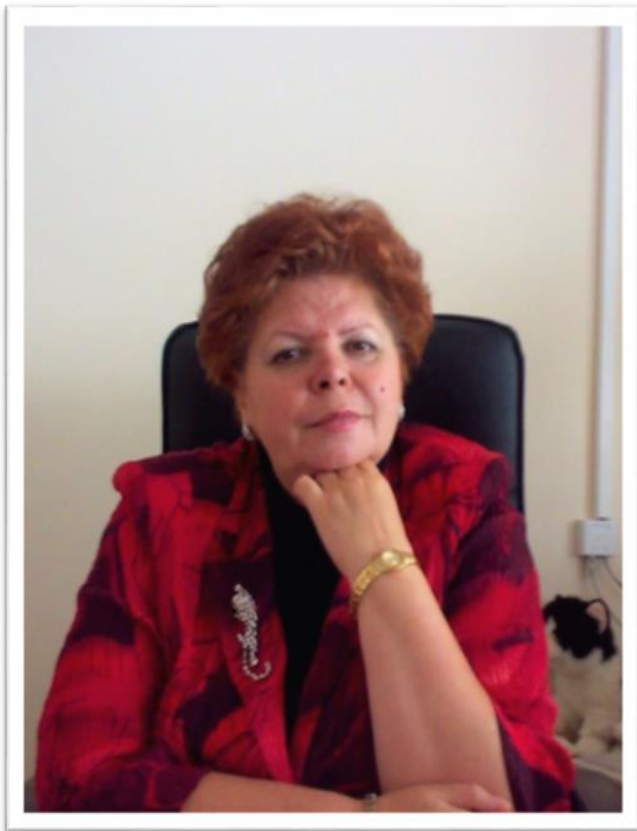
Матеріал подано в авторській редакції.

ISBN 978-966-653-402-9

УДК 343.2
ББК 67.9

© Колектив авторів, 2016

© «Просвіта», 2016



ПЕРЕДМОВА

**ДОРОГІ ДРУЗІ, КОЛЕГИ,
ОДНОДУМЦІ!**

Щиросердно з вдячністю приймаю Ваш неоціненний подарунок, який розміщено у книзі “Шлях у науку”, що присвячена розповідям про наших ВЧИТЕЛІВ!

Перш за все, бажаю міцного здоров'я, творчого натхнення та усіляких гараздів тим, хто зараз поряд з нами! Впевнена, що добрі слова, побажання щасливої долі на многі літа, компліменти та щирі вдячності необхідно говорити саме тоді, коли ми взмозі почути один одного.

Низько вклоняюсь перед пам'яттю тих, хто пішов із життя! Пішов, але не назавжди, бо живі наші спогади і пам'ять ...

Пригадаймо своє життя, батьків, вчителів, вчених, колег, друзів. Незалежно від віку, тією чи іншою мірою ми вчимося один у одного, але у кожного є людина, завдяки якій ми стали тими, якими є зараз.

Крок за кроком долаються сходинки життя: ось – перші кроки, перші слова, перша книга; ось – перші учнівські перемоги; далі – кропітка, наполеглива праця й наші янголи-охоронці, батьки та вчителі; творча праця, пошук нового, злету й помилки, несподівані повороти долі й зустрічі, гарячі дискусії та запеклі суперечки – все це долучало нас до кримінально-правової науки.

З роками стаємо більш обізнаними, сильнішими, життєво мудрішими... І, нарешті, розуміємо, що зустріч із Вчителем не була випадковою.

Зберігаючи пам'ять для майбутніх поколінь ми повинні і зможемо написати про тих з ким зводить і зводила нас доля, кому вклоняємося за життєву й правову науку, досвід та знання. Цінуймо тих, хто зараз поряд із нами, адже їх життя є прикладом. Пам'ятаймо тих, хто з небес спостерігає на наших успіхах та наставляє й застерігає від негараздів.

Вірю і знаю, що ці спогади писались нами душею, звіряючи кожне слово з биттям серця!

З глибокою повагою, сподіваннями на краще, завжди з Вами,

Тетяна Денисова

ГЛАВА I



Я верю, что ничто не проходит бесследно
и что каждый малейший шаг имеет значение
для настоящей и будущей жизни.

А. Чехов

СТАШИС ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ
Своєю дорогою по землі до своєї планети у космосі



Видатний вчений і педагог у галузі кримінального права, Герой України, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, заслужений працівник освіти України, лауреат Державних премій України, кавалер багатьох державних нагород України, міжнародних орденів і медалей, володар численних почесних звань і відзнак, державний радник юстиції I класу, учасник бойових дій Другої світової війни

Кожна людина – особистість неповторна, а реалізація її прагнення до знань, їх засвоєння і розвиток за своєю силою здатні слугувати поштовхом і підґрунтям для переходу на більш високий цивілізаційний рівень не лише цієї особи, а й суспільства і світового середовища в цілому. Знання, наука були і залишаються рушійною силою прогресу. При цьому у науковому колі

та державному і суспільному житті особливе місце займають ті, хто наділений даром приводити до знань інших – це вчителі, які ведуть своїх учнів по життю, навчають їх, залишаючи в них частку своєї душі, власних пізнань, ідей. Таким є Володимир Володимиро-

вич Сташис – державний і громадський діяч, видатний вчений, Вчитель з великої букви, якого мені пощастило зустріти на своєму шляху і пройти з ним півстоліття пліч-о-пліч дорогами життя, праці, творчої діяльності і дружби. Володимир Володимирович Сташис за своє життя багато зробив, створив, відкрив особисто та спільно зі своїми учнями, колегами та багатьма іншими людьми. Золоті зерна його щедрої душі проросли у долях багатьох людей і дали добрі сходи.

Доля В. В. Сташиса нерозривно пов'язана з долею всієї країни, в якій він народився 10 липня 1925 року в м. Суми і на заклик якої у 17-річному віці рядовим Червоної армії опинився на

фронтах Другої світової війни. Бойовий дух загартовувався в боях на Калінінському, Північно-Західному та Прибалтійському фронтах. Володимир Володимирович був комсоргом батальйону 756-го стрілецького полку 150-ї дивізії, який прославився при взятті Берліна, штурмі Рейхстагу і встановленні на ньому Прапора Перемоги. Статус комсорга, як відомо, надає на війні одну

перевагу – першим підніматися в атаку, і В. В. Сташис такою перевагою користувався не раз, демонструючи свою мужність. Підтвердженням цього є 10 бойових орденів, якими його нагороджено, і три поранення. Двадцятирічним юнаком він увійшов у мирне життя як фронтовик, інвалід із палицею в руках.



У післявоєнний час з 1946 року В. В. Сташис поєднав свою долю із долею Харківського юридичного інституту (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), і були вони спорідненими протягом 65 років. Спочатку інститут доленосно вплинув на Володимира Володимировича, зарахувавши його студентом, навчивши і створивши умови для підготовки та успішного захисту у 1954 році кандидатської дисертації з кримінального права. А потім вчений почав впливати на долю інституту своєю самовідданою працею і твердістю духу. Починаючи з 1956 року, В. В. Сташис

протягом 35 років незмінно очолював кафедру кримінального права. З березня 1964 року працював на посаді проректора, а згодом – першого проректора університету – загалом майже 50 років. Величним є шлях у 65 років його самовідданої праці сам по собі, але він воістину сприймається як героїчний, коли усвідомлюєш, що Володимир Володимирович пройшов цей шлях, маючи у своєму тілі 17 осколків від війни та кулю у хребті.

Ми добре пам'ятаємо, як колись видатний учений згадував, що після війни він навіть не мріяв про кар'єру юриста. Спочатку вступив до Харківського гір-

ничого індустріального інституту на будівничий факультет, але фізичні навантаження виявилися несумісними з його пораненнями, і за рекомендацією лікарів він пішов у гуманітарії.

Тепер, коли дивишся на життєвий шлях В. В. Сташиса у цілому, то розумієш, що назва факультету, де він починав навчатися, від слова “будувати”. У цьому проявлена його сутність, його земна місія, життєве призначення. Він нічого не зруйнував, лише будував, створював, “сіяв”. Володимир Володимирович прийшов до майже зруйнованого під час війни інституту, де вцілів тільки маленький корпус у дворі, а залишив університет, який неодноразово визнавався кращим вищим юридичним навчальним закладом України.

Життєвий шлях та здобутки Володимира Володимировича унікальні. Кількість справ, якими займався видатний учений і керівник, є такою великою, що їх вистачило б на декілька життів. Це – його внесок у розвиток, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, підготовку висококваліфікованих юридичних кадрів для органів охорони правопорядку, інших сфер юридичної практики, в оновлення усієї системи юридичної освіти України, в удосконалення її змісту, покращення наукової організації і методичного забезпечення навчального процесу, розширення передових методів навчання, поглиблення інтеграції освіти, науки і юридичної практики, у підготовку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Вагомим є внесок В. В. Сташиса в розбудову правової держави України, удосконалення законодавчого процесу і правозастосовчої практики. Він брав участь у розробці Кримінального кодексу УРСР 1960 року та Кримінального кодексу України 2001 року, проекту Конституції України 1996 року, багатьох інших законо-

проектів. Проводив велику громадську роботу. Здійснюючи таку напружену багатогранну діяльність, Володимир Володимирович завжди повністю віддавався справі, підходив до неї творчо, виконував її сумлінно і якісно.

В усіх успіхах Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого є колосальна доля зусиль і старань В. В. Сташиса. Він десятками років був організатором навчального процесу в університеті, постійно працював над його вдосконаленням. Під його керівництвом розвивалась структура університету, зміцнювалася матеріальна база, вирішувалось багато інших питань із життя університету, його викладачів, співробітників та студентів.

Загальновідомим і вагомим є внесок В. В. Сташиса в розвиток вітчизняної кримінально-правової науки, розробку фундаментальних засад кримінальної відповідальності та покарання, термінологічного апарату та законодавчої техніки, що використовується у кримінальному законодавстві. Учений є автором або співавтором понад 250 наукових праць, з яких 7 монографій, 10 науково-практичних коментарів, 14 підручників і 8 навчальних посібників. За час керування кафедрою кримінального права було підготовлено понад 50 кандидатів та вісім докторів наук, а під його безпосереднім науковим керівництвом – 29 кандидатських дисертацій, дев'ять його учнів стали докторами юридичних наук.

Є вражаючою генерація ідей цією видатною людиною, які захоплювали його учнів і втілювалися, розроблялися ними. Він створив авторитетну школу харківських фахівців із кримінального права з характерним високим рівнем наукових досліджень та їх практичною спрямованістю. Завдяки Володимиру Володимировичу на кафедрі криміна-

льного права університету й дотепер зберігається атмосфера, в якій є всі умови для творчого пошуку і вільної самореалізації наукового потенціалу кожного члена кафедри, організованість навчального та наукового процесу, поєднання вимогливості до виконання наукових та навчальних завдань із взаємодопомогою і підтримкою.

Талановитий педагог, блискучий оратор. Усім, кому в свій час пощастило слухати лекції Володимира Володимировича Сташиса, пам'ятають його вміння вдало і творчо ілюструвати теоретичний матеріал цікавими прикладами із слідчо-судової практики.

Видатному вченому при виконанні будь-яких його обов'язків – чи то у сфері організації науки та юридичної освіти в Україні, чи то у сфері правохоронної діяльності, завжди були притаманні державницький підхід, висока вимогливість та принциповість. Зокрема В. В. Сташис багато років був одним із керівників спеціалізованої вченої ради з присудження наукових ступенів доктора та кандидата юридичних наук, понад 15 років членом Експертної ради ВАК СРСР з юридичних наук; понад 20 років очолював Науково-методичну комісію з правознавства при Міністерстві освіти України, сім років – фахову раду з права, а згодом – Експертну раду з права при Державній акредитаційній комісії України; був Головою кримінально-правової секції Науково-консультативної ради при Верховному Суді України. Під безпосереднім керівництвом В. В. Сташиса розроблено державні стандарти підготовки висококваліфікованих юристів. Він виступив одним із засновників Національної академії правових наук України як центру передової правової думки та доклав багато зусиль для її становлення і розвитку.

Указом Президента від 1 листопада 2006 року Володимир Володимирови-

чу Сташису присвоєно звання Герой України з врученням ордена Держави. Це визнання його визначних особистих заслуг перед Українською державою у розвитку юридичної науки, підготовці висококваліфікованих правників, багаторічної плідної педагогічної і громадської діяльності. Заслуги В. В. Сташиса знайшли своє визнання та підтвердження і в багатьох інших нагородах і званнях. Зокрема він – кавалер ордена Ярослава Мудрого V та IV ступенів, повний кавалер ордена “За заслуги”, нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня, заслужений діяч науки і техніки України, заслужений працівник освіти України, лауреат Державних премій України в галузі науки і техніки та в галузі архітектури, державний радник юстиції I класу. Заслужений професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, почесний професор Національної академії внутрішніх справ України, почесний академік Національного університету “Острозька академія”, почесний доктор Національного університету “Києво-Могилянська академія”, почесний доктор Соломонова університету, почесний громадянин міста Харкова. Він також був нагороджений багатьма орденами та медалями Союзу РСР, церковними, громадськими та відомчими нагородами.

Широкомасштабність мислення Володимира Володимировича і його науковий і організаторський талант знайшли своє застосування на державному і міжнародному рівнях. Понад 20 років уряд нашої країни призначав його представником України в Міжнародному третейському суді (м. Гаага). Упродовж кількох років В. В. Сташис очолював Харківське відділення українсько-американського Центру вивчення організованої злочинності, створеного у 1998 році. Він неодноразово ви-

ступав із лекціями та доповідями в наукових і навчальних закладах Алжиру, Великобританії, Польщі, США та Угорщини, брав участь у багатьох міжнародних конгресах та конференціях, був членом Міжнародної асоціації юридичної методології у Канаді, Європейської асоціації законодавства, Європейської асоціації кримінологів, Лондонської дипломатичної академії.

Володимир Володимирович був видатною людиною, яка ще при житті мала світове визнання. Американський біографічний інститут визнав В. В. Сташиса особистістю, досягнення якої пропонуються для вивчення і натхнення людей ХХ сторіччя та наступних поколінь і нагородив Орденом-хрестом за визначне служіння, а також включив у 2008 році його біографію в книгу “Провідні інтелектуали світу”. Європейська академія інформації відзначила В. В. Сташиса Всесвітнім орденом науки-освіти-культури. Володимир Володимирович входить до найвидатніших інтелектуалів ХХ сторіччя. Сертифікат, що підтверджує цей високий статус, вручив йому Міжнародний біографічний центр (Велика Британія).

Його ім’я засяяло на зоряному небі малою планетою № 7373 “Сташис” (Stashis), що завжди буде нагадувати майбутнім поколінням про космічний вимір сучасниками земного шляху та земних досягнень цієї видатної людини.

У Володимира Володимировича було незвичайне поєднання внутрішніх якостей, що утворюють його особистісний портрет. Його суворість у поєд-

нанні з вимогливістю завжди мали одне коріння – відчуття відповідальності за справу, яку необхідно зробити. Разом з тим всі, хто його знав ближче, відзначали безліч його чеснот – широку ерудицію, інтелігентність, особисту скромність, незвичайну тактовність, душевну широту, гострий гумор, чуйність, доброзичливість, щедрість, любов до літератури та мистецтва. В. В. Сташис був відкритий для людей, і вони йшли до нього із різними проблемами – хто за порадою, хто за допомогою. Він завжди допомагав, як міг. Часто достатньо було почути його мудре слово, щоб зрозуміти суть своєї проблеми і те, як її вирішувати, особливо, якщо це стосувалося конфліктних ситуацій. А ще він завжди був людиною слова, нікому не давав порожніх обіцянок, а те, що обіцяв, виконував неодмінно.

Він такий: інтелігент і інтелектуал з державним і світовим масштабом мислення, справедливий, вимогливий і повоєнному дисциплінований. Він Вчитель – Генератор ідей, які втілені в його справах і справах його учнів та які ще продовжують впроваджуватися чи ще очікують свого часу. Про нього можна із упевненістю сказати: він пройшов своєю дорогою по землі до своєї планети у космосі, віддавши всі сили служінню своїй Вітчизні і рідному університету.

Весь життєвий шлях Володимира Володимировича Сташиса, легендарної людини, може і повинен слугувати прикладом для наступних поколінь як в науці, так і в багатьох інших аспектах земного життя.

Тацій Василь Якович,

*Президент Національної академії правових наук України,
ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
академік НАН України,
доктор юридичних наук, професор*

СТАШИС ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ –
видатний учений-правознавець,
засновник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

У 2012 р. в житті Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України відбулася важлива подія: його було перейменовано у Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса. Трудовий колектив підтримав пропозицію президента Національної академії правових наук України, академіка Національної академії наук України, доктора юридичних наук, професора В. Я. Тація і звернувся до Кабінету Міністрів України з проханням присвоїти ім'я видатного вченого Інституту. У його співробітників не виникло жодних сумнівів, чиє ім'я має носити Інститут. Адже установа є творінням академіка, в яке він вклав свою душу та про яке постійно дбав.

Такому рішення вочевидь передував і сам життєвий шлях Володимира Володимировича. У 1943 р. у 17-річному віці він був призваний на військову службу. З липня 1943 р. брав участь у бойових діях на Калінінському, Північно-Західному і Прибалтійському фронтах. Був комсоргом батальйону 756-го стрілецького полку 150-ї стрілецької дивізії, що прославився під час взяття Берліна, штурму Рейхстагу та при встановленні на ньому Прапора Перемоги. За весь цей час його було тричі поранено. Після закінчення бойових дій лише три відсотки молодих людей, призваних разом із Володимиром Володимировичем до лав Червоної Армії, залишилися живими, та воєнній долі було завгодно зберегти його для України. У серпні 1945 р. Володимир Ста-

шис був демобілізований як інвалід війни.

Протягом 1946–1950 рр. В. В. Сташис навчався в Харківському юридичному інституті (зараз – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). Серед студентів тих років викладачі одразу виділили молодшого лейтенанта як одного з кращих студентів курсу. Не випадково вже через рік Володимиру Володимировичу було довірено виконувати обов'язки народного судді першої ділянки Сталінського (тепер Московського) району м. Харкова. Під час навчання В. В. Сташис обрав для себе науково-педагогічну ниву, і після закінчення з відзнакою Інституту вступив до аспірантури. У 1954 р. він блискуче захистив кандидатську дисертацію, а ще через два роки молодий учений очолив кафедру кримінального права і кримінального процесу. У 1962 р. В. В. Сташису було присвоєно вчене звання доцента, у червні 1973 р. – вчене звання професора. Із березня 1964 р. Володимир Володимирович – проректор, а згодом – перший проректор Харківського юридичного інституту. Перебуваючи на цій посаді понад 45 років, він доклав багато зусиль для того, щоб Інститут став провідним юридичним навчальним закладом на теренах нашої та сусідніх держав. Професор В. В. Сташис був організатором юридичної освіти не тільки в Інституті, а й у цілому в Україні. Так, він брав активну участь в атестації в Україні науково-педагогічних кадрів з юридичних наук, багато років очолював спеціалізовану вчену раду з присудження наукових ступенів, більше п'яти років

був членом Експертної ради ВАК СРСР з юридичних наук.

Своє життя Володимир Володимирович присвятив не лише розвитку рідної alma mater та вихованню майбутніх юристів. Він зробив величезний внесок у розвиток вітчизняної кримінально-правової науки, підготував плеяду своїх наукових послідовників, створивши авторитетну наукову школу харківських фахівців у галузі кримінального права. Видатний учений також приділяв значну увагу реформуванню кримінального законодавства України та вдосконаленню боротьби зі злочинністю в державі.

У різні часи розвитку України В. В. Сташис неодноразово висловлював думку, що зі злочинністю необхідно боротися не лише на практичному, а й на інтелектуальному рівні з використанням досягнень наук кримінально-правового циклу, впровадженням позитивного міжнародного досвіду, вивченням недоліків правозастосовної практики. Вочевидь на підставі таких суджень і народився задум створити науково-дослідний інститут, який він виношував багато років та який стало можливим реалізувати лише за часів незалежності України.

У 1994 р. Володимир Володимирович був серед академіків-засновників Академії правових наук України (зараз – Національна академія правових наук України). У планах розбудови цієї установи було створення мережі спеціалізованих інститутів. Одним із перших передбачалося створити науково-дослідний інститут, що мав би займатися проблемами боротьби зі злочинністю. Цю ідею активно відстоював, а згодом взявся за її втілення В. В. Сташис.

Будучи талановитим організатором, Володимир Володимирович усе продумував до найдрібнішої деталі: він при-

діляв увагу структурі, організації роботи науковців, функціональному призначенню приміщень, подальшим науковим напрямом розвитку Інституту. При цьому він керувався не лише принципами принесення установою якомога більшої користі суспільству, а й критеріями створення необхідних та зручних умов для роботи його співробітників. За його ініціативи та сприяння було підготовлено належну матеріально-технічну та наукову базу, яка надала можливість проводити дослідження фахівцям Інституту.

Надалі вчений постійно опікувався своїм творінням, сприяв його розвитку, спрямовував роботу. Вагомим є вплив Володимира Володимировича на формування кадрового складу Інституту, зокрема, директором Інституту було призначено його учня – академіка Академії правових наук України, доктора юридичних наук, професора В. І. Борисова. Окрім того, за час функціонування Інституту В. В. Сташис неодноразово був керівником фундаментальних та прикладних досліджень, що проводилися в ньому, а саме: “Проект Закону “Про введення в дію Кримінального кодексу України”” (IV квартал 1996 р.); “Кримінальне право України. Проблеми теорії і практики застосування” (I квартал 1997 р. – I квартал 2002 р.); “Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності та покарання” (II квартал 2002 р. – I квартал 2007 р.); “Фундаментальні та прикладні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні” (I квартал 2007 р. – I квартал 2012 р.).

Окремої уваги заслуговує розробка колективом Інституту під керівництвом академіка В. В. Сташиса теми “Кримінальне право України: проблеми теорії та практики застосування”. Суттєвою складовою зазначеного дослідження було наукове забезпечення законопрое-

ктних робіт зі створення нового кримінального законодавства України. Науковим дослідженням теоретичних і практичних проблем кримінального права було порушено низку базових проблем, сформульовано концептуальні положення і висновки, які мали принципове теоретичне значення і були враховані при прийнятті нового Кримінального кодексу України 2001р., що поставив під охорону систему суспільних відносин і соціальних цінностей, які окреслилися в Україні в перші десять років її становлення як незалежної, демократичної держави.

Результати досліджень науковців відбиті в багатьох законопроектах та проектах інших нормативно-правових актів, у більш як 500 наукових працях (монографіях, наукових статтях, тезах наукових доповідей). Фундаментальні та прогресивні ідеї академіка В. В. Сташиса й сьогодні втілюються в життя у творчості колективу Інституту.

Протягом 1998–2003 рр. В. В. Сташис був директором Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні (США), у роботі якого брали активну участь науковці Інституту. Він спрямовував діяльність Центру на поширення в Україні інформації про законодавчі акти держав СНД, Європи, США з проблем боротьби з організованою злочинністю і корупцією, у тому числі у сфері економічної діяльності; розробку та впровадження в життя рекомендацій, спрямованих на усунення та нейтралізацію причин і умов, що сприяють організованій злочинності та корупції і т. п. Спільно з Департаментом юстиції США, Посольством США в Україні та Інститутом вивчення проблем злочинності він організував і провів низку міжнародних науково-практичних

конференцій і семінарів, за підсумками роботи яких вироблялися рекомендації щодо подальшого вдосконалення чинного законодавства України та практики його застосування й видавалися наукові збірки.

Наукова та педагогічна діяльність видатного українського вченого в галузі правознавства В. В. Сташиса широко відома як в Україні, так і за її межами. За визначні заслуги у розвитку освіти і науки та становленні законності в Україні В. В. Сташису було присвоєно звання Герой України (з врученням ордена Держави), його також було нагороджено 14-ма державними орденами (за часів СРСР та незалежної України), зокрема, орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня, Богдана Хмельницького III ступеня, орденом “За заслуги” I, II, III ступеня та 45-ма медалями; присвоєно почесні звання “Заслужений працівник вищої школи України” та “Заслужений діяч науки і техніки України”. Свідченням міжнародного авторитету академіка В. В. Сташиса є те, що протягом більше 20 років Уряд України призначав вченого представником України в Міжнародному третейському суді (м. Гаага).

Американський біографічний інститут (США) нагородив ученого медаллю як найбільш гідну людину, досягнення якої пропонуються для вивчення і наслідування людям XX ст. і майбутніх поколінь. Міжнародний біографічний центр (Кембридж, Велика Британія) нагородив академіка В. В. Сташиса сертифікатом заслуг за відмінну службу, яка відзначена в 25-му томі “Міжнародного словника біографій”, а також сертифікатом включення за визнання видатних заслуг, занесених у 12-ге Міжнародне видання “Хто є хто серед інтелектуалів”.

Європейська академія інформації (Брюссель, Бельгія) нагородила нашого відомого співвітчизника Всесвітнім орденом науки – освіти – культури. На честь Володимира Володимировича у 2000 р. Міжнародний астрономічний союз присвоїв ім'я Stashis малій планеті № 7373, відкритій вченими Кримської астрофізичної обсерваторії. В. В. Сташис був членом Міжнародної асоціації юридичної методології у Канаді, Лондонської дипломатичної академії, Європейської асоціації законодавства (EAL), Європейської асоціації кримінологів та інших поважних міжнародних організацій.

У 2011 р. академік пішов із життя, що стало надзвичайно великою втра-тою для тих, кому пощастило з ним працювати та спілкуватися, а також для всієї юридичної громадськості. Та його творіння – Інститут, який лише 20 років тому був лише кресленням, сьогодні перетворився на авторитетну в Україні установу, що є науково-дослідною платформою у сфері боротьби зі злочинністю загальнодержавного значення та який не має аналогів на пострадянському просторі. Увесь колектив Науково-дослідного інституту пишається тим, що установа має честь носити ім'я її творця.

Борисов В'ячеслав Іванович,
*Директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор*

Тихий В.П.

*До 80-річчя з дня народження Сташиса
Володимира Володимировича*

Іскра Божа

Іскра Божа, шляхетна душа,
Залізна воля, славетне життя.
Захисник-фронтовик Батьківщини,
Будівничий правової України.
Професор, вчитель юристів,
Генерал, глава криміналістів.
Перший проректор академії юридичної,
Академік-засновник академії правничої,
Фундатор інституту карного,
Батько кодексу кримінального.

Листопад, 2005

В.П. Тихий
С.В. Механич

ДЕКІЛЬКА ДОБРИХ СЛІВ ПРО СПРАВЖНІХ ВЧИТЕЛІВ І ЛЮДЕЙ З ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

Свій шлях до викладацької та наукової діяльності я розпочав у 2001 році, коли після роботи у слідчих підрозділах МВС прийшов у стіни Донецького юридичного інституту. З того часу відбулося немало подій, які були наповнені життєвими радощами, втратами, падіннями та підйомами.

Так склалося, що найяскравіші думки завжди пов'язані з моїми дорогими Вчителями. З кожним роком все більше розумієш те, що у своєму житті мені дуже пощастило на талановитих педагогів – Вчителів і Людей з великої літери. Хтось з великих сказав, що зустріти гарного вчителя – великий подарунок долі. Мені у цьому сенсі поталанило тричі. Дякувати долі, мені довелося навчатися у кращих з найкращих професіоналів. Свого часу доля звела мене з такими талановитими вченими, як Володимир Іванович Женунтій, Олександр Григорович Кальман, Тетяна Андріївна Денисова. Саме вони ввели мене у яскравий світ наукової діяльності і довгі роки слугують надійною опорою. Увесь час я із вдячністю переймав їх знання, досвід та мудрість. Із кандидатом юридичних наук, старшим науковим співробітником Володимиром Івановичем Женунтієм я вперше зустрівся осінню 2001 року у регіональному центрі Академії правових наук у м. Київ. Саме тоді він запропонував мені займатися науковою діяльністю і ми погодили тему кандидатської дисертації. Володимир Іванович на мене відразу справив враження справжнього вченого і порядної людини. Спокійний, степенний, виважений та розсудливий. Тоді я подумав, що саме так і має виглядати мудра людина і справжній вчений. Мене завжди дивувала його виваженість,

неординарний і критичний погляд на життя, вміння комплексно бачити проблему і знаходити правильні шляхи її вирішення. Наукові проблеми з Володимиром Івановичем ми любимо обговорювати не лише у його кабінеті, а й проходжуючись алеями парку та вулицями міста Київ. Дуже часто науково-практичні проблеми, які потребували термінового розв'язання, вирішувалися у телефонному режимі. При цьому Володимир Іванович завжди знаходить час і точні аргументи для вирішення тією або іншою не лише науковою, а й життєвою проблеми. Мене завжди вражало, що Володимир Іванович радить, пропонує, але ніколи не наполягає і тим самим залишає поле для особистого творчого пошуку. Згодом я почав відчувати, що дуже часто у роздумах задаю собі питання, а щоб сказав із цього приводу Володимир Іванович, як би він вирішив ту або іншу проблему. Пізніше я зрозумів, що за багатьма ознаками ми з ним одностудії. Навіть після захисту кандидатської дисертації у 2007 році ми не припинили співпрацю, а навпаки, наші відносини лише загартувалися і зміцніли, оскільки пройшли випробування багатьма роками плідної сумісної роботи.

Сьогодні я з гордістю можу сказати, що все моє наукове і повсякденне життя овіяне багаторічною батьківською турботою Володимира Івановича. Його енциклопедичні знання завжди слугують надійним фундаментом і прикладом для мого інтелектуального розвитку. Після захисту кандидатської дисертації Володимир Іванович познайомив мене із майбутнім науковим консультантом – Олександром Григоровичем Кальманом.

Користуючись нагодою, автор цих рядків віддає шану світлій пам'яті свого наставника – доктора юридичних наук, професора Олександра Григоровича Кальмана (24.11.1952 – 19.12.2013 рр.), який протягом шести років своїми мудрими порадами спрямовував дослідницьку роботу здобувача. Олександр Григорович завжди шукав нові підходи й нестандартні рішення в запобіганні злочинності. Визначивши регіональну кримінологію як самостійний напрямок кримінологічних досліджень, він бачив регіональну злочинність і систему її запобігання як дуже складні, але надзвичайно важливі, самостійні об'єкти кримінологічного аналізу. Він наголошував на особливостях детермінації і запобігання злочинності в регіонах. Запропонувавши тему дослідження з однойменною назвою, Олександр Григорович завжди мріяв, щоб подібна робота побачила світ.

Пригадується, як весною 2009 року Олександр Григорович приїхав на конференцію до м. Донецьк. Тоді, після цікавих виступів та дискусій я представив попередні результати із проблем регіональних відмінностей злочинності на що він відповів, що це надзвичайно цікава, але дуже складна проблема. У ході обміну думками та дискусій остаточно визріла назва теми моєї майбутньої докторської дисертації і Олександр Григорович офіційно погодився бути моїм науковим консультантом і затвердив запропонований план. Проблема дійсно виявилася дуже складною. Серед великої кількості цифр і регіональних особливостей соціально-економічного, демографічного та криміногенного стану регіонів, доводилося шукати шляхи для виявлення закономірностей функціонування та детермінації злочинності у регіонах України. Олександр Григорович завжди давав мудрі та виважені поради. Він свого часу ка-

зав, що докторська дисертація це дуже довгий і складний шлях, але шлях у тисячу міль завжди починається з одного кроку. Професор О. Г. Кальман мав унікальний талант переконання і глибину пізнання – бачив саму суть проблеми і шляхи її вирішення. До його думки прислухалися не лише вчені, а і практики. А результати його наукових пошуків були відомі не лише в Україні а і за її кордонами. Глибоку повагу викликала його щирість та доброзичливість. Серед учнів та колег Олександр Григорович користувався високим авторитетом і щирою повагою. Пригадується, як одного разу під час дискусії у групі науковців щодо ефективності системи запобігання злочинності і про думки з цього приводу вітчизняних та зарубіжних кримінологів, Олександр Григорович сміло заявив, що Ісус Христос є найкращим кримінологом усіх часів та народів. Так народилася тема докторської дисертації його другого учня і мого друга – Палія Максима Валерійовича.

Зі смертю Олександра Григоровича вітчизняна кримінологія понесла велику втрату. Однак, залишилися його ідеї, думки та поради, які, безумовно, знайдуть втілення у роботах його послідовників. Олександр Григорович завжди буде жити у серцях близьких, учнів, друзів і колег.

На цих сторінках хотілося б розповісти про доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України Тетяну Андріївну Денисову.

Поступово у мене склалося міцне переконання, що у житті нічого не трапляється випадково. Якщо у житті щось трапляється, або з кимось зустрічаєшся, то на це воля Всевишнього. Інколи одне знайомство, або одна зустріч можуть кардинально поміняти весь твій уклад і навіть подальший життєвий шлях. Дуже часто наша доля залежить від окре-

мих, здавалося б непов'язаних між собою подій та доброї волі інших людей. Ці твердження міцно увійшли у мої думки, оскільки вони підтверджені власним досвідом. Дуже яскравою та знаменною подією у моєму житті було перебування на науковій конференції восени 2013 року в місті Казань. Туди приїхала зі своєю ученицею Тетяна Андріївна Денисова. Саме тоді вона на мене справила величезне враження. До цього із Тетяною Андріївною ми зустрічалися на конференціях, спілкувалися, обговорювали різні наукові проблеми. Раніше я її знав більше як відомого вченого і досвідченого практика. Але у вказаному році мені довелося узнати її не лише як талановитого вченого, а і як цікаву Людину з великої літери. Тетяна Андріївна, як завжди, дуже цікаво виступила. Ми обговорили окремі проблеми злочинності і після офіційних заходів вирішили погуляти і поспілкуватися містом. Прогулюючись по парку та вулицями старинної Казані ми говорили, говорили, говорили... Була золота осінь, хороший настрій і чудова нагода для бесіди. Під час прогулянки мене вразив широкий кругозір і обізнаність справжнього професора. Здавалося, що Тетяна Андріївна знає все. І важко пригадати тему, яку би ми не обговорювали. Ми говорили, і про історію, і про талановитих вчених минулого, і про роль особистості у державотворенні і багато – багато про що іншого. І все було цікаво. Професор Т. А. Денисова виявилася чудовим співрозмовником. Ми зайшли у місцевих храм. Так я дізнався, що Тетяна Андріївна дуже віруюча людина. Ми поставили свічки за здоров'я рідних та близьких, згадали померлих і продовжили прогулянку. У ході бесіди Тетяна Андріївна зацікавилась темою моєї докторської дисертації. Виявилось, що вони із Кальманом Олександром Гри-

горовичем добрі друзі. Про це мені було дуже приємно чути. І я із великим задоволенням розповів їй про отримані результати. В ході бесіди шановний професор Т. А. Денисова дала цілий ряд цікавих та цінних порад, покритикувала мене за те що я намагаюся вирішити надзвичайно багато проблем і виходжу за межі об'єкта дослідження. Це на її думку віддаляє строки потенційного захисту і розмиває цінність вже отриманих результатів. Вона взяла з мене обіцянку ознайомити її із вже опублікованими результатами, що я і зробив після приїзду додому.

Тоді я ще навіть не підозрював, яку важливу роль відіграє у моєму житті Тетяна Андріївна всього через декілька місяців. Почалася темна полоса у моєму житті. У грудні 2013 року передчасно помер мій науковий консультант Олександр Григорович Кальман... Почалися події на Донбасі... Накази керівництва... Втрата майна... Нескінченні переїзди із родиною... Не до науки. Поступово я зрозумів, що за таких обставин, завершення дисертації є неможливим.

Між тим, все склалося інакше. Після телефонної розмови із Тетяною Андріївною Денисовою я отримав підтримку, про яку навіть не міг і мріяти. Тетяна Андріївна говорила коротко і була дуже серйозною. Вона сказала, що попрацювала із моїми матеріалами. Від Володимира Івановича Женунтія знає про мою ситуацію. Погоджується стати моїм новим науковим консультантом. Не дивлячись ні на що, у пам'ять про А. Г. Кальмана, я зобов'язаний завершити дослідження.

Так все і сталося. Довелося зібрати у кулак всі сили і волю. Я зрозумів, що не один і несу потрібну відповідальність за результати дослідження. Безсонні ночі... Стопки написаних та роздрукованих аркушів... Обговорення...

Серйозні розмови... Прийняття складних рішень... Справедлива критика Тетяни Андріївни та інших вчених... Материнська турбота Тетяни Андріївни... Робота над справедливими зауваженнями і порадами рецензентів, опонентів та небайдужих вчених... Багато роботи... Нескінченні поїздки... Захист докторської дисертації...

Тепер я розумію, що саме вимогливість і принциповість Тетяни Андріївни

дозволили істотно підвищити якість моєї роботи, правильно зорганізувати свій робочий час, а мудрі поради та материнська підтримка Тетяни Андріївни істотно збагатили результати дослідження, дали змогу по-новому подивитися на коло і рівень вирішуваних наукових завдань. Саме завдяки їй у мене відкрилися нові можливості і з'явилися надії на майбутнє.



Сьогодні я із впевненістю можу сказати, що моя Справжня Вчителька Тетяна Андріївна Денисова – щира й добра людина, справжня християнка, талановитий і вимогливий керівник. Немало часу вона проводить у бесідах з людьми та учнями, а тим, хто потребує допомоги, завжди дає добру й щиру пораду. Людям, які зазнали лиха чи горя, Тетяна Андріївна віддає останнє, що має, ніколи не шкодуючи про надану допомогу. Друзів та учнів вона оби-

рає за душею та серцем, – щирим і добрим. Користуючись нагодою, на цих сторінках Тетяні Андріївні хотілось би висловити слова щирою вдячності. Ніколи не забуду Вашої турботи і Ваших слів про те, що справжній вчений має бути не лише розумним і обізнаним, а повинен бути перш за все Людиною і мати високі моральні якості. Своїми добрими справами і своїм словом Тетяна Андріївна Денисова викладає найтяжчу у світі науку – як бути людиною.

Бабенко Андрій Миколайович,
*Завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент*

С ДУМОЙ ОБ УЧИТЕЛЕ...



Сколько раз, начиная со школьной скамьи, мне приходилось писать в своих ученических эссе об учителе, его роли в становлении отдельного индивидуума и общества в целом. Помню, писала абстрактно, нехотя, “на оценку”. А как иначе? Жизненного багажа – никакого, время понимания того, что быть учителем – особая миссия и исключительная ответственность, – еще впереди, само слово “учитель”, будто на автомате, вызывало ассоциацию с пантеоном деятелей победившего социализма. Да и времена моего ученичества припали на эпоху заката этого самого победившего социализма, когда заметная индивидуальность мышления, критичность в оценке происходящего, желание заглянуть на обратную сторону лубочной картинки не особо-то и приветствовались. Потом снова непростое десятилетие – надлом на макроу-

ровне – в масштабе некогда великой державы и надлом на микроуровне – в сердцах и душах простых людей. И снова не до размышлений о роли учителей, ведь мы стали жить по принципу “каждый сам себе режиссер”. Наверное, большинство из нас в эти смутные годы так и переродились бы в подобие Айтматовских манкуртов, если бы не удивительные встречи, которые случаются в реальной жизни, чтобы определить нашу дальнейшую судьбу и вывести нас на нужные параллели и меридианы. Имя таким встречам – Учитель.

Я отношу себя к счастливицам, поскольку такую встречу не пропустила. Моим Учителем на протяжении без малого двух десятилетий является доктор юридических наук, профессор, академик Национальной академии правовых наук Украины, заслуженный юрист Ук-

раины, директор Научно-исследовательского института им. Академика В. В. Сташиса НАПрН Украины Вячеслав Иванович Борисов.

... В уже далеком девяносто седьмом, в начале творческого пути, переступив порог Научно-исследовательского института, я встретила Вячеслава Ивановича Борисова. О том, что он не только директор этого Института, но и ученый, который работает над созданием самого Уголовного кодекса, узнала чуть позже. О том, что эта встреча станет судьбоносной, поняла лишь со временем. А в тот момент меня больше волновала проблема собственного резюме и соответственно вопрос – получу ли я работу? Вячеслав Иванович доброжелательно попросил меня рассказать о моих “успехах”, на что лаконично, но не без гордости ответила: “Уже сдала философию!”. Его комментарий по поводу того, что не все претенденты “в ученые” способны сдать специальность, несколько обескуражил меня: в себе-то я не сомневалась, полагая, что все остальные экзамены, да и сама защита диссертации – лишь вопрос времени. Но, сейчас понимаю, такой комментарий был то, что надо, – не испугал, наоборот, раззадорил. “Я еще удивлю Вас, директор!” – сказала я сама себе. В итоге собеседования авансом приняли на должность младшего научного сотрудника.

С самого начала работы в Институте мне понравилась атмосфера, царившая в нем, – ведь там было много моих педагогов, преподававших на курсе, на котором я совсем недавно училась, исследовались интересные и чрезвычайно актуальные темы борьбы с преступностью, инициатором разработки которых нередко был Вячеслав Иванович. Очевидно, сказывалась его потребность жить в унисон со временем, думать над тем, что волнует обще-

ство, и мастерски организовывать единомышленников, способных быть полезными в решении столь сложных проблем. И по сию пору ни одна государственная или региональная программа борьбы с преступностью не остаются вне его поля зрения и соответственно ученых нашего учреждения.

Во второй половине 90-х сверхактуальной для Украины стала тема противодействия торговле людьми. А кто инициатор разработки соответствующей фундаментальной темы? Конечно же, Борисов! Начинали работу над темой как над криминологической проблемой, но вопросы наказуемости, без которых невозможно было грамотно организовать противодействие этому виду преступности, все равно заставили обратиться к доктрине уголовного права. Не секрет, что криминологи в своем большинстве не дотягивают, что ли, до уровня качественной уголовно-правовой оценки деяния. Я же полагала, что без уголовно-правового анализа (тогда еще ст. 124¹ предыдущего УК Украины) невозможно было двинуться дальше. Вот на данном этапе, пожалуй, и начался мой особый интерес к науке уголовного права. Со своими вопросами я обращалась к Вячеславу Ивановичу. Его дар ученого-педагога позволил мне усвоить и осмыслить многие нюансы уголовно-правовой материи, что в дальнейшем ох как пригодилось в творческой работе, которую стараюсь выполнять фактически на стыке дисциплин, солидаризируясь с позицией известного американского социолога Лоуренса Ньюмана, что самые интересные в науке идеи возникают именно на стыке различных концепций, парадигм, дисциплин.

Пока тему торговли людьми осваивали коллеги из других учебных и научно-исследовательских учреждений,

мы уже подняли эту тему на должном уровне. Со временем криминологи и криминалисты Института издали коллективную монографию, которая не утратила своей актуальности и сейчас, спустя десятилетие.

По прошествии некоторого времени я узнала, что интерес к криминологии у Вячеслава Иванович не случаен – в студенческие годы он увлекался этой наукой. Тот криминологический багаж, что был получен еще студентом и аспирантом, в дальнейшем позволил ему легко ориентироваться в вопросах личности преступника, детерминации и предупреждения преступности, блестяще оппонировать криминологические диссертации, участвовать в разработке многочисленных криминологических тем. Пожалуй, у него стало правилом – входить в студенческую аудиторию, будучи вооруженным последними криминологическими данными. Какую бы тему по Особенной части уголовного права Вячеслав Иванович не прорабатывал, он всегда обращается к цифрам, характеризующим состояние преступности в той либо иной сфере.

Без сомнения, огромная удача в начале собственного научного пути, который станет твоей жизненной магистралью, твоим призванием, оказаться рядом с человеком, способным разглядеть задатки другого, развить их во что-то большее, научить самостоятельно мыслить, нежели просто отшлифовать “ремесленные” навыки, позволяющие лишь быть наплаву и ничего более. Наверное, в этом у Вячеслава Ивановича особенность методики научительства своих научных питомцев. Для него наука сродни творчеству. А в творчестве, как известно, нет шаблонов, нет единственно верных подходов. Наукой надо жить, это я хорошо усвоила. Поэтому и на экзамен по специальности пришла с достаточно проч-

ным запасом знаний, обогащенных творческим подходом к анализу прочитанного. Как же я была горда, когда на “отлично” сдала цикл дисциплин по восьмой специальности!

Потом снова годы ученичества под началом академика В. И. Борисова, когда творчество совмещалось уже с ответственной работой на должности сначала научного сотрудника, а затем ученого секретаря и заместителя директора по научной работе. Надо отметить, что с самого начала мое “научное ученичество” проходило и проходит не только под знаком совершенствования профессионального мастерства, но и с постоянным пополнением резервуаров жизненной прочности, приобретением неоценимого житейского опыта.

...Нередко пред собой мы видим именитого ученого, вполне успешного, состоявшегося человека, однако мало, что знаем о том, какой путь предшествовал сегодняшнему положению на научном Олимпе. А путь этот длиною в жизнь, долгую и порой нелегкую.

Вячеслав Иванович, как и мои родители, – ребенок поколения сороковых. Наверное, поэтому с большим интересом я впитываю информацию о том времени, когда деревья для наших родных были большими. Благо, Вячеслав Иванович – очень хороший рассказчик. Его истории будто бы лишены ненужных эмоций, лишь факты, одни лишь факты, но образы при этом возникают настолько яркие, что забыть их уже невозможно.

...Маленький Слава родился в далеком Поволжье в эвакуации. Горький вкус войны и голода – картофельный жмых, дорога домой – накрепко впечатавшиеся в детскую память кресты обгорелых церквей – вот то первое, чем жизнь наградила будущего академика. Потом несытое, но относительно светлое детство. Любимый Житомир, рядом

любящие дед и бабушка, которых внук называл папой и мамой. Шалости, чуть не стоившие мальчугану жизни. Двор и школа с бесконечными мальчишескими рассказами о родителях-героях. Первая попытка заявить о себе с научным докладом в строительном техникуме в аккурат ко дню, который через много лет будет объявлен Днем защиты прав человека. Наверное, родные не успели и оглянуться, как закончилось Славино детство, а затем и отрочество. Пришло время службы в рядах Советской Армии. Перелистывая страницы прошлого, теперь мы все больше видим негатива, а ведь служба в армии в то время – чуть ли единственная повинность, которую стремилось исполнить все мужское население страны.

Для Вячеслава Ивановича армейская тема – отдельная страница его жизненного пути – ответственного, самостоятельного, нелегкого. Интеллигентному житомирянину выпало служить в строительных войсках Новосибирского и Забайкальского военных округов. Сложно даже представить, как далеко он оказался от дома! Еще сложнее представить чувства, обуревавшие молодого человека, увидевшего, так сказать, портрет тамошних жителей – результат “великого переселения народов” со времен правления царицы-матушки до политики сталинских лагерей. Но не это главное. Главное – отслужил и выжил! Именно выжил, избежав и морозов, и ножей лихих людей! Полученная в техникуме строительная специальность стала хлебной карточкой не только для него, но и для большого коллектива сослуживцев, “летопись” трудовых будней которого, будучи грамотным нормировщиком, он тщательно вел.

А еще было “Дело о мандаринах”, когда Вячеслав Иванович изобличил армейских мошенников, урезавших

столь редкий паек к празднику и без того полуголодным солдатам. А еще – то чувство интернационализма тогда еще, на зависть многим, необъятной нашей родины, которое не раз выручало в армейских буднях и которое до сих пор заставляет его помнить имена, фамилии своих товарищей, нередко “неарийской расы”, с теплотой перебирать в памяти фрагменты братской заботы и взаимовыручки. А еще, еще, еще... Да много этих самых “еще” осталось далеко там, в шестидесятых. Но жизнь диктовала свои законы, а значит, надо было двигаться дальше, прочерчивать новые вехи.

Юридический институт, путь становления как ученого, педагога, администратора – об этом периоде жизни Вячеслава Ивановича Борисова мы более-менее знаем. А что же оставалось за кадром официальных опусов о жизни ученого?

А за кадром, по крайней мере, осталось увлечение Вячеслава Ивановича во времена студенчества-аспирантства-доцентства самиздатовской литературой, в которой печатались произведения Солженицына, Гиляровского, Галича, Довлатова, Бродского, Евтушенко. Сейчас можно предположить, что интерес к творчеству этих поэтов и прозаиков был своеобразным проявлением несогласия с партийно-бюрократической политикой, проводимой в обществе, источником альтернативного взгляда на происходившие в СССР события, Евангелием либеральной читающей публики. Приобретенные с рук, перепечатанные и зачитанные до дыр брошюры в те, как принято говорить, застойные годы для сегодняшнего поколения, возвращенного в условиях снятия всяких запретов и, по сути, идеологической вакханалии, кажутся чем-то бессмысленным. Но не для поколения Вячеслава Ивановича! Очеви-

дно, канва самиздатовской литературы позже сменилась интересом к истории Украины, поступь которой показывает, что в ней так же не все однозначно. Порой возникает чувство, что передо мной профессор истории, будто бы подспудно призывающий анализировать, думать, проводить аналогии, делать собственные выводы и прогнозы.

Творческой осью, конечно же, есть любовь к ближним. А она, безусловно, присутствует в жизни академика. Без доброй улыбки не могу не притронуться и к этой теме. Вот уже без малого 45 лет двадцать девятое апреля каждого года в семье Борисовых – день белых калл как символа любви, как символа некогда взятой ответственности за семейную лодку счастья. Цветы предназначаются для удивительной женщины Валентины Ивановны – верной спутницы, супруги, единомышленника Вячеслава Ивановича. Блестящий педагог, организатор, ученый – такими талантами одарила и ее природа. Творческо-семейный тандем Борисовых, словно магнитом, притягивает к себе многочисленных окружающих. Наверное, и на далеком острове, они не смогли бы хоть ненадолго перестать думать о тех, кому так нужна их помощь и поддержка.

Тема далеких стран в жизни Вячеслава Ивановича ... и первая ассоциация – Народная Демократическая Республика Йемен. Его, без преувеличения, интернациональный долг. Только представить себе! Учебник по уголовному праву Йемена, который наверняка и сегодня остается единственным арабским толково написанным учебником! Как говорится, нет пророка в “чужом” отечестве, а есть всего лишь первоклассные специалисты-криминалисты – наши с вами соотечественники.

Вообще тема Йемена – особая тема в судьбе Борисова, тема ответственной

и напряженной работы, по которой складывалось представление о советских специалистах, тема испытаний, дружбы и потерь. К сожалению, сегодня все чаще и чаще от Вячеслава Ивановича слышишь про тех, кто был с ним там, и кого уже нет с нами здесь... Видно, дали о себе знать климат, солнечная радиация, нагрузки. В такие моменты хочется поскорее прогнать эту грусть – не могу видеть, как он печалится, хорошо понимая, что есть такое боль невозвратных утрат...

Но об утратах, к счастью, нам не приходится долго думать. Сегодняшняя работа и темп жизни не позволяет этого. Нагрузки немаленькие. Требуется инициативность, самоотверженность, выносливость, энергичность, сосредоточенность. Научно-исследовательский институт, который возглавляет Вячеслав Иванович, за 20 лет своего функционирования стал одним из признанных в Украине центров юридической мысли, плацдармом для подготовки кандидатов и докторов наук. И хотя сейчас мы переживаем не лучшие времена, но благодаря усилиям директора удалось не только сохранить костяк нашего Института, но и усилить его научный потенциал – ведь каждый из нас понимает, что ситуация испытывает на прочность, качество украинской науки страдать не должно, прервать связь научных поколений допустить нельзя. Это ежедневно подчеркивает Вячеслав Иванович. Сюда следует добавить и политику мощной творческой поддержки начинающей, еще достаточно не окрепшей, молодежи. Не всегда согласна с подобным подходом, полагая, что авансами раздавать похвалу и одобрительные оценки весьма опасно. Но аванс в свое время был даден и мне. Поэтому – кто знает? – может, здесь и кроется дальновидность, житейская мудрость – уметь приумножать, а не

разбазаривать, смочь разглядеть, а не проглядеть. Мне этому еще учиться и учиться...

А сколько, как я говорю, параллельной работы, помимо фундаментальных исследований, проводит Борисов! Иногда даже упрекаю его за это: мол, ну сколько можно? Координационное бюро по уголовному праву, отделение уголовно-правовых наук НАПрН Украины, Ассоциация уголовного права, ежегодные форумы криминалистов, учебники, аспиранты, студенческие кружки и т.д. и т.п. Сейчас еще и подготовки к изданию Большой украинской юридической энциклопедии. Хотя хорошо понимаю, что мое недовольство объясняется всего лишь тем, что я просто не успеваю за Учителем.

Не секрет, что я не любила и не люблю соавторство как форму презентации научных результатов. Пожалуй, единственное исключение делаю лишь для одного соавтора – на предложение Вячеслава Ивановича поработать в творческом союзе отвечаю согласием. Очень уж интересные и разноплановые темы становились предметом нашего осмысления – потерпевшие в уголовном праве, преступления против свободы и воли человека, иные уголовно-правовые последствия, проблемы возвращения вчерашних осужденных назад в законопослушное общество, преступность маргиналов, история нашего Института, Национальной академии правовых наук Украины и др. И сейчас у нас много совместных научных задумок, найти бы на всё время...

...Спасибо Татьяне Андреевне Денисовой за прекрасную идею написать книгу о наших Учителях, за приглашение посвятить несколько страничек тем, кто сыграл определяющую роль в нашей жизни! Сомнений в том, чтобы принять участие в реализации такого проекта, у меня не было. Загорелась как-то сразу. Но привыкла делиться своими замыслами. Вот и пришла к Учителю, чтобы объявить: “Я пишу о Вас, Вячеслав Иванович!” Он скептически отнесся к затее, подумал какое-то время и сказал: “Давай, позже. Не сейчас. Как-нибудь потом..., после...”. Нет, сейчас! Я поняла, что Вы имели в виду! Но глубоко убеждена в том, что говорить об Учителях надо сейчас, не откладывая на потом, пока вы, Учителя, рядом, пока вы, Учителя, можете укорить или похвалить нас за наши поступки, пока не поздно...

P.S. Эти строки я пишу в преддверии Дня рождения Учителя. Сразу хочу попросить у Вас, Вячеслав Иванович, прощение за то, что ослушалась, написала, не удержалась. Уверена, что Ваш персональный ангел-хранитель или какие-то другие сущности, пристально оберегающие Вас, помогали писать мне эти строки. Пусть они станут для Вас неожиданностью, может, удивят Вас, но никак не разочаруют, поскольку искренность и ценна тем, что ее приятно излучать просто так...

И еще! Не покидайте нас, Учителя, ибо пока Вы есть, мы все остается вашими счастливыми научными детьми....

Батыргареева Владислава Станиславовна,
Заместитель директора Научно-исследовательского
института изучения проблем преступности
имени академика В. В. Сташиса НАПрН Украины, доктор юридических наук,
старший научный сотрудник

БАЖАНОВ МАРКО ІГОРОВИЧ



**Доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік)
Національної академії правових наук України,
Заслужений діяч науки і техніки України, Заслужений професор
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого**

Доля подарувала мені щастя зустріти на життєвому шляху дуже багатьох розумних і талановитих, добрих і щирих, вищого ступеня порядності й надзвичайно унікальних людей. Але особливе місце серед них посідає мій шановний Учитель професор Марко Ігорович Бажанов, який, без перебільшення, сформував мене як науковця, багато в чому вплинув на формування мого світогляду й подальшу життєву дорогу. Гірко усвідомлювати, що Учителя вже більше 14-ти років немає на цьому світі... Але з нами лишилися принесені ним у світ наукові знання, тепло і світло його душі, доброта серця, лишилися спогади про нього. Деякими із них я й хочу поділитися.

Серед широкої юридичної громадськості ім'я Марка Ігоровича Бажанова асоціюється, перш за все, з образом справжнього вченого, людини, відданої високим ідеалам науки. Він зробив неочіненний внесок у становлення і розвиток харківської школи кримінального права, у якій і сам виріс та сформувався як науковець, якій віддав усе своє життя. Покоління вчених, до якого він належав, навчалося кримінального права в основному на літературі дореволюційних вітчизняних криміналістів, оскільки радянської літератури було зовсім небагато. Саме тому Марко Ігорович любив перечитувати, як він говорив, “стариків”, часто посилався на них в своїх публічних виступах і лекціях, вчив і нас, що негоже

їх забувати, бо, як відомо, все нове – це багато в чому добре забуте старе.

Марко Ігорович був надзвичайно принциповим у науці, давав свою компетентну оцінку науковій роботі, незважаючи на чини й звання її автора. Нерідко він повторював, що в науці генералів немає і що істина не встановлюється голосуванням. При цьому навіть при найкритичнішому ставленні до опонента Марко Ігорович був прикладом тактовної, поважної критики, і нас цього навчав. Пам'ятаю, як він, обговорюючи з одним із авторів прочитаний рукопис докторської дисертації, радив йому виключити з тексту на кшталт “глибоко помилково”, “неправильно”, “невірно” тощо. Він, посилаючись на історичні факти, застерігав автора, що якщо вчора ми говорили про якесь положення, що воно глибоко помилкове, то не слід виключати, що завтра будемо стверджувати, що воно є єдино вірним.

До дисертаційних робіт він ставився з особливою ретельністю та вимогливістю. Пам'ятаю, як під час обговорення на кафедрі кандидатської дисертації один з опонентів сказав, що робота йому в цілому сподобалася. У відповідь Марко Ігорович зауважив, що подобатися або не подобатися може, наприклад, дівчина, а робота повинна оцінюватися з позицій науковості або ненауковості. Марко Ігорович ділив дисертації, залежно від якості, на три категорії: високого й середнього рівня, а також дисертації, які відповідають мінімальному рівню вимог, що висуваються до таких робіт. І я не пам'ятаю випадку, коли б він взяв участь в позитивній оцінці відверто слабкої роботи.

Марко Ігорович був блискучим оратором, чудовим лектором. Його лекції для студентів, виступи на засіданнях кафедри, вченої ради, наукових конференціях і симпозіумах завжди приємно вражали уяву слухачів. Я пам'ятаю, як будь-який його виступ перед аудиторією

приводив до того, що затихав шум, вщухали розмови і всі вслухалися у кожне його слово й фразу. У кожному своєму виступі він знаходив саме те головне й важливе, що змушувало задуматися над проблемою, цікаво ставив питання, пропонував оригінальні рішення – все це породжувало бажання глибше й ґрунтовніше ознайомитися з піднятою проблемою. Він і нас навчав того, що нема чого виходити на кафедру перед науковим зібранням, якщо нічого сказати нового й цікавого, тим паче говорити про відомі речі, та ще й обмежуватися нічого вартими деклараціями і банальностями. І як він щиро радів, якщо його учень виступив зі свіжою думкою, цікавим повідомленням, ставив проблему, пропонував оригінальний підхід до її розв'язання! Він обов'язково підійде й похвалить! А це, природно, дуже підбадьорювало й зобов'язувало нас ще більш відповідально підходити до публічних виступів.

Марко Ігорович був чудовим майстром слова, ґрунтовно знав і любив мову. Всі ми вчилися у нього не тільки ораторському мистецтву, але й умінню грамотно викладати свої думки. Я пам'ятаю, як одного разу після відкритої лекції одного нашого початкуючого викладача, ми зібралися на кафедрі для обговорення його лекції. У таких випадках Марко Ігорович зазвичай давав можливість висловити свою думку всім бажаючим, починаючи із молодших за віком, і лише після цього сам підводив підсумки обговорення. І ось на цьому обговоренні я висловив зауваження з приводу того, що лектор, на мій погляд, зловживав вичурною, витіюватою мовою, “перенаситив її досить важко засвоюваною термінологією”. Мені здавалося, що лекція, особливо для студентів другого курсу, які починають вивчати кримінальне право, повинна викладатися більш простою, доступною і зрозумілою мовою. Я пам'ятаю, що не

всі колеги зі мною погодилися, вважаючи, що це призведе до спрощення викладу матеріалу. Після цього я і сам почав уже сумніватися в своїй правоті. І ось, вислухавши всіх, висловив своє ставлення до якості прочитаної лекції і наш Учитель. І буквально однією фразою, одним висловлюванням він розставив всі крапки над “і”, зазначивши, що простота викладу не означає його спрощення. Так, лекція, безумовно, повинна нести в собі корисну і важливу інформацію. Однак викладати її треба простою, доступною і зрозумілою для аудиторії мовою, мова повинна бути не тільки професійною, а й чіткою, ясною, логічно вивіреною, без зайвого “прикрашення і розквітчатості”.

У той же час Марко Ігорович умів і слухати. Виступаючи перед колегами по кафедрі, членами Ради, учасниками будь-якої конференції, ми часто в якості “головного слухача” обирали саме Марка Ігоровича. Відчуваючи його увагу, що виявлялася навіть в міміці обличчя, ти мимоволі заспокоювався, додав природне хвилювання, висловлюючи свої думки більш чітко й послідовно.

Марко Ігорович не тільки вчив людей, був справжнім Учителем, але й цінував, шанував працю, успіхи й досягнення в науковій творчості своїх вихованців. У кожній його статті, монографії він обов’язково посилався на роботи своїх учнів, які зробили певний внесок у розробку тієї чи іншої наукової проблеми. Я пам’ятаю, коли він готував до видання свою монографію з проблем призначення покарання (видана в 1980 р.), то в бесідах з молодим тоді науковцем В. І. Тютюгіним не соромився радитися, хотів почути і його думку з того чи іншого питання. І тут же в жартівливій формі говорив, що “канонізує” його, посилаючись у своїй монографії на ті висновки й положення, які

висловлені в його кандидатської дисертації, виконаної, до речі, під керівництвом М. І. Бажанова.

Марко Ігорович завжди був зацікавлений в успіхах учнів, цінував їх час, розумів те хвилювання, яке відчували ми, віддаючи на його суд той чи інший рукопис, і те нетерпіння, яке охоплювало нас при очікуванні його оцінки. Якщо, наприклад, ти сьогодні віддав йому рукопис глави дисертації або статті, то вже через день обов’язково від нього надійде дзвінок із запитанням, коли мені зручно з ним зустрітися, щоб обговорити написане. Можете собі уявити, що відчуваєш, коли шановний професор запитує, коли мені зручно обговорити прочитаний ним мій рукопис?!

Марко Ігорович жив не тільки науковими, але й життєвими інтересами своїх учнів, знав наші проблеми, прагнув посильно допомогти в їх вирішенні. Не раз приходили всі ми, його учні, за мудрою порадою до Вчителя, як вчинити в тій чи іншій ситуації. Мені запам’яталася одна закономірність: якщо я діяв за порадою Марка Ігоровича, то все виходило якнайкраще; якщо ж вирішував “посамовільничати”, то обов’язково потрапляв у халепу.

Проте, відомо, що не завжди ми чинимо так, як хотілося б Учителю... При цьому, однак, і в таких випадках Марко Ігорович завжди звертався до нас тактовно й ввічливо. Але вже по його інтонації і формі звернення ми могли визначити, чи задоволений він нами, чи ні. Мене, наприклад, у доброму настрої Марко Ігорович називав на ім’я: “Юра”, іноді “Юрочка” (він виділяв мене як улюбленого учня, хоча зовні це ні в чому й не проявлялося). У разі ж, якщо Марко Ігорович був незадоволений мною, він звертався до мене підкреслено офіційно – “Юрію Васильовичу”!



Глибину знань, принциповість, широкий кругозір і практичну кмітливість Марка Ігоровича я особливо відчув, коли працював разом з ним над підготовкою проекту КК України в складі робочої групи Кабінету Міністрів України. Так склалося, що з 25 членів робочої групи над проектом активно працювали саме харківські криміналісти (тому іноді КК небезпідставно називають харківським).

Обов'язки розподілилися фактично таким чином, що відповідальність за підготовку питань, редагування тексту та інше із Загальної частини проекту КК було покладено на Марка Ігоровича й на мене. Пам'ятаю, як після кожного засідання нашої групи ми збиралися в кабінеті М. І. Бажанова і готувалися до наступної зустрічі або продумували аргументи “за” і “проти” щодо тих пропозицій щодо вдосконалення проекту КК, які у великому обсязі надходили на адресу робочої групи від народних депутатів України, представників практичних відомств, іноземних експертів,

науковців та приватних осіб. Марко Ігорович глибоко вникав у поставлене питання, відразу “схоплював” суть проблеми, системно оцінював її, пропонував вирішення, обґрунтував свою позицію, сприймав наші аргументи.

У Марка Ігоровича склалися особливі ділові і дружні відносини із багаторічним завідувачем кафедри кримінального права професором В. В. Сташисом. В силу службової зайнятості останнього одночасно і на посаді першого проректора інституту (зараз – Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого), Марко Ігорович протягом багатьох років (з 1966 до 1991 рр) неодноразово виконував обов'язки завідувача кафедри. При цьому він зумів створити і зберегти на кафедрі доброзичливі, ділові відносини, в колективі кафедри завжди панувала атмосфера високої вимогливості, об'єктивності та справедливості. Так, більшість поточних робочих питань він вирішував одноособово відповідно до загальних установок завідувача кафед-

ри. Цікаво, що при вирішенні важливих кафедральних проблем ними завжди закладався якийсь принцип. Наприклад, при рекомендації співробітника на звання доцента завжди дотримувалася черговість в захисті кандидатських дисертацій. Винятком з правила слугувало лише призначення викладача на адміністративну посаду.

Марко Ігорович був справжнім хранителем кращих традицій нашої кафедри. Він добре пам'ятав, багато знав і завжди доречно, вчасно і прекрасно розповідав про тих людей, які стояли біля

витоків становлення нашого наукового колективу. Його розповіді, спогади про таких відомих вчених, як професори М. М. Гродзинський і В. С. Трахтеров завжди були цікавими й повчальними. Це породжувало у нас – молодих членів колективу – бажання більше дізнатися про цих людей, глибше освоїти їхню наукову спадщину, вчитися у них майстерності наукової полеміки. Я впевнений, що багато хто з нас звернувся до праць цих вчених саме завдяки розповідям про них нашого Вчителя – Марка Ігоровича Бажанова.



Марко Ігорович усіляко заохочував створення кожним із нас власної наукової бібліотеки. Розповідав, як після війни, відчуваючи матеріальну нужденність і маючи одну лише шинель, він більшу частину коштів витрачав на придбання книг. Після смерті Марка Ігоровича його дружина Інна Володимирівна передала блискучу бібліотеку Марка Ігоровича на кафедру кримінального права Університету, з якою було пов'язане уся його життя.

У кафедрі Марко Ігорович вбачав не тільки педагогічну структурну одиницю вузу, але, перш за все, наукове співтовариство. Він прагнув підштовхнути колег до постановки й обговорення цікавих та значущих проблем кримінально-правової науки і педагогічної практики. На засідання кафедри зазвичай ним виносилися важливі, принципові питання: обговорення дисертацій, а також проблемних питань кримінально-правової науки і педагогічної практики.



Багато що ще можна сказати про нашого Вчителя: про те, як не любив він адміністративної роботи, і нас закликав не захоплюватися нею, а займатися наукою; про його наукову щедрість і доброзичливість; про вимогу до нас відвідувати всі кафедральні банкети; про ставлення до друзів, колег і студентів; про вміння зберігати довірені йому особисті таємниці; про трепетне ставлення до дружини й сина; про обов'язковість у стосунках, про педантичність в грошових розрахунках і готовність надати свою допомогу ближньому; про політичні уподобання та багато іншого.

Минуло вже багато років з тих пір, як поруч з нами немає нашого Вчителя.

25 жовтня 2001 року ми очікували його з доповіддю на черговій науковій конференції, але це виступ не відбувся у зв'язку з передчасною раптовою кончиною Марка Ігоровича. Однак не проходить і дня, щоб ми не згадували його добрим словом з якогось приводу: чи то готується до перевидання кафедральний підручник, натхненником створення якого він свого часу став, чи обговорюється будь-яка наукова проблема чи просто йде мова про кафедральні або особисті справи. У всьому цьому як і раніше Марко Ігорович Бажанов разом з нами – у нашій пам'яті і нашому житті.

Баулін Юрій Васильович,
*Голова Конституційного Суду України,
академік Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор*

ЄМЕЛЬЯНОВ ВЯЧЕСЛАВ ПАВЛОВИЧ



**Доктор юридичних наук, професор.
Професор кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського
національного університету внутрішніх справ**

Моє перше знайомство з В'ячеславом Павловичем Ємельяновим відбулося заочно. Це було, коли я тільки-тільки розпочала свої кримінологічні розвідки. До моїх рук потрапила видана у 1980 році Саратовським університетом книжка “Злочинність неповнолітніх з психічними аномаліями”, написана В'ячеславом Павловичем за редакцією професора Й. С. Ноя. Нагадаю, що довгий час у кримінологічній науці СРСР в цілому, та УРСР зокрема, ставлення до біопсихологічної складової у природі поведінки людини було або явно негативним, або її значення применшували до мінімального. Натомість у цій роботі наголошувалось на необхідності синтезу соціального і біологічного знання. При цьому теоретичні положення підкріплювались власними емпіричними дослідженнями. Цікаві результати, ясність

та доступність викладення, витончена літературна мова викликали моє захоплення. Зрозуміло, не поділитися цим з учнями я просто не могла, тому багато матеріалу використовувала під час занять із курсантами.

Коли ж у 2001 році В'ячеслав Павлович прийшов працювати до Національного університету внутрішніх справ як провідний дослідник проблеми кримінальної відповідальності за тероризм і злочини з ознаками тероризування, я навіть не одразу усвідомила, що це одна й та сама людина. Можливо, свою роль відіграла також і моя помилка щодо того, як може виглядати цей вчений. Уява малювала розважливо-серйозну літню людину. Я ж познайомилася з молодим, енергійним, веселим, імпозантним чоловіком, якому личили як цивільні костюми, так і міліцейська форма;

який міг як легко підхопити чийсь жарт, так і швидко перейти на серйозний тон при обговоренні службового питання.

В'ячеслав Павлович очолював кафедру кримінального права та кримінології Національного університету внутрішніх справ з 2001 по 2004 рік. Увесь цей час імпонувала його манера приязного ставлення до всіх людей – керівництва, підлеглих, курсантів – та прагнення підтримувати той самий університетський дух як тип інтелектуального співтовариства. Мабуть, саме через це основним своїм пріоритетом В'ячеслав Павлович визначив наукове зростання кафедри. Під його “крилом” низка ад'юнктів і здобувачів підготували та захистили дисертаційні дослідження. І через декілька років на кафедрі фактично не залишилось викладачів, які не б не мали наукового ступеню.

На необхідності наукового зростання і мене, як його заступника, В'ячеслав Павлович наголошував неодноразово. Декілька місяців у нас пішло на обговорення можливої теми докторської дисертації. При цьому він не тільки вислуховував мої пропозиції та висловлював свою власну думку, але й наполіг на необхідності звернутися за порадою до таких авторитетних науковців, як Володимир Васильович Голина та Наталія Олександрівна Гуторова. Внаслідок ось таких “колективних дискусій” і був визначений майбутній напрямок дослідження.

Ще хочеться звернути увагу на таку рису В'ячеслава Павловича, як душевна щедрість. Він залюбки ділиться з учнями своїми знаннями. Загалом же, як мені здається, його науковому керівництву та консультуванню учнів здебільшого притаманні легкість, невимушений характер і навіть задоволення від пошуку нового. Наприклад, ми могли обговорювати якусь проблему під час перерв між заняттями або за чашкою чаю в обідню перерву. Декілька днів (а

то й тижнів) такого “мозкового штурму” – і рішення приходило саме собою. Пригадую, що я довго не могла визначитися, як правильно структурувати перший розділ дисертації. Матеріалу було надто багато, і він ні за загальним обсягом, ні за змістом аж ніяк не вміщувався у встановлені норми. Думаю, кожен автор мене зрозуміє, наскільки психологічно важко скорочувати написане тобою – це як “різати по живому”. Здається, що кожне твоє слово, кожен наведений приклад на своєму місці. Ну як можна щось викинути! В'ячеслав Павлович ретельно переглянув усе, що було викладено, та показав, як можна поновому об'єднати наявну інформацію і узагальнити близькі за проблематикою питання. Таке елегантне вирішення проблеми дозволило досягти поставленої мети.

З такою самою легкістю В'ячеслав Павлович пізніше визначив слабкі місця автореферату дисертації та підказав, що саме мені слід зробити. Безперечно, це свідчить не тільки про гостроту розуму, але й про наявність великого практичного досвіду у якості адвоката й судді. А його стаж науково-педагогічної роботи загалом становить майже чверть століття. Не можна обійти увагою також і участь В'ячеслава Павловича у спеціалізованих вчених радах. Не в останню чергу м'який та доброзичливий характер вченого, його принципова, але виважена позиція дозволили у спеціалізованій вчній раді Д 64.700.03 (до складу якої він входить та багато років виконував обов'язки заступника голови цієї ради) створити атмосферу принциповості й водночас доброзичливості під час перевірки кваліфікації здобувачів наукового ступеня доктора або кандидата наук зі спеціальності 12.00.08.

Інтерес до усього нового, дух змагальності дозволяє В'ячеславу Павловичу відкривати для себе нові горизонти. Зізнаюся, що він вважає дуже зна-

чущим підтримання традицій “старої школи”, зокрема багато років усе писав тільки “від руки”. Тим не менше, необхідність примусила і його сісти за парту. Старанне навчання у Комп’ютерній Академії – і новітня техніка підкорилась

В’ячеславу Павловичу. Ось такий він, В’ячеслав Павлович Ємельянов, Людина та Вчитель, який не тільки рухає вперед юридичну науку, але й своїми мудрими порадами та енергією спрямовує і підтримує науковий пошук учнів.



На фото: В. П. Ємельянов зі співробітниками кафедри кримінального права та кримінології та ректором ХНУВС О. М. Бандуркою



На фото: В. П. Ємельянов з учнями та колегами по кафедрі кримінально-правових дисциплін ХНУВС

Блага Алла Борисівна,
Професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, доктор юридичних наук, доцент

ЗЕЛІНСЬКИЙ АНАТОЛІЙ ФЕОФАНОВИЧ



**Доктор юридичний наук (1979 р.), професор (1981 р.). Закінчив Куйбишевський факультет Всесоюзного юридичного заочного інституту (1957 р.).
Працював слідчим ОВС у Кіровоградській та Одеській обл.
З 1963 р. – займався науково-педагогічною діяльністю**

Наполегливість, вимогливість, неймовірна працьовитість, рішучість у обстоюванні того, що вважає правильним і справедливим – ось таким Анатолій Феофанович Зелінський постав перед нами, молодими вченими-правниками харківського Університету внутрішніх справ. Спочатку він нам здався навіть дещо суворим. Але ближче знайомство та спілкування розкрили справжню сутність: суворим (а інколи навіть непримиренним) він був не до самої людини, а до її недоліків. Особливо, коли це стосувалося наукової діяльності. Будучи неймовірно педантичним і доскіпливим до результатів власної роботи, Анатолій Феофанович не сприймав, коли людина, яка вважає себе науковцем, працює абияк. Натомість, коли ж він бачив працьовитість,

заповзятість, прагнення до самовдосконалення – ситуація кардинально змінювалась. Він неймовірно пишався ініціативністю учнів. Це зараз, завдяки Всесвітньому павутинню, значно полегшився доступ до кримінологічної інформації. На початку ж 90-х років XX століття завіса над інформацією про злочинність у нашій країні тільки почала підніматися. Тому його потішило, коли я у вересні принесла свій перший доробок, витративши перед цим літню відпустку на те, що в архіві МВС України опрацювала статистичні дані і провела соціологічне й психологічне дослідження у жіночих виправних колоніях. І нехай це був досить незграбно написаний текст, нехай потребувала підсилення теоретична база – це у нього аж ніяк не викликало негативної реакції. Навпаки, Анатолій Фео-

фанович узяв мої перші, ще невмілі, на-працювання, знайшов у них раціональне зерно і власноруч переробив їх так, як це повинно бути. Ці його ненав'язливі уроки практичної допомоги учням і навчання власним прикладом я добре засвоїла.

Багато сил та уваги Анатолій Феофанович поклав на те, щоб виробити у нас вірний підхід до того, якою насправді повинна бути наукова мова. “Не думайте, що вченим подобається марнослів'я та нудне викладення фактів. Ні! Вчені – як діти: допитливі, люблять усе цікаве. І якщо ви добули нове знання – розкажіть про це так, щоб захопити інших”, – казав він нам. “Не треба робити громіздкі речення на половину аркуша – тексти повинні бути легкими та захоплюючими. Надмірна складність та незрозумілість викладення не є ознакою великого розуму. Скоріше це стиль псевдовчених, які за багатослівністю приховують убогість думки”.

Цієї тези дотримувався і сам Анатолій Феофанович. І навіть зараз я завжди рекомендую розпочинати своє знайомство з кримінологією з його авторського навчального посібника, не дивлячись на те, що він видавався досить давно – у 1996 та у 2000 роках. Дійсно, цей посібник є взірцем того, як слід зацікавлювати у предметі: настільки легко він читається, настільки доступно викладений матеріал. Теоретичні питання ґрунтуються на глибокій методологічній базі та підкріплюються цікавими прикладами з судово-слідчої практики, літератури, навіть філософії. Такими самими захоплюючими стали його роботи, присвячені питанням кримінальної психології, усвідомлюваного та неусвідомлюваного у злочинній поведінці.

Він не тільки писав цікаві книжки, але й чудово викладав. Анатолій Феофанович вважав, що заняття досягло поставленої

мети не тоді, коли курсанти вивчили матеріал та правильного відповіли на питання, а коли вони втягнулися у дискусію, сперечалися і кожен хотів висловити свою думку. Він вчив думати, аналізувати, розуміти закономірності розвитку злочинності і специфіку формування особи, яка порушує кримінальний закон. Захопившись, міг вийти далеко за рамки офіційної програми. Від нього учні дізнавалися про видатних вчених – кримінологів, психологів, соціологів та про останні розробки у кримінологічній науці.

Взагалі, Анатолій Феофанович дотримувався точки зору, що гарний кримінолог не повинен зациклюватися тільки на юридичній складовій феномену злочинності. Кримінолог повинен мати широкий світогляд та, хоча б на базовому рівні, розбиратися у статистиці, соціології, психології. Його власні наукові погляди ніколи не були голосливими і завжди опирались на широку емпіричну базу. Того ж самого він вимагав і від інших. Під час захисту дисертаційних досліджень (навіть присвячених суто теоретичним питанням) Анатолій Феофанович, як член спеціалізованої вченої ради, завжди звертав увагу на наявність і репрезентативність емпіричної бази та на те, який саме методологічний інструментарій був використаний здобувачем. І якщо дисертант повідомляв, що його висновки ґрунтуються тільки на вивченні нормативної бази та літературних джерел – обурення професора було абсолютно ширим.

Все минає, тільки назавжди залишаються повага і вдячність Анатолію Феофановичу за все, що він нам передав та чому він нас навчив. Велике спасибі і доземний уклін Вам, Вчителю!

Блага А. Б.

Після переходу Анатолія Феофановича Зелінського на роботу до Університету внутрішніх справ у 1995 році я став його першим ад'юнктом. Вважаючи себе відповідальним за моє становлення як науковця, Анатолій Феофанович не давав мені розслабитися. І коли не бачив мене тиждень – приходив на кафедру і питав у начальника: “Де Романов?”. Таким чином він дисциплінував мене, прищеплював відповідальність.

Анатолій Феофанович залюбки ділився з нами не тільки усім, що знав сам, але й давав практичні поради щодо організації наукової діяльності. Пам'ятаю, як він нас навчав: “Найкращий час для того, аби займатися наукою – це влітку, під час відпустки, коли ніхто тебе нікуди не викликає, не телефонує, не заважає”. Ми ж тоді тільки дивувалися та ніяк не могли цього зрозуміти – для нас відпустка асоціювалась лише з омріяним відпочинком. А зараз ми його розуміємо дуже добре. Деякі ад'юнкти його боялись і не хотіли, щоб він був їх науковим керівником. Казали, що у нього важкий характер. Насправді ж то була вимогливість і прагнення добитись, аби ми стали краще. Він вважав, що поки ми ще вчимося, то повинні постійно з ним спілкуватися, обговорювати наші проблеми. І обов'язково вчилися писати. А зробити це можна тільки практикою. Тому він постійно вимагав від учнів, щоб ми писали, писали й писали. Якомога більше. Тільки тоді ми зможемо напрацювати власний стиль.

Сам він був дуже сміливим науковцем, не боявся йти проти течії. На той час окремі теми інколи досліджувались десятиліттями поспіль. Чого гріха таїти, часом вчені, які самі довгий час працювали над якоюсь проблемою, аби не дуже напружуватися, пропонували своїм учням у якості теми дослідження якесь більш вузьке питання із власного напрямку дослідження. Анатолій Феофанович своїм учням завжди пропонував тільки новітні, оригінальні, незаїжені теми. Ніколи не боявся, що він у цьому питанні ще не є асом, і розбирався у всьому разом з нами. Багато його здобутків і до теперішнього часу не втратили своєї актуальності, а деякі його задумки, які він, на жаль, не встиг реалізувати, і понині потребують свого осмислення. Наприклад, можу впевнено заявити, що сучасна вітчизняна теорія економічної злочинності побудована на його ідеях щодо стійкості мотивації злочинців даної категорії, спрямованості їх злочинної діяльності. Як людину Анатолія Феофановича характеризували не тільки його безкомпромісність у поглядах, але й дивовижна безкорисливість. Мені врізався у пам'ять той факт, що він зовсім не вмів приймати подарунки. У такому випадку він ніяковів і дуже переймався, чи не обтяжив цим когось. І я впевнений, що ми стали такими, якими ми є, досягли тих висот, на яких зараз знаходимося завдяки невтомній, відданій, безкорисливій праці нашого Учителя.

*Романов Сергій Юрійович,
Доцент кафедри кримінально-правових дисциплін ХНУВС,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЛИХОЛОБ ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ



Заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор

ДО ЮВІЛЕЮ КЕРІВНИКА, УЧЕНОГО Й НАСТАВНИКА

“Терпіння і труд, все перетруть”

В. Г. Лихолоб

Протягом 36 років Василем Григоровичем пройдено творчий шлях від слідчого, старшого слідчого Жовтневого районного відділу внутрішніх справ у м. Києві до визнаного в Україні правознавця, керівника, викладача й вихователя.

Після закінчення, у 1963 році юридичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка та у 1968 – планово-економічного факультету Київського інституту народного господарства, здобувши значний, майже чотирьох річний, досвід роботи в правоохоронних органах, Василь Григорович з 1966 року приймає рі-

шення присвяти своє подальше життя науковим розробкам й розпочинає працювати старшим науковим співробітником юридичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, а з 1969 – консультантом відділу з питань роботи Рад Президії Верховної Ради України.

Згодом з 1 вересня 1971 року переходить працювати до Київської вищої школи МВС СРСР, нині Національної академії внутрішніх справ, викладачем, доцентом (1977 р.), заступником начальника кафедри державно-правових дисциплін Київської вищої школи МВС СРСР ім. Ф. Е. Дзержинського

(1980), начальником кафедри кримінології, профілактики та виправно-трудоного права Київської вищої школи МВС СРСР ім. Ф. Е. Дзержинського (1983), начальником кафедри кримінології Української академії внутрішніх справ (1992), а з 1998 р. – професором кафедри кримінології Національної академії внутрішніх справ України. Після важкої хвороби, 16 січня 1999 року пішов із життя й похований у місті Києві на Лісовому цвинтарі.

Наполеглива робота в провідному навчальному закладі, який відмічає у цьому році свій 95-ти річний ювілей, сприяла формуванню його не тільки як провідного вченого правознавця, а й фахового управлінця, керівника. 24 листопада 1987 року¹ щойно створена Вчена рада, очолювана генерал-майором внутрішньої служби В. М. Сніжинським, як дорадчий орган Київської вищої школи МВС СРСР, яка прийматиме відповідні рішення в межах, відведених їй Положенням та вноситиме рекомендації керівництву навчального закладу з метою об'єднання зусиль колективу на забезпечення виконання державних освітніх функцій, законів, постанов та інших нормативних актів Верховної Ради та Уряду України, наховувала у своєму складі 28 членів, серед них: професори В. Г. Лихолоб, А. П. Закалюк, О. Є. Маноха, Ю. І. Римаренко та ін.

Щорічно на засіданнях Вченої ради, як правило, починають розглядатися питання підбиття підсумків науково-дослідної діяльності та накреслюються напрями подальшого вдосконалення наукових досліджень. Традиційно про-

тягом усього періоду існування вузу Вчена рада на своїх засіданнях періодично заслуховувала наукові доповіді вчених – членів ради з різних напрямів науково-дослідної роботи в навчальному закладі. Із результатами наукового пошуку членів ради знайомили виступаючі з доповідями професори В. Г. Лихолоб, В. В. Копейчиков, О. Ф. Фрицький та ін.

Аналіз протоколів Вченої ради засвідчує, що більшість членів виявляли високу активність при підготовці матеріалів на засідання, активно виступали з більшості питань, що слухалися. Серед них особливо слід виділити: А. П. Закалюка, доктора юридичних наук – начальника науково-дослідної лабораторії школи; В. Г. Лихолоба, кандидата юридичних наук – начальника кафедри виправно-трудоного права та кримінології та ін.

Однією із важливих ланок діяльності навчального закладу, в якому працював Василь Григорович, стала підготовка науково-педагогічних кадрів. З цією метою згідно з наказом МВС СРСР від 15 травня 1970 р. № 149 у КВШ була створена ад'юнктура за чотирма спеціальностями, де щорічно навчалося (проводили дисертаційні розробки) 12–15 осіб.

До 1982 року викладачі та ад'юнкти Київської вищої школи МВС СРСР захищали дисертації у різних установах (Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, Харківському юридичному інституті та ін.). Однак, наказом ВАК від 8 грудня 1982 року була створена спеціалізована вчена рада з правом проведення захисту кандидатських дисертацій за спеціальностями: 12.00.02 – державне право і управління, радянське будівництво, адміністративне право, фінансове право; 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія, ви-

¹Національна академія внутрішніх справ України: люди, події, факти (1921–2001) / Я. Ю. Кондратьєв, О. Ф. Гіда, О. С. Гордецький та ін. – Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 308 с.

правно-трудове право; 12.00.09 – кримінальний процес, прокурорський нагляд, криміналістика. Першим головою спеціалізованої вченої ради КВШ було затверджено начальника школи кандидата юридичних наук, доцента В. Ф. Захарова. З 1983 по 1994 рік спеціалізовану вчену раду очолював доктор філософських наук, професор Ю. І. Римаренко. За цей період було захищено понад 150 дисертацій, автори яких склали основу професорсько-викладацького складу Академії на сучасному етапі. Надалі, в зв'язку з частковими змінами у складі ради, а також її перереєстрацією у ВАК України, головами спеціалізованої вченої ради затверджувалися доктор юридичних наук, професор А. П. Закалюк, доктор юридичних наук, професор В. Г. Лихолоб.

У 1996 році ВАК України створила в Національній академії внутрішніх справ України спеціалізовану вчену раду для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальностей: 12.00.07 – теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право; 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія, кримінально-виконавче право; 12.00.09 – кримінальний процес, криміналістика і судова експертиза. Ця вчена рада розглядала і кандидатські дисертації, а головою до квітня 1998 р. був професор В. Г. Лихолоб.

Становлення вченого відбувалося в умовах кропіткої, наполегливої роботи у науковій та освітній сферах. Життєвий принцип “терпіння і труд все перетруть”, якого притримувався Василь Григорович і передавав його іншим, приносив свої результати. Зібраний теоретичний, практичний, нормативний матеріал знайшов своє узагальнення у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, успі-

шний захист якої відбувся 25 червня 1976 року в спеціалізованій вченій раді Інституту держави та права Академії наук УРСР.

Розкриваючи зміст правових й організаційно-правових питань діяльності місцевих рад депутатів трудящих Української РСР у галузі господарського планування, здобувач робить висновки які й на сьогодні залишаються актуальними. Зокрема констатується: “удосконалення організації та діяльності місцевих рад у галузі народногосподарського планування з метою більш ефективного впливу на стан справ у народному господарстві передбачає: 1) подальше уточнення та розширення компетенції місцевих рад з питань господарського планування; 2) удосконалення законодавства, що регламентує планову діяльність місцевих рад як суб'єктів правовідносин у процесі розробки планів, їх уточнення, погодження, затвердження й подальші зміни; 3) встановлення чіткого правового механізму, що регулює взаємовідносини місцевих рад й невідомих для них державних організацій у галузі планування; 4) удосконалення організаційно-правових форм і методів господарсько-організаторської діяльності місцевих рад; 5) удосконалення структури, правової регламентації та підвищення рівня діяльності планових комісій виконавчих комітетів місцевих рад”.

Незабаром після захисту кандидатської дисертації виходять друком низка наукових праць, що відображають зміну вектору наукових інтересів В. Г. Лихолоба. Публікуються: навчальний посібник “Питання ефективності правозастосовної діяльності органів внутрішніх справ” (1980); тематичний цикл “Правове й моральне виховання особистості в трудовому колективі” (1982); наукове видання “Кримінологічна ха-

рактеристика особистості розкрадачів” (1989) та інші.

Призначення на посаду начальника кафедри кримінології, профілактики та виправно-трудоного права (1983), остаточно закріплює кримінологічний напрям наукових інтересів молодого вченого. Приділяючи значну увагу кримінологічним дослідженням, які на той час все більше отримують державне визнання та підтримку, Василь Григорович активно вивчає правоохоронну практику відвідуючи засідання судів різних рівнів й інстанцій, установ виконання покарань як голова Координаційного бюро з проблем кримінально-виконавчого права Академії правових наук України, беручи участь у проведенні оперативних нарад, семінарів й конференцій в органах внутрішніх справ, прокуратури. Матеріали кримінологічних досліджень підготовлені В. Г. Лихолобом та іншими кафедрами наукові, науково-практичні, навчально-методичні розробки регулярно публікувалися в наукових виданнях Академії та інших навчальних та наукових установ України та за її межами. Всі матеріали використовувалися викладачами, слухачами, курсантами й студентами на практичних й семінарських заняттях, під час підготовки контрольних і курсових робіт, ад’юнктами, аспірантами й науково-педагогічним складом під час підготовки дисертацій, монографій, навчальних й навчально-практичних посібників, статей, розсилалися до практичних підрозділів органів внутрішніх справ, прокуратури та суду.

Правові та кримінологічні розробки В. Г. Лихолоба на рівні кандидатської дисертації, навчальних та науково-практичних посібників, монографій та окремих тематичних статей, дали старт подальшим теоретичним й прикладним розробкам проблем боротьби із зло-

чинністю з особливим акцентом на участі у такій діяльності органів внутрішніх справ.

Опублікована В. Г. Лихолобом монографія “Органи внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю” (1991), стає основою для підготовки й успішного захисту у 1992 році дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Комплексне вчення професора Лихолоба В. Г. про проблеми ефективності правозастосовної діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю й до сьогодні є визначальним для кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, теорії й історії держави та права, конституційного права, юридичної психології, соціології права, правової статистики, превентивної й правозастосовної діяльності органів внутрішніх справ, прокуратури та суду, громадських організацій.

Концепція дослідження передбачала чотири основні рівні: 1) методологічні та теоретичні основи правозастосування; 2) критерії правильного застосування норм права органами внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю; 3) запобігання злочинності як різновид правозастосовної діяльності; 4) юридичне і моральне забезпечення ефективності правозастосування.

Зазначені наукові положення знайшли своє відображення не тільки в його дисертаціях на здобуття наукового ступеня кандидата й доктора юридичних наук, але й у значній кількості (більше 120) підручниках, навчальних посібниках, монографіях, наукових статтях і тезах виступів на конференціях, семінарах й “круглих столах”.

Виходять друком за авторством чи за редакцією В. Г. Лихолоба навчальні

посібники: “Правові та моральні питання запобігання злочинності органами внутрішніх справ” (1992), “Порух порушення: правова і моральна оцінка” (1994), “Кримінологія і профілактика злочинів” (1996), підручник “Кримінологія” (у співавторстві) (1997), який у конкурсі на краще видання 1997 – 1998 рр. за номінацією “Юридичні підручники” отримав третю премію та ряд інших.

Наукові розробки В. Г. Лихолоба завжди відрізнялися достатньою достовірністю й репрезентативністю, обґрунтованістю й переконливістю, неупередженістю й відповідальністю. Така методологія проведення дослідження, а

особливо наукового, твердо засвоєна Василем Григоровичем за часів практичної слідчої роботи, – об’єктивно й неупереджено виявляти всі обставини вчинення злочину з усіма особливостями його об’єктивних і суб’єктивних ознак й характеристик. Тільки такі підходи та принцип ставлення до роботи, на його переконання, гарантують успіх досягнення мети як у науці так і на практиці, про що він завжди говорив своїм ад’юнктам й аспірантам, слухачам і курсантам, а також наполегливо рекомендував науково-педагогічному складу кафедри, роботі на якій він віддав значну частину життя.

Василевич Віталій Вацлавович,
Учений секретар Вченої ради НАВС
кандидат юридичних наук, професор

ТРАХТЕРОВ ВЛАДИМИР СЕРГЕЕВИЧ
(1884–1975)



**Профессор, заведующий кафедрой уголовного права
Харьковского юридического института (1946-1953)**

ПРОФЕССОР В. С. ТРАХТЕРОВ: ОТЗВУК ЭПОХИ

Так сложилась жизнь, что я стал последним аспирантом профессора Владимира Сергеевича Трахтерова. Участвуя в данном сборнике и рассказывая о своем Учителе, я чувствую важность этой истории прежде всего как связующего звена времён, как непрерывной нити преемственности научного знания и традиции, уважения к старшему поколению, восприятия того ценного опыта, который от поколения к поколению передаётся.

Я приехал в Харьков в 1968 г. Тогда в аспирантуру был большой конкурс. И так сложилось, что в результате отбора осталось два человека: В. П. Тихий и я. У нас было одинаковое количество баллов, одинаковые дипломы с отличием, мы оба – практические работники, но Володя Тихий был местным, а я – приезжим, поэтому Владимир Влади-

мирович Сташис предложил мне заочную аспирантуру с обещанием через год перевести в стационарную.

Был издан приказ, и я оказался в аспирантуре. А незадолго до этого, в 1966 г., Владимир Владимирович Сташис первый в Украине и, видимо, в Союзе, создал кафедру криминологии и уголовно-исполнительного права (первым заведующим ее был Л. Н. Сугачев).

Мне нужен был научный руководитель, а в это время консультантом кафедры криминологии был профессор Владимир Сергеевич Трахтеров. И Владимир Владимирович Сташис предложил ему стать научным руководителем для меня. Владимир Сергеевич, надо сказать, этому обрадовался. Он расспрашивал обо мне, он почувствовал себя нужным на кафедре, для него это было очень важно. Он был доволен. И я

доволен. Хотя я, конечно, понимал, что будут определенные проблемы. В 1968 г. ему было 84 года. Конечно, возраст сказывался... Вместе с тем он был светлая голова, прекрасно понимал юмор, шутил... И у меня не возникло какой-то растерянности... Литературы тогда было не очень много. И в основном она относилась к царской России. Это были Н. Д. Сергиевский, М. В. Духовской, Н. А. Неклюдов, А. Ф. Кистяковский. Мы по их учебникам готовились, но и по нашим тоже, например, по “Советскому уголовному праву”... Украинских учебников в то время не было, первый учебник по уголовному праву УРСР издали в Харькове в 1980 г.

Когда я начал работать с Владимиром Сергеевичем, он все время контро-

лировал то, как я готовился к экзаменам: как Вы готовитесь, а какую литературу читаете, есть ли у Вас время, правильно ли Вы кушаете?

Он был такой сухощавый старик, ходил прямо, весь седой, большие губы. Он не был откровенным человеком, публичным человеком. И я не мог лезть ему в душу и расспрашивать о каких-то вещах. Он был слишком закрытым человеком для этого. На то время он жил сам, жена его уже умерла. И нередко мне приходилось ночевать у него, когда я приезжал. И были даже такие дни, что я жил у него по неделям, потому что случилась в те годы жутко холодная зима, вьюга, страшные морозы, нельзя было выйти на улицу... И мы коротали с ним эти зимние вечера...



Он был родом из Бахмута, сын купца, и он как-то рассказывал мне, что имел возможность поехать в Гейдельбергский университет, послушать лекции, говорил, что у родителей была возможность его туда отправить. В его квартире в доме на ул. Мироносицкой поражала, прежде всего, библиотека. Она была не очень большая, но практически вся на иностранных языках. Это были присланные или купленные экземпляры. Владимир Сергеевич немецкий язык знал в совершенстве, владел также английским, французским. Литературы было больше на французском и немецком языках, однако была и итальянская литература. Он очень любил искусство, и в этом мы сошлись. Вообще все старые профессора были эстетами, хорошо разбирались в живописи, литературе.

Я тогда тоже был собирателем книг, у меня их было около 5 тысяч, я много привез из Ленинграда. Библиотека была серьезная, занимала целую комнату. Я ему дарил книги из Ленинграда привезённые, об Айвазовском, Верещагине... У него был сборник стихов Анны Ахматовой, весьма редкий, тогда такого ни у кого почти не было. Видимо, он очень дорожил им, так как однажды я попросил у него этот томик, но он ответил мне отказом, сказав: “Володя, я позабочусь, чтобы, когда со мной что-то случится, Вам обязательно передали эту книгу”.

Владимир Сергеевич был достаточно скромен в быту, но у него были свои принципы, свои прихоти. Например, он очень любил горячий сладкий чай, поэтому часто, пока я возился на кухне с чашками и прочее, чай немного остывал, и Владимир Сергеевич просил приготовить его

заново. Помогала ему по хозяйству женщина-домработница, которая приходила. Он был педантичен: женщина шла на базар, приходила с базара, он интересовался ценами, спрашивал, почему морковь она купила по такой-то цене, а не по такой; а сколько стоит свекла и т.д. Однажды мы с женщиной, которая за ним ухаживала, нашли у него в шкафчике кучу старых денег, вышедших из оборота, такие большие купюры, похожие на “екатеринки”. Я сообщил Владимиру Сергеевичу об этом. А он сказал, что получал в свое время неплохие деньги и просто их туда забрасывал. Он жил очень скромно.

Бывало так, что женщины, которые ухаживали за ним, уходили. Может, не находили общего языка или еще что-то. Я не касался этого. Но как-то раз я был у него, и пришла новая женщина, он присмотрелся к ней, и сказал, что сообщит о своем решении. А когда она ушла, он качнул ей вслед отрицательно головой, описывая в воздухе абрис красивой женской фигуры... мол, не то... Он был требователен к женской красоте. Он любил красивых женщин: опрятных, с фигурой, с красивым лицом. Он получал удовольствие не только от того, что они готовили или убрали. Ему нравились они и с эстетической точки зрения.

Как вся старая профессура того времени, он был галантным, элегантно носил шляпу... У него их было две: в одной шляпе он ходил, а вторая висела на кафедре. Это рассказывали как анекдот, как легенду: если кто-то спрашивал, где Владимир Сергеевич, то все указывали на шляпу и говорили, что вот, мол, Владимир Сергеевич где-то здесь...



На фото: В. С. Трахтеров с В. В. Голиной (1970-е гг.)

Я учился работать с Владимиром Сергеевичем. Владимир Владимирович Сташис, понимая, что ситуация в некотором смысле сложная, что возраст отражается на знаниях, мышлении, памяти, эмоциях и т.д., рекомендовал мне держаться Марка Игоревича Бажанова. И я часто обращался за помощью к Марку Игоревичу, и Владимир Сергеевич против этого не возражал. Я очень благодарен Марку Игоревичу, по сути он – мой второй учитель. В те годы литературы по уголовному праву было немного. А погашение и снятие судимости вообще была, можно сказать, неписаная тема. И я пришел к Марку Игоревичу и предложил тему о погашении и снятии судимости, которую Марк Игоревич одобрил. Припоминаю случай, как однажды В. А. Владимиров приехал из Москвы, на инспекцию. Пришел на кафедру, спрашивал о том, кто какую диссертацию пишет. На то время аспирантами были А. А. Пинаев, Ю. М. Шаньгин, В. В. Голина, Н. И. Па-

нов, В. П. Тихий. И В. А. Владимиров меня спрашивает, какую я пишу диссертацию. Я ответил, что о погашении и снятии судимости. Он удивился, так как считал, что писать по этой теме нечего. Я ему начал рассказывать по теме о понятии погашения, снятия, о новом преступлении, которым прерывается срок судимости, механизме прерывания срока судимости и т. д... Он послушал и сказал, что не догадывался о том, насколько эта тема может быть глубокой.

Но складывалось все не сразу. Помню, как я приходил к Марку Игоревичу и говорил, что диссертация не пишется... А он: “Садись и пиши!”. “Садись и пиши”. И так я начал писать... И написал 300 страниц об истории погашения судимости... Тогда писали от руки, тяжело (да и дорого) было приобретать печатные машинки. Предварительно я подходил к Владимиру Сергеевичу, доложил ему о своем видении исторического аспекта проблемы, он

одобрил и сказал, чтобы я с этим обратился к Марку Игоревичу. И вот, я прибегаю к М. И. Бажанову, довольный... А он перелистывает рукописи и говорит, чтобы я сократил все до 50 страниц!..

Пришел я опечаленный, всегда тяжело свой труд сокращать, я повыдирал кусками, чуть ли не с кровью, анализ немецкой литературы, оставил только нашу историю, получилось 70 страниц. М. И. Бажанов посмотрел, принял работу. Читал он быстро, и через некоторое время говорит, что ему работа понравилась. Я обрадовался. Но он мне сказал, чтобы я сократил еще листов на 20 свою работу. Я все выполнил. Отнес ему материал, а через некоторое время пришел и не узнал его: отпечатанный на машинке, он был буквально черный от корректив Марка Игоревича... Но он уверил меня, что идеи мои остались, и посоветовал мне “учиться писать”.

И Владимир Сергеевич тоже учил меня этому умению. У него был мелкий, но красивый почерк, и он всегда сам очень серьезно редактировал свой текст. Он говорил: “Хорошо писать не просто”. И приводил в пример слова А. П. Чехова о том, что все лишнее нужно убирать.

Мне вспоминается одна интересная история. Владимир Сергеевич немного написал своих работ, около 10 работ о вменяемости и невменяемости. И вот как-то я собрался поехать в Москву, и Владимир Сергеевич попросил меня встретиться там с Н. Д. Дурмановым (они друг друга знали хорошо), передать ему большой привет от него и его книги. Я встретил Н. Д. Дурманова, представился, что я ученик Владимира Сергеевича Трахтерова, передал ему книги, он спросил, как нам работается, передал свою статью, и мы распростились.

Через некоторое время я приезжаю опять. Встречает меня Н. Д. Дурманов и говорит, что прочитал работы, которые я привез прошлый раз, и что ничего в них не понял... Действительно, у Владимира Сергеевича свой особый научный стиль изложения, который подчас трудно постичь с первого прочтения. Я три раза перечитывал работы Владимира Сергеевича, прежде чем до меня дошла глубокая афористичность, красота его письма, полет его мысли... А я был молод, дерзок тогда, и я порекомендовал профессору Н. Д. Дурманову еще раз перечитать работы Владимира Сергеевича...

... Через некоторое время я вновь приехал в Москву для работы в библиотеках, меня каким-то образом разыскал проф. Н. Д. Дурманов и поблагодарил за данный мною совет. Сказал, что перечитал работы Владимира Сергеевича и действительно понял, какая это глубина, как это красиво написано...

Я раньше срока завершил диссертацию, в 1972 г. Тогда Владимир Сергеевич уже не мог в силу возраста самостоятельно читать, ему было тяжело, поэтому читал ее я, а он воспринимал мой текст на слух. Надо сказать, что Владимир Сергеевич обладал потрясающей, удивительной особенностью сразу улавливать фальшь, какие-то неточности. Он говорил мне в такие моменты: “Володя, вот здесь что-то не то...”. Иной раз я не сразу мог понять, в чем дело, доходило до серьезных столкновений с резкими суждениями. В какой-то момент я, бывало, не выдерживал, выскакивал из его дома. И шел по Мироносицкой до Молодежного парка. А тогда кладбище в парке было заросшее, много кустов, и если было лето, было хорошо, я садился на теплую плиту, думал, размышлял... может

и правда что-то не так... И через некоторое время возвращался и говорил, что Владимир Сергеевич прав, чему он был очень рад, и мы продолжали обсуждение. Никаких повышений голоса, никакого грубого слова. После того, как я вспылю, он никогда не обращался ко мне грубо, не ставил меня на место. Наоборот, когда я приходил к нему со словами извинений, он был рад тому, что я с ним согласился, и мило отвечал мне. Душевно принимал меня назад.

Владимир Сергеевич умер в июне 1975 г., в период моего отъезда. Когда я приехал, его уже похоронили. После

смерти Владимира Сергеевича было ощущение, что закончилась старая эпоха в Харьковской школе уголовного права... Сравнивать времена всегда тяжело... То были люди старого воспитания, с налетом, если можно так выразиться, той эпохи. И наша эпоха, склонная в некотором смысле к люмпенизации, простоте, она противоречит их аристократической строгости. У них был этикет. Были определенные правила, которые нельзя нарушать. Думаю, нам есть чему у этого поколения поучиться.

*Голина Володимир Васильович,
профессор кафедры кримінології і уголовно-исполнительного права
Національного юридического університету імені Ярослава Мудрого,
член-корреспондент Національної академії правових наук України,
доктор юридических наук, професор*

ГОЛІНА ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ



**Професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії
правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України.
Протягом 1996–2015 рр. – завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого.**

*“Учитель – людина, яка робить складні речі простими”
Ральф Емерсон*

Голіна Володимир Васильович (28 липня 1935, м. Глобино Полтавської області, Україна). У 1959 р. закінчив юридичний факультет Ленінградського державного університету ім. О. О. Жданова (нині – Санкт-Петербурзький державний університет). З 1959 р. – слідчий, старший слідчий Петроградського та Ленінського райвідділів міліції м. Ленінграда. З 1961 р. – адвокат, член президії Полтавської об-

ласної колегії адвокатів (м. Кременчук), з 1969 р. – аспірант кафедри кримінального права Харківського юридичного інституту (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), з 1972 р. – асистент, старший викладач, доцент, професор, а з 1996 р. – завідувач кафедри кримінології і кримінально-виконавчого права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Завідувач

сектору попередження злочинності неповнолітніх і молоді Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України. У 1972 р. В. Голіна захистив кандидатську дисертацію на тему “Погашення та зняття судимості за радянським кримінальним правом”, у 1994 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему “Спеціально-кримінологічне попередження злочинності: теорія і практика”. Вчений ступінь доктора юридичних наук йому присуджено у 1994 р., вчене звання професора присвоєно у 1997 р. Обраний членом – кореспондентом Академії правових наук України (нині – Національна академія правових наук України) у 2002 р.

Напрями наукових досліджень: розробка кримінологічних і кримінально-правових проблем спеціально-кримінологічного попередження злочинів, попередження насильницьких злочинів проти особи, попередження насильства в сім’ї, злочинність неповнолітніх, бандитизм, судимість, віктимологія. Опублікував понад 300 наукових праць, серед яких: “Погашение и снятие судимости по советскому уголовному праву” (1979), “Работа органов внутренних дел, суда и прокуратуры по предупреждению преступности” (1981), “Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений” (1989), “Попередження злочинності правоохоронними органами” (1991), “Спеціально-криминологическое предупреждение преступлений” (1992), “Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя й здоров’я особи” (1997), “Злочинності – організовану протидію” (1998), “Сучасні проблеми насильницької злочинності проти особи і її попередження” (у співавторстві, 1999), “Злочини проти особистої волі людини та їх попередження” (2002),

“Кримінологія: Загальна та Особлива частини” (у співавторстві, 2003, 2009, 2014), “Кримінологічні та кримінально – правові проблеми боротьби з бандитизмом” (2004), “Судимість” (2006), “Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження” (2006), “Курс лекцій з кримінології” (2006), “Запобігання злочинності в Україні (у співавторстві, 2007), “Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження)” (у співавторстві, 2008); “Правова система України: історія, стан та перспективи” у 5-ти т. (у співавторстві, 2011), “Запобігання злочинності (теорія і практика)” (2011), “Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні” (у співавторстві, 2012), “Правова доктрина України”: у 5-ти томах (у співавторстві, 2013), “Криминологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине” (у співавторстві, 2014), “Сучасна кримінально-правова система в Україні: реальність та перспективи” (у співавторстві, 2015). Підготував 3 докторів і 15 кандидатів юридичних наук.

У 1995 р. ім’я професора Голіни Володимира Васильовича занесено до “Золотої книги Української юстиції”. Він Заслужений діяч науки і техніки України (2004). Нагороджений Почесною грамотою начальника Головного Управління МВС України в Харківській області за вагомий особистий внесок у справу боротьби зі злочинністю, зміцнення правопорядку і плідну працю (2009). Має Почесну грамоту Кабінету Міністрів України (2004). Стипендіат стипендії імені Маслова за значні наукові здобутки (2010). У 2010, 2011 і 2015 рр. присуджена премія імені Ярослава Мудрого Національного юридич-

ного університету імені Ярослава Мудрого. З 2011 р. – Лауреат Державної премії України у галузі науки і техніки України.

Ми, учні Володимира Васильовича Голіни, хочемо поділитись власними думками та враженнями від праці та спілкування з цим прекрасним вченим та глибокою людиною.

Під час лекцій з кримінології, на яких відбувається перше знайомство з Володимиром Васильовичем, відкривається заворожливий світ цієї науки. Його висловлювання, приклади, всеосяжне знання історичних фактів захоплюють подих.

Щоденне спілкування і праця з Володимиром Васильовичем відкрили цього видатного вченого як надзвичайно чуйну і виховану Людину із енциклопедичним світоглядом, який також цінує і мистецтво. А напрями наукових досліджень Володимира Васильовича безмежні – це і розробка кримінологічних і кримінально-правових проблем запобігання злочинності, запобігання насильницьких злочинів, насильства в сім'ї, злочинності неповнолітніх, бандитизм, судимість, віктимологія, участь громадськості у запобіганні злочинності, підходи до визначення поняття злочинності і ціни злочинності, теорія криміногенного потенціалу суспільства та багато інших кримінологічних проблем.

Володимир Васильович весь свій час присвячує роботі із учнями. Він навчає працювати із кримінологічною літературою, проводити емпіричні дослідження, прищеплює своїм учням здатність до самостійного кримінологічного мислення. Пам'ятаємо і першу його пораду, що народження кримінолога починається із народження власної кримінологічної бібліотеки. Багато книжок в цій бібліотеці сьогодні – це подарунки Вчителя.

Під час навчання в аспірантурі, захисту дисертації відчувається посправжньому батьківська турбота Володимира Васильовича до своїх учнів.

Володимир Васильович як вчений і як людина це приклад великого життєлюбця і оптиміста, новатора у світі кримінології. Особливе місце у житті Володимира Васильовича займає любов і повага до своєї родини. І це також приклад для молодого покоління.

Зазвичай доля, коли їй треба виплатити великий талант, вчиняє так: народжує людину, наділену такими життєвими і дієвими можливостями, що їй не витратити останніх і за десятків життів. А потім вона старанно замикає навколо неї всі широкі шляхи, залишаючи вільною тільки вузьку щілину мрії, і, склавши руки, спокійно очікує на результат. Тому джерело будь-якої творчості полягає у шаленій напрузі, у зламі, титанічній праці, у проходженні верблюда крізь голчине вушко. У найгармонічніших особистостях науковців ми знайдемо цей момент – інакше й бути не може.

Сьогодні, відсвяткувавши 80-річний ювілей Володимира Васильовича Голіни, ми можемо засвідчити, що він втілює усі свої мрії, скорив Олімп в обраній серцем науці, і жодного разу, в цій буремній епосі, не зрадив своє покликання, а отже виправдав подарований долею талант. У його портреті вгадуються духовна міць вченого і гідна доля. І все це гармонійно поєднується з тихою, спокійною промовою, яку слухають з неприхованою цікавістю – просто співрозмовники або величезні аудиторії студентів.

...Складно знайти знайому людину, байдужу до постаті професора. Його шанують колеги, люблять жінки, обожнюють діти й онуки. Співбесідники В. В. Голіни відчувають якимось внутрішнім випромінюванням, і неминуче потра-

пляють під владу його чарівності. Припускаємо, що й іноземці за кордоном, з якими він стикався, теж, мабуть, тягнулися до Володимира Васильовича душею, тому що його усмішка, розуміючі очі і, особливо, усміхнені вогники в цих очах відразу розбивають кригу доркола і кажуть, що душа в цієї людини чиста й світла.

Поряд із науковим, поетичним і вокальним хистом не можна оминати увагою, напевне, найтонший і найближче відомий нам хист Володимира Васильовича – педагогічний. Адже університетський викладач – не просто людина з ученим ступенем, яка читає студентам лекції та проводить семінари. Справжній викладач – це, насамперед, Особистість, яка крізь призму свого предмета дає учням уявлення про світ і життя, добро і порядність, карбує моральні орієнтири на все життя. Саме такою людиною нам пощастило зустріти в особі Володимира Васильовича. Він може зацікавити найпростішими, здавалося б, речима – слухаючи його роздуми про добро і зло, обов'язок і сумління, що штовхає людину на шлях беззаконня, і чи можна перевиховати бодай одного злісного злочинця, студенти забувають про всі інші предмети, як і десять, і двадцять років тому. Професор якимось дивним чином поєднує в собі вимогливість і доброзичливість, раціональний критицизм і повагу до протилежної наукової позиції.

На відміну від багатьох ровесників, з вершини свого досвіду Володимир Васильович ніколи не відкидає можливість дізнатися щось нове. Нова монографія, публіцистика або кінострічка завжди знаходить відбиття в його душі – а, якщо новий твір припав до серця, професор завжди робить нотатки для майбутніх роздумів.

Замислюючись над професійно-етичними настановами учителя, одразу спадає на думку, що Володимир Василювичу іще в дитинстві довелося стати свідком війни, які знищила десятки мільйонів людей. Він бачив страждання людей свого покоління: руїни, голод, політичні репресії. Володимир Васильович бачив наслідки страшних злочинів гітлерівців, розбомблені й випалені селища і міста, знав про мільйони задушених у газових камерах беззахисних людей, тортури, геноцид... Кров і сльози проходили через його серце. Видається, саме тому йому присутня така повага до інших людей, у тому числі, набагато молодших за віком, виняткова інтелігентність і зневага до лицемірства, підлабузництва, формалізму й хабарництва. Його внесок як кримінолога, педагога, гуманіста у розбудову України як незалежної правової держави заслуговує на найвищу оцінку.

Учні цього Великого вченого, завжди будуть вдячні за безцінні хвилини, години, роки спілкування з справжнім Вчителем та Людиною.

Головкін Богдан Миколайович,
*Завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
доктор юридичних наук, професор*

ПАНОВ НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ



**Доктор юридических наук, профессор, академик Национальной академии
правовых наук Украины, заведующий кафедрой уголовного права
№ 2 Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого,
Заслуженный деятель науки и техники Украины**

ЛЮБИМОМУ УЧИТЕЛЮ ПОСВЯЩАЕТСЯ

Любимый учитель... Два, на первый взгляд, обычных слова, но какой глубокий смысл в них таится.

Николай Иванович Панов, выдающийся ученый, автор глубочайших научных работ по уголовному праву, теории и философии права, прекрасный педагог, умеющий и любящий передавать свои знания и опыт ученикам. Лично для себя я до сих пор не могу объяснить феномен научных трудов моего Учителя. Возьмем, к примеру, казалось бы, совсем небольшую по объему монографию “Способ совершения преступления и уголовная ответственность”, всего то 162 страницы. А в

ней находишь ответы на огромное количество вопросов, связанных с понятием преступления и его стадиями, составом преступления и всеми его элементами, соучастием в преступлении и многими другими уголовно-правовыми понятиями, не говоря уже непосредственно о способе совершения преступления. Каждый раз, открывая эту работу, поражаешься, как профессор Панов Н. И. сумел глубоко и всесторонне раскрыть все это при анализе способа совершения преступления. Для себя я точно знаю – как только нужно разобраться в сложной уголовно-правовой проблеме, то первое, что я делаю, – от-

крываю монографию моего Учителя и обязательно нахожу ответы на свои вопросы. Вот уж где действительно словам тесно, а мыслям просторно. И это общий стиль, принцип научных работ Николая Ивановича – глубочайший анализ проблемы, никакого пустословия, все четко, логично, обосновано.

Но в этой заметке мне очень хочется рассказать о моем любимом Николае Ивановиче именно как о моем Учителе, добром и отзывчивом, при этом строгом, требовательном, и еще – всегда мудром и справедливым. Это человек, который взял меня к себе в ученицы фактически “с улицы”, переубедил оставить практику и заняться наукой, поведал ее тайны и уже многие годы заботится обо мне, переживая ошибки и искренне радуясь успехам, критикуя за не всегда продуманные научные воззрения и одобряя научные достижения.

Я хорошо помню тот день, когда впервые познакомилась с Николаем Ивановичем. Через два года после окончания Харьковского юридического института, работая следователем в районном отделе внутренних дел, я по настоянию родителей подала документы для прикрепления в качестве соискателя. С учетом моей работы хотела заниматься уголовным процессом, как и требовалось, подготовила реферат, сдала его на кафедру, получила позитивную оценку. Дальше нужно было в назначенный день пройти собеседование у проректора по научной работе.

Зайдя в кабинет Н. И. Панова, я увидела перед собой на первый взгляд очень строгого руководителя, который взял мои документы, внимательно их прочитал, задал несколько вопросов об учебе, работе, и вдруг я слышу слова: “Нечего Вам делать на уголовном процессе. Следователь должен заниматься уголовным правом. Ко мне в ученики

пойдете? Тогда идите, переписывайте заявление”. И как после этого сказать, что чудес не бывает? Сам проректор по научной работе, профессор Панов не просто согласился на мое соискательство, но и пригласил стать его ученицей, практически видя меня первый раз в жизни. Домой я летела “на крыльях”, не веря своему счастью. Это было в 1990 году, более чем 25 лет назад.

С этого времени моя жизнь стала другой. Помимо почти круглосуточной работы следователя, которая мне очень нравилась, по субботам я стала приходить к своему научному руководителю, понемногу начиная заниматься наукой. Через время первая отработка темы – мне казалось, что я хорошо подготовилась, все знаю, все могу объяснить. Оказалось – ничего подобного. Николай Иванович очень терпеливо объяснял, как нужно работать с научными трудами, как их нужно конспектировать, записывая свои мысли с левой стороны листа, как группировать похожие точки зрения, корректно вступать в дискуссию. Для меня открывался мир, о котором я, будучи хотя и отличницей, но все же студенткой вечернего факультета, практически не знала. Этот мир был совсем другим, очень отличающимся от того, в котором я работала, расследуя уголовные дела.

Узнать, понять и полюбить это мир – мир Науки – я смогла исключительно благодаря Николаю Ивановичу. Мой Учитель показал мне, что лежащее на поверхности не всегда является истинной, все нужно подвергать сомнению, думать, рассуждать над каждой запятой, ведь от этого могут зависеть судьбы людей. Будучи очень глубоким ученым-теоретиком, профессор, академик Н. И. Панов всегда подвергает самой строгой проверке свои доводы и суждения через возможность их практического применения.

Шло время, я все больше погружалась в волшебный мир науки. К тому я находилась в отпуске по уходу за ребенком и благодаря моей семье могла больше времени проводить в библиотеке. Отработки тем становились все увереннее, иногда даже удавалось получить похвалу от моего любимого Учителя. Во время наших встреч, как бы между делом, я постоянно слышала: “Работая следователем, хорошую диссертацию ты написать не сможешь. Наукой нужно заниматься, работая в вузе”. Но как же я могла бросить милицию, о которой мечтала еще в школьные годы, ради которой, вопреки всему, твердо решила учиться в юридическом, куда без стажа работы на стационар не брали? Я действительно любила свою работу и мысль о том, что я могу ее потерять, приводила в ужас.

И вдруг, еще одно чудо. Ко мне домой звонит Николай Иванович и говорит, что в институте создается специальный милицкий факультет, на котором будет адъюнктура. Мне не нужно уходить из милиции, после окончания адъюнктуры, если будет желание, я смогу продолжить работать следователем, а пока есть возможность учиться и работать преподавателем. Конечно же, я согласилась. Так мой Учитель кардинально изменил мою жизнь: от преступников, с которыми пыталась бороться, я пришла к студентам – молодым, жизнерадостным, вдумчивым ребятам, работая с которыми получаешь истинное удовольствие.

Очень сложный и ответственный этап – выбор темы кандидатской диссертации. Сейчас я точно знаю, как не просто принять такое решение научному руководителю и как много от него зависит в жизни ученика. На улице “лихие 90-е”, создаются и функционируют преступные группировки, о них все чаще говорят в прессе. В науке уго-

ловного права об организованной преступности сказано очень мало, ведь по еще совсем недавней утверждалось, что при социализме такой преступности в принципе быть не могло. И тут Николай Иванович предлагает мне тему – “Совершение преступления организованной группой лиц (уголовно-правовой аспект)”. Истинная находка для исследователя – через теорию соучастия в преступлении, вечную научную дискуссию о формах соучастия к уголовно-правовому феномену “совершение преступления организованной группой лиц”. Первый вариант диссертации был более, чем на 450 страницах. Николай Иванович настаивал на глубоком анализе “от общего к частному” каждого понятия, полемики и собственных выводах по всем спорным моментам. В дальнейшем материал, который был в первом варианте работы, частично я смогла использовать в учебном пособии “Соучастие в преступлении по уголовному праву Украины”. Но когда под руководством Николая Ивановича текст диссертации был сокращен до разрешенных 180 страниц, то это уже была действительно сжатая по форме и обширная по содержанию работа.

Еще один момент, который ярко характеризует научную принципиальность Николая Ивановича. Кандидатская диссертация уже была готова, началась работа над авторефератом, все, как мне казалось, было последовательно и логично. И тут профессор, еще раз осмысливая текст, приходит к выводу, что один из признаков совершения преступления организованной группой лиц, который назван как субъективный, в действительности является объективным. По сути вопроса я была согласна, но по форме... Для того чтобы внести изменения на этом этапе требовалась очень серьезная работа – дабы не на-

рушить логику, менять нужно было положения практически всех разделов работы. Времени не было, о желании я уже не говорю. Мои попытки сослаться на известных ученых, авторов монографий и учебников по уголовному праву, на позиция которых я основывалась, относя этот признак к субъективным, Николая Ивановича не переубедили. Я была в ужасе, казалось, что физически я это сделать не смогу за столь короткое время. И тогда мой Учитель, отложив свои дела, начал вместо меня переписывать те абзацы моей работы, которые противоречили новому понятию совершения преступления организованной группой лиц. Я сидела рядом, и

с каждой строчкой, написанной профессором, ко мне возвращалась уверенность в том, что мы все успеем, все получится. Понемногу я успокоилась и дальше уже дорабатывала работу сама.

И такой подход был во всем – научная принципиальность, никакого приспособленчества, недопустимость поверхностных суждений и выводов, полный охват всех научных точек зрения, “железная” логика, абсолютная научная честность, четкость и точность формулировок. Я все время благодарю судьбу за то, что у меня есть такой Учитель, да не только у меня, но и у моих учеников, которых я пытаюсь научить тому, чему сама научилась у Николая Ивановича.



Дальше была защита кандидатской диссертации, и, практически сразу после нее – настойчивое требование моего Учителя: “Ты не должна останавливаться, работай и думай над докторской!”. Я старалась, активно работала над статьями и учебными пособиями, практически не пропускала ни одной конференции или научного семинара, на котором рассматривались уголовно-правовые вопросы, а после каждого своего выступления подходила к Нико-

лаю Ивановичу, ожидая его оценки. На каком-то этапе начал вырисовываться круг вопросов, который впоследствии стал основой для темы докторской диссертации. И, конечно же, я опять была в кабинете своего Учителя с просьбой стать моим научным консультантом, а потом сияла от радости, услышав его согласие.

Начался новый этап работы – все тот же кабинет проректора по научной работе, все те же субботы, дискуссии,

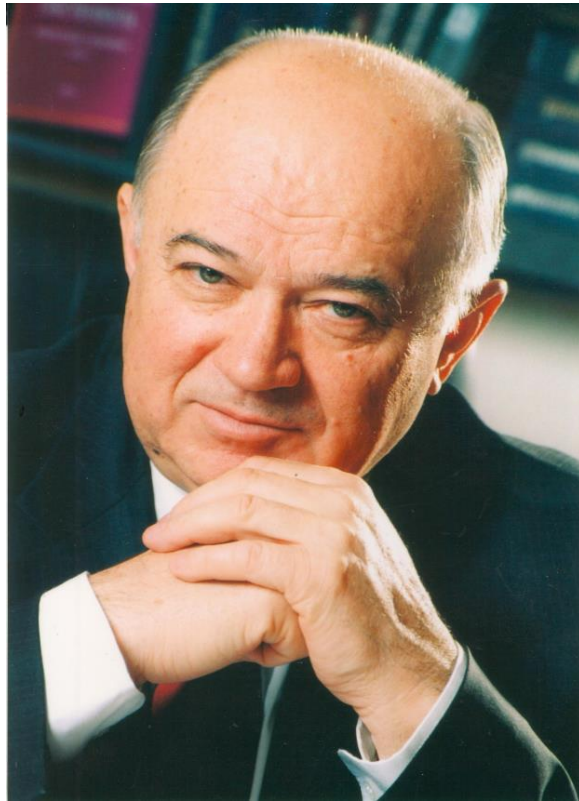
обсуждения, которые иногда проходили до позднего вечера. И все тот же глубокий, принципиальный научный подход к каждому, пусть даже самому незначительному, на первый взгляд, вопросу. Но на каком-то этапе после обсуждения разных вариантов решения проблемы я услышала от моего Учителя неожиданную фразу: “Ты лучше разобралась в этом, сама принимай то решение, которое считаешь правильным”. Наверное, такое ощущение возникает у годовалого ребенка, который уже умеет ходить, но ведь держаться за руку родителей намного лучше. И тут руку забрали – дальше сам... Но, к мо-

ему счастью, эта рука помощи, поддержки моего Учителя постоянно ко мне возвращается, и тогда я становлюсь тверже, увереннее, спокойнее.

Дорогой, любимый Николай Иванович! Трудно передать словами те чувства, которые и испытываю к Вам за Вашу доброту, тепло, честность, принципиальность, все то, что Вы для меня сделали. Более чем 25 лет назад, Вы, взяв меня за руку, ввели в мир науки, открыли его для меня, а дальше – поддерживали, помогли, научили. Я постоянно чувствую Вашу помощь и поддержку. И за все это я Вам безмерно благодарна!

*Гуторова Наталья Александровна,
Директор Полтавского юридического института
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого,
академик НАПрН Украины,
доктор юридических наук, профессор*

ТАЦІЙ ВАСИЛЬ ЯКОВИЧ



**Доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, ректор
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
Президент Національної академії правових наук України**

СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛЯ З ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

Василію Яковичу Тацію – відомому в Україні та світі державному і громадському діячу, видатному правознавцю, присвячено чимало публікацій з добрими словами за його справи і участь у житті багатьох людей. Разом з тим, особистість Вченого і Вчителя настільки багатогранна і глибинна, а добрі справи унікальні за своїм змістом і значенням, що суспільство має отримувати про нього ще більше інформації, зокрема, як Учителя.

Тим, хто обрав науку справою свого життя особливо пощастило, якщо у них є вчитель – особлива і знакова людина, яка веде учня по життю, допомагаючи обрати вірний шлях, зробити єдино правильний вибір, котра спонукає піднятися й продовжити йти, якщо вже немає сил, та при цьому вчить перема-

гати. Справжній учитель не створює для учня гарних, спокійних умов, а допомагає тримати удар долі, готує його для успішного подолання випробувань і перемоги. Одночасно зі своїм учнем він є архітектором розвитку його здібностей та отримуваних здобутків.

Із великою шаною і гордістю можу сказати, що таким моїм Вчителем є Василь Якович Тацій – відомий Учений, видатна Особистість. Його основні “інструменти” у роботі з учнями – це власний приклад і зразок життя та наукової діяльності, енциклопедичні знання, стратегічне мислення, вимогливість, принциповість, порядність, доброзичливість, підтримка індивідуальності учня. Завдяки моєму Вчителю я навчилася вчитися та міркувати; поєднувати в пізнавально-

му процесі теорію з практикою; корегувати свій вчинки не за допомогою емоцій, а шляхом аналізу і виправлення помилок; відповідати вдячністю усім моїм опонентам у науці і житті, яка є ще більш глибинною, якщо більш суворою і жорсткою звучить їх критика. Це сприяло тому, що мною були успішно захищена докторська дисертація, підготовлена під фактичним науковим керівництвом професора В. Я. Тація з проходженням усіх гострих і всебічних дискусій навколо проблемних питань, що вирішувалися в дисертації, а також допомогло досягти інших результатів у житті.

Василь Якович завжди виховував та виховує своїх учнів в дусі постійного оновлення та збільшення своїх знань з відчуттям “духу часу” і глибокими знаннями філософії, історії права, при цьому ключове місце, за його переконанням, має бути відведено традиціям української школи кримінального права. Уражає й покорає його здібності прогнозувати хід подій і миттєвого сприйняття всього нового, прогресивного, а також глибоке знання історії з невід’ємною повагою до здобутків попередників. У суспільстві добре відома його принципові позиції, що боротьба зі злочинністю не може бути ефективною, якщо вона не базується на досягненнях сучасної науки, щодо необхідності проведення науково-правових експертиз законопроектів, обов’язковий тісний зв’язок наукових досліджень із практикою та ін.

Василь Якович – Учитель з великої літери. Він видатна Особистість XX і XXI століть, стратег і фундатор у правовій науці, відомий організатор вищої освіти, а його життя та здобутки слугують прикладом та зразком для нас – усіх його учнів. Академік В. Я. Тацій зробив вагомий внесок у вітчизняну і світову науку, щоденно продовжуючи активно працювати на її еволюційне високоінтелектуальне збагачення. Як учений Василь Якович є стратегом у розвитку як юридичної науки в Україні

в цілому, так і її складової – кримінального права, зокрема. Напрями його наукової діяльності є надзвичайно багатограними та охоплюють як різноманітні проблеми кримінального права (зокрема, питання методології кримінально-правових і міждисциплінарних досліджень, концепції розвитку кримінального законодавства, інститутів злочину та кримінальної відповідальності, складу злочину, об’єкта кримінально-правової охорони, злочинів проти основ національної безпеки, господарських злочинів, злочинів проти довкілля тощо), так і проблеми теорії держави та права, конституційного права України, із якими тісно пов’язана наука кримінального права.

Стратегічне мислення Вчителя впливає і на розробки його учнів. Проведення мого докторського та інших досліджень переважно спрямоване на вирішення тих проблем, що мають місце не лише сьогодні, а і у майбутньому. Так, під час обговорення плану дослідження вже на завершальному етапі підготовки докторської дисертації моїм Вчителем було поставлено задачу запропонувати нову модель кримінально-правової охорони власності в умовах інформатизації світового середовища і визнання інформації товаром і капіталом. Це не просте завдання було виконано завдяки засвоєнню основ стратегічного планування досліджень і їх результатів та мудрої допомоги мого Вчителя. Накопичення та поглиблення знань, їх аналіз, прогнозування та постійний зв’язок з потребами людини, суспільства та держави – не основні складники підґрунтя для розробки та удосконалення стратегії наукового дослідження. Ці знання, передані мені Василем Яковичем, я засвоїла на все моє життя.

Для нас є важливим зразок наукової діяльності, який усім нам дарує наш Учитель. Академік Тацій є автором понад 400 наукових праць, у тому числі понад 40 монографій, низки навчальних посібників та підручників. У кри-

мінально-правовій доктрині Василь Якович послідовно розвиває та відстоює генеральну лінію – впровадження конституційної стратегії розбудови правової держави, де забезпечується верховенство права та гарантується належна охорона прав і свобод людини й громадянина, інших соціальних цінностей кримінально-правовими засобами. Василь Якович Тацій залишається ініціатором і принциповим експертом багатьох новацій у державній кримінально-правовій політиці, визначаючи її мету, завдання й зміст на теоретичному рівні й як член багатьох державних інституцій, до складу яких він запрошується як провідний учений. Широко відомі його праці з питань формування державної політики в сфері боротьби зі злочинністю та в умовах розвитку громадянського суспільства, законотворчості (приміром щодо правил розробки якісних й ефективних законів), установлення закономірностей та визначення шляхів розвитку кримінального права й кримінального законодавства, забезпечення стабільності й динамізму національного законодавства про кримінальну відповідальність, як основних умов його ефективності.

Василь Якович є розробником інших фундаментальних положень в науці кримінального права. Він був засновником теорії господарських злочинів. Зазначеним питанням були присвячені, зокрема, його дисертації: кандидатська (“Кримінальна відповідальність за комерційне посередництво”, захищена в 1970 р.) та докторська: “Проблеми відповідальності за господарські злочини: об’єкт та система” (спеціальність 12.00.08) (захищена в 1984 р.). Вагомим також є внесок професора в розвиток теорії об’єкта злочину. Розвинута ним ідея суспільних відносин як об’єкта злочину, підтримана багатьма послідовниками, на сьогодні є “візитною карткою” Харківської школи кримінального права. Його заслугою є проведення чіткої класифікації об’єктів

злочинів на підґрунті філософських категорій, відштовхуючись від загального до особливого та конкретного. Він довів існування загального об’єкта кримінально-правової охорони, показавши, що ним є вся сукупність суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону та переконливо обґрунтував, що структура Особливої частини Кримінального кодексу України повинна будуватися виключно за принципом родового об’єкта злочинного посягання (1988). Уже пізніше наукові пропозиції В. Я. Тація було закладено у систему кримінального права й систему кримінального законодавства як в Україні, так й впроваджено в інших країнах.

Незважаючи на існування майже 30 років, розробки професора Тація проблем інтересу в кримінальному праву набувають все більшої актуальності. Його висновки про інтерес як соціологічну категорію, про співвідношення потреб й інтересу, в яких потреби виступають предметною, вихідною основою, що зумовлює та визначає зміст інтересу, визнано одними із фундаментальних положень теорії криміналізації. У подальшому це знайшло підтвердження в інших дослідженнях – науковому пізнанні закономірностей установлення кримінальної відповідальності на різних історичних етапах розвитку кримінального законодавства. Ці наукові результати вченого унікальні.

Фундаментальне значення мають й інші здобутки Василя Яковича, науковість яких уже перевірено часом. Він першим у кримінально-правовій науці виділив таке поняття, як предмет злочинного впливу, що стало теоретичним підґрунтям у розвитку вчення про злочин, теорії наслідків у кримінальному праві. Разом із тим він виступив із однієї з сучасних і прогресивних концептуальних моделей установлення відповідальності за проступок у законодавстві України.

Також за свою кар'єру В. Я. Тацій багато років очолював кафедру кримінального права університету і зростив цілу команду своїх учнів-криміналістів зі створенням відомої в Україні і за її кордонами Харківської школи кримінального права.

Він був і є керівником фундаментальних тем, що розробляються науковцями Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого й Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України. Це сприяло створенню творчих колективів, які виконують найважливіші для держави і суспільства завдання. Його творчість, велика працездатність і відповідальність захоплює нас і віддзеркалюється на високій результативності колективної праці.

Він уміє й учить нас працювати на результат. Теоретичні здобутки академіка широко впроваджені в законодавство. Його напрацювання були використані при розробці Конституції України, Кримінального кодексу України 2001 року (формулювання загальної концепції Кодексу, основних принципів кримінальної відповідальності й покарання, побудови Загальної та Особливої частин, змісту розділу VII Особливої частини) та багатьох інших нормативно-правових актів. Так, В. Я. Тацій був головою робочої групи Кабінету Міністрів з розроблення нового Кримінального кодексу України (з 1992 р.), а також головою Комісії з доопрацювання та узгодження проектів Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України (1995–2001 рр.). Також він був членом Конституційної комісії з розробки проекту чинної Конституції України, брав і бере

участь у розробці багатьох законопроектів та проектів нормативних актів.

Плідна та багатопланова діяльність В. Я. Тація була відмічена на різних рівнях. Він був удостоєний звання “Герой України” (з врученням ордена Держави, 2004). Заслужений діяч науки і техніки України (1989), повний кавалер ордена “За заслуги” (2000, 2012). Лауреат Державної премії України в галузі архітектури (2001), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2004). Нагороджений орденами князя Ярослава Мудрого V, IV, III ступенів (1995, 1998, 2009) та низкою інших державних, міжнародних урядових, громадських та церковних нагород. Це визнання заслужене великою працею та вагомими здобутками відомого вченого-правознавця, які за своїм значенням є важливими для нашої держави й суспільства, а також світового співтовариства.

Особливими його рисами також є людяність, чуйність і вражаюче тепле ставлення до пам'яті його Вчителя – Володимира Володимировича Сташиса.

Величчя особистості Василя Яковича зобов'язує його учнів бути достойними цього статусу та підтверджувати це своїми справами. Завдання для нас – йти його шляхом і добиватися, щоб підходи та пропозиції вченого продовжували впроваджуватися, а думки та погляди видатного правознавця завжди були відомі в Україні та світі, оскільки вони є істинними й тому науковими.

З великою пошаною висловлюю слова вдячності Василю Яковичу за його добру участь у моєму житті, за його принциповість, вимогливість, мудрість та високоінтелектуальне служіння нашій Батьківщині!

Бажаю нашому Вчителю нових великих звершень!

*Демидова Людмила Миколаївна,
Професор кафедри №1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор*

КОРЖАНСЬКИЙ МИКОЛА ЙОСИПОВИЧ



НОТАТКИ ДО ПОСТАТІ КРІЗЬ РОКИ

Народився Микола Йосипович 3 серпня 1928 р. у с. Нараївка Гайсинського району Вінницької області у сільській родині. У 1957–1961 рр. після військової служби навчався у Свердловському юридичному інституті. Працював слідчим прокуратури. У 1964–1966 рр. навчався в аспірантурі, а потім викладав у Свердловському юридичному інституті. У 1969–1993 рр. працював у Волгоградській вищій слідчій школі МВС СРСР на посадах доцента та професора, у 1993–2003 рр. професор Національної академії внутрішніх справ України, у 2001–2003 рр. професор Запорізького державного університету. З 2003 р. по 2008 р. працював у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ провідним науковим співробітником науково-дослідної лабораторії протидії злочинності та професором кафедри кримінально-правових дисциплін.

У 1966 р. захистив кандидатську дисертацію “Кримінальна відповідальність за придбання або збут майна, здобутого злочином”, а у 1981 р. - докторську “Об’єкт та предмет кримінально-правової охорони”. У 1972 р. присвоєно вчене звання доцента, а 1985 р. – професора.

Науково-педагогічний шлях М. Й. Коржанського можна умовно розподілити на два періоди: російський та український. Моє безпосереднє знайомство з Миколою Йосиповичем розпочалось у вересні 1993 р. в місті Києві в Українській академії внутрішніх справ під час вступних випробувань до ад’юнктури по кафедрі кримінального права. Вже тоді вразило питання нестандартного плану від Миколи Йосиповича: “як кваліфікувати полювання в заборонений час при помилці саме у даті?” [йшлося про незаконне полювання (ст. 161 КК України

1960 р.)). Чи міг я тоді збагнути, що саме автор цього питання, м'яко кажучи не дуже відомий в Україні, стане моїм науковим керівником? Після зарахування до стаціонарної форми навчання ад'юнктури почалась робота, як прийнято у військових та у людей які носять погони, за планом. Я був представлений начальником кафедри В. К. Матвійчуком професорові і коли на питання про тему роботи, я відповів, що хочу писати про фальшивомонетництво, Микола Йосипович безапеляційно та невдоволено заперечив, що нещодавно у Волгоградській вищій слідчій школі була захищена дисертація і там немає чого досліджувати. Ці його слова прозвучали для мене неочікувано, адже на той час я вже мав певний досвід (розраховував отримати найвищу позитивну оцінку за реферат "Умисне вбивство при обтяжуючих обставинах (ст. 93 КК України)", але сталося не так як мріялося). Наступною була фраза – команда (Микола Йосипович – полковник, я – капітан) "Даю тобі 2 дні – обері собі тему". Після визначеного терміну ми зустрілися, Микола Йосипович спитав, як успіхи, я доповів, що 2 дні від відкриття до закриття провів у бібліотеках, Парламентській та Вернадського. Крім того сказав, що звісно не встиг ознайомитись з повним фондом тільки каталогів авторефератів дисертацій, не кажучи вже про щось більше. Погодившись, професор запропонував мені допомогу, а саме, щоб не гаяти часу з переліку тем вибрати підходящу. Мій вибір випав на тему "Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст. 210, 211, 211-1 КК України)". І робота розпочалась. Тепер як порядний ад'юнкт я чітко знав прізвище свого наукового керівника (головне) й тему дисертації. З чого починати? Звісно, досвіду не було, тому рухався інтуїтивно. На перших парах

Микола Йосипович порекомендував прочитати праці Цицерона, О. Дробницького, В. Тугарінова.

Рухався я в декількох напрямках: несміливо заходив на кафедру філософії, на рідній кафедрі потихеньку розпитував у викладачів, що і як (добрим словом хочу згадати П. Михайленка, В. Матвійчука, В. Дзюбу, М. Мельника, В. Мисливого, В. Смітєнка, Н. Шепелєву, П. Вороб'я, В. Осадчого, С. Остапця та ін.; до речі, у травні 1996 р. при обговоренні моєї дисертації прийшли всі члени кафедри, а це більше 20 осіб, тож прийшлося проводити його в аудиторії).

Микола Йосипович спокійно і позитивно відносився до порад й консультувань з боку інших фахівців. Прочитавши, що мій напрямок вивчав професор Александров, я відправився на 2-й факультет академії (там навчались курсанти й працював Юрій Валер'янович). Після представлення він спитав назву теми й наукового керівника, я відрапортував майже автоматично. Професор насторожився, й тільки почувши від мене, що з Миколою Йосиповичем погоджена й навіть рекомендована зустріч обережно й виважено надав поради щодо теми дослідження.

Подібна історія повторилась у місті Харкові, куди я поїхав на зустріч до професора Бажанова М. І., який був науковим керівником А. Х. Степанюка по кандидатській дисертації "Кримінальна відповідальність за виготовлення, збут і розповсюдження з метою збуту порнографічних предметів" (до прийняття КК України 2001 р. було захищено всього дві дисертації зі спеціальності 12.00.08 із проблематики, що мене цікавила: крім зазначеної ще "Боротьба з держанням домів розпусти і звідництвом". – К., 1982, автор – Моршнєв Є. І.). Мені було призначено зустріч о 10 ранку на кафедрі кримінального права. Рівно о 10-

00 Марко Ігоревич зайшов на кафедру. Він спочатку дуже обережно вислухав мене, а потім поступово “відтаяв”. Поради і рекомендації Марка Ігоревича мені особливо цінні. Запам’ятались останні його слова “Если что – заходите”. Про зустріч я доповів Миколі Йосиповичу, на що він відповів про велику честь для мене поспілкуватися із знаним фахівцем в галузі кримінального права.

За період навчання в ад’юнктурі я намагався бути присутнім на всіх академічних, факультетських та кафедральних заходах. На 3-му році навчання це дало позитивний результат: іноді викладачі з інших кафедр звертались до мене як до викладача кафедри. Але в першу чергу я прагнув навчитись педагогічній майстерності саме у Миколи Йосиповича (до вступу в ад’юнктуру мій досвід викладача складав 2,5 роки). Цікавими та змістовними були його лекції з кримінального права; оригінально, натхненно із захопленням він проводив семінарські й практичні заняття. Відчувався й величезний досвід прийняття захисту курсових робіт. Микола Йосипович моментально “сканував” авторів курсових робіт і коли “дуже розумні” намагались його обдурити, від негайно повертав “відповідні” праці на переробку. З дозволу Миколи Йосиповича я був присутній і на державному іспиті з кримінального права з участю 2 професорів (М. Й. Коржанського й В. М. Смітєнка). Все це пішло мені на користь.

Щодо мовного питання. Після переїзду до Києва, як пригадував М. Й. Коржанський, ректор академії В. І. Розенко не без здивування зауважив: “Скажіть, будь ласка, Ви 43 роки прожили в Росії, як вам вдалося не забути рідну мову?”. “Нічого дивного, – відповів Микола Йосипович, – хіба можна забути рідну маму?”. На одному з засідань кафедри з поміж інших питань була інформація

професора Коржанського про результати його наукового відрядження до міста Харків, де проводилась Всеукраїнська конференція з обговорення проекту Кримінального кодексу України. Було констатовано, що тільки 2 із її учасників доповідали українською мовою (М. І. Коржанський, В. О. Навроцький). Пам’ятаю також його виступ на кафедрі при обговоренні дисертації О. Т. Шевченко “Смертна кара (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)”. Він зауважив: “...Робота виконана іноземною мовою, добре, що не китайською...”.

До речі (зі слів професора) коли вони з В. М. Смітєнком вирішили обговорити проектів КК України, то зустрілись в метро як заколотники. Варто зауважити, що відносини між ними були дуже не прості та добре, що вони помирились наприкінці життя.

Микола Йосипович дуже обережно допускав “чужаків” до свого помешкання (на той час він з дружиною Галиною Миколаївною проживав в однокімнатній квартирі гуртожицького типу). Коли я пройшов “перевірку” часом й побував дома у Коржанських, то побачив в яких, майже аскетичних умовах, творив професор. Окремо треба згадати й про мистецький талант Галини Миколаївни, соратника і помічника, яка навіть у таких непростих умовах змогла завжди смачно і гостинно нагодувати, створити гідні (за можливістю) умови побуту.

Перша моя спроба щось написати була нещадно припинена професором на першій сторінці проекту статті (не випадково в моєму авторефераті 3 публікації датовані 1996 р.). Ад’юнктсько-міліцейське життя формалізовано і тому після першого року навчання треба було звітувати, – я відповідно підійшов до Миколи Йосиповича, він уважно прочитавши мій звіт, дописав своєю рукою “Готую наукову доповідь на кафедру за

темою “Громадська мораль, як об’єкт кримінально-правової охорони”. Добре, що тільки “готую”. Це був і стимул, і напрям, і орієнтир (у 2010 р. С. П. Репецький за темою “Суспільна моральність, як об’єкт кримінально-правової охорони” в Києві захистив кандидатську дисертацію).

Примітним є те, що професор не цурався порадитись з колегами більш молодого віку (старшими за віком були тільки П. П. Михайленко, якого він називав Великим Петром та М. В. Володько). Якось Микола Йосипович заявив, що піде на заняття до М. І. Мельника (“хочу повчитись у Миколи Івановича”). А обов’язковість Миколи Йосиповича вражала. Він приїхав за 30 хвилин до прибуття потяга для зустрічі з Харкова мого офіційного опонента І. М. Даньшина.

М. Й. Коржанський був людиною неоднозначною: якщо похвала – та щира, розумна, якщо критика – безапеляційна, безжалісна, а у окремих випадках, навіть нищівна. Може тому, ця постать сприймається науковцями до сих пір у різних площинах. Виступи Миколи Йосиповича на засіданнях спеціалізованих вчених рад, кафедрах та конференціях завжди були палкими, змістовними, яскравими, а іноді й саркастичними. Він уміло міг вставляти між складними юридичними конструкціями прості, але мудрі життєві міркування (наприклад, “кримінальний закон не може все, він до всього нездатний, так як сокира нездатна пришити гудзик”). Іноді навіть на шкоду собі розпалювався, але доводив у переконливості власних ідей. Так, пропонуючи власну методику викладання курсу “Кримінальне право і законодавство України” він зауважив: “Як говорять французи – “Легше цвинтар перенести, ніж щось змінити у шкільному навчанні”.

Після мого захисту багато разів зустрічались з Миколою Йосиповичем, особливо під час праці його на Запорізькій землі (тоді в Запорізькому державному університеті на кафедрі кримінального права та правосуддя – це були лекції для студентства, вступні та кандидатські іспити до аспірантури, конференції, тощо). Особливо запам’ятався 2001 р. де на о. Хортиця Миколу Йосиповича посвятили у козаки. Він дуже розчулився, при цьому сказав “добру справу робите, хлопці”. В цих словах була одночасно і велич, і юнацький азарт! До речі, незважаючи на роки, вражав саме юнацький запал, захопленість і азартність. Пригадую, одного разу в час проведення чергової конференції “Запорізькі правові читання” виїхали на Азовське море. Спекота і хвили морські, побігли усі купатися. Бавились у воді як діти! Микола Йосипович каже молодим на той час докторам наук, А. А. Музиці та В. О. Навроцькому: “Ну-бо, підкиньте і мене у хвили”. Кинули аж головою у пісок... Виходить з води професор з подряпанним лобом, але задоволений. На те дружина, Галина Миколаївна, йому: “Ах, ти, старий! Зв’язався з молоддю, то й отримав!”. Усі завмерли, оце так підкинули професора, хоча б нічого не трапилось. А Микола Йосипович сміється радісно і знов плескається в морі.

Як сам він зазначав, найцінніше що у нього є, – це учні і книжки. Професор Коржанський підготував більше 20 кандидатів юридичних наук та 2 докторів. Ще й яких (проф. Мисливий В. А., проф. Сушко (Меркулова) В. О.). Про його творчу наснагу і наукові здобутки добре написали свого часу А. Ф. Зелінський, давній друг Миколи Йосиповича та П. П. Михайленко.



75-ліття професора пройшло в колі близьких, друзів, колег. На жаль така подія залишилась поза увагою широких кіл наукового товариства та посадових осіб. Сам Микола Йосипович до останнього подиху ставив перед собою запитання: “А як я живу? А що є моє життя? Який його сенс?” ...

5 травня 2008 р. професора не стало. Його поховано в м. Києві, але залишив-

ся творчий спадок, любов до рідної мови, його учні, ідеї, роздуми, віра, що “буде створена українська нація, яка побудує свою Українську національну Державу, ...а її народ заживе справжнім заможним і вільним людським життям”. (Коржанський М. Й. Спогади. – К.: Атіка, 2003. – С. 110).

*Денисов Сергій Федорович,
Професор кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету,
доктор юридичних наук, професор*

ТУРКЕВИЧ ІННА КОСТЯНТИНІВНА



СЛУЖИТИ ЛЮДЯМ

*Учителю, дорогому другу, вченому та жінці, життя
якої до останнього кроку було присвячене людям,
Інні Костянтинівні Туркевич*

Перегортаю скупі енциклопедичні відомості: Туркевич Інна Костянтинівна народилася 21 листопада 1929 р. у м. Києві в сім'ї службовця. У 1949 – 1954 рр. навчалася на юридичному факультеті Київського університету імені Тараса Шевченка, а по закінченні його протягом 9 років працювала в органах прокуратури Хмельницької області та м. Києва слідчим та помічником прокурора. Після закінчення аспірантури Київського університету, продовжила там свою науково-педагогічну діяльність: з 1965 р. по вересень 1997 р. працювала на кафедрі кримінального права і кримінології: асистентом, старшим викладачем, доцентом, професором. З вересня 1997 р. – професор, завідувача кафедрою Інституту адво-

катури при Київському університеті імені Тараса Шевченка.

У 1968 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему “Розслідування і попередження хабарництва (за матеріалами Української РСР)”, а у 1988 р. – докторську дисертацію “Діяльність місцевих Рад народних депутатів по попередженню злочинів і інших правопорушень”. Вчене звання професора присуджено у 1991 р. Заслужений юрист України...

Можна продовжувати далі, зазначаючи основні віхи життя Інни Костянтинівни, напрямки її наукової діяльності, видані праці, але мені хочеться розповісти не тільки і не скільки про неї як

науковця. Це спогади про красиву і мужню жінку, одночасно правдиву й загадкову, незламну й вразливу. Розповідь про людину, яка могла аргументовано захищати свої позиції, любила сім'ю і друзів, допомагала молоді знайти свій шлях, підтримувала колег, мала серце сповнене доброти, шанувала ближнього, яка так хотіла жити і до останнього подиху боролася за це...

Наше знайомство відбулося на кафедрі кримінального права і кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка на початку вересня 1996 р., а вже у листопаді Інна Костянтинівна запросила прийхати до неї додому. Це було несподіванкою, оскільки наші попередні зустрічі носили діловий епізодичний характер, а приїзд до Києва завжди був чітко спланований. Я не так добре знала місто, було обмаль часу, листопад у Києві виявився сніговим, хотілося скоріш до дому у Запоріжжя, словом, було безліч причин, щоби відмовитися. Проте, не знаю чому, дала обіцянку прийхати. Можливо, не змогла відмовити шанованому професору, а може Господь розпоряджається нашими думками й знає кого, як і навіщо треба об'єднати у цьому житті.

Надвечір'я, починається легка хуртовина... Хто добре знав, де жила Інна Костянтинівна пам'ятає, що практично однакові будинки переплутати дуже легко. Водій таксі, з яким ми блукали між домами декілька хвилин, вказав на дві абсолютно однакові багатоповерхівки і поїхав собі далі, а мене охопила досада. Але не встигла я зробити буквально декілька кроків, як побачила жінку, що привітно махала мені рукою. Неймовірно, але це була Інна Костянтинівна! Доктор юридичних наук, професор, стомлена роботою і заклопотана домашніми справами, вона знайшла час задля зустрічі малознайомої людини з єдиної причини: щоби та не змерзла, шукаючи дім.

Думаю зі мною погодиться більшість, що серед науковців, а тим більш докторів наук, професорів (особливо молодих “новоспечених”) не так часто можна зустріти таке ставлення до ближнього. Зокрема, я сповна могла насолоджуватися розкішшю такого спілкування за чашечкою кави або прогулянками по рідному Харкову з дорогим вчителем, Інесою Павлівною Сафроною. Але з нею ми були знайомі понад двадцять років, я обожнювала її ще із моїх студентських років, вона була прикладом для мене, як для учениці Харківської школи та не раз допомагала в житті. Інну Костянтинівну я практично не знала, але несподівано для себе знайшла в ній споріднену душу.

В подальшому наші зустрічі стали частішими, а років через три-чотири Інна Костянтинівна стала для мене справжнім другом, якому можна відкрити усі таємниці та знайти відгук і добру пораду. Красива та мудра, справжній інтелігент, чарівна та елегантна, прекрасна господиня, вона посправжньому заслуговувала щастя. Про таку можна було б сказати: справжня жінка! Але коли я запитувала, чому ж не склалася її особиста доля, вона відповідала, що зараз не має права на особисте щастя. Згодом я зрозуміла чому. Я дізналася від Інни Костянтинівни дуже багато з її секретів, часто була здивована і вражена примхами долі та тим, як могла ця жінка не впасти у відчай, не зламатися під тягарем своїх печалей. У неї навіть деякі наукові праці народжувалися тому, що певні проблеми були не тільки глобальними, а й особистісними, мабуть тому, науковець розуміла їх як ніхто інший, допомагала людям, які потрапили у біду вижити, чіплятися за життя. Зокрема, такими роботами стали монографії “Правовые меры по борьбе с пьянством и алкоголизмом”, “Криминологические про-

блеми профілактики правонарушень молодіжні” тощо. Не маю права розкривати її таємниць, але впевнена, той хто знав життя Інни Костянтинівни, ніколи не скаже, що воно було легким та безтурботним. Мене вражало те, що в її двокімнатній квартирі завжди панувала злагода. Вона усім та усьому давала раду. Навіть кицька та улюблена старенька собака Жужа поводитися чемно і з любов’ю ловили кожне слово своєї господарки та ніколи не сварилися.

Попри всі життєві негаразди, завжди у Інни Костянтинівни знаходився час для спілкування. З нею можна було обговорити нові публікації науковців: від бачення місця кримінології в системі наук, до вирішення низки складних кримінологічних проблем. Це була не просто констатація факту виходу тої або іншої праці: вона розбиралась “по кісточках”, заслуговувала похвали, або знаходились неточності, помилкові формулювання або висновки. “Подивись, – говорила Інна Костянтинівна, – ці висновки недопустимі та хибні, вони заведуть автора у такі хащі, звідки не знайдеться жодного виходу”. Проте, ще раз підкреслю, що незважаючи на іноді жорстку позицію щодо тих чи інших проблемних питань кримінології, вона обов’язково відшукувала позитивні моменти у досягненні певного автора та ставила на цьому акцент.

Не треба думати, що ці розмови велися лише у затишній домашній обстановці. І. К. Туркевич, як відомий український кримінолог, не боялась критикувати, вказувати і відстоювати свою власну позицію. Вона вважала, що цілеспрямована і ефективна боротьба зі злочинністю можлива лише на базі глибокого комплексного вивчення цього феномену, причин та умов, особи злочинця тощо. На думку І. К. Туркевич орієнтиром для проведення такої

роботи повинні слугувати розробки кримінологів з цих питань, яких сьогодні є занадто мало. Нагальною потребою сьогодення, – констатувала вона, – є також всебічне дослідження проблем кримінально-правового циклу. Так, в статті “До проблеми про місце кримінології в системі наук” І. К. Туркевич зазначила: “На жаль, в Україні й досі питання про визначальну роль досліджень кримінологів та їх врахування іншими науками, передусім кримінально-правового циклу, просто не ставилось” (Туркевич І. К. До проблеми про місце кримінології в системі наук // Вісник Академії адвокатури України. – 2005. – Вип. 3. – С. 50-56).

Як слушно висловився А. П. Закалюк, І. К. Туркевич “виявляла турботу про розвиток кримінологічної теорії, виховання молодих науковців-кримінологів”. Підтримуючи думку Анатолія Петровича впевнена, що виховання молодих науковців-кримінологів для Інни Костянтинівни не зводилось лише до керівництва їх дослідженнями. Вона так би мовити “ставила їх на ноги”, віддавала усі сили на “захистах”, й здавалось, що це вона знову і знову захищається, дає відповіді на відгуки, опонентам, іншим присутнім. Пригадую, як попросила її переглянути автореферат дисертації свого співробітника. Часу до захисту було обмаль, але, як не прикро це відзначати, науковому керівнику постійно було ніколи. Дисертантка була у розпачі, нервувала і я, як декан юридичного факультету. Буквально за три дні і ночі Інна Костянтинівна разом із здобувачем, не тільки ретельно переробила автореферат, але й прочитала дисертаційну роботу та надала слушні рекомендації. Ще один приклад. Одного разу, після захисту чергового учня Інни Костянтинівни я побачила її не щасливо-задоволеною, а засмученою і навіть “замученою”. Ви-

явилося, здобувач настільки розгубився, що не міг правильно відповісти на більшість запитань. І тоді Інна Костянтинівна витримала справжній бій за долю горе-науковця. А на запитання: “навіщо це треба?”, – відповіла: “Нічого, він просто перехвилювався. Все поправиться і він зможе використати отриманні знання бо має хороший потенціал. Я зобов’язана дати йому наукове життя”. І дійсно вона давала молоді власне наукове життя: сумісні праці, можливість виступити опонентом, допомога в участі у наукових програмах тощо. Зі своїми колегами-кримінологами Інна Костянтинівна також щедро ділилася думками та новими пропозиціями.

Мені особисто вона подарувала план викладення докторської дисертації та думки щодо шляхів розгляду проблем застосування покарання, які стали дійсно родзинкою дослідження. А ще познайомила мене з видатними вченими, найкращими фахівцями своєї справи. Пригадую, одного разу я якось зауважила, що зовсім далеко від кримінологічної науки, мені ближче й рідніше кримінальне та кримінально-виконавче право. Інна Костянтинівна промовчала, а у наступний приїзд просто “за руку” привела й познайомила мене з академіком Анатолієм Петровичем Закалюком. Правильніше сказати, представила мене: “Вона пізно прийшла в науку, але дуже хороший фахівець і трудиться щоденно”. Як я потім дізналася, з Анатолієм Петровичем вони були великими друзями-однодумцями. Цю зустріч вважаю доленосною для себе, оскільки саме Анатолій Петрович поступово й наполегливо вів мене по тернистому науковому шляху і без його порад і підтримки не проходило жодного місяця. В подальшому, наші зустрічі, а також спільні закордонні подорожі (Анатолій Петрович, Сергій

Федорович Денисов і я) набули постійного характеру й запам’яталися яскравими моментами й навіть пригодами.

Замало сказати, що опіка Інни Костянтинівни зводилася лише до наукової роботи. Були ситуації коли вона допомагала людині працевлаштуватися в Києві, підшукувала житло, давала свій кров, ділилася останнім, хоча не була дуже забезпеченою. Одного разу навіть виступила поручителем задля врятування репутації людини яка потрапила в халепу. А от для себе нічого не вимагала... Її аскетичне життя вражало! Зауважу, що це не була якась жертва, вона ніколи не скаржилася на долю бо так вийшло ...

Останній рік життя Інни Костянтинівни не можу пригадувати без сліз. Нічого не вказувало, що він буде таким трагічним. Одного разу вона поділилася, що лікарі порадили зробити операцію. Вагалася довго, але все ж таки наважилася. Тим більш, що операція, на перший погляд, не була складною. Потім почалися ускладнення та підтвердився страшний діагноз. Весь час як заклинання Інна Костянтинівна повторювала, що не має права покидати цей світ, бо потрібна допомога донечці та безпорадним залишиться син. Які тільки рецепти ми не вишукували, все намагалися подолати хворобу... Не так сталося як хотілося... Усе частіше вона жалілася, що покидають сили, а ліки не допомагають, а лише ослаблюють її. А одного разу ми навіть посварилися, вперше і в останнє. Стояли спекотні літні дні. Інна Костянтинівна гнівалася за те, що я ніяк не спроможуся подати дисертацію до захисту. Є монографія та необхідна кількість статей, готова перечитана нею робота, наявні всі формальні вимоги. “Чого ти чекаєш? Невже не зрозуміло, що скоро я піду з життя?” У обох істерика, обнялися, плачемо, ледь-ледь прийшли до тями, заспоко-

юючи одна одну, адже нам не можна хвилюватись. Перед літньою відпусткою зустрілися знову вже на кафедрі в Академії адвокатури. Говорили довго і ось Інна Костянтинівна подає мені коробку, а в ній у подарунок срібний сервіз для кави. “Це на згадку, – говорить, – щоб не забувала”.

Восени здалося, що Інні Костянтинівні стало легше. Але це тривало недовго. За декілька днів до того, як її не стало, Інна Костянтинівна несподівано сама зателефонувала мені на роботу. Довго говорила, але так, ніби надавала поради та установку на подальше життя. Наостанок взяла з мене слово, що перед Новим 2007 роком обов’язково приїду до Києва, до неї... “Пам’ятай, нам дуже багато треба зробити наступного року”... А через чотири дні приголомшив телефонний дзвінок: все... 2 листопада 2006 р. обірвалося її життя ...

І знову як колись: надвечір’я, починається легка хуртовина, ожеледиця... Білетів та потяг, як завжди, немає і до Києва машиною добиралися цілу ніч. Про що тільки не думалось... Біль втрати відчувається і зараз. Але знаю, що всім нам Інна Костянтинівна залишила заповіт: “Пам’ятайте, нам дуже багато треба зробити!”. Залишилася пам’ять про вченого, про людину, життя якої до останнього було присвячене суспільству та близьким, яка є прикладом для кожного. А пам’ять – це вже не так і мало.

Я умисно не називала прізвищ науковців, яким допомагала або яких засерігала Інна Костянтинівна. Можливо хтось має більше право ніж я, щоби сказати слова пам’яті про цю незвичайну та надзвичайну жінку, то давайте об’єднаємо зусилля і разом зробимо все задля збереження такої пам’яті.

*Денисова Тетяна Андріївна,
Проректор з науково-педагогічної роботи
Класичного приватного університету –
Директор Інституту права імені Володимира Сташиса,
доктор юридичних наук, професор*

ТУРКЕВИЧ ИННА КОНСТАНТИНОВНА

С именем И. К. Туркевич у меня связано немало добрых воспоминаний, и, разумеется, я не могу сказать здесь всего, что хотелось бы.

Трудно привести даже в относительный порядок свои воспоминания об этом человеке.

В ней чувствовалась врожденная глубокая интеллигентность – живая сила мысли. Мне кажется, что всякий человек при Инне Константиновне невольно ощущал в себе желание относиться к самому себе строже, требовательнее.

Мне нравилось простота ее речи и мягкий, вдумчивый тон. Она была особенно деликатна, чутка и мягка, речь его была обаятельно проста, изящна. Она никогда не перебивала собеседника, молчала и внимательно слушала, причем молчание было внушительным и умелым. Очень хотелось быть похожим на нее: отвечать, когда спрашивают и молчать, молчать. Хотя иногда она много говорила на свои обязательные темы, но чувствовалось, что молчит еще больше. Иного – никому нельзя сказать. У нее, наверное, были мысли, которые она никогда никому не скажет.

Иногда казалось: она только что пришла откуда-то издалека, где люди иначе думают, размышляют, чувствуют, иначе относятся друг к другу.

Она понимала, что человек, прежде всего, должен быть гуманным по своей природе. Я уверен, что научная и педагогическая работа Инны Константиновны разбудила правосознание многих ее учеников, одним из которых посчастливилось быть мне. Она отдавала себя делу науки с редким, целостным вдохновением. Она как бы

внутренне ощущала конечный итог научной работы своего ученика, ищущий воплотиться в осязаемые формы.

Вспоминаю ее добрые глаза, – они видели всё насквозь, – и движения пальцев, жесты, ее беседы, тонкий юмор, и какой-то тихий голос ее. Вижу, как много научной жизни обняла Инна Константиновна. Много людей пользовались ее человеческой добротой, безотказностью.

Изумительно ясно рассказывала о своих учениках, но обо всех так, словно это были дети ее, а она, мать, знает все недостатки их и – подчеркивает только хорошее. И каждый раз, когда она говорила о ком-либо дурно – ничего не оставалось в памяти.

Ей удавалось заинтересовать своим предметом наиболее одаренных студентов. Мне вспоминается студенческий кружок по криминологии, который вела И. К. Туркевич на юридическом факультете Киевского национального университета им. Тараса Шевченко, как нечто прямо изумительное. Члены кружка писали интересные рефераты, выступали с любопытными докладами по криминологии. Но И. К. Туркевич являлась центром кружка, и, как магнит, притягивала к себе внимание, у нее безусловно можно было многому научиться. Лично для меня было очень полезно серьезное отношение к криминологии.

Ее советы и указания всегда были кратки, просты, но это были как раз те указания, в которых я нуждался.

“Пишите – просто, без лишних слов” – говорила Инна Константиновна.

Я много получил от И. К. Туркевич добрых советов, много внимания, и, если в силу разных неустраняемых причин не сумел воспользоваться ее помощью, – в том моя вина и печаль.

О многом я умолчу из опасения быть бестактным в похвалах и благодарности моей этому человеку.

И. К. Туркевич стоит для меня где-то в стороне от всех, в своей особой позиции ученого – криминолога, значение которой до сего дня недостаточно оценено.

Перефразируя слова М. Горького о своем учителе, скажу в заключении: “Она была моим учителем недолго, но она был им, и это моя гордость по сей день”.

*Леонов Борис Дмитриевич,
Ведущий научный сотрудник Национальной академии СБ Украины
доктор юридических наук,
старший научный сотрудник*

ЛАНОВЕНКО ІГОР ПЕТРОВИЧ



УЧИТЕЛЬ І НАСТАВНИК, НЕВТОМНИЙ НОВАТОР КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Людина продовжує себе в добрих справах і позитивних наслідках свого життєвого шляху.

Десятки років наукова, викладацька та професійна діяльність члена-кореспондента Національної академії правових наук України, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Ігоря Петровича Лановенка була пов'язана з Київською вищою школою МВС СРСР, а пізніше й Національною академією внутрішніх справ України.

Як відомий фахівець у галузі кримінального права та кримінології він читав лекції з кримінального права для слухачів і курсантів, керував курсовими проектами, магістерськими роботами. За час роботи, а це майже 20 років напруженої науково-педагогічної діяльності в академії, підготував понад

три десятки молодих учених – кандидатів і докторів юридичних наук.

З моменту створення спеціалізованої вченої ради із захисту дисертаційних досліджень академії Ігор Петрович стає її незмінним членом.

Професор І. П. Лановенко приділяв особливу увагу науково-дослідній роботі. Разом із вченими академії, професорами Ю. В. Александровим, В. Г. Лихолобом, В. О. Глушковым, О. М. Джужею, Т. А. Третьяковою, В. В. Василевичем, доцентами Т. Д. Цибуленко, Ю. Л. Заросинським, Ю. О. Левченком та багатьма іншими підготував низку підручників, монографій, навчальних посібників, курсів лекцій, методичних матеріалів з проблем кримінології, правової статистики, кримінального права, соціології, кримінально-виконавчого права.

І. П. Лановенко є автором (співавтором) п'яти індивідуальних та 30 колективних монографій. Його творчий доробок становить понад 300 наукових праць, що відзначаються новизною, ґрунтовністю, практичною спрямованістю.

Для своїх аспірантів (ад'юнктів) він був суворим, вимогливим, але в душі добрим учителем, керівником. Усю свою душу, сили, енергію Ігор Петрович віддавав учням, завжди бажав їм добра, щасливої долі в науці та житті.

Предметом наукової діяльності професора І. П. Лановенка були кримінально-правові та кримінологічні аспекти злочинності, “фонові явища”, профілактика злочинів, кримінально-виконавче право. А останніми роками вчений активно досліджував філософсько-психологічні підвалини кримінології, актуальні проблеми соціології права та ін.

У 90-ті роки І. П. Лановенко плідно працював на розбудову Національної податкової академії України, активно займався організацією навчального процесу, зміцненням ядра високопрофесійного колективу викладачів та науковців.

Під керівництвом доктора юридичних наук, професора І. П. Лановенка створено наукову школу, що діє і нині, основними напрямками досліджень якої є методологічні проблеми кримінології та правової статистики, наукове забезпечення боротьби зі злочинністю.

Його творча енергія втілилася в діяльність декількох консультативно-методичних рад правоохоронних органів та спеціалізованих вчених рад вищих

навчальних закладів України, а також Координаційного бюро із загальнотеоретичних проблем кримінологічних досліджень Національної академії правових наук України.

І. П. Лановенко обрано зарубіжним членом Російської кримінологічної асоціації, який отримав міжнародне визнання. Його учні (кандидати та доктори юридичних наук) працюють у багатьох країнах ближнього та дальнього зарубіжжя.

Він був вимогливим редактором і принциповим рецензентом багатьох підручників з кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, численних навчальних посібників, енциклопедій, дисертаційних робіт та авторефератів, статей у періодичних виданнях, тез конференцій, довідкових матеріалів.

Багатогранною була і громадська діяльність І. П. Лановенка. З 1974 року він – науковий консультант Верховного Суду України, а з 1993 – науковий консультант низки комітетів Верховної Ради України, із 2000 – член Кримінологічної асоціації України.

Рано пішла з життя ця талановита людина, але пам'ять про неї завжди залишиться в серцях її учнів.

Член-кореспондент Національної академії правових наук Ігор Петрович Лановенко назавжди буде серед видатних учених, які зробили потужний внесок у розвиток і становлення кримінально-правової та кримінологічної науки не тільки України, а й світу.

*Джу́жа Олександр Миколайович,
Провідний науковий співробітник відділу організації НДР НАВС,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

СУСЛО ДМИТРО СПИРИДОНОВИЧ

(10 (23).02.1909 – 4.11.1988 рр.)



РОЗДУМИ ПРО ВЧИТЕЛЯ

Сусло Дмитро Спиридонович – визначний учений-правознавець, ВЧИТЕЛЬ, який своє життя присвятив органам юстиції, дослідженню юриспруденції, вихованню правників. Його життя і діяльність припали на один із найскладніших періодів української історії, коли відбулась руйнація правової системи Російської імперії та йшло створення юриспруденції радянської доби, народжувалось нове праворозуміння.

Народився Д. С. Сусло 10 (23 за новим стилем) лютого 1909 р. у селі Кам'яна Криниця Улянівського повіту на Кіровоградщині в родині селянина. Мав тяжке дитинство, з підліткового віку був змушений йти своїм шляхом. Після смерті батьків, у п'ятнадцятирічному віці він разом із меншою сестрою

започаткував самостійне життя. Потяг до знань обумовив закінчення у 1927р. семирічної трудової школи. Того ж року почав працювати у сільськогосподарському кредитному товаристві, де його було обрано народним засідателем. З цього часу його доля була пов'язана з органами юстиції та українським правознавством.

У 1931 р. закінчив юридичні курси у Вінниці. Служив в армії на строковій службі і продовжував навчання, до початку II Світової війни закінчив два курси у Всесоюзній правовій академії. З 1939 р. по 1943 р. – член військових трибуналів різних фронтів та армій. З 1943-1944 рр. – заступник Голови Верховного суду України. З кінця 1944 р. по 1946 р. займався організацією орга-

нів юстиції у Закарпатській Україні на посаді радника Голови Народних рад, 1946 р. призначений заступником міністра юстиції України.

В ці роки вступив на юридичний факультет Київського університету імені Т. Г. Шевченка, по закінченню якого у 1949 р. у ньому ж розпочав викладання кримінального процесу.

Того ж року Дмитра Спиридоновича було безпідставно засуджено до 10 років позбавлення волі, а у березні 1953 р. звільнено та знято судимість. Він повернувся до університету, де працював старшим лаборантом кафедри кримінального права (до 1958 р.), начальником навчальної частини університету, з 1964 р. – старшим викладачем, доцентом, з 1988 р. – професором кафедри правосуддя. Викладав курс кримінального процесу та спецкурси. Успішно захистив кандидатську дисертацію на тему “Організація і діяльність суду і прокуратури УРСР у відбудовчий період (1921–1925 рр.)”. У 1968 р. захистив докторську дисертацію, матеріали якої відзеркалено у монографії “Історія суду Радянської України” (1917–1967 рр.), яка ввійшла в історіографію як одна із кращих та по-сьогодні має пізнавальну та наукову цінність.

Науковий здобуток Д. С. Сусло складає понад 100 наукових праць з проблем кримінально-процесуального права, історії адвокатури та ін., які суттєво вплинули на розвиток українського кримінально-процесуального права. Особливу увагу він приділяв діяльності органів правосуддя. Виказані у роботах пропозиції, в тому числі, щодо допуску захисника з часу затримання особи та пред’явлення обвинувачення; збільшення кількості народних засідателів при розгляді найскладніших кримінальних справ; введення апеляційного оскарження рішень судів; введення суду присяжних; щодо встановлення су-

дового контролю при арешті, обшуку; створення спеціалізованих судів, та ін. були враховані при прийнятті Конституції України 1996 р., та при реформуванні кримінального законодавства.

Уперше доля познайомила мене із Дмитром Спиридоновичем у 1967 р., під час мого навчання на юридичному факультеті Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. Дмитро Спиридонович справляв враження урівноваженої людини, говорив тихою мовою, ходив надзвичайно прямо, короткими повільними кроками. Хто мав можливість чути Дмитра Спиридоновича, той відкривав у ньому потужного науковця і практика, який володів вивіреном словом з чітко сформульованими судженнями, наповненими м’яким українським звучанням, із одночасною неопступливістю при відстоюванні своїх юридичних поглядів з домінуванням їх правової сутності.

В аудиторіях Д. С. Сусло використовував унікальне поєднання досвіду багаторічної цілісної наукової та практичної діяльності. Дмитро Спиридонович не використовував термін “теорія”, так як мав власне розуміння предмету навчання та стверджував, що в університеті вивчають науку, спрямовану на удосконалення практики вивчення і застосування закону. Такий підхід до своєї діяльності, спрямований на дотримання правових положень, а не сліпої букви закону, був мною запозичений та сприяв тому, що після закінчення навчання на юридичному факультеті під час здійснення практичної діяльності народним засідателем, суддею, слідчим я не мав випадків повернення справ на додаткове розслідування або скасування рішень чи вироків.

Професор Сусло Д. С. добре знав і розумів особливість саме українського національного права, проводив надзвичайно велику роботу щодо опанування,

насамперед, духу українського кримінального права та законодавства у найбільш тяжкій спосіб – практичному (процесуальному його застосуванні) судочинстві.

На мою думку, підхід Д. С. Суслі щодо спрямування діяльності юриста насамперед на право, а не на закон, визнання найвищою цінністю людини, а не положень “мертвої” норми, містить відмінну та характерну рису українського права, яка простежується від Руської Правди, актів Пилипа Орлика, наукових підходів О. Ф. Кістяківського. Він підтримував і розвивав ідею О. Ф. Кістяківського про те, що судова практика постійно розвивається, а тому дійсно є більш ефективною у розумінні норм права і, особливо, при застосуванні закону. Такий підхід, стверджував Вчитель, сприяє позитивній правотворчості, оскільки саме практика є джерелом права, а тому у цьому процесі особливе місце мають займати судді. Саме судді, які повинні первинно проходити процес народного обрання, своєю діяльністю вдихають в юридичні норми життя права.

Ці ідеї і підходи були лейтмотивом його лекцій, семінарських і практичних занять, при спілкуванні зі студентами. Ще за радянських часів Д. С. Суслі зміг донести до студентів концепцію первинності права як сутності закону та значення судової практики, як мірила закону ідеям права. Чітко сформульованими судженнями, наповненими м’яким українським звучанням він підкреслював всю міру відповідальності особи, яка застосовує норми кримінального та кримінально-процесуального права перед людиною у процесі: будь-то підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, жертва або постраждалий. Це спонукало студентів до самостійної роботи з відповідними джерелами, приймати власні рішення.

Згадується, як під час навчання на юридичному факультеті я проходив практику у районному суді Київської області, за результатами якої отримав схвальну характеристику. Під час захисту результатів практики, Д. С. Суслі подивився на схвальні відгуки із суду та запитав мене: “Дзюба, пишуть, що ти вже готовий суддя. Так що – будеш судити людей?”. Я відповів, що як він і вчив, “буду не судити – а розсуджувати”, на що він відповів щирою усмішкою. За десять років потому, доля звела мене із Дмитром Спиридоновичем у КВШ ім. Ф. Дзержинського, куди мене, слідчого УВС м. Києва, запросили на посаду викладача кримінального права, а Д. С. Суслі був членом вченої ради цього ВУЗу. При спілкуванні, Дмитро Спиридонович, дізнавшись про мій досвід народного засідателя та виконання обов’язків судді, розповів мені історію із власного досвіду народного судді:

“Якось повесні, коли я працював народним суддею, телефонує мені перший секретар райкому партії: “Збирайся. Ідемо чинити суд.” За 15–20 хвилин я вже був в автомобілі. Поїхали. Секретар мовчить. Я чекаю “вказівок”. Приїхали до села N. (поряд із Гуляйполем). В селі N заходимо до клубу. Зала заповнена селянами повністю. Біля стін озброєні гвинтівками військові. На сцені стіл вкритий кумачем, два стільці. Сідає секретар. Я коло нього. За декілька хвилин військові заводять чоловіка – голову місцевого колгоспу. Секретар оголошує “обвинувачення”: голова колгоспу не виконав вказівку партії і безпідставно не розпочав посівну коли було сказано. На запитання: “чому?” відповідає: “Зарано, бо будуть заморозки, а земля ще холодна – врожай пропаде”. Чи підтверджує він отримання наказу райкому “Сіяти”, відповідає: “Знав”.

У залі задзвеніла тиша, стало чути дихання десятків людей... Варта поклала руки на зброю. Мені та й всім іншим, включно секретаря райкому партії стало зрозуміло, що селяни підтримують свого голову, і в разі його засудження навіть озброєні солдати їх не зупинять. Ще й село таке – із своєю історією... Ситуація напружена. Я тихо оголошую: “Слухання справи закінчено. Суд іде постановляти вирок”. Хвилин за 20–30 я повернувся до зали та зачитав результативну частину вироку: “Голову колгоспу громадянина N засудити на 2 роки позбавлення волі. Виконання вироку відстрочити до закінчення збирання врожаю. В залежності від результатів зібраного врожаю до голови колгоспу N застосувати призначене покарання. Народний суддя Д. С. Сусло”. Перший секретар райкому після оголошення такого “вироку” різко піднявся, стрімко вийшов з приміщення клубу та разом із військовими поїхав.

Мене не дочекались. Повертався додому я сам. Того року в селі врожай збирали усім селом. Збирали не лише колоски, а підбирали кожне зернятко. В селі N зафіксували найвищу врожайність зернових у цій області. Так голова колгоспу уникнув і покарання і свавілля.” Мій вчитель так і не розтлумачив значення цієї історії у своєму житті та з якою метою він її розповів...

Дмитро Спиридонович Сусло протягом життя непохитно доводив необхідність домінування права над законом, та визнання судової практики мірилом відповідності норм закону ідеям права, чим продовжив та зміцнив традиції української правничої науки. Величезний науковий доробок Вчителя є спадщиною української кримінально-правової науки та дало підстави визнавати Дмитра Спиридоновича Сусло видатним представником українського правознавства XX сторіччя.

*Дзюба Володимир Трохимович,
Доцент кафедри кримінального права та кримінології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

ТЮТЮГІН ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ



**Кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права
№ 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
Заслужений юрист України**

Досить часто людей порівнюють із віконними шибками: більшість з них виблискують і сяють, коли на них світить сонце, і тільки деякі здатні осяяти навколишній світ завдяки світлу, що йде зсередини. Саме до останніх безспірно можна віднести шановного Володимира Ілліча як Людину, Науковця, Юриста і Вчителя. Він є особистістю, а це особливо багато значить сьогодні, в такий складний час, коли моральні принципи, суспільна та індивідуальна мораль залишають бажати кращого.

Шлях у науку для кожного вченого починається з наукового керівника. Саме він допомагає молодому досліднику не розгубитися у безмежному інформаційному просторі, обрати вірний курс, досягти бажаного та вагомого результату. При цьому допомога науко-

вого керівника полягає не тільки в рекомендації потрібних літературних джерел і методів дослідження, а й в позитивній установці на досягнення бажаного результату, в умінні вселити віру в себе, надати впевненості на складному шляху теоретичних досліджень.

Багатство внутрішнього світу і широта інтересів Володимира Ілліча впливають і на долю його аспірантів: кожному своєму учню наш науковий керівник допомагає обрати таку тему наукового дослідження, яка найкращим чином дозволить розкрити науковий потенціал молодого дослідника. При цьому шановний вчитель володіє рідкісним даром, він не тільки дає шанс добитися певних висот у науковій діяльності, але і всіляко допомагає в цьому,

проявляючи завидне терпіння і такт. Не нав'язуючи власної точки зору, він майстерно вміє застерегти від непотрібних дій, невимушено змушує подивитися на проблему під іншим кутом зору, коректно рекомендує змінити акценти або навести додаткові аргументи на підтримку позиції дослідника.

Володимир Ілліч – людина енциклопедичних знань. Кожна зустріч, обговорення поточних професійних питань, підсумків їх реалізації та подальших перспектив надихають та заряджають енергією для наступного творчого пошуку, підкорення нових висот. Проте не тільки цим цінні ці зустрічі із науковим керівником. Не менш цікавими є бесіди, що виходять за межі наукових тем, а саме про літературу, мистецтво, історію, в яких виявляється різнобічна ерудиція творчого юриста, його приголомшлива різнобічність, глибина й широта думок та ідей.

Мабуть, однією з основних рис Володимира Ілліча як науковця є його ентузіазм і захопленість, з якими він працює. Він самовіддано, цілком і повністю віддається служінню науці. Завдяки необмеженому дослідницькому азарту вчений створює навколо особливу атмосферу наукового пошуку. Звичайно, працювати в такій обстановці досить важко, але разом з тим неймовірно цікаво, оскільки високий емоційний фон надає додаткової мотивації, що в нових умовах падіння престижу науки є дуже важливим.

Причина феноменального таланту шановного вчителя полягає у його ставленні до власної професійної діяльності. Володіючи істинно фундаментальними знаннями у галузях теорії держави та права, кримінального права та процесу, він повсякчасно поповнює свій науковий багаж за рахунок знайомства із здобутками сучасної наукової думки, новітніми теоретичними досягненнями зарубіжних вчених. Завжди

перебуває в курсі нових наукових та законодавчих подій, тенденцій і публікацій. Завдяки цьому йому вдається по-новому подивитися на, здавалося б, вирішені теоретико-прикладні питання, знайти інші ракурси висвітлення наукової проблеми, пробудити азарт дослідника у своїх учнях та колегах. Професор завжди викликає дружнє ставлення, інтерес і прихильність. Яскравими рисами його характеру, які імпонують будь-кому, хто має честь бути знайомим з ним, є доброзичливість, працелюбність, цілеспрямованість, небайдужість до людей і повага до колег, захопленість дослідницьким пошуком, шанування вчителів та кафедральних традицій, тощо.

Володимир Ілліч, як при обговоренні наукових питань, так і у звичайному житті завжди висловлюється просто, емоційно та яскраво. Він чудово володіє словом. Його доповіді та виступи завжди викликають незмінний успіх, оскільки його мова є яркою, повною захоплюючих та образних порівнянь. Будь-які його публічні промови, як то: доповіді на наукових конференціях, виступи в якості офіційного опонента, лекції перед студентами або просто приватна бесіда завжди наповнені яскравими образами, афоризмами, тонким гумором, метафорами та цікавими історіями. Професор є прихильником простоти у спілкуванні. При цьому він зауважує: “Просто” не означає дрібно чи спрощено, а це значить “ясно” і “зрозуміло”. Саме тому усі його публікації, незважаючи на складність теми дослідження, написані ясною, простою, доступною і зрозумілою мовою. Саме цього він вимагає й від своїх учнів: “Якщо ви бажаєте бути зрозумілими більшості людей, то повинні дотримуватися простоти викладу. Ви посправжньому не зрозумієте чого-небудь, доки не зможете викласти це просто”.



Лекції цього видатного педагога завжди є насиченими, оригінальними, змістовними, логічно послідовними. Незважаючи на свій багаторічний педагогічний стаж, він постійно працює над їх якістю. До кожної своєї лекції професор готується так, немовби вона перша у його практиці. Саме тому його лекції завжди є актуальними і цікавими. Вони пробуджують інтерес у студентської аудиторії до кримінально-правових проблем, породжують прагнення до творчого наукового пошуку й розв'язання складних прикладних питань, стимулюють бажання до отримання нових знань.

Володимир Ілліч, якого негласно усі називають “шеф”, будучи завідувачем кафедри кримінального права № 1, створює атмосферу демократизму та дружнього спілкування. Незважаючи на свій статус відомого науковця, він ніколи не дозволяє себе ставитися зверхньо до колег, інших викладачів чи студентів. Під час обговорення відкритих лекцій педагогів, результатів наукових досліджень молодих вчених або

будь-яких науково-практичних чи педагогічних питань, професор, щоб не тиснути авторитетом, ніколи не виступає першим, а надає слово спочатку молодим викладачам, потім доцентам і лише наприкінці сам підбиває підсумки. Тим самим професор продовжує давню традицію, яку започаткував на кафедрі ще його науковий керівник, видатний вчений, професор М. І. Бажанов, який вважав, що сама така послідовність виступів краще розвиває науковий потенціал молодих вчених, стимулює їх творче мислення, спонукає до самостійних пошуків.

В. І. Тютюгін є прихильником консолідації членів кафедри у єдине ціле. Саме тому він регулярно ставить перед колективом складні творчі завдання, результатом яких є підготовлені членами кафедри навчальні посібники та підручники, монографії, коментарі до Кримінального кодексу України, проведені науково-практичні конференції та круглі столи, підготовлені експертні висновки на проекти законів про вне-

сення змін і доповнень до КК України, тощо.

Будучи надзвичайно вимогливим до себе як до науковця, так і лектора, шановний вчитель завжди відрізняється доброзичливим ставленням та делікатністю спілкування із колегами, друзями, учениками та студентами. Проте це не заважає йому одночасно бути критичним і принциповим керівником. Інколи при вирішенні робочих моментів він може перейти навіть до нарочито суворої, прямолінійної манери спілкування, що досить часто породжує неправильне уявлення про нього у людей, які мало з ним знайомі. Насправді це людина щедра, благородна, із великою душею, відкритим та добрим серцем, яка завжди чітко поділяє робочі й особисті відносини. У робочих питаннях він може діяти досить жорстко, але як тільки питання стосується відносин особистих, він відразу стає іншою людиною, готовою допомогти, незважаючи на напруженість попередньої розмови.

Виняткова порядність, високоморальність, інтелігентність, чесність і справедливість цієї людини є прикладом до наслідування. Він ніколи нічого не просить для себе особисто, проте завжди готовий захищати інтереси членів кафедри.

Результати творчої діяльності професора не можуть не захоплювати. Він є автором понад 150 наукових робіт, серед яких: монографії, фундаментальні статті, тези доповідей, збірники матеріалів судової практики з кримінальних справ. Він також є членом авторського колективу видань підручників з кримінального права України (як Загальної, так і Особливої частини), видань

науково – практичних коментарів Кримінального кодексу України 2001 р.

В. І. Тютюгін є науковим консультантом Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, членом Науково-консультативної ради при Верховному Суді України, членом Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

За видатні досягнення в науково-дослідницькій діяльності він нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2004), Подякою Голови Харківської обласної державної адміністрації (2008), Грамотою Конституційного Суду України “за вагомий особистий внесок у розвиток кримінального права, багаторічну сумлінну працю, плідну співпрацю з Конституційним Судом України” (2012). Він є лауреатом премії імені Ярослава Мудрого в номінації “За видатні заслуги у сфері підготовки юридичних кадрів” (2012), лауреатом XVI обласного конкурсу “Вища школа Харківщини – кращі імена” (2014). Шановному професору та дорогому науковому керівнику у 2014 р. присвоєне почесне звання Заслужений юрист України.

Під науковим керівництвом В. І. Тютюгіна підготовлено та захищено 10 кандидатських дисертацій з актуальних питань кримінального права.

Сьогодні ми, учні, професора Володимира Ілліча Тютюгіна, пишаємося тим, що маємо такого видатного і талановитого наставника, сенс життя якого полягає, якщо висловитися словами Е. Золя, у нескінченному завоюванні невідомого, у вічному зусиллі знати більше.

Євдокімова Олена Володимирівна,
Доцент кафедри кримінального права №1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

ГУТОРОВА НАТАЛЬЯ АЛЕКСАНДРОВНА



**Доктор юридических наук, профессор, академик Национальной академии
правовых наук Украины, Заслуженный юрист Украины,
директор Полтавского юридического института
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого**

Н. А. ГУТОРОВА: СТАЛЬНАЯ ЛЕДИ

Так уж сложилось, что в криминалистической науке главенствуют мужчины, однако абсолютно точно есть одна женщина, которая объявила войну этой монополии и очень в этом преуспела – речь идёт о Наталье Александровне Гуторовой. Защитив под руководством проф. Н. И. Панова сначала кандидатскую (1996 г.), а потом и докторскую диссертации (2002 г.), она вихрем ворвалась в элиту уголовно-правовой науки, пополнив ряды ведущих учёных-криминалистов страны.

Моё знакомство с Натальей Александровной произошло в 2003 г. на заседании кафедры уголовного права № 2 Национальной юридической академии

Украины имени Ярослава Мудрого (в настоящее время Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого). Это было моё первое заседание кафедры, в котором я принял участие как аспирант. Наталья Александровна же была на тот момент уже профессором, однако не показалась мне, аспиранту первого года обучения, какой-то недоступной, что меня очень на тот момент удивило, т.к. по учёбе в академии я привык к тому, что профессора казались “небожителями” для обычного студента. За всё время обучения в аспирантуре (2003–2006 гг.) моё мнение о ней не изменилось. Честно сказать, общение с Натальей

Александровной ограничивалось в тот период, главным образом, заседаниями кафедры. Моим учителем же стал заслуженный юрист Украины, к. ю. н., доц. Василий Иванович Касынюк, который на тот момент был деканом следственно-криминалистического факультета академии – человек огромной души, давший мне путёвку в научную жизнь. Именно под его руководством я сделал первые шаги в научном мире и защитил кандидатскую диссертацию.

В 2006 г., после окончания аспирантуры, я уехал работать в Крымский юридический институт академии, который с июня этого же года возглавила Наталья Александровна. И вот после этого момента общение с ней на протяжении уже многих лет стало практически ежедневным. И за то многое, чему она меня научила, я ей всегда буду бесконечно благодарен!

Несомненно, что за период работы института под руководством Натальи Александровны, он достиг своего расцвета, став ведущим образовательным учреждением региона – практически все родители абитуриентов – “юристов” хотели, чтобы их ребёнок поступил учиться в Крымский юридический институт, его выпускники были нарасхват в суде, прокуратуре, иных органах власти, юридических компаниях – таковы плоды созданного авторитета. Проводимые институтом конференции собирали всю как минимум региональную юридическую элиту. Чем, как не подтверждением этого авторитета, было ежегодное участие в конференции председателей всех шести апелляционных судов АР Крым и г. Севастополя?

Мало того, что Наталья Александровна собрала вокруг себя высококвалифицированных преподавателей, она считала своим долгом неустанно конт-

ролировать качество их работы, следя за тем, чтобы они постоянно совершенствовали свои профессиональные качества. Она знала, что такое авторитет учебного заведения, как он тяжело достаётся и как легко теряется.

Вспоминается “переизобретённое её заново” кураторство преподавателями академических групп. Не только на бумаге, но и на деле каждая группа была закреплена за отдельным преподавателем (от ассистента до заведующего кафедрой), в обязанности которого входил контроль за успеваемостью и посещаемостью студентов. Каждый такой преподаватель, в том числе и я, знал не только имя, отчество, фамилию и “подноготную” своих студентов, но также имена их родителей, к телефонным звонкам и встречам с которыми иногда приходилось прибегать после кураторских часов. Поразительно, насколько эффективным показал себя этот эксперимент – и посещаемость, и успеваемость поднялись на качественно новый уровень (например, родители многих не посещающих занятия студентов понятия не имели, что их ребёнок, обманывая их, просто прогуливал), не говоря уже о том, что это существенно упростило коммуникацию между преподавателями и студентами.

Когда преподаватель жаловался на какого-то студента-прогульщика, Наталья Александровна говорила: “По Вашему мнению, всегда лишь студент виноват, а может просто занятия проводите неинтересно, вот он и не ходит!”. Преподаватели над этим задумывались и активизировали работу над улучшением своего педагогического мастерства. “Студенты разные, но других у нас нет, а подход можно найти к каждому”, – повторяла Наталья Александровна.

Коллектив был в восторге от своего руководителя и она, чувствуя это, отвечала взаимностью – всегда стояла за своих сотрудников горой. Многие преподаватели отчасти ей обязаны присвоению учёных званий и успешными защитами диссертаций, на которых она всегда присутствовала и поддерживала. Больше, чем свой коллектив, она, пожалуй, любила только свою семью.

Достаточно часто бывали периоды, когда по работе ей нужно было бывать в Харькове и в Киеве (как она с юмором говорила, “живу и работаю в поездах, а что делать?”). В это время великолепно отлаженный ею образовательный механизм работал сам, заряженный её же энергией. По приезду она, бывало, если видела какие-то недостатки в работе, говорила: “Так, что, кошка с дома, мышки в пляс?”. Однако говорилось это без нарочито отпугивающей строгости, но в то же время так, чтобы каждому было понятно – нужно исправлять. При этом, будучи решительной и волевой женщиной, она, что важно, всегда, когда поймёт, что была не права, признает свои ошибки.

К сожалению, в жизни часто так бывает, что, как только человек становится начальником, получает власть, то опьяняется ею. Так вот Наталья Александровна с лёгкостью избежала подобной участи – она относилась к власти и должности очень спокойно, чуть ли ни как к своеобразному бремени, мешающему научному творчеству. Само же это творчество отличалось и продолжает отличаться научной смелостью, нешаблонностью мысли и фундаментальностью. Общение с ней вдохновляло на научный поиск, заставляя размышлять и творить. Она умеет поставить кажущуюся давно решённой проблему так, что невольно задаёшься

вопросом, а не ошиблись ли мы в её решении раньше. При этом Наталья Александровна любит подчёркивать, что не очень сильна в философии (что, конечно же, не так) и ей больше по душе не “высокие материи”, а то, что имеет непосредственное практическое значение. Так или иначе, значимость и ценность её научных трудов давно уже ни у кого не вызывают сомнений, о чём свидетельствуют многочисленные грамоты, благодарности, звания и государственные награды.

Новатором Наталья Александровна была не только в руководстве, но и в педагогике – студенты были в восторге от своего преподавателя. Она первая в институте начала делать на компьютере презентации своих лекций и читать курс уголовного права с использованием проектора.

Нужно сказать, что я и Наталья Александровна большую часть времени существования института были единственными штатными преподавателями по уголовному праву – она профессор, а я сначала ассистент, потом доцент. Казалось бы, при её занятости можно было распределить почти всю учебную нагрузку по предмету на меня, однако мало того, что Наталья Александровна сама читала лекционный курс и вела практические занятия, она за многие годы лишь пару раз просила её заменить и то, когда была в командировке. Более того, сама приходила на помощь, когда нужно было заменить меня – представить только, ассистента (позже доцента) заменяет академик! И не важно, на лекции или на практическом занятии.

Никак нельзя не отметить поразительное чувство стиля Натальи Александровны. Это всегда безупречно подобранные одежда, обувь и аксессуары. Не гонясь за модой, она всегда модная

– безупречный вкус и умение красиво и правильно одеваться.

Чем больше я работал с Натальей Александровной, тем больше поражался тому, как можно было делать такое огромное количество работы и настолько эффективно. Казалось, что у неё сутки имели намного больше, чем 24 часа, ибо успевать делать всё то, что успевала за день сделать она (и как качественно!) кажется просто невозможным. Открытый на ноутбуке текст научной статьи, диссертация, читаемая ею как официальным оппонентом, учебно-методические комплексы, учебники по иностранному языку, материалы по ремонту и реконструкции здания института – вот, что очень часто доводилось видеть в её кабинете одновременно. Она во всё вникала и со всем разбиралась. При этом на столе идеальный порядок, никаких вариантов а-ля “всё в одно стопку”. Да, и вдобавок у Натальи Александровны ещё через 15 минут лекция, а завтра утром нужно уже быть в Харькове! Иногда я её спрашивал: “А Вы вообще спите?”, на что она всегда отшучивалась. Такой темп жизни сможет выдержать далеко не каждый крепкий мужчина, что уж говорить о женщине. А она могла и, казалось, с лёгкостью.

Вспоминается случай, когда, засидевшись накануне Пасхи допоздна на

работе, она, посмотрев на часы, спросила у присутствующих: “Много ещё рабочих вопросов? Мне ещё паски печь!”. Я был обескуражен – ну когда у неё ещё и на это время находится? Однако печь Наталья Александровна могла не только паски. Умея великолепно готовить, она, отмечая, например, свой день рождения, с удовольствием угощала гостей своими вкусными блюдами, хотя всем понятно, насколько проще было бы ей не самой готовить, а заказать всё в ресторане.

И ещё одна деталь. В Полтавском юридическом институте Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, который Наталья Александровна возглавляет с апреля 2014 г., два государственных флага Украины. Один из них был привезён ею из Крыма спрятанным в машине.

В этой женщине поразительно гармонирует строгость и мягкость, отменное чувство юмора, умение расположить к себе людей и стальной характер. Это человек железной воли и колоссальной целеустремлённости, понимающий, что только усердно работая, можно достичь успеха. Проницательный учёный, талантливый педагог, эффективный руководитель, яркий и прогрессивно мыслящий человек. Женщина, которая сделала себя сама.

Емельяненко Владимир Витальевич,
Доцент кафедры уголовного права №2
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
кандидат юридических наук, доцент

НОЙ ИОСИФ СОЛОМОНОВИЧ



СЛОВО ОБ УЧИТЕЛЕ

В жизни каждого человека встречается немало людей, которые вызывают чувства благодарности, уважения, любви, которые приходят на выручку в трудных ситуациях, дают полезные советы, помогают в разрешении серьезных проблем или представляют собой пример для подражания и самосовершенствования. Таких людей мы называем обычно друзьями, близкими, соратниками, наставниками. Но бывает и так, что все эти качества присущи одному человеку, который воспринимается по жизни как маяк и точка опоры. Такого человека мы называем Учителем, однако встречаемся мы с таким человеком лишь в том случае, если судьба проявит к нам особую благосклонность. В этом плане я могу считать себя вполне счастливым и удачливым, поскольку судьба свела меня с моим Учителем, каковым стал для меня

выдающийся ученый Иосиф Соломонович Ной.

Вся жизнь Учителя – это пример беззаветного служения науке, он не просто занимался наукой, он жил ею, она была смыслом всей его жизни, жизни честной, проникнутой чувством справедливости и принципиальности. И. С. Ной всегда честно и бескомпромиссно отстаивал свои научные позиции, невзирая ни на какие политические и научные конъюнктуры, при этом умел “держатъ встречный удар” и оставаться убедительным и невозмутимым.

Такое отношение к науке и жизни Иосиф Соломонович одобрял и поддерживал в своих учениках. Он учил нас смело высказывать и аргументированно защищать свои научные позиции по самым острым, дискуссионным вопросам, при этом не бояться того, что высказанное суждение в ответ может

вызвать шквал критики, ибо критика, по его убеждению, это оборотная сторона признания, поскольку, если критикуют, то значит, что заметили и считают такую позицию достойной обсуждения, а ее автора достойным оппонентом. Гораздо хуже, по его мнению, такая ситуация, когда те или иные научные позиции вообще никто не замечает, поскольку это скорее всего говорит о том, что такие позиции не содержат в себе никакой научной новизны и повторяют “избитые истины”.

Что же касается действительно новых научных положений, то они, по наблюдениям Иосифа Соломоновича, нередко проходят такие три основные стадии признания: сначала они вообще не находят понимания по принципу “этого не может быть, потому что этого не может быть никогда”, потом к ним начинают постепенно “присматриваться” и оценивать как таковые, что имеют определенные заслуживающие внимания моменты, и, наконец, приходит время, когда они уже воспринимаются как нечто само собою разумеющееся, и многие исследователи, в том числе и те, которые ранее были непримиримыми оппонентами, начинают утверждать примерно такое, что “а мы и сами всегда так говорили”.

Именно так и произошло с одной из ведущих криминологических концепций И. С. Ноя, смысл которой состоит в обосновании необходимости при изучении генезиса преступности в установлении не только экономических, социальных, политических факторов, но и факторов психологического, биологического, генетического свойства, участвующих в детерминации преступного поведения, и привлечении внимания к тем новым возможностям для плодотворных исследований этой проблематики, которые открываются на

стыке общественных и естественных наук.

Сначала эта идея с завидным единодушием подавляющим большинством советских криминологов была отвергнута что называется “с порога”, более того, в ряде публикаций того периода она была названа “буржуазной” концепцией “неоломброзианского толка”, чуждой для советской действительности. В свою очередь, И. С. Ной неустанно отстаивал свою позицию на всех уровнях, как научных, так и официальных, привлекая внимание и обретая сторонников “опальной” концепции, а все тирады парировал новой аргументацией, следуя такому философскому изречению, что не всегда истина там, где большинство. В дальнейшем еще в советский период в криминологической литературе невосприятие позиции И. С. Ноя в большинстве случаев сменяется признанием того, что полностью исключить роль биологических факторов в генезисе преступного поведения невозможно, однако их стали рассматривать не в качестве причин, а в качестве условий или фоновых обстоятельств совершения преступления. В то же время ряд исследователей стали утверждать, что категория причинности не может быть достаточной при характеристике генезиса преступного поведения, поскольку одни и те же обстоятельства в одних случаях могут выступать как причина, в других – как условие, в третьих – вообще не будут иметь значения. Поэтому в современной криминологии многие исследователи приходят к выводу о том, что нецелесообразно порождающие преступность обстоятельства разделять на причины и условия, поскольку это всегда будет неточным и умозрительным, и полагают, что наиболее точным и целесообразным является подход к решению этой пробле-

матики с позиции использования категорий “детерминанты” или “факторы” преступности. По их мнению, каждый фактор действительности, взятый в отдельности, не может сам по себе порождать преступное поведение, ибо только определенная совокупность факторов экономического, социального, психологического, биологического свойства дает реакцию, называемую преступлением. То есть детерминация преступного поведения осуществляется в процессе взаимодействия факторов, которые влияют на формирование и поведение личности, и факторов

внутреннего свойства, которые при-
сущи человеку, совершающему преступление. Это – единый биполярный процесс взаимодействия внешнего и внутреннего, социального и биологического в поведении человека, поскольку все так называемые криминогенные факторы “срабатывают” лишь тогда, когда находят соответствующее отражение в определенных чертах, свойствах, особенностях той или иной личности. Словом, научные идеи И. С. Ноя и по сегодняшний день остаются актуальными.

Емельянов Вячеслав Павлович,
*Профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин
Харьковского национального университета внутренних дел,
доктор юридических наук, профессор*

ЯЦЕНКО СТАНІСЛАВ СЕРГІЙОВИЧ

(22.12.1936 р. – 08.05.2014 р.)



**Доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Академії правових наук України,
суддя Конституційного суду України**

Мені та моїм однокурсникам, студентам Київського університету імені Т. Г. Шевченка випуску 1977 року, поталанило на викладачів. Це була плеяда непересічних особистостей та спеціалістів високого гатунку. Всі вони пройшли важкі життєві випробовування, значна частина – на фронтах війни. Мали великий життєвий досвід і радо ділилися ним із студентами. На той час на факультеті успішно діяла система кураторства. Кафедра кримінального права та процесу (тепер – кримінального права та кримінології), на якій на посаді доцента працював С. С. Яценко, вела шефство над моїм курсом, тож моє знайомство із цією людиною відбулося уже у роки студентського навчання.

На момент мого зарахування на кафедру кримінального права та процесу асистентом – на початку 1980 року – він уже був знаним юристом – викладачем, із значним досвідом практичної роботи. Завдяки вродженим здібностям, доброму вихованню та надзвичайній працелюбності С. С. Яценко досяг вершин юридичної освіти і викладацької майстерності. Він зайняв достойну нішу серед не менш талановитих та досвідчених викладачів кафедри. З приємністю згадую їхні прізвища. Це Матишевський П. С. (зав. Кафедрою і декан факультету), Брайнін Я. М., Сусло Д. С., Дідківська С. П., Фролов Ю. А., Тарарухін С. С., Туркевич І. К., Василенко В. І., Кобзаренко П. В., Фесенко Є. В., Молдован В. В. Із думкою С. С. Яценка як спе-

ціаліста високого гатунку та просто людини рахувалися. Він був принциповим і вмів відстояти свою позицію.

Професіоналізм Яценка виявлявся у бездоганності виконання ним різних видів викладацької роботи. Його лекції відрізнялися високим науковим рівнем, проблемністю, насиченістю практичним матеріалом, послідовністю викладу, високою культурою мовлення. Станіслав Сергійович був цікавим студентам своїми знаннями теорії та практики, охоче працював із тими, хто виявляв прагнення до науки. Залишив після себе багатьох здібних учнів. Більшість із них проявили свою високу теоретичну підготовку у сферах охорони правопорядку та здійснення правосуддя. Чимало і тих, хто пішов у науку і опановує її вершини.

С. С. Яценко плідно займався науковою діяльністю. У його доробку близько ста шестидесяти наукових праць – статей, підручників, науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України, монографій. Предметом його досліджень були передусім проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки та громадського порядку. Цим проблемам присвячені і його головні праці – монографії “Ответственность за преступления против общественного порядка” (К., 1976) та “Уголовно-правовая охрана общественного порядка: сравнительно – правовой аспект” (К., 1986). В останній період життя науковець приділяв особливу увагу інституту звільнення від кримінальної відповідальності – у контексті його співвідношення із принципом презумпції невинуватості. Послідовно відстоюючи позиції конституціоналізму, аргументовано доводив суперечність даного інституту положенням Основного закону.

Заслуга С. С. Яценка як вченого полягає і у тому, що він одним із перших в Україні почав провадити порівняльні дослідження у галузі кримінального права, з'ясовуючи наукові та законода-

вчі здобутки за рубежем та обґрунтовуючи можливість їх впровадження в Україні. Вельми важливо, що ці дослідження велися на базі використання оригінальних джерел – нормативного матеріалу та спеціальної літератури, які С. С. Яценко як знавець багатьох іноземних мов міг самостійно опрацьовувати.

Упродовж багатьох років С. С. Яценко був членом Науково-консультативної ради при Верховному Суді України, а також науковим консультантом Комітету Верховної Ради України з питань законності і правопорядку. У складі робочої групи Кабінету Міністрів України готував проект нового Кримінального кодексу України.

Станіслав Сергійович успішно суміщав педагогічну та наукову діяльність із роботою на різних адміністративних посадах та із активною громадською діяльністю. Власне, на нього завжди розраховували як на відповідального працівника і він, як раніше казали, “виправдовував довіру”. При цьому виявляв скромність, не прагнув особливо до влади і до почесностей. Впродовж років був на посаді заступника декана факультету по денному відділенню, виконував обов'язки декана, впродовж 1988 – 1996 років завідував кафедрою кримінального права та кримінології. Він був вимогливим керівником, строго ставився і до студентів, і до колег – викладачів. Для такого ставлення у нього були всі підстави. Перебуваючи на різних посадах, він завжди самовіддано та із знанням справи виконував покладені на нього обов'язки, не допускаючи собі при цьому жодних послаблень.

Невтомну працю С. С. Яценка на благо України було достойно винагороджено державою. У 1996 році йому присвоєно почесне звання “Заслужений юрист України”, у наступному році його нагороджено знаком “Відмінник освіти України”. Визнанням наукових заслуг стало його обрання у 1996 році членом-кореспондентом Академії правових наук України.

У жовтні 1996 р. С. С. Яценко як видатний фахівець у галузі правничих наук був обраний Верховною Радою України суддею Конституційного Суду України. На цьому поприщі він зумів повною мірою реалізувати свої професійні знання та навички, а також проявити чисто людські позитивні якості, чим заслужив глибоку пошану у колег-суддів.

Станіслав Сергійович був справжнім патріотом. Він жив проблемами України, переживав кризи суспільного життя, наші

недавні революції, війну на Сході. Вірив у перемогу українського духу, у невичерпність сил українського народу. Глибоко вивчав історію України. Дуже шанував українську мову і постійно поглиблював свої мовні знання. Спеціально прослуховував радіопередачі про рідне слово. Не терпів суржику, виправляв нас, його молодших колег, коли ми помилково вживали вислови на кшталт “йти на рибалку”, “жити на Україні”. Любив українську поезію та прозу, багато читав.



На фото: кафедра кримінального права та кримінології, 1989 рік. С. С. Яценко – завідувач кафедри.

Як людина справи С. С. Яценко відрізнявся деякою педантичністю і до певної міри – формалізмом, але у хорошому сенсі цього слова. В усьому любив точність та конкретність. Оце його “Один момент!!!” одразу мобілізувало, бо означало початок присутніх уточнень, а то й розгорнутої критики. Тут виявлялися його якості юриста – професіонала, який не сприймає розхлябаності у вживанні термінів, неточності у висловах, помилковості в аргументації. Показуючи глибоке знання правової матерії, він вмів витлумачити кожен термін, здійснити системний

аналіз матеріалу, грамотно обґрунтувати власну позицію. Конкретними і сутніми були його рецензії на дисертації, інші наукові праці, на проекти законів, постанов Пленуму Верховного Суду України, відгуки на прочитані лекції. Аналітичні виступи С. С. Яценка завжди відрізнялися науковістю, високим рівнем аргументації, послідовністю, точністю та повнотою. Таким був стиль його праці – людини відповідальної і професійної. Натепер, коли, здається, професіоналізм не в особливій пошані, мимоволі згадується, як пра-

цювала ця людина. Це була особлива школа викладацької майстерності.

У спілкуванні із людьми С. С. Яценко загалом був толерантним, стриманим, хоча інколи міг дати волю емоціям. Старався бути об'єктивним в оцінках людей, не сприймав і не допускав голосливої критики у чиюсь сторону. З іншого боку, не шкодував гарних слів та компліментів на адресу оточуючих, незалежно від того, були це близькі родичі, колеги чи випадкові знайомі. До Станіслава Сергійовича завжди уважно прислухалися, з однаковою пошаною сприймаючи і його критику, і похвалу. Остання високо цінувалася як заслужена винагорода. Попри зовнішню суворість, Станіслав Сергійович був душевним чоловіком. Не цурався компанії, вмів підтримати дружню розмову, пожартувати. Він був гарним сім'янином. Разом із дружиною, Олександрою Феодосіївною, до речі, юристом за освітою, виховали та, як кажуть, поставили на ноги трьох дітей, котрі подарували їм онуків. Родина свято шанує пам'ять про нього – доброго чоловіка, батька та дідуся.

Сутність людини найвиразніше проявляється у проблемній ситуації, надто коли вона є тривалою у часі. На долю Станіслава Сергійовича наприкінці життя випали дуже складні випробовування, пов'язані із тяжкою невиліковою хворобою. Він із честю їх витримав. Впродовж років С. С. Яценко боровся, прагнучи не здавати позицій. То був достойний глибокої пошани приклад героїчної, без пафосу, боротьби Людини за життя, наповнене смыслом.

Дотримуючись жорсткого встановленого ним самим розпорядку дня, пересилуючи страждання, робив різні фізичні вправ, щоденно мав прогулянки на свіжому повітрі, проходив курси

оздоровлень та лікувань. Прагнув відстежувати розвиток науки і з цією метою продовжував придбавати і опрацьовувати із олівцем у руці юридичну літературу. Використовував усі обмежені недугою можливості для наукової творчості. Підготував та опублікував в Україні і за рубежом низку праць з кримінального права. Серед них – навчальний посібник “Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав”, виданий у 2013 році. У ньому характеризуються сучасні правові сім'ї, висвітлюються основні питання загальної частини кримінального права Франції, Федеративної Республіки Німеччини, Російської Федерації, Іраку, а також англійського та американського права. Мене вражали його мужність, жага до життя, працелюбність. Членам кафедри, котрі його навіщали, ніколи не показував занепаду духу. Розпитував про новини у житті відвідувачів, жваво цікавився справами кафедри та факультету, розповідав про виконувану ним роботу.

У моєму житті, як і у житті багатьох інших членів факультетського колективу, С. С. Яценко залишив помітний гарний слід. Я завдячую йому вступом до аспірантури університету, професійним зростанням як викладача. Він опікувався також моєю науковою діяльністю. Вже будучи важко хворим, знаходив можливість допомогти, причому з власної ініціативи, у пошукові зарубіжних джерел з теми мого дослідження, а також у перекладові окремих із них. Цю допомогу я особливо ціную як таку, що вимагала від нього значних фізичних зусиль.

Яценко Станіслав Сергійович достойно прожив відведені йому долею роки життя. Із глибокою вдячністю та пошаною згадую цю видатну людину.

Єфремов Сергій Олександрович,

*Доцент кафедри кримінального права та кримінології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАКАЛЮК АНАТОЛИЙ ПЕТРОВИЧ



**Доктор юридических наук, профессор,
академик Национальной академии правовых наук Украины,
Заслуженный деятель науки и техники Украины**

Был награжден орденами “Знак Почета” (1967 г.), “За заслуги III степени” (2005 г.), Почетной грамотой Кабинета Министров Украины (2003 г.), многими медалями.

Учитель..... Вот написал это слово и, вникнув еще раз в его этимологическое значение, сопоставил с той ролью, которую сыграл в моей жизни Анатолий Петрович Закалюк, и невольно глубоко задумался, следуя народной мудрости о необходимости семь раз отмерить, прежде чем один раз отрезать. Да, я прошел обстоятельную и подлинную деловую школу профессионализма у Анатолия Петровича (особенно плодотворным в этом плане был более чем девятилетний период нашей совместной работы в Киевском региональном центре Национальной

академии правовых наук Украины), чем особенно и горжусь. Но я знал Анатолия Петровича не просто как выдающегося ученого-юриста, талантливого и всесторонне эрудированного ученого-криминолога, не просто как способного большого и умелого руководителя, организатора, но и как чудесного и прекрасной души человека.

Все то, что было присуще Анатолию Петровичу как оригинальной личности, что проявилось в его отношениях к окружающим товарищам и ко мне лично, что оставило неизгладимое впечатление и светлую память о нем (его порядочность, открытость и искренность в отношениях, уважительное отношение к человеку, готовность посоветовать, поддержать в любую минуту и поделиться необходимым, любовь

к жизни и многое другое, достойное унаследования (подражания), позволяет утверждать, что он был для меня намного больше, чем учителем. Он был человеком, сыгравшем в моей жизни одну из главных ролей. Но обо всем по порядку.

Кроме меня, не найдется другого человека, который бы столь продолжительно трудился бок о бок с Анатолием Петровичем (наша совместная деятельность длилась с июля 1972 года и по май 2010 года). Наши служебные отношения носили самый разнообразный характер, были самого различного содержания. Анатолию Петровичу я подчинялся непосредственно по службе в бытность его работы начальником Киевской научно-исследовательской лаборатории (Киевского филиала) ВНИИ МВД СССР, начальником научно-исследовательской лаборатории Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, а равно начальником Управления по связям с государственными, судебными и правоохранительными органами аппарата Президиума Национальной академии правовых наук Украины. С преобразованием в начале 90-х годов прошлого столетия КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского в Украинскую академию внутренних дел Анатолий Петрович трудился в должности проректора по научной работе, а я – ученым секретарем Ученого совета вуза; Анатолий Петрович был председателем специализированного совета по защите диссертаций в той же Украинской академии внутренних дел, а я – ученым секретарем этого же специализированного совета. В те же годы некоторое время мы совместно работали и в одном из экспертных советов ВАКа Украины (Анатолий Петрович – заместителем председателя совета, а я – ученым секретарем). И во время ра-

боты в КРЦ НАПрН Украины Анатолий Петрович был председателем Координационного бюро по проблемам криминологии, а я – по привычке ученым секретарем; в этой должности я тружусь и поныне.

Столь продолжительная деятельность и творческая совместная работа позволила нам настолько сработаться, что наши общие знакомые до сих пор подшучивают, что я унаследовал от Анатолия Петровича и стиль работы, и ответственное отношение к служебным обязанностям, что я даже мыслю как в свое время мыслил Анатолий Петрович. Некоторые товарищи в своих выводах дошли еще дальше, утверждая, что лишь со мной Анатолий Петрович мог продуктивно работать и лишь я был в состоянии соответствовать тем требованиям, которые Анатолий Петрович предъявлял к себе самому и своим подчиненным. И эти умозаключения не были лишены оснований. Подтверждением этому может послужить и такой факт.

Где-то в первых числах февраля 2001 года, после оформления мною отставки, мне был выдвинут ультиматум, чтобы я оставил академию. Вопрос о моем трудоустройстве, о направленности и содержании дальнейшей работе меня не волновал, поскольку к тому времени я занят был преподавательской деятельностью на основании совместительства в двух вузах г. Киева. Но при встрече с одним из сотрудников академии я вдруг услышал, что он виделся где-то в городе с Анатолием Петровичем, который, узнав, что я больше в академии не работаю, попросил передать мне, чтобы я с ним поскорее связался (Анатолий Петрович тогда уже работал в Киевском региональном центре Национальной академии правовых наук Украины). Поскольку я отложил звонок Анатолию Петровичу на

некоторое время, то и был вынужден выслушать от того товарища несколько напоминаний.

В конечном счете я позвонил и Анатолий Петрович попросил чуть ли не срочно подъехать к нему. При встрече он мне объяснил, что у него в Управлении освободилась должность главного научного сотрудника, и он просит меня согласиться занять эту должность. Зная, какие предъявляются требования к кандидатам на такую должность (доктор юридических наук, профессор и т. д.) я и высказал Анатолию Петровичу свои сомнения. В ответ услышал, что в должности главного научного сотрудника, руководимого им Управления он желал бы видеть лишь меня, что те требования в данном случае носят условный характер и с лихвой компенсируются моим опытом научно-исследовательской деятельности, а потому в данной ситуации я должен дать согласие. Будучи благодарным Анатолию Петровичу за все то добро, которое он к тому времени уже успел для меня сделать и даже не допуская мысли чем-то огорчить его, я произнес твердое “да”. Анатолий Петрович действительно, не только к этому времени, но и впоследствии, сделал для меня много хорошего, исходя из личных чисто добрых человеческих побуждений. Взять хотя бы то, что, узнав о моей преподавательской практике по совместительству, он даже не стал возражать, попросив лишь, чтобы преподавание не было препятствием работе в КРЦ.

А сколько добра он мне оказал до того, пожалуй, что и не счесть. Взять хотя бы то, что с его помощью я поступил в адъюнктуру ВНИИ МВД СССР, написал (под его руководством) и защитил диссертацию на соискание ученой степени кандидата юридических наук, “подвинулся” по служебной лестнице от младшего научного сотрудника

до заместителя начальника отдела. Но самую большую и неоценимую помощь Анатолий Петрович оказал моей семье в 1978 году, при решении жилищной проблемы. Нужно отметить, что в 1972 году я пришел в науку “с земли”, с должности начальника следственного отделения одного из районных отделов внутренних дел города Киева, не имея полноценного жилья, а проживая с семьей (женой и дочерью) на служебной жилплощади. К концу 1977 года, когда в нашей семье ожидалось пополнение, я активизировал работу по решению жилищного вопроса. И в феврале 1978 года моей семье была выделена двухкомнатная квартира. Но в первой половине марта того же года жена родила дочек-двойняшек. В такой ситуации получать ордер и вселяться в двухкомнатную квартиру, надеясь на “авось”, было не совсем разумно. А тут еще благожелательные товарищи посоветовали обратиться с письмом в горисполком и попросить о замене выделяемой квартиры на трёхкомнатную, что я немедленно и сделал. В этом письме были указаны мои координаты, в том числе место работы, а потому я не только не удивился, что менее чем через неделю мое письмо оказалось у Анатолия Петровича на столе. В личной беседе он меня убедил в необходимости вселения в предоставленную квартиру и пообещал содействие в получении впоследствии трехкомнатной квартиры. Выписанный на мое имя квартирный ордер в райисполкоме я получил, но вселяться на эту жилплощадь все же не стал. И тут начались мои мытарства, которые, благодаря опять-таки жизненному опыту Анатолия Петровича, не так быстро, как бы желалось, но все же были преодолены. Двухкомнатная квартира моей семье была выделена МВД Украинской ССР, а потому для ее замены требовалось чуть ли не по-

новому становиться на квартирный учет. Мы добились возвращения этой квартиры Министерству внутренних дел Украинской ССР и предоставления ее через райисполком сотруднику одной из организаций, перед которой МВД УССР имело определенные долги. Подумывали и о том, чтобы по-новому становиться на квартирный учет, но в то время горисполком объявил дом, в котором моя семья проживала, под снос. В связи с этим всем нашим соседям по дому выделили подобающее жилье, а моей семье отказали в предоставлении, мотивируя тем, что мы сами отвергли предыдущий вариант и рекомендуя решать вопрос через МВД Украинской ССР.

Анатолий Петрович, заручившись поддержкой некоторых заместителей Министра, подготовил, согласовал и подписал у самого Ивана Харитоновича Головченко слезное гарантийное письмо-просьбу к председателю Киевского горисполкома о предоставлении из городских резервов моей семье трехкомнатной квартиры с последующим возмещением этого долга Министерством внутренних дел. Такому солидному поручителю горисполком не посмел отказать и 28 декабря 1978 года я перевез супругу с детьми в новую квартиру.

Нельзя умолчать и о таком жизненном эпизоде. Где-то в 2005-2007 годах накануне 9 мая сотрудники Киевского регионального центра собрались, чтобы поздравить друг друга с приближающимся праздником. Своими воспоминаниями о пережитом поделились участники боевых действий, труженики тыла. Вспомнили и о выработанном в тех годах критерии оценки деловых и моральных качеств человека, а именно, что “с тем-то я бы пошел в разведку, а с таким то не стал бы никуда ходить”. Тут же за столом один из моих товарищей полушутя – полусерьезно спросил

меня, а взял бы я с собой в разведку Анатолия Петровича?

С учетом наших с Анатолием Петровичем взаимоотношений и моего личного уважительного к нему отношения ответ мог быть лишь один. Поэтому спрашивающему товарищу я лаконично ответил, что для меня является большой честью тот факт, что сам Анатолий Петрович пригласил меня с собой в разведку, а потому других вариантов и быть не может. Анатолий Петрович был большим знатоком национальной культуры и глубоко уважал народное творчество. Он очень любил украинские народные песни и прекрасно их исполнял. Помню, как-то мы с Анатолием Петровичем участвовали в работе Международной научно-практической конференции, посвященной современным актуальным проблемам противодействия незаконному обороту наркотических средств, проводимой в Днепропетровском государственном университете внутренних дел. На самой конференции Анатолий Петрович выступил фактически с обстоятельным и содержательным содокладом, вызвавшем массу вопросов, оживленную дискуссию и всеобщее одобрение. Следует заметить, что Анатолий Петрович как никто другой владел обсуждаемой на конференции темой, поскольку накануне вышло из печати подготовленное при его активном участии и под его редакцией коллективное научно-практическое пособие “Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання”.

По окончании работы конференции мы загодя собрались к отъезду (Анатолий Петрович планировал еще встретиться с одним из местных ученых-юристов). И тут зарубежные гости изъявили коллективное желание проводить действительного члена (академика) Национальной академии правовых

наук Украины А. П. Закалюка к поезду. По пути мы еще заехали в небольшое вечернее кафе поужинать (там, кстати, была и своя эстрадная музыка). Вскоре представители зарубежья заскучали и стали поглядывать на часы. Желая оживить обстановку за столом, я и предложил местным товарищам попросить Анатолия Петровича спеть что-либо для зарубежных гостей. Анатолий Петрович тут же согласился и, войдя на импровизированную эстраду, немного посоветовался с оркестрантами, запел свои любимые украинские народные песни. Пел он, как и выполнял любую другую работу: старательно, не спеша, вкладывая в исполнение все свое умение и душу. И полились мелодичные украинские народные песни – одна, вторая, третья... С первых же нот присутствующие в зале невольно обратили внимание и на исполнителя и на его репертуар и стали тихо подпевать, в такт похлопывать в ладони. Но когда

Анатолий Петрович запел свою особенно любимую “Ніч яка місячна”, то все повставали из-за столов, сгрудились вокруг эстрады и завороченно слушали. Эту песню Анатолий Петрович повторил и на “бис”. Нужно было присутствовать в этом зале, чтобы быть свидетелем восторженности наших зарубежных гостей таким импровизированным концертом (у некоторых из них даже слезы в глазах появились). И по пути на железнодорожный вокзал, и до самого отхода поезда провожавшие в один голос выражали Анатолию Петровичу слова благодарности и за профессиональное выступление на конференции, и за чувственное исполнение душевных украинских народных песен.

Вот какие жизненные ситуации определили мое отношение к Анатолию Петровичу при его жизни, а нынче – к его светлой памяти.

Женунтий Владимир Иванович,
*Ведущий научный сотрудник отдела
организации научно-исследовательской работы
Национальной академии внутренних дел
кандидат юридических наук, старший научный сотрудник*

КОЛБ ОЛЕКСАНДР ГРИГОРОВИЧ



**Професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор**

Професія викладача – дуже важка і відповідальна. Адже викладач, як лікар, не може припускатися помилок, бо в його руках – душі його учнів. За час навчання в університеті мені довелося спілкуватись з багатьма педагогами, серед яких були і науковці і практичні працівники. Та найбільшу увагу нас, студентів, привернув надзвичайно харизматичний, амбітний та ерудований викладач кримінального права і кримінології Олександр Григорович Колб. З перших хвилин він зміг зацікавити кожного, хто знаходився в аудиторії. Невимушеність, цікаві факти та події, щоразу на заняттях панувала позитивна атмосфера. Відмінне знання свого предмета, педагогічна майстерність Олександра Григоровича і разом з тим душевна теплота, чуйність, терпіння і невичерпна енергія залучають студентів, заряджають їх вірою в свої сили, зумовлюючи успішність навчання. Вміння легко та доступно довести інформацію до слухача сприяло в подальшому до зацікав-

лення цими навчальними дисциплінами та, як наслідок, до вибору професії.

Спільна трудова діяльність розпочалася ще з першого курсу мого навчання. Першим відповідальним завданням для мене було опрацювання анкет, де проводилося опитування засуджених осіб по тематиці кримінально-виконавчої системи України. Це був надзвичайно цікавий досвід. Потім були конференції у різних куточках України, наукові роботи, гранти, спільні публікації та наукове керівництво і як результат – захист кандидатської дисертації.

Варто відзначити, що Олександр Григорович дав поштовх в наукове життя та продовжує це робити по сьогодні. Для мене велика честь працювати з таким видатним науковцем і просто хорошою людиною. Людиною, яка своїм розумом і наполегливістю досягла чимало в житті. Ось його коротка біографія.

Народився Олександр Григорович Колб 10 червня 1960 року в м. Камінь-Каширський Волинської області. У

1997 р. закінчив ад'юнктуру НАВС України та захистив кандидатську дисертацію по спеціальності 12.00.08, як здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права КНУВС.

У 2007 р. захистив докторську дисертацію по спеціальності 12.00.08, як здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права КНУВС. Освіта вища юридична – у 1987 році стаціонарно та з відзнакою закінчив Київську вищу школу МВС СРСР ім. Ф. Е. Дзержинського.

Автор та співавтор 343 наукових праць, у тому числі 2-х підручників “Кримінально-виконавче право України” з грифом МОН України, 2 науково-практичних коментарів до Кримінально-виконавчого кодексу України та один – до Закону України “Про протидію корупції”, 1 науково-практичного коментаря до Положення про спостережні комісії, 22 навчальних посібників з грифом МОН України по курсу “Кримінологія”, 19 монографій по цьому ж курсу, більше 60 навчально-методичних та наукових видань по спеціальності 12.00.08, включаючи співавторство у такому виданні, як Міжнародна поліцейська енциклопедія, т. ін.

На протязі 2007–2015 р. р підготував як науковий керівник 18 здобувачів, які захистили дисертації та здобули наукові ступені докторів та кандидатів юридичних наук.

Проживає у м. Києві, одружений, має двох дорослих синів. Трудовий стаж складає 37 років, науково-педагогічний стаж – 16 років.

Науково-педагогічну діяльність розпочав з посади старшого викладача кафедри публічного права Волинського державного університету імені Лесі Українки. З 1998 по 2005 р. р. – доцент кафедри кримінального права та проце-

су, а з 2000 р. – завідувач цієї ж кафедри Волинського державного університету імені Лесі Українки. З 2005 по 2010 р. р. – професор, завідувач цієї ж кафедри.

З березня 2010 по липень 2010 професор кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ. З липня 2010 по листопад 2010 р. – декан факультету по підготовці правознавців навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання НАВС. З листопада 2010 р. по 15.09.2015 р. – директор навчально-наукового інституту права та психології НАВС.

З 15.09.2015 р. по теперішній час – професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ.

Також ліквідатор аварії на ЧАЕС І категорії (брав участь у ліквідації аварії у перші її дні – 26-29. 04. 1986р.), член 2-х спеціалізованих вчених рад по захисту кандидатських та докторських дисертацій, у тому числі Голова спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 у НАВС та член спеціалізованої вченої ради СРК 35.725.01 при Львівському державному університеті внутрішніх справ, член Наукової ради при Державній пенітенціарній службі України, член Наукової ради та Вченої ради НАВС, член Кримінологічної асоціації України та кримінологічного бюро НАПрНУ. Пенсіонер та ветеран органів внутрішніх справ, полковник внутрішньої служби у відставці, нагороджений відомчими відзнаками МВС України та Державної пенітенціарної служби України.

Життєвий досвід вражає. А ще більше вражає те, що не зважаючи на всі заслуги Олександр Григорович залишився простою і доброю людиною і в будь-який час готовий прийти на допомогу.

Журавська Зоряна Валентинівна,

Доцент кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки, кандидат юридичних наук, доцент

НАВРОЦЬКИЙ ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ



НАРИС ПРО ВЧИТЕЛЯ

*Друг – мета твоя на тій путі –
Достойного учителя знайти
(Алішер Навої)*

Далекий 1992 рік. Якщо пригадати, чим славетний той чи інший рік (особливо якщо з того часу минуло більше двадцяти років), то на думку спадають найбільш яскраві та пам'ятні події того періоду. Для мене цей рік ознаменувався першим знайомством з Вчителем. На другому курсі юридичного факультету почало “вимальовуватися” моє бачення юридичної професії після першого виснажливого року штудіювання багаточисельних теоретичних та історичних дисциплін. Найбільш “страшним” з-поміж усіх предметів було кримінальне право (звісно, очами тогочасного студентства). Студенти старших курсів лякали нас одним викладачем, доцентом Навроцьким. І ось на перше семінарське заняття з кримінального права в аудиторію, де сиділа моя друга група,

увійшов цей викладач... Перше питання, яке ми розглядали, стосувалося чинності кримінального закону у часі. Студенти моєї групи, у тому числі і я, нервово гортали свої конспекти. Доцент Навроцький ходив між рядами. І раптом він зупинився біля мене. Поклав руку на парту і ... викликав мене до дошки. Пересилуючи свій страх, я щось почала відповідати, ще й спромоглася дати відповідь на декілька додаткових питань і отримала оцінку “добре”. Враховуючи те, що це була єдина позитивна оцінка на цьому занятті, всі одногрупники дивилися на мене з заздрістю, подумки номінувавши мене на отримання звання Героя! І саме ця четвірка, очевидно, стимулювала мене вивчати кримінальне право та приділяти йому більшу увагу, ніж іншим юридичним пред-

метам. У далекому 1992 році я ще не знала, що доля складеться так, що доцент Навроцький стане моїм Вчителем, моїм Науковим Батьком.

Il s'est fait respecter. Доходило до кінця навчання на другому курсі. Страх перед доцентом Навроцьким у моїх однокурників, як зрештою і у мене, не минув. Однокурсники, які навчалися в інших групах, співчували нам. Водночас і “списували” у нас виконані завдання з кримінального права. Під кінець року у студентів моєї групи сталися метаморфози. Страх до доцента Навроцького змінився глибокою повагою до нього. Пам’ятаю, як на останньому семінарському занятті з кримінального права ми просили його про те, щоб він продовжував читати семінарські заняття у нашій групі і на третьому курсі.

Перед першим заняттям ми всі помітно нервували, очікуючи, чи прийде до нас Вячеслав Олександрович. Я пам’ятаю обличчя однокурників, щасливі та радісні, коли в аудиторію увійшов (наш!) Навроцький! Однак, виховані у традиційних радянських реаліях, ми боялися виражати свої почуття радості¹. Вона бриніла лише у наших допитливих очах, грала багатьма фарбами у студентській аудиторії. За цей рік ми стали мудрішими, дорослішими.

На семінарах з кримінального права студенти моєї групи заробляли свої двійки, які згодом перескладали. Однак ніякої образи не було. Адже розуміли, що саме зараз карбується наш характер. Саме зараз ми маємо можливість стати справжніми юристами. На лекціях Вячеслава Олександровича приваблювало до себе, окрім глибокого професіоналізму, лаконічність викладення думки, вмінням “не лити воли”, “не каламути-ти води у ступі”. Його стиль розмови – вишуканий, точний та лаконічний. І коли вже тепер я слухаю виступи Вяче-

слава Олександровича на конференціях, під час захисту дисертацій, завжди спадає на думку така крилата фраза: “Словам тісно, а думкам просторо”. І навіть сьогоденні листування. Листи Вячеслава Олександровича починаються таким звертанням “В. ш. п.” (“Вельмишановний пан (вельмишановна пані)). Це для того, щоб не витрачати час ні свій, ні чийсь та водночас засвідчити повагу до адресата. І ось пора екзамнів. Знову старшокурсники у гуртожитку розповідають нам, молодшим студентам, про свої митарства попереднього року на екзамені у Навроцького: “не викладач, а звір”, “більша половина студентів отримали з кримінального права незадовільні оцінки (двійки)”, “велика кількість відрахованих студентів через незадовільні оцінки з кримінального права” та інші страшні історії. Тому багато безсонних ночей перед іспитом з цього предмету. І головна інтрига студентської сесії. Хто ж отримає обіцяний “автомат” з кримінального права у Навроцького? Я чітко пам’ятаю той день, коли моя друга група прийшла на консультацію у переддень до іспиту до Вячеслава Олександровича. Завершуючи консультацію, наш викладач сказав, що іспит “автоматом” він поставить мені. Я не вірила у це чудо. Відчувала себе справжнім щасливчиком, улюбленцем долі. Дякуючи цьому “автомату” з кримінального права (хоча, думаю, це було для мене авансом), я вибрала свою подальшу долю викладача і, звісно, це було передумовою мого становлення як науковця. І вже будучи викладачем, я пам’ятала ці свої відчуття та неодноразово використовувала такий же прийом у своїй педагогічній практиці. І, сподіваюся, ще хтось, як і я, став впевненішим у своїх силах.

За ці два роки студентського життя я почала розуміти, чому більшість студентів так боїться Вячеслава Олександровича. Через його принциповість та вимогливість. Цю рису Вчителя відзначають, напевно, всі, хто мав з ним справу у

¹ До слова, у студентському середовищі мого курсу у Вячеслава Олександровича не було прізвища. Це факт, який підтверджує велику повагу до нього.

будь-якій ролі. Вячеслав Олександрович завжди був вимогливим до студентів та принциповим у своїх словах та вчинках. А тому “вирішити питання” з ним не вдавалося нікому. Вячеслав Олександрович завжди діяв та діє справедливо¹. Пам’ятаю, як на початку моєї викладацької кар’єри він вчив і мене бути принциповою, наставляв та ділився методами, як відсіювати усіляких “прохачів”. І сьогодні, коли я займаюся проблемами злочинності у сфері службової діяльності та корупції, усвідомлюю, що реальним та дієвим заходом запобігання корупції в Україні є не високі зарплати чи суворі кримінально-правові санкції за вчинення корупційних злочинів, а власна принципова позиція, носієм якої і є Вячеслав Олександрович.

Якщо готовий учень, то знайдеться і Вчитель. Студентські роки промайнули дуже швидко, залишивши як приємні так і не дуже спогади. На третьому курсі деканом нашого юридичного факультету став Василь Тимофійович Нор, який прийшов зі своєю командою. У ній був і Вячеслав Олександрович Навроцький, заступник декана юридичного факультету. Один мій однокурсник (я думаю, наш Сольвезіант здогадується, про кого мова) проникнувшись високою посадою Вячеслава Олександровича, почав копіювати його манеру вітатися і казав, що також стане якщо не заступником декана, то й самим паном деканом юридичного факультету. Правда, ні заступником, ні деканом мій однокурсник поки що не став, однак здобув науковий ступінь доктора юридичних наук. Також пригадуються вибори до Верховної Ради України 1994 року. Вячеслав Олександрович Навроцький балотувався в одному з районів Львівської області. Ми всі вбо-

лівали за нього. Деякі мої одногрупники допомагали проводити йому передвиборчу кампанію. Пам’ятаю наше розчарування, коли він не став народним депутатом. Звісно, програв Парламент, однак виграла кримінально-правова наука. Я у цьому впевнена.

На п’ятому курсі Вячеслав Олександрович запропонував мені попрацювати над підготовкою кримінально-правового тезауруса. Для того, щоб я мала більше часу, він “влаштував” мене на довгу навчально-виробничу практику на юридичну фірму брата російського політика Григорія Явлінського. Після цілого року пізнання матерії Кримінального кодексу України, виписуванням вручну кожного терміна, у співавторстві з Вячеславом Олександровичем вийшов друком кримінально-правовий тезаурус. Його укладання навчило мене аналізувати та синтезувати необхідну інформацію та, очевидно, допомогло зрозуміти, що мій юридичний шлях продовжиться не в суді, як хотів мій тато, а в аспірантурі, як того хочу я. Навчаючись в аспірантурі, я почала продовжувати свої напрацювання у царині тексту кримінального закону України.

Предметом мого дисертаційного дослідження став понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України. Ці три роки промайнули, наче один день. На завершальному етапі (обговорення дисертації на кафедрі) Вячеслав Олександрович самовіддано допоміг мені і сприяв проходженню цієї непростой процедури.

Після захисту дисертації у 2000 році розпочався київський період мого життя. Звісно, можливість спілкування з Вчителем була обмеженою. Однак у будь-яких життєвих проблемах хотілося почути його пораду та й просто розповісти про те, що турбує. У мене вже з’явилися свої учні, у двох з яких Вячеслав Олександрович опонував по дисертації. І не тому, що це якась корпоративна солідарність, а тому що хотілося отримати від Вчителя об’єктивну оцінку їх робіт.

¹ Хоча сам про справедливість говорить приблизно так: справедливості не існує, а іноді вона є шкідливою (згадуючи свого керівника дипломної роботи, декана юридичного факультету Львівського університету Володимира Гавриловича Сокурєнка)

Якось Анатолій Ананійович Музика назвав Вячеслава Олександровича “ентузіастом кримінального права”. Ці слова запали в душу. Насправді, серед науковців у галузі кримінального права можна зустріти невелику кількість тих людей, які з таким натхненням, душевним підйомом, захопленням досліджують актуальні проблеми кримінального права, показуючи, що не всі усталені твердження є правдивими, а істину варто шукати з іншого боку. Принаймні пробувати це робити. І все, до чого торкається рука Вчителя, пронизане бажанням зробити щось корисне, не на страх, а на совість. Саме це вирізняє його наукові праці з-поміж інших аналогічних опусів і трактатів. Так, Вячеслав Олександрович Навроцький – справжній ентузіаст кримінального права, митець своєї справи.

Коли влітку 2015 року я віддала рукопис своєї майбутньої монографії “Кримінально-правова герменевтика” Вячеславу Олександровичу, дуже переживала та нервувалася, очікуючи на вердикт Вчителя. І коли нарешті дочекалася, то не повірила своїм очам. На останній сторінці був такий надпис: “Загалом, все дуже добре. Треба якомога швидше пускати в хід (друкувати). Успіхів!!!”. Я не вірила своєму щастю. Як завжди, Вячеслав Олександрович зміг написати те, що додало мені впевненості у своїх силах. Я збережу цю останню сторінку на згадку про Людину, Вчителя, Ентузіаста, Митця.

Хто ж його посадить? Він же пам’ятник! Не буду описувати подальші події, пов’язані з особистими та професійними здобутками і невдачами. Зокрема, спадають на думку захист докторської дисертації Вячеслава Олександровича у Харкові, на якій я була присутня; відродження наукового жур-

налу “Життя і право”; організація конференцій (наукових симпозіумів) з кримінального права у Львові; спільний безквитковий проїзд у трамваї в Угорщині (!). І це далеко не все.

За свою неординарність, гостре слово, незгоду з більшістю не всі сприймають наукові ідеї, думки, позицію Вячеслава Олександровича. Його надзвичайна правдивість та принциповість подобається далеко не всім. Як результат – ігнорування, скорочення тощо. Однак поруч завжди залишаться ті, хто по-справжньому цінує Вчителя і поважає його не за звання та інші регалії, а за незламність духу, коженденний неспокій, креативність думок, оригінальність поглядів, кропітку працю, а також за інші Людські чесноти.

Перше знайомство з Вячеславом Олександровичем у багатьох людей викликає певний страх, побоювання. Це спрацьовує атлетична зовнішність, яка створює ілюзію неприступності. Насправді ж у його грудях б’ється серце люблячого чоловіка, батька та дідуся, справжнього сина України та своїх батьків та просто порядної і доброї Людини!

Наукові гени таки існують! Моїм дітям, Матвію і Платону, зараз вже більше трьох років. Коли їм було по півтора роки, вони полюбили одну книжку. Якщо ми її ховали, то вони знову відшукували її серед інших та гортали. Ця книжка – посібник Вчителя з проблем кримінально-правової кваліфікації. На той час я навчила своїх синів, що цю книжку написав дід Славко. Коли вони це засвоїли, то почали вимагати дати погортати їм книжку того дідуся. З цього я роблю висновок, що наукові гени таки існують!

Дякую Вам за все, мій Вчителю!

Одна з назавжди вдячних учениць з повагою та найкращими побажаннями,

*Загиней Зоя Аполлінаріївна,
Начальник відділу досліджень проблем злочинності
у сфері службової діяльності та корупції
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДЖУЖА ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ



УЧИТЕЛЬ, ЯКИЙ НЕ ТІЛЬКИ РЕМЕСЛУ ДОБРОТНО НАВЧАЄ, А Й ЛЮДСЬКІ ЧЕСНОТИ УЧНІВ ПРИМНОЖУЄ...

В одному з наукових джерел надано визначення поняття “вчитель”: “Людина, яка є авторитетом у якій-небудь галузі; яка впливає на інших; передає свій досвід, знання; служить для них прикладом”¹. Під “авторитетом” розуміють особу, яка користується впливом, повагою, заслуговує на повне довір’я.

Якщо взяти за основу зазначені оціночні категорії, то всі на сьогодні безпосередньо підготовлені кандидати та доктори юридичних наук (а їх понад 30, з них 9 докторів та 21 кандидат юридичних наук) однозначно підтвердять, що їх учителем у житті та в науці є і назавжди залишиться доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист

України Джужа Олександр Миколайович.

Для того, щоб зрозуміти істинність такого визнання цієї Богом обдарованої талантом, мудрістю та працездатністю Людини, слід лише тільки заглянути в його непросте та водночас багате на здобутки життя.

Науковий шлях Олександра Миколайовича Джужі можна охарактеризувати як поступальний і послідовний. Зі вступу до ад’юнктури Київської вищої школи МВС СРСР ім. Ф. Е. Держинського розпочався тернистий науковий шлях проректора з наукової роботи Національної академії внутрішніх справ. Ні політична заангажованість радянської правової наукової думки, ні суперечливість української не змогли зупинити захопленого вершинами пізнання науковця. Академічні знання, широкий світогляд

¹ Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. – Харків : Фоліо, 2005. – 767 с.

та ерудованість дали змогу професору О. М. Джужі сягнути глибин пізнання в багатьох галузях правової науки.

Розкрили дослідницький і організа-торський талант Олександра Миколайовича підготовка та захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата юридичних наук: “Предупреждение действий, дезорганизующих работу исправительно-трудовых учреждений (по материалам Украинской ССР)” і доктора юридичних наук “Запобігання поширенню СНІДу: кримінологічні та кримінально-правові проблеми”. 1992 року йому присвоєно вчене звання доцента, 1997 року – вчене звання професора, а в грудні 2001 року указом Президента України професору О. М. Джужі присвоєно почесне звання заслуженого юриста України.

З цього часу розпочинається найбільш плідний період творчої, науково-організаційної та науково-дослідницької праці Олександра Миколайовича, який утілюється в розвитку класичних галузей правової науки та розробленні нових наукових напрямів, що під його керівництвом продовжують досліджуватися в межах наукової школи професора О. М. Джужі.

Значними є досягнення Олександра Миколайовича в розвитку кримінологічної науки, що реалізувалися в написанні одноособово та у співавторстві понад десяти підручників і навчальних посібників з кримінології. Зокрема, з 2002 року до навчального курсу “Кримінологія” введено новий розділ “Віктимологічна профілактика злочинів”, у якому вперше в Україні викладали розроблений О. М. Джужею новий напрям профілактики злочинів, що висвітлював поняття, систему, форми, методи віктимологічної профілактики. Крім того, у зазначеному підручнику та наступних виданнях було вміщено розділ зі здійс-

неним О. М. Джужею аналізом і характеристикою пенітенціарної злочинності, у якому визначено поняття, детермінанти та шляхи запобігання пенітенціарній злочинності.

Загалом для забезпечення викладання курсу “Кримінологія” за останнє десятиріччя науковець підготував такі видання: навчальний посібник “Кримінологія. Альбом схем. Загальна та Особлива частини” (2000), спеціалізований курс лекцій зі схемами “Кримінологія (Загальна та Особлива частини)” (2001), двотомний підручник “Курс кримінології” (загальна та особлива частини) (2001), підручник “Кримінологія” (2002), навчально-методичний посібник “Кримінологія” (2003), навчальний посібник “Кримінологія” (2004), навчальний посібник “Кримінологія” (2006), навчально-методичний посібник “Кримінологія” (2008), навчальний посібник “Кримінологія” (2010).

Також слід відзначити здобутки О. М. Джужі в розв’язанні проблем кримінального права, що полягали, передусім, у дослідженні статусу потерпілого від злочину у кримінальному праві, кримінально-правової характеристики рейдерства, кваліфікації злочинів, підслідних органам внутрішніх справ, організованої злочинності, а також реалізувалися в підготовці та виданні у співавторстві навчальних посібників з кримінального права: “Кримінальне право України” (2006), “Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів” (2007), “Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ” (2011).

Плідним напрямом наукової діяльності професора є дослідження проблем запобігання злочинам, про що свідчать такі колективні праці за редакцією О. М. Джужі: науково-методичний посі-

бник “Міжнародно-правові заходи запобігання наркотизму” (2004), навчальний посібник “Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім’ї” (2005), збірник методичних рекомендацій “Запобігання ВІЛ/СНІДу правоохоронними органами” (2008), підручник “Профілактика злочинів” (2011). Значним є внесок науковця в галузь кримінально-виконавчого права. У цьому напрямі О. М. Джужа підготував такі праці: навчальний посібник “Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини” (2002), “Науково-практичний коментар до Кримінально-виконавчого кодексу України” (2010), підручник “Кримінально-виконавче право України” (2010). Нововведенням професора О. М. Джужі в цій галузі є дослідження поняття, сутності, факторів формування і суб’єктів кримінально-виконавчої політики України, правової природи та підстав застосування попереднього ув’язнення, правової сутності, порядку, умов виконання такого виняткового покарання, як довічне позбавлення волі, а також ґрунтовне розроблення правового статусу засудженого.

Продуктивною є дослідницька робота у сфері оперативно-розшукової діяльності, про що свідчать такі праці: навчальний посібник “Оперативно-розшукова діяльність: нормативно-правове регулювання” (2005), проект нового Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” (2009), навчальний посібник “Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: ситуаційні задачі” (2010), навчальний посібник “Оперативно-розшукова діяльність” (2010). Водночас триває активний науковий пошук дослідника у сфері оперативно-розшукової теорії, що зумовив визнання потреби виокремлення в оперативно-розшуковій науці такої комплексної дисципліни, як опе-

ративно-розшукова віктимологія. Нині вже визначено й обґрунтовано предмет оперативно-розшукової віктимології.

Значних науково-практичних результатів досягнув професор О. М. Джужа в розв’язанні проблем протидії економічній злочинності, розкриття й розслідування окремих видів злочинів, що відображено в науково-методичних розробках, які підготував дослідник, а саме: збірник методичних рекомендацій з документування та викриття злочинів у пріоритетних напрямках і галузях економіки у двох частинах (2008), методичні рекомендації “Розкриття та розслідування шахрайства у сфері фінансування будівництва житла” (2010), збірник методичних рекомендацій з протидії злочинам у сфері економіки у двох частинах (2011), методичні рекомендації “Виявлення та запобігання хабарництву в бюджетній сфері підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю” (2011). Крім того, підготовлено та опубліковано низку навчально-наукових видань, а саме: навчально-практичний посібник “Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження)” (2003), курс лекцій “Актуальні проблеми боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів в Україні. Загальна частина” (2007), посібник “Організована злочинність в Україні та країнах Європи” (2007), посібник “Зразки документів, які утворюються під час документування злочинної діяльності наркоділків” (2008), навчальні посібники “Економічна безпека” (2010), “Розкриття та розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення” (2010), “Попередження та викриття злочинів у сфері економіки підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України” (2011).

Грунтовну науково-дослідну роботу Олександр Миколайович здійснював у таких галузях правової науки, як: правова соціологія, правова статистика, юридична психологія. Зокрема, за його редакцією вийшли друком навчально-наукові праці: навчальний посібник “Проблеми потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспекти)” (1994), курс лекцій “Правова статистика” (2000), навчальний посібник “Соціологія права” (2004), підручник “Правова статистика” (2008) та ін.

Апогеем наукового пошуку професора О. М. Джужі стало започаткування ним в Україні нових наукових напрямів – кримінологічної віктимології та пенітенціарної кримінології, розвиток яких нині здійснює під його керівництвом кафедра кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ. Фундаментом зазначених напрямів стали такі колективні наукові праці: навчальний посібник “Пенітенціарна кримінологія та спеціально-попереджувальна діяльність: Загальна частина” (1997), наукова монографія “Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарний аспекти)” (1998), навчальний посібник “Кримінологічна віктимологія” (2006), монографія “Оперативно-розшукова діяльність в установах виконання покарань” (2009), монографія “Запобігання злочинам, пов’язаним із сексуальним насильством” (2009), “Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма” (2015).

Зусиллями колективу вчених під керівництвом О. М. Джужі досліджено поняття та предмет кримінологічної віктимології, її методологію, розкрито завдання і практичне значення, структуру особи потерпілого від злочину, його психологічні й моральні якості,

соціально-культурні характеристики, зв’язок з особою, яка вчинила злочин, роль жертви в механізмі злочинної поведінки, віктимологічну детермінацію, а також напрацьовано фактичні рекомендації для організації загальної й індивідуальної профілактики потенційних жертв злочинів.

Визначено поняття, предмет, методологію, завдання і практичне значення пенітенціарної кримінології, досліджено виникнення її та становлення, здійснено детальний аналіз стану й тенденцій, причин і умов злочинності серед засуджених до покарань, пов’язаних та не пов’язаних з позбавленням волі, а також загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів їх профілактики.

Останніми роками спільно з доктором юридичних наук Ю. Ю. Орловим О. М. Джужа здійснює пошук принципово нових методів дослідження правової реальності, зокрема, учені розробляють методологію синергетичного підходу в правознавстві (наукові статті О. М. Джужі, Ю. Ю. Орлова, Р. А. Калюжного “Щодо можливості вивчення правових явищ з позицій синергетики (Київ, 2009); О. М. Джужі, Ю. Ю. Орлова “Про закономірності динаміки правових систем” (Кишинів, 2010); О. Dshusha, J. Orlov, R. Kaljushny “Zus Möglichkeit der Recgtsforschung aus Sicht der Synergetik” (2011)¹.

Без сумніву, зазначена вище інформація про вельмишановного Олександра Миколайовича буде неповною та дещо схоластичною (від гр. *sholastikos* – шкільною: формальні знання, відірвали від

¹Кримінологічний довідник / за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф., академіка НАПрН України О. М. Бандурки ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі і д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова : довідкове вид. – Харків : Діса плуч, 2013. – С. 30–32.

життя та практики)¹, якщо не ознайомитись з його цікавою та, водночас, повчальною біографією – народився 2 листопада 1951 року в м. Городок Хмельницької області в сім'ї службовців. Громадянин України, за національністю українець.

Протягом 1958–1962 років навчався у восьмирічній школі № 3 м. Городок Хмельницької обл. У 1962 році, у зв'язку з переїздом батьків до іншого місця проживання, продовжив навчання у восьмирічній школі № 3 м. Мелітополь Запорозької обл. З 1965 до 1968 року навчався в середній школі № 25 м. Мелітополь, у якому й отримав атестат про загальну середню освіту. З 1968 року працював на Мелітопольському заводі холодильного машинобудування імені “30-років ВЛКСМ” за спеціальністю “електромонтажник”. Із 1969 року навчався на юридичному факультеті Київського ордена Леніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка), який успішно закінчив у 1974 році й отримав диплом спеціаліста юриста за фахом “Правознавство”.

З липня 1974 року до серпня 1976 року проходив військову службу в лавах Радянської Армії на посаді військового слідчого військової прокуратури Харківського гарнізону ЧКВО, після чого був звільнений у запас зі Збройних Сил СРСР у званні старшого лейтенанта юстиції.

З вересня 1976 року працював у різних підрозділах апарату МВС УРСР.

З вересня 1982 року обіймав посади викладача, старшого викладача, доцента кафедри кримінології, профілактики та виправно-трудового права Київської вищої школи МВС СРСР.

З листопада 1992 року працював заступником начальника Республіканського навчально-методичного центру МВС України. Із серпня 1995 року обіймав посади професора, начальника кафедри кримінології та юридичної соціології Національної академії внутрішніх справ України.

З жовтня 2003 року по 2012 рік – проректор Національної академії внутрішніх справ з наукової роботи.

Із 2013 року й до сьогодні – головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи академії.

Головними напрямками наукової діяльності О. М. Джужі є такі: проблеми кримінального права, кримінології, профілактики злочинів, кримінологічні аспекти злочинності та “фонових явищ”, кримінологічна віктимологія, пенітенціарна кримінологія, кримінально-виконавче право, правова статистика, соціологія права. Він є одним із засновників важливих напрямів кримінології, таких як кримінологічна віктимологія та пенітенціарна кримінологія в Україні.

З травня 1998 року О. М. Джужа – член Кримінологічної асоціації України та позаштатний науковий консультант відділу зв'язків з органами правосуддя Секретаріату Верховної Ради України.

З 1996 року й донині – член експертної ради з юридичних наук МОН України; з 1998 року й до сьогодні – член спеціалізованих вчених рад НАВС за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право.

О. М. Джужа є членом редакційної колегії низки фахових видань з проблем правознавства України, зокрема: “Міліція України”; “Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ”; “Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ”; “Бюлетень законодавства і юридичної практики України”;

¹Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов / А. Н. Булыко. – 3-е изд., испр. и перераб. – Москва : Мартин, 2010. – 704 с.

“Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)” Міжвідомчого науково-дослідного центру Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України.

Автор і співавтор понад 300 наукових праць, у тому числі 7 монографій, 70 підручників та навчальних посібників. Професор О. М. Джужа свій практичний і науковий досвід утілює у підготовку близько 70 законопроектів.

О. М. Джужа є членом редакційної колегії та упорядником (з четвертого тому) фундаментального багатотомного наукового видання “Міжнародна поліцейська енциклопедія”, сьомий том якої вийшов друком у червні 2011 року до 90-ї річниці Національної академії внутрішніх справ.

За вагомий особистий внесок у зміцнення законності й правопорядку, зразкове виконання службового обов’язку та організацію науки і освіти О. М. Джужу нагороджено “Почесною грамотою” Міністра внутрішніх справ України, премією МВС України “За розвиток науки, техніки та освіти I, II ступенів”, почесним знаком “Відмінник народної освіти України” і відзнакою МВС України “За відзнаку у службі I ступеня”. У 2003 році нагороджено Грамотою Верховної Ради України, у 2004 році – Почесною грамотою київського міського голови, у 2009 – Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, а у 2015 році він став лауреатом премії імені Ярослава Мудрого.

Брав участь у розробленні текстів 30 законів та законопроектів України, зокрема “Про запобігання захворюванню на СНІД та соціальний захист населення” від 12 грудня 1991 року та змін і доповнень до цього Закону, внесеними згідно із законами № 2776-14 від 15.11.2001 та № 1257-17 від 14.04.2009),

“Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР” (ст. 108² ч. 3, ст. 108³, 108⁴, 122 Кримінального кодексу УРСР), “Про засади запобігання та протидії корупції” (№ 1506-VI від 11.06.2009), “Про органи внутрішніх справ України” (№ 1376 від 18.01.2008), “Про національну міліцію” (№ 1382 від 18.01.2008), “Про оперативно-розшукову діяльність” (№ 2134 від 16.04.2009), “Про антикорупційне бюро України” (№ 2222 від 19.05.2008) та ін.

О. М. Джужа підготував пропозиції до низки статей глави II Проекту Кримінального кодексу України “Злочини проти життя і здоров’я” (ст. 131, 132, 133 Кримінального кодексу України) та глави IV ст. 155 Кримінального кодексу України; Проекту Закону України “Про профілактику злочинів” від 12 травня 1998 року.

Працював у складі робочих груп з підготовки постанов та рішень Кабінету Міністрів України (12 постанов), а саме: “Про Концепцію взаємодії Кабінету Міністрів України, Національного банку України та Держфінмоніторингу щодо протидії відмиванню (“легалізації”) коштів, здобутих незаконним шляхом”; проект “Концепції державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні”; проект Комплексної програми вивчення правил безпеки дорожнього руху, посилення контролю за дотриманням законності в цій сфері.

Розробив 48 наказів, вказівок, інструкцій та методичних рекомендацій МВС України, надавав висновки на звернення Конституційного Суду України – щодо проектів рішень з чотирьох питань конституційного провадження; Верховного суду України – щодо трьох проектів Постанов Пленуму.

З 1998 року – член спеціалізованих вчених рад Національної академії внутрішніх справ та Академії поліції МВС Республіки Молдова за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право.

У 2002 році за результатами конкурсу в системі навчальних закладів МВС України присуджено I місце підручнику “Кримінологія” (авторський колектив: О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко). У 2003 році О. М. Джужа став дипломантом V Всеукраїнського конкурсу на краще юридичне видання

Спілки юристів України за навчальний посібник “Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини)”.

Протягом 1998–2014 років кафедра кримінології та кримінально-виконавчого права, якою з 1998 по 2005 рік керував професор О. М. Джужа, підготувала понад 70 кандидатів та докторів юридичних наук.

Завершимо про нашого Вчителя тим, з чого й розпочали – Олександр Миколайович Джужа – це той, який не тільки ремеслу добротно навчає, а й людські чесноти учнів примножує.

Колб Олександр Григорович,
Доктор юридичних наук, професор

Горбачевський Віталій Якович,
Доктор юридичних наук, професор

Копотун Ігор Миколайович,
Доктор юридичних наук, професор

СТАШИС ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Його учнями називають себе видатні вчені, політики, інші постаті української сучасності. Я завжди відчувала його підтримку і можу відверто говорити, що також є його ученицею. Як ВІН казав: “Любима учениця”. Насправді саме так це і було. Я можу пишатись тим, що була однією з його дійснолюбимих учнів, а ВІН моїм самимлюбимим вчителем.

Володимир Володимирович видатний вчений світового рівня, очолював відділення українсько-американського Центру вивчення організованої злочин-

ності (який був створений у 1998 році), виступав з лекціями в наукових закладах США, Польщі, Британії, Угорщини, понад 20 років представляв Уряд України у Міжнародному третейському суді (м. Гаага). З 2006 року Герой України, нагороджений чисельними медалями як України так і інших держав, отримав значну кількість почесних звань і відзнак, Заслужений працівник вищої школи України, Заслужений діяч науки і техніки України, Державний радник юстиції 1 класу.



Познайомились ми і почали підтримувати дружні стосунки з Володимиром Володимировичем на початку жовтня 2003 року. Саме тоді я з відрядження повернулась в Генпрокуратуру після арештів мерів південного узбережжя Криму. Згадую що настрій у мене був не кращий. Появились чисельні ганебні публікації в мережі Інтернет, зі мною вступили в боротьбу серйозні клани. Він зайшов в мій кабінет і зразу заспокоїв: “Я думаю що скоріш за все вас

знімуть, про те не приймайте все так близько до серця, ви поступили правильно. Просто зараз в державі не ті часи, але все зміниться, все колись буде добре”. І мені насправді стало легше. Зразу хочу подякувати вчителя, бо саме ВІН підтримував мене і допоміг через певний час знову повернутись на улюблену роботу.

Володимир Володимирович був не тільки видатним вченим, а ще і великим патріотом України. Він був щирим

і відвертим. Незважаючи ні на які “погодні умови” завжди послідовно підтримував демократичні віяння. Як щиро він радів, коли відбулась помаранчева революція і як надіявся на реальні переміни в державі. Я згадую його часті приїзди в Київ. Професор Сташис був член науково-консультативної ради при Міністерстві юстиції України, член науково-консультативної ради при Генеральній прокуратурі України. Як провідний науковець держави брав участь у різного роду правничих заходах, готував наукові висновки з різних питань правозастосовної діяльності. Він завжди запрошував мене обідати в свій улюблений ресторанчик і ми могли годинами вести щиро і відверту бесіду. Зокрема, це стосувалось тих реальностей, які відбувались у державі. Володимир Володимирович був одним з тих людей з ким можливо було відверто поділитись і вислухати компетентну і справедливу пораду. Ми з ним були одностайними і через те цікавими співбесідниками. Крім того, Володимир Володимирович завжди дарував подарунків, це була його чергова книга. Я читала протягом найближчих днів, потім обов’язково телефонувала йому і говорила що мені особливо сподобалось у книзі, задавала питання які зацікавили.

Вчитель із своїми учнями завжди займався реформуванням кримінального законодавства України. Зокрема, видатні дослідження стосувались злочинів проти громадської безпеки і народного здоров’я, кримінально-правової охорони власності, кримінально-правовій характеристики злочинів в сфері господарської діяльності, проблем застосування покарань за злочини вчинені неповнолітніми. Багато наукових напрацювань стосувалось вивченню злочину та його видів, в них підкреслювалось, що законодавче визначення

злочину має ґрунтуватись не тільки на формальній, а в першу чергу на матеріальній його ознаці – суспільній небезпечності вчиненого особою діяння. Наукові дослідження вчителя та його учнів торкались розробки системи покарань, він послідовно відстоював позицію скасування смертної кари, гуманізації системи покарань, був прихильником гуманізації системи покарань неповнолітніх, більш широкого застосування покарань не пов’язаних з ізоляцією від суспільства. Щоденну увагу вчитель приділяв діяльності правоохоронних органів та органів правосуддя з питань практичного застосування норм законодавства. Окремих досягнень вчені під керівництвом Сташиса В. В досягли в галузі ефективності застосування чинного законодавства, створення теоретичної бази для подальшого вдосконалення форм і методів протидії злочинності. У 1995 році у складі Харківської Академії було створено Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності. Одним із самих вагомих досягнень вчителя було створення та розвиток унікального наукового закладу – Національної академії правових наук України, в якому сьогодні працюють найвідоміші вчені-юристи України. Ними здійснюються фундаментальні наукові дослідження з питань кримінального права, забезпечення дотримання прав і свобод громадянина у сфері кримінальної юстиції, реформування чинного кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого законодавства, удосконалення практики його застосування при розкритті злочинів.

Одного разу вчитель сказав мені що гарні практики повинні втілювати у науку напрацьовані практичні знання і що треба займатись науковою діяльністю. “Ти займаєшся загальним наглядом і твій напрямок це кримінологія”. Я

тоді слухаючи його ще не знала, що з роками кримінологія увійде в моє життя дуже серйозно і за прикладом Великого Вчителя я буду по ночах писати наукові роботи і книжки з кримінології, що цю прив'язаність я передам багатом своїм учням: студентам, аспірантам і молодим вченим. Я дуже часто розповідаю їм про свого вчителя. **ВЕЛИКА ЙОМУ ПАМ'ЯТЬ.**

Хочу окремо згадати дні народження Володимира Володимировича. В той день (10 липня) всі прокурори областей приїздили в Харків. Серед тих хто вітав були видатні вчені, політики, навіть закордонні друзі. Зокрема, одного разу я везла з аеропорту Бориспіль його близького друга, який прилетів вітати ВВ (як ми за очі з любов'ю називали вчителя) з Америки. Я мала честь бути біля вчителя постійно з моменту свого приїзду в Харків, стояла біля нього. Всі

решта йшли групами. Людей зазвичай було багато, про те він вислуховував вітання кожного, роздивлявся кожний подарунок окремо, щиро дякував, задавав запитання. Всі знали, що жодного подарунку ВВ додому не візьме. Все віддавалось в музей Академії. І коли настав момент назавжди прощатися з вчителем і приїхала з Америки його донька Оксана то виявилось, що у неї немає жодної цінної речі на згадку від батька. Тоді Василь Якович Тацій запропонував Оксані взяти з музею улюблену картину батька. Мені здається що на неї був зображений морський шторм балів на дванадцять. І сьогодні в музеї Академії зібрані і з великої підтримки прекрасної людини і також великого учня Сташиса В. В., – Тація Василя Яковича зберігаються з любов'ю всі подарунки, які протягом років отримували Вчитель.



Хочу ще згадати святкування Дня Перемоги в Академії. Володимир Володимирович був учасником Великої Вітчизняної війни, брав Берлін, а також брав участь у штурмі Рейхстагу та встановлення на ньому Прапора Перемоги. В цей день професор Ста-

шис В. В. з орденами, які покривали всю його могутню статі зі своєю знаковою величчю приймав вітання зразу в холі Палацу студентів, куди збирались всі знакові люди Харківщини, гості майже з усіх регіонів України, а потім дивились концерт. Він сам особисто

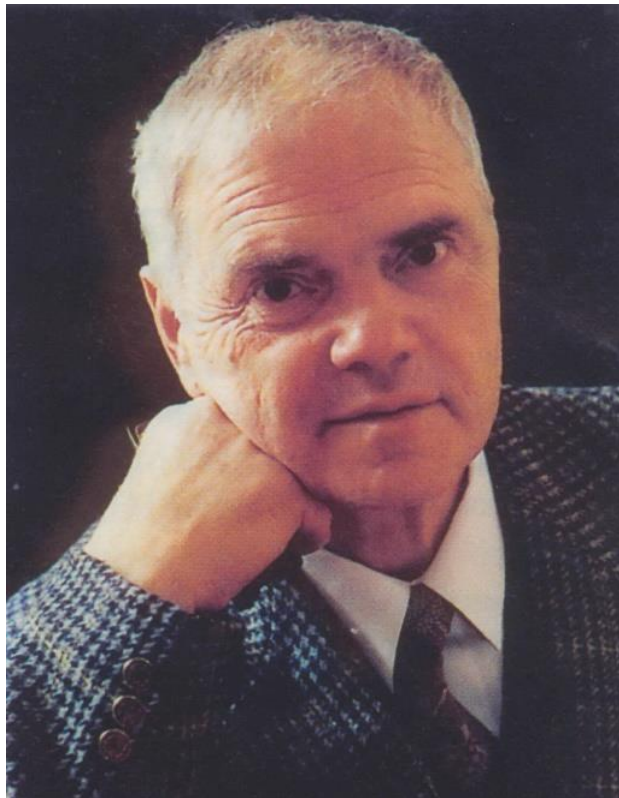
турбувався вихованням студентської молоді, їх побутом та організацією дозвілля. Художня самодіяльність в Харківській Академії завжди була на високому професійному рівні: різного роду ансамблі, духові оркестри, капели. Один раз я сиділа в залі поруч з Вчителем і була здивована, коли він мені говорив: “оця дівчина з Чигирина, а от цей хлопчина з Полтави, а ця – з Миколаєва”. Я його тихенько запитала, невже Ви Володимир Володимирович усіх студентів пам’ятаєте, на що він відповів “не всіх, а тільки талановитих”. Потім посміхнувся і каже, “хоча вони всі талановиті, треба тільки ними займатись”. Шановний Вчителю!

В пам’ять про Вас я студентами займаюсь постійно і надаю допомогу кожному студенту, хто до цього прагне.

І останнє за що хочу вклонитися ВЧИТЕЛЮ. Коли через декілька років в актовому залі Харківської Академії я захищала докторську дисертацію з кримінології, відчувала його поруч. Це ВІН був зі мною і дивився на мене своїми мудрими добрими очима, підтримував. Це його поради я втілювала в життя, зробила те що ВІН пропонував. І коли після захисту у повному залі людей я відчула аплодисменти, саме ВІН посміхався мені зовні. ВІЧНА ПАМ’ЯТЬ ВЧИТЕЛЮ!

Корнякова Тетяна Всеволодівна,
*Завідувач кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара,
доктор юридичних наук, професор*

СМІТІЄНКО ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ
(5.03.1937 р. – 13.10.2000 р.)



*Доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, полковник міліції*

Народився 5 березня 1937 р. у м. Мідногорську Оренбурзької обл. У 1954–1958 рр. навчався у Свердловському юридичному інституті. Після його закінчення до 1967 р. працював дізнавачем, слідчим, старшим слідчим УВС Омського облвиконкому. У 1967–1971 рр. – старший викладач, доцент кафедри кримінального права Омської вищої школи міліції. З вересня 1971 р. – старший науковий співробітник, начальник Редакційно-видавничого відділу науково-дослідної лабораторії Все-союзного науково-дослідного інституту МВС СРСР. З 1984 р. по 2000 р. працював доцентом, професором кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ України.

У 1968 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата

юридичних наук на тему “Кримінально-правова боротьба з незаконним виготовленням і розповсюдженням наркотиків у СРСР” (спеціальність 12.00.08), а у 1989 р. – на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему “Кримінально-правова охорона здоров’я населення СРСР” (спеціальність 12.00.08). У 1996 р. присвоєно вчене звання професора. У 1997 р. отримав почесне звання “Заслужений юрист України”.

Професор Смітєнко В. М. присвятив своє плідне наукове життя дослідженню таких проблем: “кримінально-правова боротьба з наркотизмом”, “кримінальна відповідальність за злочини проти здоров’я населення”, “альтернативні види кримінально-правового примусу”, “юридична особа як суб’єкт злочину”, “реформування кри-

мінального законодавства” та ін. Вперше в Україні розробив концепцію поняття, боротьби та попередження наркотизму.

Є автором значного творчого доробку – 150 наукових праць, з яких 140 наукових, а 10 навчально-методичного характеру, серед них – розділи підручників. Частину з цих праць опублікував за кордоном, отримавши міжнародне визнання. Під його керівництвом захистили кандидатські дисертації більше 10 українських та російських науковців (серед них П. В. Замосковцев, А. М. Подрядов, Г. О. Усатий, В. В. Кузнецов та ін.) які продовжують своїми творчими працями розвивати, сформовану професором В. М. Смітєнко, наукову школу – “реформування кримінального права”.

Основними роботами є: “Уголовно-правовая борьба с наркотизмом” (1965); “Наркомания как фактор, что

способствует преступности” (1966); “Преступления против здоровья населения (квалификация деяний, связанных с наркотиками)” (1972); “Преступления против здоровья населения” (1973); “Предупреждение преступлений, совершаемых на почве наркомании” (1976); “Предупреждение участковыми инспекторами милиции преступлений, совершаемых в сфере семейно-бытовых отношений” (1985); “Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР” (1989); Проект Кримінального кодексу України (1994) (у співавторстві).

В. М. Смітєнко неодноразово брав участь у республіканських і міжнародних конференціях з проблем кримінального права, був членом авторського колективу з розробки Модельного кримінального кодексу для держав – учасниць СНД (м. Санкт-Петербург – м. Амстердам, 1996 р.).



На фото: В. М. Смітєнко з членами авторського колективу з розробки Модельного кримінального кодексу для держав – учасниць СНД (м. Амстердам, 1996 р.)

Одним з важливих наукових досягнень В. М. Смітєнко є розробка (керівник авторського колективу) проекту Кримінального кодексу України, який опублікований у 1993 р., і став першим проектом Закону про кримінальну відповідальність після встановлення незалежності України. Окремі положення законопроекту враховані (й до цього часу використовуються ідеї закладені в проекті при вдосконаленні чинного КК) під час підготовки Кримінального кодексу України 2001 року.

Згадуючи славетну постать Віктора Миколайовича, як вченого, педагога, офіцера, на думку приходить образ людини із загостреним почуттям справедливості, любові до людей, до природи і взагалі до всього прекрасного. Його визначали скромність у побуті, жертівність – він нехтував своїм часом та силами в прагненні комусь допомогти. Я не пам'ятаю жодного разу, щоб професор відмовив комусь у допомозі. Перше моє знайомство з Віктором Миколайовичем відбулося у вересні 1994 р., коли я мав честь слухати його лекції з курсу “Кримінальне право. Загальна частина” під час навчання в Національній академії внутрішніх справ України. Ці лекції запам'яталися мені неординарним підходом видатного вченого до викладу навчального матеріалу.

Віктор Миколайович намагався розкривати не загальновідомі положення, а використовуючи блискуче знання предмету та власний професійний досвід, відкривав для студентів нові орієнтири в кримінально-правовій науці. Він не тільки ділився навчальною інформацією, що є, на жаль, характерним для більшості сучасних лекторів, але й залучав слухачів до творчого процесу розкриття кримінально-правової проблематики.

Усвідомлення новаторського підходу проведення лекцій професором Смітєнко В. М. відбулося набагато пізніше – під час підготовки до проведення власних навчальних занять. Така мето-

дика проведення лекцій характерна для європейських та американських університетів, коли студент повинен бути підготовлений за відповідною тематикою, а професор лише розширює та поглиблює необхідні знання. Також слід відмітити й семінарські та практичні заняття, засідання наукового гуртка, які проводив Віктор Миколайович. Поряд з викладенням відповідного навчального матеріалу професор В. М. Смітєнко у доступній та доброзичливій формі намагався викликати у студентів відступ від традиційного мислення та засвоєння кримінально-правових категорій. На таких заняттях та засіданнях гуртка я вперше ознайомився з проектом Кримінального кодексу України (1993 р.) та під керівництвом професора спробував критично проаналізувати окремі положення законопроекту. Це стало поштовхом для початку моєї наукової діяльності: підготовки доповідей, рефератів та наукових робіт з кримінального права.

За щасливим збігом обставин, доля знову звела мене з Віктором Миколайовичем під час навчання в ад'юнктурі академії. Професор погодився бути моїм науковим керівником з підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Ці роки навчання запам'яталися мені не тільки, як складні випробування з пошуку наукової істини, але й як цікаві та творчо плідні завдяки спілкуванню з професором. Віктор Миколайович пропонував певну наукову задачу, визначав способи її досягнення, але при цьому не давав готових рішень. Я повинен був самостійно, не обмежений науковими догмами, підходити творчо до вирішення визначеної проблематики. Він навчив долати труднощі, не відступати. За це я щиро вдячний моєму Вчителю, який змінив моє мислення щодо застосування неординарних підходів до вирішення складних наукових проблем.

Приємні спогади від спілкування з В. М. Смітєнко залишилися у багатьох

людей, адже він поважав кожного, хто звертався до нього за порадою, завжди був готовий допомагати не тільки сло-

вом, а й корисною справою, був надійним другом та цікавим співрозмовником.



На фото: В. М. Смітєнко під час навчання у Свердловському юридичному інституті (м. Свердловськ, 1954 р.)



На фото: Огляд місця пригоди ст. слідчим УВС Омського облвиконкому В. М. Смітєнко (м. Омськ, 1964 р.).

Професор В. М. Смітєнко відстоював справедливість, власними справами стверджував ідеали добра, прагнув досягнення взаємного порозуміння між оточуючими, при цьому був надзвичайно вимогливим до себе. Віктор Миколайович знав декілька іноземних мов, цікавився образотворчим мистецтвом, любив класичну музику, залюбки напам'ять декламував вірші, писав ві-

рші та робив переклади. Його аргументи на доведення власної думки завжди базувались на досконалому розумінні законів філософії, теорії права та мудрості буття, оскільки коло інтересів В. М. Смітєнко ніколи не обмежувалось професійними здобутками, – його цікавило все, що було рушійною силою людського прогресу та щасливого майбутнього

Кузнецов Віталій Володимирович,
Професор кафедри кримінального права НАВС,
доктор юридичних наук, професор

ТАРАРУХІН СВЯТОСЛАВ АНДРІЙОВИЧ



Кандидат юридичних наук, професор, Заслужений працівник науки та освіти України

Народився 22.04.1921 р. у селі Михайлівка Волгоградської області, помер 07.10.2014 р. у м. Києві. Український правознавець, оперативник, слідчий, суддя, науковець, керівник наукових колективів, викладач; фахівець з кримінального права, кримінології, юридичної психології, автор понад 100 наукових праць, в тому числі 6 монографій.

Мені пощастило зустріти декількох непересічних людей, яких я вважаю своїми вчителями. Ці спогади про першого з них – Святослава Андрійовича Тарарухіна.

Я познайомився з ним у дитинстві. Наші родини дружили. Кремезний чоловік з широкими плечима, довгими міцними руками, низьким голосом. Він був активним, різким, ходив дуже швидко, широченими кроками. Природно, я

його трохи побоювався. Набагато пізніше я узнав історію його життя, і стало зрозуміло, як він формувався і звідки взялися ці його риси.

Будучи родом з донських козаків він з родиною переїхав до Москви і зростав у довоєнній столиці. З юності він почав активно займатися спортом. Потім він часто згадував, як він ганявся на глісері по підмосковних річках.

Почалася Велика Вітчизняна війна і його, 18-річного з огляду на його фізичні дані та спортивні навички прийняли до знаменитої окремої бригади спеціального призначення НКВС (ОМСБОН). Він виконував численні спеціальні завдання, був поранений. Потім служив в оперативних та слідчих підрозділах НКВС. Це було жорстоке випробування, яке відняло у нього багато здоров'я і нервів.



Він вийшов з нього з честю, але відбиток на нього воно наклало. З того часу він вже завжди був на сторожі (“на чеку”), був обережним у діях і розповідях. Звідси мабуть його різкість і напускна суворість. Потім у розмовах ті, хто його недостатньо знав, пропонували йому написати спогади. Але він цього ніколи б не зробив. Він пройшов дуже сувору школу, сформувався як державник, правоохоронець, і секрети, які йому держава довірила, ніколи і нікому не розкривав.

Відійшовши від оперативної правоохоронної діяльності, Святослав Андрійович осів у Києві і з 1949 р. розпочав кар’єру юриста з притаманною йому активністю та енергійністю. Він працював в кадровому апараті, пройшов всі ланки судової системи від районного до Верховного Суду УРСР, попутно успішно закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1957 р.). Це не був пошук тепленького містечка, ні в якому разі. Він шукав нового: досвіду, вражень, знань. Він хотів реалізувати себе, свій потенціал. Взагалі саме так він робив все життя.

У 1963 р. він публікує свою першу монографію “Соціалістична власність – недоторкана”, підготовлену під час наукової роботи, а у 1965 р. успішно захищає кандидатську дисертацію за темою “Боротьба з розкраданнями соціалістичного майна, що вчиняються шляхом привласнення, розтрат та зловживання службовим становищем”.

У 1967 році було прийнято остаточне рішення на користь науки, і Святослав Андрійович стає старшим викладачем, а пізніше доцентом кафедри кримінального права юридичного факультету Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. Ми з ним пересікалися, коли я навчався на юридичному факультеті університету, але так сталося, що він у нас не викладав.

Наприкінці мого навчання ми почали більше спілкуватися з фахових питань, на ґрунті спільного любові до наукової літератури. Тоді ж він показав мені свою наукову бібліотеку, подарував декілька книжок. Потім ми з ним обмінювалися книгами багато років.

В той час він дуже схвально говорив про роботи В. М. Кудрявцева щодо кваліфікації злочинів. Його, бувшого

слідчого та суддю, вони надзвичайно зацікавили. Він побачив в них і справжню наукову цінність, і корисність для практики. Причому більше йому подобалися “Теоретичні основи кваліфікації злочинів (1963 р.) ніж “Загальна теорія кваліфікації злочинів” (1972 р.). Він вважав ранню монографію більш оригінальною, багатою на ідеї. Він спілкувався з Віктором Миколайовичем, отримав його підтримку і почав читати спецкурс з кваліфікації злочинів на юридичному факультеті університету. Не знаю, чи був він першим в Україні, хто почав читати такий спецкурс, але одним з перших точно. З тих пір проблема кваліфікації злочинів стала однією з його улюблених, до якої він неодноразово повертався. Згодом він підготував три монографії з кваліфікації злочинів: “Встановлення мотиву і кваліфікація злочину” (1977), “Теорія і практика кваліфікації злочинів” (1978) та “Кваліфікація злочинів у слідчій і судовій практиці” (1995). Він і мене зацікавив цим, умовив писати дипломну роботу з цієї проблеми і був її керівником.

Викладачі по-різному ставляться до науки. Одні лише використовують нові розробки, інші самі здійснюють наукові дослідження, поєднуючи це з викладанням. Святослав Андрійович належав до другого типу. Він постійно вів самостійний науковий пошук, розширював коло своїх наукових інтересів. Саме тоді він наряду з кримінальним правом почав займатися кримінологією. В ході цих пошуків він формулює проблему, який мала бути присвячена його майбутня докторська дисертація. Це проблема мотиву і мотивації злочинної поведінки. Проблема складна, междисциплінарна, важко досліджувана в емпіричному плані, але вона його зацікавила надзвичайно. Це була його друга “любов” в юридичній науці. Він починає її розробляти, вивчає відповідну психологічну та соціологічну літературу і, як

було з кандидатською дисертацією, спочатку готує монографію, в якій викладає напрацьовані теоретичні підходи до цієї проблеми.

Я, в той час студент, про це тоді не знав, але дуже часто заходив до книгарень, що придбати юридичну літературу. І от захожу у магазин “Політвидав”, що був біля Бессарабського ринку, і бачу на полиці Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты. – М.: “Юридическая литература”, 1974. – 244 с. Тоді мало хто з українських авторів міг похвалитися публікацією монографії у центральному юридичному видавництві країни. Ця цікава, багато в чому новаторська робота відразу стала предметом вивчення фахівців, увійшла у всі переліки рекомендованої літератури з кримінології, її часто цитували і цитують до сього дня. Ймовірно, Святославу Андрійовичу вдалося б завершити цю роботу і захистити докторську дисертацію, але його доля знову круто змінилася.

На запрошення Анатолія Петровича Закалюка він стає заступником начальника Київського філіалу ВНДІ МВС СРСР, атестується і знову надіває погони. Він починає займатися чистою, прикладною кримінологічною наукою, здійснювати велику роботу по організації наукових досліджень. Як завжди було притаманне йому, береться до справи з натхненням, працює багато і плідно, але власні наукові інтереси приходить відсунути на другий план. Зараз дуже прикро, що через низку причин він так і не зміг завершити цю роботу і отримати докторський ступінь, якого безперечно заслуговував.

Через деякий час я завдяки Анатолію Петровичу та Святославу Андрійовичу теж став працювати в цій науковій установі. Він став моїм керівником по кандидатській дисертації, ми пропрацювали разом 16 років. Я бачив, я він планує дослідження, працює з літературою, править текст. Це було цікаво і повчально.

Наприклад, він любив, працюючи з книгою чи статтею, робити виписки, а потім аналізуючи цей фрагмент писав слово “моє” і починав викладати власні думки. В оцінках наукових публікацій іноді був різким, але полеміку в наукових роботах вів коректно і мене до цього привчав. Дуже прискіпливо ставився до авторства думок, вимагав цитування та викладення з чітким посиланням на джерела. До речі незважаючи на тривалу спільну працю, у нас з ним немає жодної спільної роботи. Йому таке й на думку не спадало.

Святослав Андрійович не терпів тверджень без належної аргументації, вимагав, щоб всі положення підтверджувалися за допомогою емпіричних даних, чи за допомогою логічного доведення. Вважав за необхідне знати всі нові публікації з проблем, які його цікавили, і вимагав цього він підлеглих та учнів. Робота, яка його цікавила, поглинала всі його думки. Часто він прокидався вночі і записував ідеї, які приходили до нього.

З роками потроху змінювався його характер, він став менш різким, більш

поблажливо ставився до чужих похибок, частіше шуткував.

Завершальний етап своєї довгою і тривалої кар’єри він провів в якості професора кафедри юридичної психології НАВС (з 1996 р.). Він завжди цікавився психологією і з задоволенням займався нею знову. Так виникла його третя “любов” у науці. Творчі здобутки в цій сфері він реалізував у спільних з фахівцями кафедри працях “Юридична психологія” (2000), “Психологічні особливості організованих злочинних об’єднань” (2002) тощо. Його 80-річчя академія відзначила, випустивши тритомник його вибраних творів.

Згодом Святослав Андрійович почав відчувати, що і його сили не безмежні. Стало важко постійно їздити на роботу, проводити лекції та семінарські заняття. Він прийняв рішення про завершення трудової діяльності, маючи загальний трудовий стаж 72 роки. Чи це не приклад справжнього служіння праву, правовій науці і освіті.





Будучи на пенсії він продовжував працювати. Так сталося, що він не встиг освоїти комп'ютер, тому писав як звик, авторучкою, яких у нього була безліч і які він любляв налаштовувати. Коли ми розмовляли десь за місяць до його смерті, він сказав, що продовжує писати, незважаючи на слабкість, біль і якби він перестав писати, він би давно помер.

Його довгий шлях, його стійкість породжували у мене відчуття стабільності і довготривалості життя. На своє 90-річчя він приймав друзів і перебував

у непоганій формі. На жаль, роки і хвороби зробили своє, і його не стало. Доводиться жити з цим відчуттям втрати близької людини. Втішає залишена ним по собі добра пам'ять, його праці, учні, його численні історії.

Я не скажу, що часто його згадую. У вирі подій та справ, в якому ми всі живемо, це фізично неможливо. Але іноді помічаю, що багато речей і в науці, і в житті роблю так, як робив би він. Мабуть і дійсно вчитель продовжує жити у своїх учнях.

Кулик Олександр Георгійович,
Завідувач науково-дослідної лабораторії
Державного науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

БАНДУРКА ОЛЕКСАНДР МАРКОВИЧ



**Радник ректора Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, академік Національної академії правових наук України,
Заслужений юрист України, президент Кримінологічної асоціації України**

Для мене велика честь представити вам свого Вчителя і наставника, видатного вченого і організатора відомчої науки, засновника і багаторічного очільника Харківського національного університету внутрішніх справ Бандурку Олександра Марковича. Говорити про цю людину, її здобутки та життєвий шлях одночасно і легко, і важко. Адже його життя насичене непересічними подіями, складними примхами долі, знайомствами з яскравими особистостями та епохальними звершеннями.

Кожен життєвий етап Олександра Марковича є нетиповим, забарвленим його цілеспрямованістю та індивідуальними особливостями. У кожній зі своїх чи державних справ він досягав неабияких успіхів (мабуть, даються

взнаки трьохсотлітні корені козацького роду).

Професійна діяльність Олександра Марковича не обмежується тими чи іншими географічними кордонами. Черкащина, Дніпропетровщина, Львівщина та Волинь, Житомирщина, Полтавщина та Харківщина, а також столиця нашої Батьківщини місто герой Київ – ось далеко не повний перелік регіонів, через які доля проклала життєвий шлях цього славетного чоловіка. Послідовність і упевненість, мужність і зваженість, тактовність і мудрість, працелюбність і здатність до нестандартних рішень помножені на уміння бачити ціле і деталі – риси, які сформували феномен генерала О. М. Бандурки.

Особливе місце в душі і на життєвій стежці для Олександра Марковича посідає місто Харків. Тут він навчався і здобув дві вищі освіти, а згодом за чверть століття очолив Управління внутрішніх справ Харківського облвиконкому та став почесним громадянином міста. Харківську міліцію він очолював десять років (і цей “рекорд” не вдасться ані перевершити, ані повторити жодному з його наступників). У ті буремні часи міліції Харківщини вдалося втримати та не втратити контроль над криміногенною ситуацією в області, а також сформувати цілу плеяду блискучих правоохоронців – керівників найвищого рівня. Водночас, правоохоронну роботу він успішно поєднував із політичною діяльністю та законотворчістю. Неоціненними є зусилля Олександра Марковича з підготовки та ухвалення Декларації про державний суверенітет України, чинної Конституції України, фундаментальних для всієї правоохоронної системи Законів України “Про міліцію”, “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, Кримінального, Кримінально-виконавчого та Кримінального процесуального кодексів України тощо.

Усе це лише маленька частина того, що зроблено Олександром Марковичем, але головним його дітищем (непевно, й найулюбленішим) є створений ним потужний багатопрофільний вищий навчальний заклад системи МВС України – Харківський національний університет внутрішніх справ. Створенням цього навчального закладу була реалізована найсміливіша ідея генерала О. М. Бандурки – створити в Харкові перший у світі міліцейський університет. Саме завдяки його зусиллям університет став флагманом відомчої науки, місцем, де народжуються і впрова-

джуються нові методи і форми навчання з одночасним забезпеченням його практичної спрямованості.

Титанічними є зусилля академіка О. М. Бандурки зі зміцнення науково-педагогічного складу Університету, формування нового професійного ядра керівників. Відомими є здобутки Олександра Марковича на ниві атестації наукових кадрів вищої кваліфікації. Під його керівництвом захищено понад 300 кандидатських і докторських дисертацій з різних спеціальностей, у тому числі і неюридичних. Наукова школа О. М. Бандурки, яка не має собі рівних на вітчизняних теренах – це також вагомий внесок у зміцнення сучасної української державності.

Ще на одну грань особистості Олександра Марковича Бандурки варто звернути увагу. При всій своїй вимогливості, наполегливості і завзятості у праці для цієї людини характерна непомірна любов до своєї родини, дітей, онуків та правнуків, здобутками, звитягами та перемогами яких він пишається навіть більше ніж власними. Мабуть саме в цьому проявляється щирість справжнього українця, патріотизм і любов до своєї країни.

Його внесок у скарбницю вітчизняної кримінології є неоцінним. Питання протидії злочинності та запобігання злочинам розглядалися О. М. Бандуркою в книгах “Генерал милиции советует и предупреждает” (1998 р.) “Вандализм” (1998 р. разом з А. Ф. Зелінським), “Украина против грязных денег” (2003 р. разом з С. В. Симов’яном), “Преступность в Украине: причины и противодействие” (2003 р. разом з Л. М. Давиденком), “Зарубежная криминология: история и современность” (2005 р. разом з О. О. Бандуркою), “Тема преступности в литературе и искусстве” (2006 р.) “Папам и мамам о наркотиках и наркоманах” (2006 р.),

“Ваша безпека” (2008 р.), “Протидія злочинності і профілактика злочинів” (2011 р. разом з О. М. Литвиновим), “Стратегія і тактика протидії злочинності” (2012 р. ра-

зом з О. М. Литвиновим), “Власть и преступность” (2012 р.), “Тисячоліття злочинності в Україні” (2015 р.) та в низці інших монографій, підручників, посібників та наукових статей.



Якщо зробити аналіз наукового надбання О. М. Бандурки в галузі наук кримінально-правового циклу, можна зробити висновок, що його по-справжньому турбують проблеми боротьби зі злочинністю. Він переконаний, що злочинність являє собою реальну та одну з найбільш небезпечних загроз як окремій людині, так і суспільству в цілому, його розвитку. Механізми самозахисту притаманні практично всьому живому. На них засновувалася первісна практика захисту від нападів, які в період дикості були нормою, а потім у цивілізаційний період, коли відбулося об'єднання людей в роди і племена, стали набувати характеру певних правил і обов'язків.

Людство постійно намагається виробити засоби і заходи протидії злочиннос-

ті. Але, не дивлячись на це, злочинність продовжує не тільки існувати, а й змінюватися, поширюватися і, більше того, ставати ще агресивнішою, суспільно небезпечною, а злочинці використовують у своїх протиправних цілях найсучасніші досягнення науки і техніки. Саме цей факт, а також необхідність узагальнення набутого історико-правового досвіду вивчення злочинності та впровадження у практику різних методів і засобів боротьби з нею, дослідження їхньої результативності, нагальна потреба в науково обґрунтованій розробці нових і підвищенні ефективності існуючих засобів протидії, що застосовуються на практиці, сприяли виникненню нового наукового напрямку в кримінології, фундатором якого є академік О. М. Бандурка.



Головним здобутком є те, що він, спираючись на конкретні факти організаційно-правового становлення і розвитку системи протидії злочинності й критично оцінюючи їх, чітко розмежував в цих процесах кримінально-правовий і кримінологічний напрями, профілактику злочинів і боротьбу зі злочинністю, законність і правопорядок, відповідальність та дисципліну, об'єктивні та суб'єктивні, організаційні та управлінські чинники системотворення. Усі ці поняття і явища складним і часом вигадливим чином переплелися в межах механізму державної влади, але без їх розмежування неможливо визначити його ефективність.

Шлях виникнення, становлення і розвитку системи протидії злочинності – це шлях складних організаційних змін та перетворень, реформування та оптимізації, надбань і втрат, накопичення позитивного і негативного досвіду. Без урахування пройденого не можна рухатися вперед стежинами цивілі-

зованого розвитку, створення такої організаційно-правової моделі системи, яка б відповідала процесам становлення правової, соціальної держави і формування громадянського суспільства.

Варто звернути увагу ще на одну деталь. Наскрізь через усі свої роботи Олександр Маркович проніс переконання в тому, що перспективи та практичні можливості спільних дій щодо протидії злочинності прямо пов'язані із розробкою проблем забезпечення плідної ділової співпраці суб'єктів відповідної діяльності. Через це досконалої наукової переробки зазнали основоположні інститути, категорії і поняття протидії злочинності, її засадничі положення та методологія.

Особливо варто відзначити авторський стиль викладення матеріалу. На відміну від багатьох важкодоступних наукових трактатів, написаних казенним стилем, канцелярською мовою, роботи О. М. Бандурки читаються із задоволенням, просто сприймається,

легко запам'ятовується. Вдало виділені ключові положення, сформульовані однозначні висновки. Окремі висновки час від часу повторюються в різних роботах для забезпечення їх погодженості, несуперечності, легкості відстеження системного зв'язку.

Отже, наукові розробки академіка О. М. Бандурки у галузі кримінології представляють собою справді фундаментальні дослідження актуальних теоретико-прикладних проблем протидії злочинності та запобігання злочинам. Завдяки глобальності поставлених задач та масштабності підходів до їх вирішення можна з впевненістю констатувати той факт, що його роботи матимуть суттєвий вплив на подальший розвиток вітчизняної кримінологічної науки.

Протягом півстоліття генерал О. М. Бандурка зробив вагомий внесок у формування правоохоронної системи нашої держави, розробку проблем протидії злочинності, зміцнення правопорядку. Заснований ним Університет перетворився на флагмана відомчої освіти, посівши провідні позиції серед інших навчальних закладів та наукових установ.

Працюючи з ним, молоді науковці завжди знаходять підтримку, і разом відшукують вірні рішення проблем забезпечення безпеки людини, суспільства, держави і розробляють заходи впливу на злочинність. Його важлива та відповідальна праця завжди буде взірцем плідної діяльності керівника, вченого, наставника.

*Литвинов Олексій Миколайович,
Завідувач кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ДАНЬШИН ІВАН МИКОЛАЙОВИЧ



**Доктор юридичних наук, заслужений професор
Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент Академії правових наук України,
почесний працівник народної освіти України**

Народився 4 жовтня 1923 р. у с. Старицях Вовчанського району Харківської області. Учасник бойових дій Другої Світової війни. З 1942 р. і до її закінчення воював на Степовому, Калінінському, 1-му та 2-му Прибалтійському та 2-му Українському фронтах, командував гарматою. Нагороджений орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни I ступеня, “За мужність”, двома медалями “За відвагу” та ще 17 воєнними відзнаками. У 1949 р. закінчив Харківський юридичний інститут. Опублікував близько 200 наукових праць. Підготував 4-х докторів та 12 кандидатів наук. Нагороджений орденом “За заслуги” III ступеня.

Відкритий погляд блакитних очей, в яких завжди були цікавість та оптимізм

– це пам’ятають майже усі, хто спілкувався з Іваном Миколайовичем. Я не був виключенням з правила і цей погляд також мене вразив під час нашої першої зустрічі, коли Іван Миколайович спокійно слухав моє бачення майбутньої кандидатської дисертації. Дивно, що після трьох років перебування на війні Іван Миколайович не лише не втратив цього погляду, але й зберіг виключно миролюбне ставлення до усіх людей, з ким він зустрічався під час тривалої наукової роботи.

Я не був випускником юридичної академії та навіть юристом за фахом. До наукового світу кримінології я приєднався, маючи досвід пенітенціарного психолога, тому дещо остерігався зустрічі з майбутнім керівником, прізви-

ще якого вже знаходилося на обкладинках багатьох юридичних видань. На мій подив, Іван Миколайович дуже зацікавився тонкощами моєї практичної роботи. При цьому досить спокійно додав, що він, як юрист, прийшов у кримінологію, не почуваючи себе впевнено саме через нестачу належних знань у кримінальній психології. Ось на цьому поєднанні – зацікавленості з його боку та подивом з мого – ми й познайомилися ближче.

Як це не парадоксально, але Іван Миколайович в першу чергу навчив мене зовсім не тонкощам нашої улюбленої кримінології, а певному ставленню до наукового процесу. Процесу, де крім багажу знань та професійних навичок, потребуються філософське сприйняття негараздів, чесність та порядність в роботі, готовність сприймати критику та нові знання. Наразі, якщо згадати усі наші зустрічі, мені перш за все пригадується саме те, як майже непомітно Іван Миколайович навчав мене правильно вибудовувати філософію дослідження та подання його результатів. І вже потім ми починали обговорювати технічну сторону. Таке ж неквапливе та філософське ставлення він прищеплював мені та іншим своїм учням вже на стадії захисту дисертації, коли ми не лише презентували свої перші результати в науці, але й знайомилися персонально з широким колом старших колег.

Спокійність та демократичність мого вчителя зовсім не виключала вимогливості та прискіпливості до усіх деталей наукової роботи. Іван Миколайович міг тримати “на вичитці” мій матеріал досить довго, але після цього я отримував не лише сторінки з численними правками та дописами на полях. Кожна вичитана ним частина тексту завжди була темою для тривалої бесіди, де ми спілкувалися як колеги – Іван Микола-

йович цікавився, чому саме так я розкриваю тему і чому зробив акценти на тих чи інших даних, намагаючись підштовхнути мене до розуміння того, в якому саме науковому підході мені слід розвивати дослідження далі. Було дуже приємно помічати радісний вогник в його очах, коли він бачив, що учень дотримується провідних філософських принципів, які він шанував в житті та науці. Для нього це означало, що дослідження в його учня буде розвиватися правильно – виважено, об’єктивно, самокритично.

У свою чергу, навчаючись у Івана Миколайовича цій прискіпливості, я усе частіш сам звертався до наукових джерел, які вже зовсім не обходили моє дослідження, проте дозволяли усвідомити усю розгалуженість науки юридичної та її тісну спорідненість з науками філософського напрямку. І саме з цих причин наші бесіди вже на стадії підготовки докторської роботи здебільше мали характер філософсько-етичних міркувань, ніж були обговоренням планів, методів та результатів.

Практично неможливо згадувати Івана Миколайовича без його надійного янгола-охоронця – дружини Алли Петрівни. Вона завжди була в курсі усіх його робочих проблем, завжди знаходила слова підтримки та бережно ставилася до його захоплення наукою. Вона радісно вітала гостей і часто було просто неможливо обговорювати з Іваном Миколайовичем дисертаційні фрагменти без її смаколиків та чаювання. Алла Петрівна привносила тишу та комфорт для Івана Миколайовича, коли той працював над черговим посібником і була категорична в період його “творчого спокою”, у всілякий спосіб витягуючи чоловіка на природу, аби він покинув книжки хоча б ненадовго.

Іван Миколайович завжди дивувався тому, як швидко я приносив йому

остаточний текст після внесення необхідних правок та доповнень, оскільки звик до машинописного набору тексту. Маючи добре почуття гумору, він любив казати, що нове покоління принтерів та комп'ютерів друкує так швидко, що він не встигає для них писати розумні роботи.

Але якщо він їй надавав перевагу рукописному процесу, то мабуть, на цьому його консерватизм і закінчувався. Спілкуючись із багатьма людьми, Іван Миколайович завжди вмів визначити нові тенденції в кримінології і не жалкував часу для того, аби прочитати нового автора. Пам'ятаю, як при розробці методології своєї докторської я вказав синергетичний підхід, який тоді лише оформлювався у кримінології. Побачивши таку новинку в тексті, Іван

Миколайович вже через два тижні знайшов роботи з цього напрямку, уважно їх вивчив не гірше за студента, а після ми мали тривалу бесіду стосовно того, як саме можна використовувати переваги такого інноваційного підходу в роботі. І це ж йому було вже за вісімдесят років!

Така жвавість та відкритість до нового дотепер є своєрідним еталоном для мене, власне, як й більшість тих людських якостей, що їх відкривав Іван Миколайович своїм учням. Світла людина та вдумливий вчений, він є чудовим втіленням принципу епохи Просвітництва, відомого за висловом Й. Лафатера: “Хочеш бути розумним – навчися розумно запитувати, уважно слухати, спокійно відповідати і переставати говорити, коли немає що сказати”.

*Мартиненко Олег Анатолійович,
Директор Центру досліджень правоохоронної діяльності,
доктор юридичних наук, професор*

ТЮТЮГІН ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ



**Кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права
№ 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
Заслужений юрист України**

Володимир Ілліч народився 14 жовтня 1947 р. в місті Бугульма Татарської АРСР в сім'ї службовців – Іллі Івановича й Олександри Миколаївни. Батьки виховали його у любові до рідного краю, до наполегливої праці, поваги до людей, доброти і чесності. У 1964 р. Володимир Ілліч пішов навчатися до вечірньої школи та працювати на завод: спочатку – слюсарем, потім – столяром та лаборантом цеху лакофарбових матеріалів. У 1967 р. він вступив до Харківського юридичного інституту, який з відзнакою закінчив у 1971 р. Після чого продовжив навчання в аспірантурі і з 16.12.1974 р. по 06.02.1976 р. був асистентом кафедри кримінального права. А вже у 1975 р. ним була захищена кандидатська дисертація “Позбавлення права обіймати певні посади чи займа-

тися певною діяльністю як вид покарання за радянським кримінальним правом”. Вчителем, наставником, а в подальшому, і добрим старшим другом Володимира Ілліча був Марко Ігорович Бажанов, який розвинув у нього, прищеплені з дитинства, любов до знань, справедливості та почуття обов'язку, вроджену доброзичливість, інтелігентність та ерудованість. Слід також додати, що наш Учитель – талановита, уважна, мудра, працелюбна, делікатна, прониклива та принципова Людина.

Із 06.02.1976 р. по 22.09.1978 р. Володимир Ілліч працював старшим викладачем кафедри кримінального права. Після чого був призначений на посаду доцента кафедри (22.09.1978 – 30.04.2007 р.). Рішенням ВАК при Раді міністрів СРСР від 20.02.1980 р. йому

було присвоєне вчене звання доцента. 30.04.2007 р. В. І. Тютюгін був обраний на посаду професора кафедри кримінального права.

За високу наукову професійність, надзвичайну людяність та вміння спілкуватися із людьми Володимир Ілліч у 2008 р. був призначений на посаду в. о. завідувача кафедри кримінального права № 1. У 2015 ж році його було призначено завідуючим кафедрою. Його

діяльність на цій посаді трудовим колективом кафедри була високо оцінена, який у 2016 р. одностайно проголосував за обрання Володимира Ілліча на посаду завідувача кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, висловивши тим самим свою любов та повагу до нього як до людини та керівника.



Загалом на сьогодні професором було опубліковано понад 160 наукових праць, серед яких навчальні посібники, 4 монографії, 2 з яких у співавторстві. Окрім того він є членом авторського колективу 7 видань підручників з кримінального права України (Загальна та Особлива частини), 5 видань науково-практичних коментарів Кримінального кодексу України 2001 р., упорядником 4 збірників матеріалів судової практики з кримінальних справ (2007–2013). Ос-

новними напрямками його наукових досліджень є проблеми поняття та системи покарань, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, погашення та зняття судимості. Крім того останніми роками увага В. І. Тютюгіна зосереджена на аналізі проблем кримінальної відповідальності за злочини в сфері службової діяльності, злочини проти правосуддя й інших питань кримінально-правової науки та практики застосування закону.

Окремо слід відмітити ту роль, яку наш Вчитель відіграв, і продовжує, на щастя, відігравати в житті кожного свого учня. Так, за роки плідної праці під його чуйним керівництвом захистилося 10 аспірантів і здобувачів, 6 з яких нині працюють в Університеті. Гадаю, що як свого часу Марко Ігорович став для Володимира Ілліча наставником, Вчителем і другом, так і зараз для нас Він є таким.

Наше ж знайомство з Володимиром Іллічем відбулося, коли я прийшла восени 2007 р. до Л. М. Кривоченко, яка тоді була в. о. завідувача кафедрою кримінального права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині – університет), на співбесіду перед вступом до аспірантури. Ми познайомилися “в дверях” – Володимир Ілліч заходив на кафедру, а Людмила Миколаївна мене проводила і познайомила нас. Тоді ще Володимир Ілліч, поглянувши на мене теплим, спокійним і оцінюючим поглядом, сказав: “Гарних же нам аспірантів на кафедру дають!”. Я ж зашарілась, не чекаючи подібних слів від професора, хоча й чула як відзивались про нього студенти – харизматичний, з почуттям гумору і дуже розумний. А вже восени, після успішного складання вступного іспиту з кримінального права, я дізналася, що Володимир Ілліч буде моїм науковим керівником.

То як же можна охарактеризувати мого Вчителя? Звісно, що всіх його чеснот не перелічити. Та для мене він не лише Вчитель з великої літери, а й “науковий тато”, адже так сталося, що він став дідусем, а я молодого аспіранткою-мамою з незначною різницею в часі, тому Володимир Ілліч завжди підтримував мене, розумів моє становище і я за це йому щиро вдячна. Коли в роки навчання в аспірантурі я приходила на кафедру, то наша розмова із Вчителем починалася з його питання про те, як я справляюсь з роллю мами, потім захоп-

лено розповідав про свою внучку, і лише після цієї надзвичайно теплої розмови ми переходили до ґрунтовного обговорення проблем кримінального права і дисертації. Оскільки Володимир Ілліч ставився до мене по-батьківськи, доброзичливо і з розумінням, підтримував у всіх моїх починаннях, я дуже боялася розчарувати його, тому будь-яку вільну хвилину читала рекомендовані ним монографії, ретельно конспектувала основні положення з них, писала власну наукову працю. А літератури для ознайомлення своїм аспірантам він завжди давав і дає багато, бо стверджує, що чим більше ти читаєш – тим ширший у тебе кругозір на проблеми кримінального права. Крім того, Володимир Ілліч завжди уважно слідкує за судовою практикою та за змінами, які вносяться до КК України і привчає до цього своїх учнів; часто надає книги із власної бібліотеки, яка є надзвичайно великою, адже збирається ним ще зі студентських часів.

Окремо слід розповісти як обиралася тема моєї дисертаційної роботи. Так, наслухавшись історій про те, як інколи призначаються теми аспірантам, я дуже хвилювалася. Коли ж прийшла до Володимира Ілліча, то він спочатку розпитав, що мене більше цікавить – Загальна чи Особлива частина, чи є теми, які мені подобаються, сказав, які теми нині є на слуху, запропонував кілька днів подумати, переглянути літературу... І лише за тиждень ми обрали тему... Мене приємно здивував його демократичний підхід, якого він, як виявилось, завжди дотримується у всьому. Навіть коли під час написання кандидатської я не знала яким шляхом піти, яку позицію зайняти, він наголошував: “Це твоя робота, отож, тобі й вирішувати. Я лише допомагаю тобі”. Бувало й так, що в моменти “творчої кризи” я просила, щоб він мені поставив строки виконання певного розділу, по-

лаяв, а натомість чула: “Для чого? Ти й так все зможеш! Я знаю...”.

Володимир Ілліч завжди вміє слухати, звертати увагу на недоліки та окремі нюанси, ймовірні неузгодженості, має колосальну працьовитість, добросовісність і щедро ділиться знаннями й ідеями. При цьому Володимир Ілліч має надзвичайний такт, він ніколи не ображає, не вказує на твої недоліки, а лише терпеливо, коректно, м’яко, по-доброму виправляє і спрямовує в потрібне русло потік твоїх ідей.

Окрім помітних вказаних здобутків, В. І. Тютюгін плідно працює на освітній ниві. Його лекції із Загальної частини кримінального права є яскравим прикладом для молодих викладачів, так як вирізняються ясністю, точністю, чіткістю, доступністю, логічністю матеріалу, цікавими прикладами, вдало поєд-

наними із критичними оцінками законодавчих підходів та новел. Примітним є і те, що він ніколи не читає лекції “з папірця”, навпаки, часто залучає студентів до обговорення, диспуту, не дає матеріал “під диктовку”, а пояснює існуючі підходи.

Окремо слід відмітити і його любов до людей, уважність до слабкої половини людства. Він завжди чуйний, добрий, делікатний і веселий. Кожна жінка, яка спілкується з Володимиром Іллічем, у цю мить розквітає, посміхається і сяє. І в цьому його заслуга, і в цьому увесь він... Отож, для своїх учнів Володимир Ілліч – найкращий Учитель. Ми його щиро любимо, цінуємо, поважаємо і пишаємося, що Він у нас є.

Низький уклін Вам, наш дорогий Учитель Володимир Ілліч!

*Михайліченко Тетяна Олександрівна,
Асистент кафедри кримінального, адміністративного та трудового права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук*

ТАЦІЙ ВАСИЛЬ ЯКОВИЧ



**Доктор юридичних наук, професор, академік НАН України та НАПрН України,
Президент НАПрН України,
ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого**

Нещодавно я відзначав свій “круглий” день народження. Мої учні – колишні і нинішні аспіранти і здобувачі, вирішили влаштувати сюрприз – організувати до цієї дати конференцію. З сюрпризом не вийшло, оскільки розпочалися палкі дискусії на етапі формулювання теми конференції. Довелося звертатися за порадою (і арбітражем) до мене і так я став посвячений у задум. Але, виявляється, без приємної і зворушливої несподіванки не обійшлося.

У період підготовки конференції, наскільки міг, намагався провести ідею, що має бути не святкування ювілею, а таки науковий захід, що слід чітко розділити обговорення наукової проблеми і персональні звернення, вітання, побажання. Однак, після короткого вступного слова модератора конференції бу-

ло оголошено, що до ювіляра хоче звернутися його науковий керівник. Не встиг я оглянутися і оговтатися, як на великому екрані розпочалася демонстрація відеозвернення Василя Яковича до мене.

Ось цього я ніяк не чекав. Міг подумати, що харківські колеги зачитують текст вітальної адреси, підписаної моїм керівником як репрезентантом великого колективу, з яким мене багато чого пов’язує. Міг очікувати оголошення телеграми. Але пряме звернення шанованої і дорогої для мене людини буквально підняло мене зі стільця і слова Василя Яковича я прослухав стоячи. Інакше і не могло бути, адже до мене звертався Вчитель!

Вітання наукового керівника, адресоване своєму учню, стало сюрпризом не лише для мене, але й більшості уча-

сників конференції. Це було видно по їх реакції, про це мені говорили згодом. За час, що пройшов з того моменту, я все більше усвідомлюю значення цього факту і для мене особисто, і для моїх учнів, і для всіх присутніх.

Василь Якович говорив без поспіху, просто, доступно. Так, як він це робить постійно і у будь-якій ситуації. Без жестикуляції, без “гри” інтонацією, без намагання сподобатися, без оглядки на те, слухатиме його один співбесідник чи велика і прискіплива аудиторія. Був сам собою. У його виступі було те, що відображає стиль мислення і поведінки. А свого часу я почув від нього, що стиль (мова йшла про стиль викладення матеріалу в науковому тексті) – це і є людина.

І ще одне. Звернення мого Вчителя було переконливим не лише для мене, але й для всіх присутніх. Я чудово пам’ятаю як він постійно наголошував, що головне у будь-якому усному виступі, письмовому тексті – це його зміст. Не потрібно, говорив він, намагатися бути оригінальним за формою. Є усталені, перевірені протягом багатьох років та багатьма людьми прийоми викладу матеріалу, форми його подачі оточуючим. І відходити від них – це намагатися винайти велосипед. Але потрібно бути глибоким за змістом, шукати новизну в нових і нових доводах на користь позиції, яку відстоюєш. Переконувати інших потрібно аргументами, нанизувати їх на стрижень ідеї, підкріплювати один одним. Вагомість і цінність будь-якої наукової позиції полягає не в її оригінальності (за тисячі років розвитку людства важко придумати щось цілком нове і невідоме іншим, тим більше в суспільних науках), а у її вагомості та аргументованості.

Я дивився на свого Вчителя і заново переживав те, про що він мовив. А він згадував роки нашого знайомства і спільної праці під час підготовки і першої, і другої дисертації. Хоча, чи не буде

зухвальством з мого боку говорити про “спільну працю”? Адже аспірант зазвичай заглиблюється в деталі і не бачить загальної картини. А ось науковий керівник, як говорив Василь Якович, повинен бачити проблему в цілому, вже на початку роботи уявляти, який буде її кінцевий результат. І більш того, бачити місце і роль конкретної проблеми, якій присвячена праця учня, серед безлічі інших, і однопорядкових, і більш загальних ідей, концепцій, теорій. Водночас, мій Вчитель не втомлювався повторювати, що дослідник, який готує дисертацію, найкраще у цілій державі орієнтується в ній, є найглибшим вузьким спеціалістом з конкретних питань. Тоді я думав, що це говориться для того, щоб прибавити впевненості перед захистом, зараз же переконався, що дисертант, який добросовісно ставиться до справи, дійсно найкраще розбирається в предметі свого дослідження.

Звісно, жанр виступу – вітальне слово – наклав свій відбиток на виступ мого Вчителя. Він згадував лише добре, хвалив, бажав... Якщо не в ті хвилини (від несподіванки і хвилювання навіть не міг в той момент оцінити як довго тривало звернення), то згодом згадував те, що залишилося за рамками виступу. Звісно, і свої помилки та прорахунки, на які Василь Якович реагував вкрай стримано, або й взагалі залишав без уваги з тим, щоб я усвідомив та виправив їх сам. Досить сказати, що захист кандидатської дисертації за кілька хвилин до його початку виявився під загрозою зриву – я не потурбувався про характеристику з комітету комсомолу і лише дзвінок наукового керівника врятував ситуацію. А ще, як Василь Якович, насамперед своїм прикладом, учив поважати позицію інших. Він наголошував, що кожен автор про щось думав, перед тим, як викладати свої ідеї на папері, і явно не хотів увести читачів в оману. Тому в кожній науковій позиції, навіть у тій, яку не сприймаєш, слід

шукати раціональне зерно. Але своє рішення належить викладати категорично, без півтонів і натяків, щоб потім інші могли чітко зрозуміти, що хотів сказати автор.

Від Василя Яковича намагався перебрати навиків ділового етикету. Навіть у здавалося б дрібницях, коли лист, прохання, клопотання завершується словами: “Заздалегідь вдячний”. Добрим прикладом є звичка мого Вчителя не лише вислухати співбесідника, але й уточнити, суть питання, зважити *pro* та *contra*, швидкоплинно не висловлювати свою думку та рішення.

Багато про що думалося під час вітального слова, багато що згадалося згодом. І не лише, те, що стосувалося власне спілкування наукового керівника та консультанта з аспірантом та докторантом. А й те, що Василь Якович завше турботливо ставився до побутових справ підопічного, знав про його родинні турботи та радощі. І при кожній зустрічі він не забуває розпитати про справи дітей, передати вітання дружині.

Не міг не згадати про те, як мій Вчитель ставився до своїх вчителів та колег. Його пієтет перед своїм науковим керівником – В. В. Сташисом є зразком ставлення до тих, хто поділив-

ся своїм досвідом, навчив жити та спілкуватися в колективі і суспільстві, дав путівку в життя.

Слухаючи виступ Вчителя мимоволі подумав, що цю Людину я знаю більш, ніж половину свого життя, а професійна діяльність вся проходить під його омофором.

Прийшов до аспірантури на 22 році життя, а науковий керівник не мав ще й чотирьох десятків. За ці роки багато що змінилося в суспільному і державному житті, оновився колектив кафедри, на якій відбувається вся викладацька і наукова діяльність Василя Яковича. Та незмінним залишається він сам. Він – веселий, компанійський у повсякденному житті.

Добропорядний та глибокий у науці. Вимогливий і розпорядливий як керівник колективу. Перелік добродішностей мого Вчителя можна продовжувати і продовжувати.

Серед подарунків до ювілею був і збірник моїх виступів як наукового керівника та консультанта на захистах дисертацій. Колега, який їх підготував, назвав це видання так: “Де Вчитель достойний, там учні в добрі”. Ці слова я завжди відносив, відношу і буду відносити до свого Вчителя – Василя Яковича Тація.

Навроцький Вячеслав Олександрович,
*Доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

ЛИТВИНОВ ОЛЕКСІЙ МИКОЛАЙОВИЧ



Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, відповідальний секретар Кримінологічної асоціації України

Перша моя зустріч з професором Олексієм Миколайовичем Литвиновим була у жовтні 2012 року. Я намагався обрати тему докторської дисертації. І у цьому питанні було декілька проблем. По-перше, “з головою” поринув у методологію кримінально-правових досліджень та інститут покарання, тому – проблеми з формулюванням теми. По-друге, не визначився з науковим консультантом (обставина об’єктивна, у м. Донецьку взагалі не було докторів наук з “08-ї” спеціальності). По-третє, тему моєї дисертації треба було затверджувати у тому навчальному закладі, в якому функціонує докторантура або докторська спеціалізована вчена рада зі спеціальності.

За цих обставин, зрозуміло, що допомогу слід було шукати “на стороні” (за межами м. Донецьк та Донецької області). Мене, мабуть як і кожного молодого вченого-юриста, який не на-

вчався у м. Харків, завжди приваблювала харківська школа кримінального права та кримінології. Вона була таємницею, святиною, чимось непорушним. Тому було вирішено – знайти (скоріше напроситись...) наукового консультанта у наймогутнішому Центрі відомчої освіти – Харківському національному університеті внутрішніх справ.

На цей час доля розпорядилась таким чином, що в мене з’явився контакт керівника профільної кафедри у цьому Університеті – доктора юридичних наук, професора Литвинова Олексія Миколайовича. Він мав приїхати до нас у м. Донецьк на конференцію (2011 р.), присвячену проблемам протидії наркобізнесу, разом із академіком Олександром Марковичем Бандуркою. Я працював у науковому відділі та за дорученням проректора з наукової роботи телефонував усім вченим, які подали тези на

конференцію. Декілька разів телефонував Олексію Миколайовичу, який врешті-решт сказав, що в академіка О. М. Бандурки дуже важливі справи у Парламенті, у зв'язку із цим делегація від Університету не приїде. Для нашої конференції – це була втрата. Для мене особисто – придбання, оскільки я мав честь розмовляти декілька разів з професором, за книгами якого вчився ще у курсантські роки. Як-то кажуть, треба було йти далі...

Приблизно визначившись з темою дисертації, набираюсь сміливості і ... телефоную Олексію Миколайовичу. Сподівався почути різні слова. Але, не сподівався почути запрошення для розмови та обговорення теми й плану дисертації на кафедрі кримінального права та кримінології Університету.

Мабуть, довга передмова, але це був час сповнений хвилювання. І так, жовтень 2012 р. я знаходжусь на кафедрі кримінального права та кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ. Як зараз пам'ятаю 7.30 ранку (потяг з Донецька дуже рано приходив). Мене зустріла старший лаборант кафедри – Скляр Наталя В'ячеславівна, грізного голосу, а мабуть й норову, якої (як я зрозумів потім) побоювалися усі працівники кафедри, винятком був, звісно ж, керівник кафедри.

О 7.40 з'явився начальник кафедри – доктор юридичних наук, професор Олексій Миколайович Литвинов, якому я одразу ж представився. Він пожав мені руку і запросив до свого кабінету. Там ми працювали більше чотирьох годин. Обговорювали тему дисертації, розробляли та відпрацьовували план. Олексій Миколайович вказав мені на нерозв'язані проблеми у сфері покарання неповнолітніх, та на те, що наукове та практичне значення цього напрямку на даний час недооцінюється, але він був переконаний у його перспективності. В особистості Олексія Ми-

колайовича мене одразу ж вразили декілька речей: феноменальна ерудиція та енциклопедичний рівень знань, обізнаність у багатьох проблемах кримінології та кримінального права; виключне вміння керувати колективом, не залишаючи при цьому поле наукової дискусії (за той час, скільки я в нього провів до кабінету зайшли з двадцять разів, а на телефон було як мінімум дзвінків 30); молодість та прогресивність його особистості (іншими словами, особисто для мене стереотип професора зникнув).

За результатами довгої дискусії та бесід, було вирішено обрати предметом дисертаційного дослідження інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. Це була перша, наукова, дискусійна, емоційна та результативна для мене зустріч з професором О. М. Литвиновим. Після неї розпочалась робота над дисертацією.

Я тільки зараз починаю розуміти, наскільки завантаженим був і залишається графік Вчителя. На той час на кафедрі, яку очолює Олексій Миколайович, було зосереджено організацію діяльності Кримінологічної асоціації України. У цей період в нього виходили на захист перші доктори наук (взагалі слід відмітити, що на цей час під його керівництвом захищено 3 докторські та 25 кандидатських дисертацій). Кафедрою повністю забезпечувалась діяльність спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 Харківського національного університету внутрішніх справ із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальністю 12.00.08. Були, зрозуміло, й інші стратегічні напрями діяльності. Такий обсяг роботи виконується якісно та ефективно завдяки особистій вимогливості Олексія Миколайовича до себе та оточуючих, його принциповості, відвертості та чесності.

Унікальною рисою особистості Олексія Миколайовича також є вміння організувати колектив, об'єднати однією ідеєю, надихнути на творчість. Особисто він є автором понад 200 наукових праць, зокрема 12 монографій, 7 підручників, 18 навчальних посібників, 18 наукових видань, 81 наукової статті. Навіть у спеціалізованій вченій раді, яку він очолює, публічне обговорення дисертацій не лише має характер наукової дискусії, а й без перебільшення, набуває характеру принципового й водночас доброзичливого спілкування зі здобувачами наукового ступеня, ретельної перевірки їхньої кваліфікації зі спеціальності.

За його ініціативою та у співучасті (зрозуміло, без кримінально-правового забарвлення) нами було підготовлено та видано “Настільну книгу ад’юнкта та здобувача наукового ступеня (зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право)” (2014 р.). Якось, під час мого чергового візиту, Олексій Миколайович сказав, що було в непогано розробити посібник для молодих вчених з нашої спеціальності із дороговказом підготовки та захисту дисертації. Вчитель поділився планом та показав власні напрацювання за цим напрямом. Разом ми завершили рукопис за три місяці.

А друкували його вже тоді, коли я разом із сім’єю був змушений покинути свій рідний дім у м. Донецьк та перебратись до м. Маріуполь. У серпні 2014 мій дім потрапив під артилерійський обстріл. Ми з дружиною та дітьми залишились без усього, але разом, живі та здорові. Це було найголовнішим. З цього часу підтримка мене з боку Олексія Миколайовича вийшла за межі лише наукової та педагогічної діяльності. Він дуже сильно допоміг мені та

моїй родині (не про все можна написати), за що низький уклін Вам, Вчителю.

Це ще одна вкрай важлива риса його характеру – доброта, доброзичливість, здатність відгукнутись на чуже горе та прийти на підтримку.

Саме його підтримка змушувала продовжувати роботу над дисертацією. Крім цього, у період з 2014 року мною спільно із Вчителем та за його безпосередньою редакцією підготовлено 4 монографії, 3 навчальних посібника, 1 науковий нарис. Показовим є й те, що у 2015 році мій перший учень захистив дисертацію у спеціалізованій вченій раді, яку очолює Олексій Миколайович.

Також маю відмітити, що Олексій Миколайович з легкістю може поринути у наукову проблему “не за спеціальністю”. Так, у 2015 році до предмету його наукових інтересів увійшли проблеми розвитку юридичної академічної освіти та міжнародно-правові стандарти науково-дослідної діяльності. До розроблення однієї з таких проблем (а саме спільної підготовки статті за темою “Науково-дослідницька діяльність: особливості визначення поняття в міжнародно-правових актах”) він залучав і мене.

На даний час уся юридична спільнота є свідком зародження та розвитку кримінологічної школи професора Олексія Миколайовича Литвинова, основним напрямом функціонування якої є: теорія соціально-правового механізму протидії злочинності; формування системи кримінологічного моніторингу; організаційно-функціональні засади боротьби зі злочинністю та запобігання злочинам; аналітико-прогностичні процедури в діяльності правоохоронних органів; розвиток ювенальної пенології; фонові для злочинності явища.

Назимко Єгор Сергійович

*Начальник відділу організації наукової роботи
Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент*

ДАНЬШИН ІВАН МИКОЛАЙОВИЧ

**доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, заслужений професор
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого**

Велич людини, без сумніву, проявляється в тому, скільки добра вона залишає після себе у Світі...

Наші перші зустрічі з Іваном Миколайовичем Даньшином відбувалися у рідній “Alma mater” на його лекціях з кримінології. Ті часи (середина 90-х років ХХ сторіччя) були важкими для країни. І саме від нього ми вперше почули наукове пояснення негативних соціально-правових процесів, що відбувались навколо. Тим більше було принципово дізнатися про це нам – майбутнім співробітникам МВС, для яких запобігання криміналу мало стати професійною справою. З перших занять вражала манера лекційного спілкування Івана Миколайовича з аудиторією. Людина з багаторічним досвідом, своєю впевненістю та послідовністю викладення матеріалу він кожного разу переконливо доводив нам матеріал науки про злочинність. Його лекції були взірцем інформативності та аргументованості. За відведений час лекційних занять йому вдалося значно розширити наші знання про найбільш небезпечну сторону життєдіяльності суспільства. А надана інформація про наукове підґрунтя правоохоронних заходів суттєво допомогла колишнім студентам на практиці виконувати свою роботу на належному рівні.

Особисто для мого життя визначальним стало спілкування з Іваном Миколайовичем на іспиті, яким закінчувався семестровий курс кримінології. Відповідаючи, я звернув увагу на його зацікавлений, вивчаючий погляд. Уважно вислухавши мою відповідь він запитав про мої плани на роботу після

закінчення навчання. А почувши про те, що вже декілька років я приймаю участь у студентській науковій діяльності, запропонував спробувати свої сили у написанні доповіді з кримінології.

Це спілкування в значному ступені визначило мою подальшу долю. А студентська наукова доповідь за темою “Латентна злочинність” стала моєю першою науковою працею, написаною під керівництвом Вчителя. Саме під час її написання я переконався в особливих якостях свого керівника і дізнався про його важкий, а часом і небезпечний життєвий шлях.

Народився Іван Миколайович 04.10.1923 р. у с. Стариці Вовчанського р-ну Харківської області. Юнаком приймав участь у Великій вітчизняній війні. З 1942 р. до Дня перемоги воював на Степовому, Калінінському, 1-му та 2-му Прибалтійському та 2-му Українському фронтах, був командиром гармати. У 1949 році закінчив Харківський юридичний інститут. Після цього 12 років був на практичній роботі. У 1949-1952 рр. працював в Полтавській обласній колегії адвокатів. З 1952 по 1953 – юрисконсульт відділу комунального господарства виконкому Харківської обласної Ради; у 1953-1960 рр. помічник голови виконкому Харківської міської Ради. 1961-1964 рр. навчався в аспірантурі Харківського юридичного інституту на кафедрі кримінального права і процесу. У 1965 році захистив кандидатську дисертацію “Хуліганство та заходи щодо його ліквідації у СРСР”. З 1964 по 1968 – асистент та старший викладач цієї кафедри. З 1968 по 1973 р. працював проректо-

ром інституту з наукової роботи. В 1973 році очолив кафедру кримінології та виправно-трудового (зараз кримінології та кримінально-виконавчого) права, завідуючим якої був понад 23 роки. З 1996 – професор кафедри Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. В 1975 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Вчене звання професора присвоєне йому було у 1978 році.

Тож не дивно, що на момент нашої зустрічі Іван Миколайович вже був людиною відомою з великим досвідом наукової та педагогічної діяльності.

Головними напрямками його наукових досліджень були проблеми кримінального права та кримінології (вчення про кримінально-правові відносини, юридична характеристика окремих видів злочинів, питання охорони громадської безпеки і громадського порядку, методологія кримінології, особистість злочинця, організована і професійна злочинність, латентна злочинність та ін.). Матеріал, який він публікував на початку 90-х років, став фундаментом новітньої української кримінології. Без сумніву, науково-педагогічна та організаційна робота І. М. Даньшина на багато років вперед визначила вектори розвитку Харківської школи кримінології. Він публікував близько 200 наукових праць, у тому числі 8 персональних монографій; підручники з кримінології, навчальні посібники. Найбільш відомими стали роботи: “Ответственность за хулиганство по советскому уголовному праву” (1971); “Уголовно-правовая охрана общественного порядка” (1973); “За преступление – наказание” (1975); “Введение в криминологическую науку” (1998); “Усталені форми злочинності” (2002); “Общетеоретические проблемы криминологии” (2005). Як співавтор, брав участь у написанні фундаментальної ро-

боти “Правова система України: історія, стан та перспективи” (2008).

Як завідуючий він зумів на кафедрі об’єднати дружній науково-педагогічний колектив, створити творчу, ділову обстановку. При тому кожний з нас знав, що до Івана Миколайовича можна йти не тільки з професійних питань. Неодноразово ми пересвідчувалися, як дружньою порадою і своїм авторитетом серед керівництва він підтримував колег у питаннях оздоровлення, відпочинку, житлового та інвентарного забезпечення. Турбота про оточуючих взагалі була важливою частиною життя нашого шановного Вчителя. Особливо це відчували молоді аспіранти, для яких його підтримка та досвід були надійними острівками опори у бурхливій течії життя науковців-початківців. До останніх днів ми будемо згадувати його не аби яку наполегливість у клопіткому редагуванні поточних варіантів наших наукових робіт, поради, що для багатьох стали вирішальними у захисті дисертацій. За таку допомогу йому мають дякувати 4 доктори і 12 кандидатів наук.

Але хотілося б більше розповісти про людські якості Вчителя. Усі, хто спілкувався з ним, звертали увагу на його небегатослів’я та стриманість. Ніякої зайвої інформації, ніяких надмірних емоцій. Лише впевненість у своїй позиції та думках, що були найпереконливішим аргументом для співрозмовників. Іван Миколайович таким чином немов турбувався про оточуючих, звільняючи їх від додаткових сумнівів та схиляючи до своєї точки зору. Особливою рисою нашого Вчителя була коректність. На кафедрі колеги з’ясували, що ніхто з нас не може згадати ні одного випадку суперечок з Іваном Миколайовичем, ні одного випадку його нервування, ні тим більше грубих емоційних висловлювань. Жодного! Вочевидь мудрість та життєвий досвід дозволяла

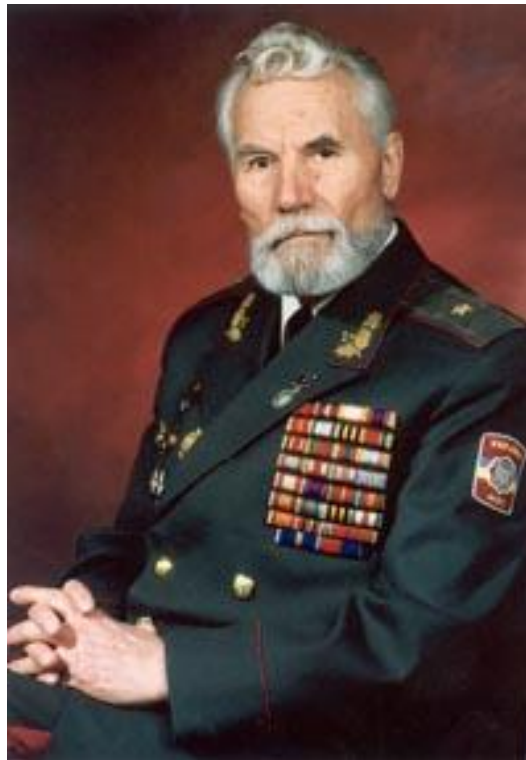
нашому старшому товаришу вести себе гідно, показуючи оточуючим приклад переконливого, впевненого вирішення навіть найскладних ситуацій і питань.

Батьківщина гідно оцінила працю Івана Миколайовича. Він був нагороджений орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни 1 ступеня, “За мужність”, двома медалями “За відвагу”, має 17 військових нагород. У 2004 році відзначений орденом України “За заслуги” III ступеня. У 2012 році став лауреатом Премії імені Ярослава Мудрого в номінації “За видатні заслуги в розвитку правової науки”. Має звання заслужений працівник народної освіти України.

Остання наша зустріч відбулася 9 травня останнього року життя Вчителя. За станом здоров'я він вимушений був святкувати це свято вдома. Втім, шануючи свято та гостей, за святковим столом зустрів мене у піджаку з усіма своїми бойовими та професійними нагородами. Побачивши це та відразу згадавши усе добре, що мені було відомо про нього я зрозумів, що розмовляю з людиною-легендою. Таким і залишився в моїй пам'яті Іван Миколайович Даньшин. І саме таким залишиться він і в історії вітчизняної кримінологічної науки.

Оболенцев Валерій Федорович,
*Доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент*

МИХАЙЛЕНКО ПЕТРО ПЕТРОВИЧ



“БЕРИТЕ ВСЕ ХОРОШЕЕ ОТ НАС, А МИНУСЫ МЫ УНЕСЕМ С СОБОЮ”

Коли я згадую свого ВЧИТЕЛЯ – доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України, Заслуженого діяча науки і техніки України Петра Петровича Михайленка, мені спадають на пам'ять саме ці слова. Він любив їх повторювати, звертаючись від імені ветеранів до молодих. І протягом всього свого життя тим, хто був поруч, Петро Петрович віддавав всі свої знання, вміння, досвід, втілюючи ідеали добра, відстоюючи правду та справедливість, захищаючи честь і гідність людини.

Прошло вже понад сім років як його з нами немає. Але все те добре, залишене Петром Петровичем, живе з його учнями, з усіма, хто його знав. Підтвердження цьому – щорічні наукові конференції, що проводяться в пам'ять про нього Кафедрою криміна-

льного права Національної академії внутрішніх справ, де він працював до останніх днів свого життя.

Я познайомився з Петром Петровичем в 1992 році, хоча чув про нього і раніше. Відомо було, що професора Михайленка П. П. свавільно позбавили наукового ступеня, вченого та спеціального звань, позбавивши таким чином можливості займатися головною справою його життя – науково-педагогічною діяльністю. Однак справедливість перемогла – Петро Петрович повернувся до Національної академії внутрішніх справ, одним з фундаторів якої і був.

Працюючи поруч з Петром Петровичем протягом п'ятнадцяти років в одному колективі – на Кафедрі кримінального права Національної академії внутрішніх справ, я мав можливість

спостерігати його як педагога, вченого, людину.

Незважаючи на свій поважний вік, професор Михайленко П. П. на початку дев'яностих років XX століття ініціював і брав активну участь у забезпеченні Кафедрою кримінального права навчального процесу в Академії. Під його керівництвом було підготовлено та видано підручник із Загальної частини кримінального права України. Ним було розроблено спецкурс, присвячений дослідженню права Запорізької Січі.

Професор Михайленко П. П. брав особисту участь і у проведенні занять з кримінального права. Захоплювали на лекціях не лише його глибокі знання, не лише стиль ведення лекції. Без перебільшення – зачаровувало те, як Петро Петрович говорив про своїх колег – видатних криміналістів, основоположників сучасної науки кримінального права, з якими був знайомий і наукові позиції яких доводив до нас. Той факт, що Петро Петрович знав цих вчених особисто, дозволяв по особливому викладати їх наукові концепції, демонструючи при цьому риси, притаманні цим видатним криміналістам.

Викликали захоплення та повагу і науковий потенціал доктора юридичних наук Михайленка П. П. В 2000 році він говорив: “Подумати тільки, мені вже 86, а так багато ще не зроблено із задуманого”. І це при тому, що в цей період ним видано три томи вибраних творів “Уголовное право, уголовный процесс и криминалистика”, фундаментальна праця в трьох томах – “Історія міліції України в документах і матеріалах”, готувалась до видання монографія “Рецидивна злочинність”.

Багато часу та уваги Петро Петрович присвячував і роботі з ад'юнктами та докторантами. Теми дисертацій його учнів були не лише актуальними. Вони були і цікавими, що сприяло успішній

дослідницькій роботі та захисту наукових праць. Скажу більше, Петро Петрович ставився до підготовки дисертацій своїми учнями зацікавлено, як до своєї власної праці, переживаючи за результат. Пригадую серпень 2004 року. Давши інтерв'ю одному із телеканалів у зв'язку з підготовкою до 90 річниці з дня його народження, Петро Петрович говорив не про себе, не про свої досягнення, не про власну успішну міжнародну діяльність. А сказати Петру Петровичу було що і про себе, як володаря титулу “Людина тисячоліття”, номінанта книги “Великие умы XXI столетия”. Тим не менше він говорив про те, що найближчим його завданням є забезпечення підготовки кількома його учнями дисертацій до захисту. І в цьому виявлялась сутність нашого наставника — турбота про своїх учнів, бажання їм допомогти.

Професор Михайленко П. П. в другій половині дев'яностих та на початку двохтисячних років виконував важливу для держави місію на міжнародній арені. Неодноразово будучи запрошеним до участі в роботі міжнародних форумів і виступаючи на них, Петро Петрович доносив до європейської та світової спільноти прагнення України, пропагуючи її можливості та перспективи, відстоюючи при цьому інтереси держави. Повернувшись з чергової такої поїздки, Петро Петрович розповів про випадок, який з ним стався. Один із учасників форуму, виступаючи, дозволив собі фразу, в якій відчувалось зверхнє ставлення до України. Петро Петрович тієї ж миті попросив слово для репліки. Коли воно йому було надано, Петро Петрович заявив, що не можна так зневажливо говорити про країну, космічні апарати якої виводять на навколоземну орбіту об'єкти інших держав. І цей короткий виступ багатонаціональний зал підтримав оплесками.

Петро Петрович був доброзичливою, чуйною, шанобливою, ввічливою та порядною людиною. Не дивлячись на свої звання і титули, він однаково уважно ставився як до студента, курсанта, слухача, так і до керівника будь-якого рангу. Тому не було дивним, що його поважали всі: від першокурсника до генерала, особливо ліцеїсти Академії, де він був бажаним гостем.

Винятковими рисами Петра Петровича були дисциплінованість та відповідальність. Кожного разу, повертаючись з чергового міжнародного відрядження, Петро Петрович обов'язково доповідав мені як начальнику кафедри про підсумки поїздки. Він інформував про те, які питання розглядались, що викликало найбільший інтерес фахівців, які документи прийняв форум, які перспективні напрямки розвитку. Я навіть ніяковів від того, що людина такого поважного віку і статусу доповідає мені про результати виконаної ним роботи як звичайний співробітник.

Пізніше він розповідав про результати свого відрядження на засіданні

кафедри. Слухати його було дуже цікаво і повчально.

Петро Петрович вважав за обов'язок жити життям кафедри, бути одним із членів нашого дружнього колективу. Повернувшись з відрядження, Петро Петрович завжди цікавився: “Що у нас новенького на кафедрі і в Академії”? Ставлення Петра Петровича до оточуючих викликало глибоку повагу та щире вдячність до цієї по справжньому хорошої людини.

Інколи, на жаль, доводиться чути – немає такої посади “хороша людина”. Дійсно, в класифікаторі посад такої немає. Але завжди хотілось, щоб на тій чи іншій посаді була саме хороша людина – не лише фахова, але й порядна. Тоді і сама справа буде йти краще, кращим буде і її результат, а сама праця буде творчою, піднесеною та натхненною. Такою людиною був і залишиться для всіх нас, хто був поруч з ним, Петро Петрович Михайленко – педагог, вчений і просто хороша людина, життєвим девізом якого було – “завжди робити людям добро”, якому він не зраджував ніколи.

Осадчий Володимир Іванович,
*Професор кафедри кримінального права НАВС,
доктор юридичних наук, професор*

БАУЛІН ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ



**Доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України,
дійсний член (академік) Національної академії правових наук України,
професор кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
Голова Конституційного Суду України**

Англіїці кажуть, що людина є відомою, якщо про неї написали в енциклопедії. Статті про професора Ю. В. Бауліна є і в паперовій “Юридичній енциклопедії”, і у всесвітній електронній Вікіпедії, і в численних довідниках. З них можна дізнатися про те, де й коли він народився, учився, на яких посадах працював і працює, про його наукові здобутки та державницькі звершення. Часто в енциклопедіях ще й офіційні портрети вміщують. Проте в жодній енциклопедії не прочитаєш,

якою дорогою йде людина по життю, які цінності сповідує, які ідеї поділяє, як поводить себе в тих чи інших суто життєвих ситуаціях, чому вчить своїх учнів. Ці штрихи портрету часто є недоступними для широкого загалу...

Я маю честь бути учнем Юрія Васильовича і вже понад 20 років бачити й знати його в тому ракурсі, який може, невідомий багатьом іншим. І з цього ракурсу видно деякі такі штрихи його портрету, якими я не можу не поділитися...



... Осінь 1994 року. Я студент 2-го курсу Української державної юридичної академії. За пару хвилин має початися лекція з кримінального права. По коридору Центрального корпусу, ледь постигаючи за Професором, на ходу розкажую йому свої враження від недавно опублікованого проекту нового КК України, щось намагаюся критикувати. Перед дверима лекційного залу (зал № 5, зараз там музей Університету) Професор зупиняється, дивиться поверх окулярів на надокучливого другокурсника й цілком серйозно каже: “Сформулюйте ваші думки у виді проекту статті нового Кодексу”.

Дзвінок. Він – за трибуною, я в залі.

Вирваний аркуш із зошита з конспектом його лекцій (досі зберігаю, інколи зазираю, хоча знаю напам’ять!), на коліні максимально розбірливим почерком пишу проект тої статті. Професор бачить це і увесь цей час “розігриває” аудиторію кримінально-правовими цікавинками, не переходячи безпосередньо до теми лекції. Він дає другокурснику можливість сформулювати на папері свої плутані думки! На-

решті записка з проектом статті передана лекторові. Він читає її у голос перед потоком студентів, дає в цілому схвальну оцінку і (найвища для мене оцінка!) кладе акуратно згорнутого аркуша до внутрішньої кишені піджака...

...Жовтень 1997 року. Харківське юридичне товариство, незмінним президентом якого є Ю. В. Баулін, проводить міжнародну школу з українського та європейського права. Пізній вечір, завершення роботи школи. Я спішу на побачення з однією із “школярок”, яка зараз вже понад 16 років є моєю дружиною. В коридорі нашттовхуюсь на Професора.

– Ти куди?

– [поясню про зустріч із дівчиною]

– Хто вона?

– [знову пояснюю]

– Ти знаєш як себе поводити?

– [до цього питання я був неготовий. Щось пробекав і був за це винагороджений детальною лекцією про правила поведінки на побаченні]

– У тебе гроші є?

– Та є...

– На! [витагує з кишені й дає мені декілька купюр] Повернеш, коли зможеш.

Коли ж я прийшов повертати борг, він його не прийняв, сказав, що гроші від студента не може брати під будь-яким виглядом...

...Вересень 1999 року. Аудиторія № 7 Центрального корпусу Академії (там зараз кабінет першого проректора!). З нагоди мого одруження – торт і шампанське з колегами по кафедрі (хоча який там я ще колега? Три дні з походом...). Юрій Васильович, який через непереборні обставини не зміг бути на моєму весіллі, говорить щирі й теплі слова про життєву дорогу, якою доведеться йти у сімейному житті. Ті слова й досі в пам'яті! Признаюся, я вже повторював щось подібне на весіллях моїх учнів...

Хтось із колег питається: “Юрію Васильовичу, а іншому своєму учневі Ви не рекомендували женитися до завершення роботи над дисертацією, а ось Пономаренкові дозволили одружитися вже після першого курсу аспірантури...”. “А Пономаренко, – каже Вчитель, – у мене дозволу й не питав. Якщо людина по-справжньому хоче створити сім'ю, вона бере й створює. А якщо приходить до когось, щоб спитати дозволу, значить ще сама не готова до цього!”...

...Квітень 2002 року. Декілька днів до мого захисту. Вчитель у відрядженні... Відгуку провідної організації ще немає... Написані мною відповіді на зауваження опонентів викликають у мене стійке почуття відризи... Декілька організаційних накладок по зустрічі опонентів, організації банкету та іншому... В мене справжня паніка! Здається, що життя скінчається і перспектив ніяких...

Юрій Васильович приїжджає за день до захисту – і наче сонце зійшло над мороком ночі! Один дзвінок – і відгук провідної прийшов електронною поштою, а завтра вранці (у день захис-

ту!) приїде потягом оригінал! Прочитав мої відповіді опонентам – і виявляється, що вони достатньо вдалі! Опонента (шановного професора П. П. Андрушка) Юрій Васильович сам зустріне на вокзалі й відвезе до готелю! Й майже всі з решти проблем із прибуттям Юрія Васильовича розв'язалися ніби самі собою!

На ранок дня захисту серед невирішених лишилася тільки проблема мого “сильного душевного хвилювання”. За півгодини до початку захисту Професор нишком мені на вухо: “Іди за мною!”. Йду. Веде мене до “бункера”. Наливає рюмку коньяку – пий! Випив. “А тепер, – каже, – слухай мене і запам'ятовуй. По-перше, краще за самого дисертанта в його темі ніхто не розбирається. Навіть члени спецради знають ці питання в тому обсязі, в якому це було описано в раніше опублікованих книжках. А дисертант, окрім того, знає й те, що ще не було опубліковано! По-друге, захист дисертації тому й називається захистом, що тебе будуть зараз критикувати, а ти будеш доводити, що гідний ступеня. Тільки не переоцінюй себе і те, що зараз відбуватиметься. Справжній учений – це доктор наук, а кандидат наук тому так і називається, що це тільки “кандидат в учені”. По-третє, я тебе завжди учив, що в науці генералів немає і що наукові проблеми голосуванням не вирішуються! Все! Йди з Богом!”...

...Літо 2002 (а, може, 2003) року. Вихідний день. В офісі фірми, в якій я працюю під керівництвом Професора, потоп – прорвало трубу й вода заливає приміщення. Довго шукали слюсаря, перекривали стояки, набігло трохи не по коліна.

Черговий обдзвонив співробітників, хто зміг – прибіг. Юрій Васильович в підкочених до коліна штанах нарівні з підлеглими рятує майно фірми. Що в першу чергу виносить Учитель? Правильно – книжки з бібліотеки...

...Осінь 2005 (а, може, 2006) року. Кафедра кримінального права проводить “виїзне засідання” – організований туристичний виїзд у вихідний день до Пархомівського музею й Краснокутського дендропарку. Те, що в нього було найбільше питань до екскурсовода в

музеї, що він одним із перших пішов у печери дендропарку, що він брав участь у варінні каші, ні в кого здивування не викликало. А ось те, що в автобусі на зворотній дорозі він став заспівувачем народних і сучасних пісень...



...Червень 2008 року. Через півроку зволікань з боку влади Професор таки склав присягу Судді Конституційного Суду України. Сьогодні він здає справи в Інституті вивчення проблем злочинності НАПрН України, директором якого працював три роки, і завтра їде до Києва. Всі помітно хвилюються, особливо він. На розі Пушкінської і Гіршмана біля дверей Інституту прощаємося, він уперше в житті обіймає й цілує мене і якимось розсіяно каже: “Ніхто не знає, як там воно далі буде... Але знай, що я нікому нічого не винен і судитиму по совісті!...” Помовчали і він додає: “І знайте, що нас розділяє лише відстань від Харкова до Києва, і більше нічого. Ви – мої учні – завжди в моїх мислях і де б я не був, я вас ніколи не залишу!”...

...Травень 2009 року. Московський державний університет імені Ломоносова. Традиційний щорічний Конгрес з

кримінального права, за півгодини до початку роботи. Я “хвостиком” бігаю за Учителем, який величаво проходить від однієї до іншої групи науковців. Він представляє мене своїм колегам, чий прізвища я раніше знав тільки з обкладинок книжок, і я маю честь підписувати та вручати їм свої щойно видані “Виды наказаний по уголовному праву Украины”.

Робота Конгресу почалася, я займаю своє місце в залі й помічаю, що з величезної торби, в якій я привіз книжки для подарунків, декілька екземплярів зникло. Я до Вчителя: так і так, книжки пропали! І де!? В Університеті! На науковій конференції з кримінального права!!!

А Вчитель на те: “Юра, багато з тих, кому ти підписав і подарував свою книжку, далі дарчого напису не читатимуть. А раз хтось її у тебе вкрав, значить нею зацікавився й прочитає її обов’язково! Цьому радіти треба!”...

...Літо 2012 року. Доволі пізній вечірній час. Я – відповідальний секретар приймальної комісії, сиджу в кабінеті, читаю чергову, вже кільканадцятку скаргу батька одного з абітурієнтів. Наважуюся зателефонувати Учителю – не так за порадою, як пожалітися на свою “тяжку долю”. А він у відповідь: “А ти що ж думав, що адміністративна робота це мед? Це твій Хрест і раз на тебе його поклали, значить тобі його й нести! То ж і не страждай тут мені! І, до речі, адміністративна робота не може бути виправданням для ухилення від роботи наукової! А ти пам’ятаєш, як обіцяв, що впродовж 10 років з дня захисту кандидатської, підготуєш докторську?! Тобі нагадати, що 10 років вже сплинуло?!” Я вже й сам був нерадій, що подзвонив...

...Осінь 2014 року. Моя перша аспірантка готується подавати роботу для обговорення на кафедрі. Я не наважуюся прийняти рішення без благословення мого Вчителя. Електронною поштою посилаємо роботу йому в Київ, прекрасно знаючи, що в Голови Конституційного Суду і без того є, що почитати. Через пару тижнів він приїжджає до Харкова, призначає нам зустріч на ранок суботи й аж до обіду детально аркуш за аркушем проговорює з моєю аспіранткою її роботу. А потім віддає їй роздрукований текст зі своїми правками...

...Липень 2015 року. Чорний день страшної аварії. Реанімаційна палата полтавської лікарні. Заходжу, а ноги не йдуть, намагаюся щось говорити, а в горлі клубок...

А він лежить на ліжку, увесь забинтований, але руку подає і тисне міцно! І через біль й кисневу маску каже: “Ну чого ви приїхали? Ну чого ви хвилює-

тесь? Все в мене добре, за мене не переживайте!” І намагається посміхатися! І розпитує, як там інші...

...Вересень 2015 року. Вітаємо професора з Днем народження. Він ще в лікарняній палаті після тої аварії. Після традиційних, але завжди щирих побажань-обіймів-квітів, він замислено дивиться у вікно й мовить “Ну раз Господь зберіг мені життя, значить я ще для чогось потрібен”...

Потрібні, Юрію Васильовичу! Ой як ще потрібні усім! Ви потрібні Вашій родині: дружині, синові, онучкам, сестрі, іншим Вашим рідним людям, для яких Ви є об’єднуючим стрижнем, справжнім главою великого сімейства! Ви потрібні Вашим численним друзям, що мешкають по всій Україні й за її межами, які цінують дружбу з Вами й дорожать нею, з великим теплом і щирою повагою ставляться до Вас, радіють з Ваших звершень і моляться за Вас у непрості часи! Ви потрібні великій сім’ї Ваших учнів, для яких Ви є не лише науковим керівником, а й мудрим наставником, незамінним помічником як в науці, так і в житті! Ви потрібні правознавчій науці й вищій юридичній школі! Я не відкрию таємниці, коли скажу, що колеги по кафедрі рахують роки й місяці, що лишилися до завершення Вашої каденції в Суді й повернення у рідний колектив Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого! Але зараз Ви потрібні Україні, бо іншого очільника Конституційного Суду, який би поєднував у собі фундаментальні юридичні знання, непідробний патріотизм, людську мудрість, щирість, чесність, порядність, і при тому ще й судив по совісті, годі й шукати!

Пономаренко Юрій Анатолійович,
Доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

ПАНОВ НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ



Доктор юридических наук, профессор, академик Национальной академии правовых наук Украины, заслуженный деятель науки и техники Украины

ПРОФЕССОР ПАНОВ Н. И.: НАДЕЖНЫЙ В НАУКЕ И В ЖИЗНИ

Причудливо складываются переплетения судеб и вот в 1995 году у меня на руках диплом с отличием и я успешно сдам вступительные экзамены в аспирантуру. На коротком совещании в кабинете М. И. Бажанова меня выбирает своим учеником Николай Иванович Панов. В то время я его совсем не знал и не скажу, что был в восторге от такого выбора, – потенциально моими научными руководителями могли стать великий Марк Игоревич Бажанов или умница Юрий Васильевич Баулин – именно так сложился в тому году пасьянс по научной работе на кафедре уголовного права Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого (ныне – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого). В дальнейшем я изменил свое мнение и теперь уже ни сколько не

жалею, что мои жизненные пути пересеклись и много лет идут плечо к плечу с дорогой по жизни и по науке выдающегося нашего современника Н. И. Панова.

В ту пору Николай Иванович работал на должности проректора по научной работе и совсем не просто было дожидаться аудиенции в приемной и попасть к нему в кабинет. Но уж коль скоро это случалось, работа шла быстрая и точная, как удар шпагой: выхватывалась суть проблемы, задавалось несколько конкретных вопросов и в зависимости от моей готовности ответить на них мы двигались дальше либо я уходил на более тщательную проработку и подготовку.

С благодарностью отмечаю тот факт, что Николай Иванович в свое время прислушался к моему желанию относительно темы будущей диссертации (“Кримінальна відповідаль-

ність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів)”), хотя в конце 90-х она может и не казалась достаточно актуальной, но уловил ее потенциал и дал мне путевку в научную жизнь.

Сама диссертация была мной подготовлена к защите с небольшим опозданием (2002 год), но Николай Иванович любил и любит повторять слова выдающегося советского ученого, конструктора, организатора производства ракетно-космической техники и ракетного оружия СССР, основоположника практической космонавтики С. П. Королева: “Если мы сделаем быстро, но плохо, то все забудут, что быстро, но будут помнить, что выполнено плохо. Если мы сделаем хорошо, но медленно, то все в конце концов забудут, что медленно, но будут помнить, что сделано хорошо!”.

После ее защиты и по сей день Николай Иванович не устает отмечать при каждом подходящем случае, что это именно я одним из первых предложил считать тайну, а в более широком смысле – информацию, предметом отдельных преступлений, что повлекло за собой необходимость пересмотра теоретического понятия предмета преступления вообще. Это, на мой взгляд, характеризует его как руководителя, который не только уделяет внимание своему ученику во время подготовки им научной работы, но и всячески популяризирует достижения последнего, проявляя заботу о нем в дальнейшем.

С большой трепетностью относится Николай Иванович к книгам и считает величайшим проступком ее (их) невозвращение в родную библиотеку (благо уж я себе такого не позволял никогда).

Интересны рассказы Николая Ивановича о случаях из практики его работы в прокуратуре на должности следователя в Чугуевском районе Харьковской области и жизненные истории вообще. В компании он всегда является ее душой и воспламеняющей искрой.

Будучи в настоящее время заведующим кафедры уголовного права № 2, требовательный к себе и другим, он не позволяет спонтанных или необдуманных замечаний, как в административной работе, так и на научной стезе.

Научная мысль его всегда поражает глубиной проникновения в тему. Это удовольствие – воспринимать его фундаментальные замечания по вопросу анализа положений кандидатской или докторской диссертации, научной статьи или идеи. Всегда нужно держать наготове блокнот и карандаш, ибо сказанное пусть даже мимоходом может открыть глаза на тот или иной вариант решения проблемы или заставит по-новому взглянуть на кажущиеся обыденными вопросы. Сборник его научных работ “Вибрані наукові праці з проблем правознавства” (Киев, 2010) служит кладезем знаний, особенно, в его любимом коньке – методологии.

Николай Иванович, будучи в молодости незаурядным спортсменом, любит и поддерживает спорт, всегда поощрительно относится не только к тем, кто имеет заслуги и награды, но и просто находит время для индивидуальных занятий в зале или коллективных видов спорта и физкультуры.

Если бы меня кто-либо и когда-либо спросил каков это человек, Панов Николай Иванович, я бы честно и не раздумывая ответил: надежный, я с ним в разведку пойду!

*Радутный Александр Эдуардович,
Доцент кафедры уголовного права №1
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого,
кандидат юридических наук, доцент*

ФРИС ПАВЕЛ ЛЬВОВИЧ



О своем Учителе писать объективно невозможно. Дублировать Википедию – моветон. А субъективно для публики да еще и при жизни Учителя – не до конца честно по отношению к читателю, да и страшиновато, главный герой ведь прочтет. И все же, кто знает истину о своих учителях, как ни ученики... И если уж говорить о своем Учителе, то обращаясь к Нему. Потому рассказ о Павле Львовиче Фрисе, одном из самых значимых в моей жизни человеке, я адресую Ему.

ПИСЬМО К УЧИТЕЛЮ И ДРУГУ

“Павел Львович, все удалось...”
“Мы справились, Вы верите?” “Что Вы думаете об этом? Для меня важно Ваше мнение”. Вы каждый день слышите эти слова из телефонной трубки. И я знаю, что эти слова важны для Вас. И только у Вас ищу и нахожу поддержку своим даже самым авантюристическим начинаниям. И для меня неважно, критика это, или похвала: Ваше мнение всегда на весах.

Вы умеете слышать и чувствовать людей. Вы ведь криминолог. По духу, восприятию, образу мышления Вы именно криминолог, представитель той науки, которая в стране была загнана в рамки советского уголовного права. Как же Вам удалось быть честным с самим собой, выйти на уровень понимания того, что уголовно-правовая политика есть той гранью, которая определяет честность к

людям со стороны власти? Думаю, тут виноваты вовсе не Ваш учитель – Великий Миньковский, и не Ваш отец – украшение отечественной адвокатуры Лев Фрис...

Какой путь Вы прошли, прежде чем мальчишка из Дрогобыча стал профессором Павлом Львовичем Фрисом? И я знаю, как в сотый раз Вы расскажете о работе в милиции, о ранении в Спитаке, о том, как выживала семья, как воспитывали сына и подрабатывали, чтобы семья не нуждалась, и о том, как адвокатствовали, как решили писать докторскую и пришли к той теме, которую сейчас не обойти никому...

Но ведь Вы умолчите о том, как удалось сохранить мальчишеский задор, интерес к жизни, человечность и любовь. Просто потому, что об этом не принято спрашивать. Об этом не принято говорить.

Но ведь нарушать традиции – тоже признак Вашей школы, поэтому я осмелюсь...

Мне кажется, что мы знакомы всю жизнь. Мы, Ваши ученики, знаем о Вас все и ничего. Вы открыты и при этом остаетесь непостижимой тайной. Оптимист в компании, реалист в диалоге, прагматик в работе, яростный критик в споре и ... сентиментальный добрейший человек со “своими”. Кто же Вы, Павел Львович?

И, конечно, Вы скажете: “Я?... Ты что, меня не знаешь?... Что ты хочешь услышать?! Не приставай ко мне со своими странными вопросами!...”. И улыбнётесь хитрым глазом.

И мне самой придётся отвечать. Ну, нам, вашим ученикам, не привыкать.

Человек. Это так просто, верно? Просто, когда душа по-настоящему болит за людей, когда сердце сжимается и Вы бросаетесь спасать. Просто, когда совесть не пускает делать зло другому человеку. Просто, когда органично душа не принимает подлости, не понимая даже её озвучивания, отторгает непорядочность. Это так просто для Вас! Это так непостижимо для многих других...

Учёный. К теме уголовно-правовой политики подходили все, но почти никто не решился её прооперировать и вернуть к жизни в новом образе. Из старых конструкций и первичного сырья требований новой эпохи Вам удалось сотворить чудо – современную и ясную конструкцию уголовно-правовой политики – связующего радио между Знанием, Совестью, Ответственностью с одной стороны и Силой Уголовного Права – с другой.

Учитель. Да, именно Вы – Учитель. Ученики для Вас – часть Вас. Не часть жизни, а часть Вас. Между настоящим Учителем и учениками всегда сущест-

вует незримая связь, нечто сокровенное, которое невозможно прервать временем и расстоянием. Ведь мы все приручили друг друга, и теперь в ответе друг за друга – по Экзюпери. Вы научили нас слышать, мы научили Вас прислушиваться. Нам просто повезло.

Умение учить дисциплине мышления наравне со свободой поиска не уникальность. Уникальна фантастически тонкая грань между ними, на которой Вам мастерски удастся удержать баланс и уважать мнение ученика. Даже если оно не совпадает с Вашим.

Школа. В своей абстракции “Колыбель для кошки” Курт Воннегут описывает феномен карасса, “Если вы обнаружите, что ваша жизнь переплелась с жизнью другого человека без особых на то причин, – этот человек, скорее всего, член вашего карасса”.

Ваша школа наполняет доктрину наук уголовного права и криминологии особым пониманием значимости взаимного воздействия государства и социума на уголовное право во времени и пространстве.

И еще. Благодаря Вам мы все немного Стругацкие... если в нашей сфере это возможно. Хотя, по-сути, Ваша школа изучает Прошлое, пишет о Настоящем и формирует Будущее.

P.S. Да. Почти забыла сказать. У Вас ведь есть недостатки. Вы ругаетесь, кричите и пишете на полях диссертаций слова... много слов. Разных. И ещё принимаете решения, которые составляют жизнь Ваших учеников меняться самым таинственным образом.

До встречи в “Борисполе” через ... 3 дня.

Тала

Вы усматриваете лесть в моих словах? Вы просто не знакомы с профессором Фрисом!

Савинова Наталия Андреевна,
*Заведующая научным отделом правовых проблем информационной безопасности
Научно-исследовательского института информатики и права
Национальной академии правовых наук Украины, доктор юридических наук*

КОРЖАНСЬКИЙ МИКОЛА ЙОСИПОВИЧ

(03.08.1928 р. – 05.05.2008 р.)



Доктор юридичних наук, професор, полковник міліції

Микола Йосипович Коржанський народився 3 серпня 1928 р. у с. Нараївка Гайсинського району Вінницької області. У 1944–1950 рр. Він працював у колгоспі “Україна” Гайсинського району Вінницької області. З 1950 по 1957 рр. проходив строкову, а потім – понадстрокову службу у Збройних силах СРСР.

У 1957–1961 рр. навчався у Свердловському юридичному інституті, а після його закінчення до 1963 р. працював старшим слідчим прокуратури м. Пензи. У 1963–1965 рр. – аспірант кафедри кримінального права Свердловського юридичного інституту. Після закінчення навчання в аспірантурі протягом наступних двох років працював юрисконсультантом Свердловської обласної споживчої спілки.

У 1966 р. успішно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему “Відповідальність за придбання або збут майна, здобутого злочинним шляхом, за радянським кримінальним правом” (спеціальність 12.00.08), а у 1981 р. – на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему “Об’єкт і предмет кримінально-правової охорони” (спеціальність 12.00.08).

З 1967 р. – в органах внутрішніх справ. За час служби був нагороджений низкою медалей: “За бездоганну службу” II, II, I ступенів (1973, 1978, 1982 рр.), “Ветеран праці” (1984 р.) тощо. У 1967–1969 рр. працював викладачем цивільного та трудового права Уфимського факультету Свердловського юридичного інституту. З

1969 р. перейшов на роботу до Вищої слідчої школи МВС СРСР, де плідно працював до 1993 р., пройшовши шлях від старшого викладача до професора кафедри кримінального права. У 1985 р. М. Й. Коржанському було присвоєно вчене звання професора.

З 1993 р. переїхав на постійне місце проживання до України. Після цього багато років свого життя він віддав службі в українській міліції та викладанню кримінального права на посаді професора в *Національній академії внутрішніх справ* (м. Київ). “Мій перехід на роботу до Української академії внутрішніх справ”, – писав професор М. Й. Коржанський, – “обґрунтовується бажанням повернутися на Батьківщину та додати посильної допомоги законодавчим органам у створенні українського закону по боротьбі зі злочинністю, а також використати свій досвід у підготовці кадрів працівників органів внутрішніх справ”.

М. Й. Коржанський був і залишається не тільки одним з найвідоміших фахівців у галузі вітчизняного кримінального права в Україні та за кордоном, але й палким і незламним патріотом своєї держави. У своїх працях і промовах він завжди втілював національну ідею, виступав за єдність українського суспільства, звертався до героїчного минулого нашого народу. М. Й. Коржанський брав активну участь в підготовці пропозицій до законів про кримінальну відповідальність та інших нормативно-правових актів, самотужки розробив наукову модель Кримінального кодексу України, створив справжню бібліотеку української кримінально-правової літератури.

Одним з найважливіших напрямів наукових досліджень М. І. Коржанського склали дослідження теоретичних проблем об’єкта та предмета кримінально-правової охорони. Ним, зокрема,

уточнено поняття безпосереднього об’єкта злочину; здійснено класифікацію видів цих об’єктів та обґрунтовано наявність в якості самостійного виду видового об’єкта злочину; уточнені об’єкти деяких складів злочинів; розроблені правила кваліфікації злочинів з урахуванням ознак об’єкта злочину. Значну увагу приділено дослідженню сутності предмета злочину і розкриттю взаємозв’язку злочину з об’єктом і об’єктивною стороною, а також впливу предмета злочину на кваліфікацію злочинного діяння. Не залишилися поза увагою вченого-правника й питання кваліфікації злочинів проти особи та власності, у сфері господарської діяльності, службових тощо.

Основними роботами є: “Ответственность за приобретение, хранение и сбыт имущества, добытого преступным путем” (1971); “Объект посягательства и квалификация преступлений” (1975); “Квалификация следователем хозяйственных преступлений” (1984); “Квалификация следователем должностных преступлений” (1986); “Квалификация хулиганства” (1989); “Очерки теории уголовного права” (1992); “Завдання і дія кримінального закону” (у співавторстві) (1997); “Корислива злочинна діяльність” (у співавторстві) (1998); “Словник кримінально-правових термінів” (2000); “Науковий коментар Кримінального кодексу України” (2001); “Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна” (2001); “Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива” (2001); “Кваліфікація злочинів” (2002); “Проблеми кримінального права” (2003); “Уголовный Закон Украины (научная модель)” (2004).

У 2003 р. вийшов мемуарно-публіцистичний нарис “Спогади” – праця-підсумок, оцінка величезного досвіду науково-педагогічної діяльності, щира

та відверта оповідь про себе, свою країну, роздуми про наболіле, сучасне і майбутнє, про такі вічні питання, як кохання, щастя, сенс людського життя. Саме такі оригінальні риси цього видання і приваблюють читача, дивуючи зрозумілістю фраз автора, ясністю його думки, щирістю та душевною красою, глибиною та витонченістю філософії, майстерним поєднанням наукових положень та прози буденного життя. Слід підкреслити, що мемуари вмістили у собі близько 80 фотографій, копії деяких документів, тексти цікавих діалогів, неповторну мову дійових осіб тощо. Все це свідчить про неперевершений талант автора, його унікальність, феномен.

Чи багато з нас зможе згадати про найдрібніші моменти дитинства, юності чи навіть зрілості? Напевно, ні. Проте, Микола Йосипович пам'ятав все достеменно і чітко: рідну Вінниччину, матусин дім, сильні руки батька, голодомор, тернистий шлях слідчого прокуратури, викладацьку роботу тощо.

Іноді пам'ять дуже сувора, занадто правдива та реалістична. Затамувавши подих, читаємо строчки про те, як в 1938 р. без доказів, без адвоката, без суду сталінські прибічники розстріляли батька Миколи Йосиповича. Викликає стурбованість той факт, що редакція одного з радянських правничих журналів якось повернула йому наукову статтю через наявність “низки спірних питань”. Вболіваємо за автора і тоді, коли він довгий час не міг видати свій курс лекцій.

“Спогади” переконують: можна досягти всього тільки завдяки кропіткої та наполегливої праці. Кожний обирає свою долю, кожний несе свій хрест. Простий сільський хлопчик може стати великим вченим і навпаки, “людина з вищого суспільства” може ніколи не знайти свого щастя...

Сьогодні славетне ім'я професора М. Й. Коржанського знають десятки тисяч науковців, викладачів, аспірантів, студентів, слухачів і курсантів, які працюють та навчаються по книгам автора.

Савченко Андрій Володимирович,
Начальник кафедри кримінального права НАВС
доктор юридичних наук, професор

СЛОВО ОБ УЧИТЕЛЕ!

Сложно писать о Великих Людях. Во-первых, ты всегда думаешь: а сможешь ли ты показать их величие в полной мере, не переведешь ли ты такие размышления на уровень обычной “хронологии”? И, во-вторых: а имеешь ли вообще моральное право, условно говоря, оценивать их? ведь размышляя о них, ты, вольно или невольно, вынужден оценивать их, их личностные качества, их поступки?

Все эти размышления “терзали” меня достаточно долго, прежде чем я принял решение попробовать, именно попробовать, сказать несколько слов о глубокоуважаемом и дорогом Владимире Владимировиче Сташисе.

Знаете, когда говоришь о Владимире Владимировиче, очень сложно разделить свои мысли о нем на определенные “направления” этого: на его личностные характеристики, на его отношения с окружающими, на его невероятные профессиональные достижения. У меня, я думаю, сделать это четко не получится, и, вероятно, в этом и нет необходимости. В моем сознании, как, вероятно, и в подсознании, Владимир Владимирович существует как цельная, монолитная “Глыба”, которую, при всем своем желании, я не смогу, а может быть и не хочу разделять.

Итак, Владимир Владимирович Сташис – человек, которого, я, если я могу так сказать, знал достаточно близко почти сорок лет и которого я воспринимал и продолжаю воспринимать практически без всякой внутренней оценки, а образно говоря, как Эталон личности. Когда я с ним “осознанно” познакомился, то у меня сразу же возникло чувство, что это человек никогда и ничего не боялся и не боится. Он всегда, во всех ситуациях знает, как нужно поступить и именно так поступит. Так я всегда думал и думаю и о своем отце –

профессоре Стрельцове Льве Михайловиче. Когда ты становишься старше, когда ты уже много видел, то романтизма в оценке ситуаций и идеализма в оценке других людей становится “чуть меньше”, чем в пору социального “взросления”. Но как хорошо, что до сегодняшнего дня ты продолжаешь внутренне невероятно чтить, а часто и пробовать сопоставить предполагаемые или уже совершенные свои поступки с такими Авторитетами.

Такая “объединяющая” оценка может быть во многом связана с тем, что оба они “созданы” временем, в котором жили: сложное предвоенное время, участники войны, тяжелые ранения, боевые награды... Но после войны они по существу заново создали себя, раскрыв в себе новые качества, которые невероятно плодотворно проявились в деятельности в высших учебных заведениях. Может быть, такая их “похожесть” привела к тому, что после смерти моего отца в 1979 году на долгие годы я внутренне перенес это мое сыновье восприятие на Владимира Владимировича. Я думаю, что, вероятно, в целом, достаточная часть населения прежней страны, которая “взрослела” в сложных условиях, когда твоя жизнеспособность, в широком понимании этого слова, проходила все этапы естественного социально “отбора”, была такой: порядочной и высоко организованной, и которой, к сожалению, становится все меньше и меньше.

Вспоминая о Владимире Владимировиче, я хотел бы больше остановиться на тех воспоминаниях, которые у меня сохранились от личных встреч с Владимиром Владимировичем и тех его высказываниях, замечаниях, шутках, которые практически всегда имели глубокий философский смысл и кото-

рые я не только помню, но стараюсь максимально использовать в жизни. Таких философских притч, которые очень часто могли быть облачены в достаточно простые формы, было очень много. Практически все наши встречи с ним сопровождались такими выражениями. Поэтому остановлюсь только на некоторых, которые связаны с началом моих рабочих контактов с Владимиром Владимировичем.

Например, его соображения по поводу моей работы над кандидатской диссертацией. В 70-е годы прошлого века (страшно сказать) была принята новая уголовно-правовая норма, которая предусматривала ответственность за обман заказчика. Новой этап развития экономики приводил в те годы к тому, что кроме торговли и бытового обслуживания населения, государство предпринимало первоначальные шаги по созданию других отраслей, связанных с обслуживанием населения, правовым регулированием и правовой охраной их деятельности. Я попытался это как-то сформулировать Владимиру Владимировичу. Он мне ответил примерно в такой редакции: “Все это может быть. Пиши. О чем ты напишешь, я не знаю. Моя главная задача состоит в том, чтобы ты не написал “антисоветчины”. Такие слова, с одной стороны тебе дают научную свободу, с другой, пусть в шутку, но четко формулируют – контроль за содержанием будет жесткий. Следующий случай. Я написал главу, диссертации в которой попытался обосновать, что объектом уголовно-правовой охраны в исследуемом случае выступает не деятельность отдельных отраслей экономики. Взамен этого, государство целенаправленно создает специальную сферу услуг, которой ранее в нашей экономике не было, отрасли которой будут оказывать разнообразные платные услуги, и поэтому охранять следует не деятельность

определенных отраслей экономики, а платную деятельность, связанную с обслуживанием населения, которую в той или иной мере могут оказывать все отрасли этой сферы. Владимир Владимирович прочел этот раздел и я приехал для обсуждения. Владимир Владимирович меня сразу стал хвалить: “Как много материала, как много обращений к экономической литературе, какая хорошая попытка предпринята в объединении экономических и юридических положений и т.д.”. Мне это было не просто приятно, с каждым его словом я внутренне “рос”. Молодой человек, практический работник, и вдруг “сам” Сташис его хвалит! Конечно, чем больше он меня хвалил, тем больше у меня росли внутренние сомнения, но это, как я думал, от необычности ситуации. Но конец его тирады был для меня достаточно необычным, но невероятно полезным. Это вывод звучал примерно так: “Я допускаю, что тут написано интересно и верно, но для меня не очень ясно”. А потом шла сакраментальная фраза, которая стала моим путеводителем в жизни: “Квалификация хорошего юриста определяется в первую очередь тем, насколько хорошо, “простым языком” он сможет объяснить другим людям самые сложные правовые положения. Это не просто, – продолжал он, – сначала, все это нужно пропустить через себя, осмыслить самому, а только потом, “переложив” все это на “понятный” язык, – изложить другим”. Действительно, сакраментальная фраза. Во всяком случае, все, что я написал с тех пор, в своей “глубине” опирается на это правило.

Обсуждение моей диссертации с ним касалось и других аспектов, которые каждый раз получали от него словесный комментарий, который, как правило, превращался в очередное мое жизненное правило. Владимир Владимирович, как всегда, был очень занят.

Поэтому когда я направлял очередной “кусоч” своей диссертации Владимиру Владимировичу, проходило несколько месяцев, прежде чем я приглашался для обсуждения. Все это было непросто и для меня. Я работал, нужно было отпрашиваться с работы и т.д. Видимо, эти сложности понимал и Владимир Владимирович. Например, в какой-то раз он мне сказал: “Я тебе хочу объяснить, почему мы должны встречаться для обсуждения каждой главы. Понимаешь, когда мы передадим твою работу для обсуждения на кафедру, то должен понимать – Стрельцова, условно говоря, никто не знает, а Сташиса “знают все”. Поэтому работу, которую мы представим на кафедру, должна иметь необходимый уровень”. Понимаете, как Владимир Владимирович относился к установленным правилам? Раз они есть, то они есть для всех. Исключений нет!

Еще несколько замечаний, связанных с кандидатской. Владимир Владимирович свои замечания по тексту никогда не писал. Он “просто” слева на полях ставил точки, а уже в процессе беседы все это раскрывал. Конечно, все такие замечания, вне зависимости от того, были они содержательные или редакционные, были невероятно полезны. Что-то мне удавалось записать, а что-то я старался удержать в памяти. Поэтому когда я выходил из его кабинета, я тут же в приемной старался все это расшифровать.

Сидя в приемной, я обратил внимание на еще одну его особенность, которая заключалась в невероятно четкой организации работы с коллегами, причем, рамки такой работы он, оценивая сложность вопроса, определял заранее. Например, у секретаря было такое “расписание” его работы с посетителями: 14 часов, 14 часов 3 минуты, 14 часов 7 минут, 14 часов 17 минут и т.д. Т. е. никаких “разговоров”, никаких особых

“обсуждений”. Четко определенное время для каждого.

Или относительно моей работы в университете. Проректор Одесского университета профессор Иван Емельянович Середа в конце 70-х годов предложил мне перейти на работу в университет. Решение, которое я должен был принять, было для меня непростым, и я позвонил Владимиру Владимировичу посоветоваться. Он мне сказал: “Ты уже много лет работаешь на практике, у тебя хорошие показатели, хороший авторитет. В университет можно идти только тогда, когда ты станешь кандидатом наук. Тогда ты займешь и соответствующее положение”. Ничего не скажешь: отцовская рекомендация.

Или философские шутки... Например, мы стояли на улице с группой коллег. После совместного разговора, двое коллег стали от нас отходить. Владимир Владимирович взял меня под руку своей левой рукой, а указательным пальцем правой руки четко обозначил: “Лиса Алиса и кот Базилио”. Причем, это было сформулировано с учетом характеристики и внешних признаков этих людей, и их внутренних качеств. Четко, философски, совершенно необходимо.

Мне очень запомнилась и одна из последних встреч с ним в Национальном юридическом университете. Он уже не очень хорошо себя чувствовал, изменил свой график посещения, перешел в статус Советника. Я был в Харькове по своим делам. Но всегда, как только появлялась минимальная возможность, я заезжал в университет и считал своим моральным долгом зайти к Владимиру Владимировичу. В этот день – это было передобеденное время – мы поговорили минут 15, и я собрался уходить. И вдруг он меня спросил: “А с кем ты у нас обедаешь?” Я ему ответил, что в этом нет необходимости, я зашел в университет специально по-

видать его и все сам сделаю. Но Владимир Владимирович сказал мне свою “очередную” сакраментальную фразу: “Но так нехорошо, ты наш гость, я тебя так не отпущу”. И не обращая внимание на свое не очень хорошее самочувствие, он пригласил меня “в бункер” на обед. Причем, это был не просто обед. Это был поэтический спектакль. Примерно час он читал стихи, преимущественно – Константина Симонова, причем, в основном на военную тематику. Целый час весь “военный” Симонов. Фантастика! Уже прошло много лет, но это я тоже всегда буду помнить.

К сожалению, всего не вспомнишь сразу, такие воспоминания приходят “вдруг”, когда ты начинаешь о чем-то конкретно думать.

Причем все это, включая его шутки, высказывания, чтение стихов делалось без всякой пафосности, без всякого наиздания. Это высказывалось, скорее, как-бы для себя. Позднее я понял, что несмотря на разницу между нами по всем показателям, он, вероятно, никогда не хотел стать для меня поучающей персоной, может быть, он не хотел меня обидеть, а, может быть, его внутренняя деликатность не давала возможности это сделать.



Конечно, он внешне для очень многих других людей был совершенно иной: жесткий, безапелляционный, не допускающий не только возражений, даже намерений что-то сказать. Но теперь ты понимаешь, что, может быть, в управлении и не нужна мягкость, может быть, лучше навязать решение, чем дать повод для обсуждения, которое неизвестно чем может закончиться.

По моему мнению, вообще не следует думать, что с Владимиром Владимировичем всегда было легко. Но кто

сказал, что с личностью может быть легко. Ведь личность оперирует другими категориями. Например, как в нем сочеталось: внешняя жесткость и целый час “военный” Симонов? Так, может быть, это не он для нас сложен, а мы до него не дотягиваем?

Ведь авторитет Владимира Владимировича не только все эти годы был постоянно высоким, он, я не побоюсь этого слова, рос постоянно. Причем, если два десятка лет тому назад, это могло иметь какое-то, условно говоря,

формальное объяснение, связанное с тем, что в Украине было все несколько юридических вузов, и он занимая должность первого проректора Харьковского юридического института, благодарю которому этот вуз стал основным в системе подготовки юридических кадров, причем, не только для Украины. Или то, что 20 лет он был председателем учебно-методической комиссии министерства образования, много лет возглавлял Экспертный совет по праву при Государственной акредитационной комиссии Украины и был непосредственно причастен к разработке стандартов юридического образования. Поэтому в те времена профессора В. В. Сташиса знала не только вся юридическая общественность, но и вся страна. Но это было не только, условно говоря, тогда, но и сейчас, когда диплом юриста, то сейчас по данным Министерства образования и науки, можно получить больше чем в 250 вузах разного уровня аккредитации и различной формы собственности. Владимир Владимирович уже “немного” отошел от непосредственно активной деятельности, его авторитет продолжал расти.

В целом, уровень его осмысливания ситуации в стране, в своем городе, в своем вузе был не только невероятно высок. Он всегда, как мне кажется, всегда размышлял стратегически. Причем, и его решения, имели такую же направленность. Например, у Владимира Владимировича есть очень много не просто хороших, а грандиозно хороших дел, которые вывели юридическое образование и юридическую науку Украины на новый, безусловно, значительно более высокий уровень. Всех их объективно не перечислить.

Возьмем, например, только одно из них: это создание Национальной академии Правовых наук Украины. Вместе с постоянным Президентом НАПрН Украины академиком В. Я. Тацием они были прародителями идеи и основными организаторами ее создания. Я уверен, что это было совсем не просто, и им пришлось прикладывать невероятно много усилий для создания этой государственной научной организации, члены которой сегодня гордятся своей принадлежностью к ней, а многие уважаемые коллеги стремятся попасть в нее.

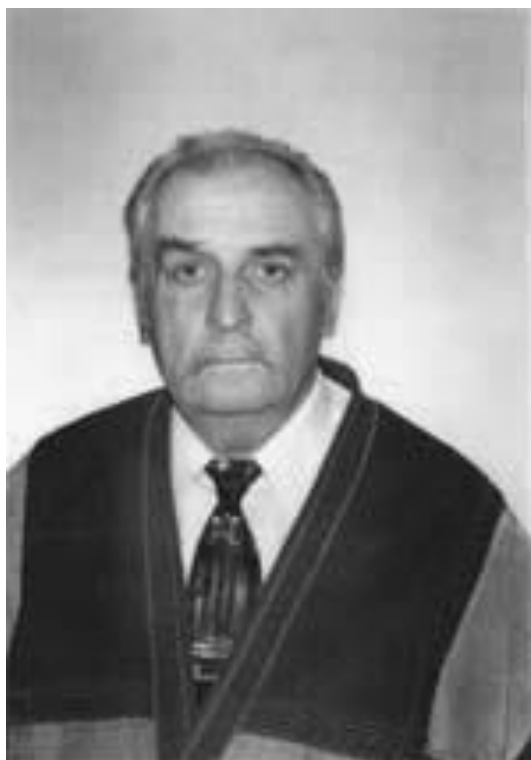
Во всяком случае, вероятно все мы в своей жизни что-то планируем, пытаемся претворить наши планы в конкретные дела. Академик Владимир Владимирович Сташис не просто планировал и реализовывал. Он все это делал на невероятно высоком уровне. Именно поэтому он стал Героем Украины, Академиком, Генералом! И это все лишь внешнее закрепление его внутренних качеств, его внутренних возможностей, его внутренней ответственности и самоорганизации. И еще он был не просто преподавателем, не просто научным руководителем, не просто советчиком. Он был и остался Учителем для многих людей, в том числе и для меня...

Конечно, с возрастом, с приобретением жизненного опыта, как я уже говорил, много меняется. Ты становишься опытнее, лучше понимаешь людей, жизнь тебя “заставляет” становится более прагматичным при принятии решений. Но как хорошо, что до сих пор ты “по-юношески” уверен в том, что были два человека в твоей жизни, которые никогда и ничего не боялись и всегда знали, как нужно поступить. Этой мой отец Лев Михайлович Стрельцов и мой Учитель Владимир Владимирович Сташис!

Стрельцов Евгений Львович,

Доктор юридических наук, доктор теологии, профессор, член-корреспондент НАПрН Украины, заслуженный деятель науки и техники Украины

БАГРІЙ-ШАХМАТОВ ЛЕОНІД ВАСИЛЬОВИЧ



Заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики (1980–1997 рр. із зміною найменувань, але не сутності кримінально-правової школи) Одеського державного університету ім. І. І. Мечнікова, кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії (1997–2000), завідувач кафедрою кримінального та адміністративного права та проректор з навчально-методичної роботи в галузі правознавства Одеського національного морського університету (2000–2009). Полковник МВС у відставці.

Народився 27 грудня 1927 року в м. Одесі.

Створив наукову школу вчених-фахівців у галузі кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права. Членами наукової школи під керівництвом Л. В. Багрій-Шахматова внесено близько 150 пропозицій щодо вдосконалення державного регулювання, науково-технічної та інноваційної діяльності, в тому числі – конкретні статті в новий Кримінальний кодекс України 2001 р.; у новий, перший в Україні, Кримінально-виконавчий кодекс 2003 р.; підготовлений текст нині

чинного Кодексу торговельного мореплавства України.

Опублікував близько 600 наукових і науково-методичних робіт. Серед них 13 монографій, 2 коментарі до законодавства, 6 підручників і навчальних посібників, 12 текстів курсів лекцій, тощо.

Під керівництвом вченого захистили дисертації 86 кандидатів наук, з яких 12 стали професорами.

Був членом спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій при Національній юридичній академії ім. Ярослава Муд-

рого (м. Харків), а також членом аналогічних спеціалізованих вчених рад при Одеській національній юридичній академії та Міжнародному незалежному університеті Молдови.

Почесний член (академік) Національної академії наук Грузії, почесний доктор Міжнародного незалежного університету Молдови, Академік Української академії наук. З 1996 р. – науковий консультант двох постійних комісій Верховної Ради України. Член президії Міждержавного координаційного бюро з кримінально-виправного права, Комісії з доктринальних законопроектів України, Міждержавного координаційного бюро у галузі кримінального права та кримінології. Персональний член Міжнародної асоціації кримінального права. З лютого 2002 р. – старший інспектор Української секції Міжнародної поліції (Інтерполу).

Почесний випускник Вищої школи КДБ Угорщини.

Член редакційних колегій журналів “Юридичний вісник” (ОНЮА), “Вісник Одеського юридичного інституту внутрішніх справ України”, “Терези Феміди”.

Учасник Другої світової війни, інвалід війни 2-ї групи. В 1945 р. наказом Верховного Головнокомандуючого Збройних Сил СРСР № 372 Л. В. Багрій-Шахматову була оголошена подяка за умілі бойові дії у війні з японцями на Далекому Сході. Нагороджений орденами Вітчизняної війни I та II ступеня, орденом Богдана Хмельницького, медалями “За бойові заслуги”, “За оборону Севастополя”, “За оборону Кавказу”, “За перемогу над Німеччиною”, “За перемогу над Японією”.

У 2002 р. нагороджений Грамотою Митрополита Київського і всієї України Володимира “За старанні труди на

славу церкви і України”. В 2000 р. був визнаний Юристом року України.

Леонід Васильович Багрій-Шахматов помер 12 вересня 2009 року та похований у м. Одесі.

Сухі слова біографії.

І ціле життя.

Одеський шарм, солоне морське прислів'я та вміння бачити. Бачити те, що скоюється за горизонтом, що непомітно іншим, бачити течії та рифи, скали та волни. Вміти оцінювати та й чітко реагувати на зміни обставин. Кажуть, що море не прощає помилок. І справжній моряк усе життя буде залишатися ним. Бо він бачив море, він дихав його повітрям, дивився в очі бурі.

Це залишається назавжди.

В адміністративній, викладацькій, науковій діяльності.

Вчені, що живуть у моря, чи вирости там – особливі. Це пов'язане з іншим баченням природи, ентропією енергій та фонтанами любові. Це дає ім. бачення сили, яка є іншою ніж системні зв'язки у кам'яних джунглях чи клики Інтернету сьогодення.

Він був Іншим. Пам'ятаю вересень 1980 року, коли він вперше увійшов у нашу аудиторію. Близька сорочки, манжет, магія бездоганно вив'язаної краватки та платка у кишені, і вступ до аристократії права – царини норм та підвалин державного примусу: оповідання про долю та розвиток кримінального права як у нормі так і у особах, які створювали історію кримінально-правової доктрини, формували демократичні платформи сучасного буття кримінально-правових реалій.

Саме роботи Л. В. Багрій-Шахматова стали основою формування новітніх підходів до характеристики кримінальних правовідносин, концепту кримінального правопорушення та реакції на нього з боку суспільства у вигляді ди-

ференційованих за ступенем нормативного вираження та динамічної характеристики форм реалізації кримінальної відповідальності.

Я пам'ятаю, як він шанував накову думку, пам'ятаю його відношення до молоді, до юристів-початківців.

Кожне слово має бути вираженим.

Кожна думка має право на існування. Тем більше у сфері кримінальної відповідальності. Відомо і традиційно зрозуміло, що захист суспільства від злочинців повинен здійснюватися за допомогою застосування до останніх жорстких і невідворотних покарань (пунітивний підхід). Відповідні зміни у суспільній свідомості висунули на перший план проблему “юстиції причетних”, у межах якої воля потерпілого посідає центральне місце. Проблема ролі “відновлювальної юстиції” (restorative justice) у взаємовідносинах правопорушника і його жертви, а також у процесі профілактики злочинів була однією із центральних тем X і XI Конгресів ООН з попередження злочинності і поведінки із правопорушниками (2000, 2005 рр.). Згідно із даним підходом, ідея взаємної відповідальності громадянина і держави реалізується тоді і остільки, коли і оскільки держава не просто захищає громадян системою правових приписів-регуляторів, але і несе відповідальність, якщо хто-небудь такі приписи порушив.

Нарешті, наявність інституту посередників між потерпілим і злочинцем, людей, чиїм основним зайняттям є “роздача болю” (Н. Крісті), будучи настільки затребуваною в епоху абсолютизму і наступні століття, виявилася не зовсім потрібною чи навіть неузгодженою із природними правами окремих індивідів у ХХІ ст. Саме це виявило державно-супільні форми реалізації від-

повідальності, про які писав Л. В. Багрій-Шахматов ще у 1976 р.

Система правосуддя буксує, суди переповнені справами, правоохоронні органи незалежно від рівня злочинності завжди працюють на межі можливого, зростає рівень призонізації населення.

У цих умовах виникає третя сила – рух, спрямований на необхідність самостійного відправлення правосуддя, на легалізацію самосудів і обмеження застосування норм кримінального права як єдиного регулятора системи найнебезпечніших девіацій (аболіціонізм). Ефект революційних діянь саме підтверджує це. Дисфункції соціальних інститутів у сфері забезпечення природних прав і свобод людини і громадянина є каталізаторами активації права на повстання та легалізації самосуду.

В умовах стагнації застосування пунітивного підходу забезпечує стабільність існування влади.

Розвиток потребує використання гуманістичних елементів кримінально-правової регуляції.

Насправді жоден з цих підходів не існує у чистому вигляді. Звідси і принцип свободи волі класичної школи Ч. Беккарія та І. Бентама, і шанований на пострадянському просторі економічний детермінізм К. Маркса і його послідовників, і психоаналіз З. Фрейда, і багатовекторний підхід Ч. Ломброзо – є ні що інше як спроби певним чином абсолютизувати знайдені певні закономірності проявів соціуму у кримінально-правових реаліях. Панівна соціальна теорія знаходить своє визначення у відповідних кримінально-правових нормах. За таких умов ми спроможні описати співвідношення кримінально-правових заборон з іншими нормами, визначити буття кримінально-правової норми як у сфері права, так і закону з урахуванням панівної соціальної теорії

та лише стосовно поточного історичного моменту.

Найяскравіше це проявляється в існуючих концептах кримінальної відповідальності як правовідносин, сутності та ролі диференціації відповідальності та кримінальних покарань, особливостей класифікації системи покарань та інших кримінально-правових заходів, диференціації та індивідуалізації покарань та участі громадськості у діяльності по профілактиці правопорушень. І слід зазначити, що саме ці проблеми були ядром наукового пошуку Леоніда Васильовича Багрій Шахматова десятиріччя тому.

Зазначимо тільки ряд абсолютно новаторських ідей Вчителя, які пережили свій час. До них відносяться:

1. Розвиток аболіціонізму за часів панування класичного підходу у теорії кримінально-виконавчого права (тези кандидатської дисертації, що була присвячена ролі громадськості у діяльності кримінально-виконавчих установ, первісним характеристикам державно-суспільного впливу на злочинність).

2. Розвиток теорії класифікації покарань та інших кримінально-правових заходів (тези докторської дисертації), що виступає передумовою сучасних теорій багатоколіїної системи кримінального впливу (теорія інших кримінально-правових заходів).

3. Розвиток теорії та філософії кримінальної відповідальності у контексті первісних та секундарних кримінальних правовідносин та системи заходів впливу на правопорушника, що виступив передумовою сучасного широкого підходу до поняття кримінального правопорушення з позиції тлумачення сенсу останнього Європейським заходом з прав людини.

4. Розвиток ідей антропологізації кримінальної юриспруденції з постано-

вкою питання про необхідність застосування специфічних заходів кримінально-правового впливу відносно особливих категорій злочинців (Кримінальна відповідальність та покарання – Мінск, 1976)

Свого часу саме ці ідеї Л. В. Багрій-Шахматова надали суттєвий поштовх формуванню нових доктринальних підходів у кримінальному та кримінально-виконавчому праві сучасності у працях його учнів та послідовників. Але є ще багато інших, які чекають свого часу та переосмислення у ланках сучасної кримінально-правової теорії незалежної України.

Безумовно, усе це потребує відповідного наукового аналізу та встановлення можливостей його використання для гармонізації кримінально-правових заборон із характеристиками сучасного суспільства.

Поруч з цим питання аналізу характеристик кримінальної політики не можуть отримати відповідного підґрунтя в епоху глобалізації, формування нових юрисдикційних підходів у галузі кримінального права, що пов'язане із розвитком глобальних форм міждержавного примусу. Справа у тому, що адитивна функція кримінально-правових заборон пов'язує необхідність змін кримінального законодавства зі змінами суто конституційних норм чи апроксимацією закону із відповідними ратифікованими міжнародно-правовими договорами. Поруч з цим законотворчий процес ведеться. Отже й він потребує належного осмислення.

Зазначимо, що Одеська кримінально-правова школа виходить із констатації необхідності існування єдиного Кримінального кодексу, у якому кримінальні правопорушення (злочини та проступки) відрізнялися би по ступеню тяжкості та заходам кримінально-

правового реагування. Злочинам кореспондували би покарання, кримінальним проступкам – кримінальні стягнення.

При чому Кримінальний кодекс нового типу як “негативна конституція країни” повинен передбачати відповідальність виключно за “природні” злочини, злочини, сутність яких витікає не з системного доктринального аналізу суспільної небезпеки діяння, а з логіки захисту конституційних принципів чи як записано в Конвенції про захист прав людини та основних свобод – “за-

гальних принципів права, що визнані цивілізованими країнами” (ч. 2. ст. 7). Безумовно, це наполягає на новому вирішенні питання сутності і характеристик кримінальної відповідальності та форм її реалізації, кримінально-правових відносин та їх суб’єктів, та ін. Саме у цьому нам допомагає наукова спадщина нашого вчителя – доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки Леоніда Васильовича Багрій-Шахматова.

*Туляков Вячеслав Олександрович,
Проректор Національного університету “Одеська юридична академія”
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України*

МЕЛЬНИК МИКОЛА ІВАНОВИЧ



**Доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
суддя Конституційного Суду України**

АЛГОРИТМ ЩО ВИЗНАЧИВ НАУКОВИЙ ШЛЯХ

З початку мого наукового пізнання в царині науки кримінального права мені пощастило працювати під керівництвом чудового та доброзичливого вченого – Миколи Івановича Мельника. Знайомство із вчителем відбулося під час навчання в аспірантурі Запорізького державного університету на складанні іспиту зі спеціальності. Це було взимку 2002 року. До складу екзаменаційної комісії входили досвідчені науковці, зокрема, Микола Йосипович Коржанський, Юрій Володимирович Баулін. Особи, на книжках яких ми готувалися до занять як студенти. У той день усі аспіранти помітно нервували, адже таке поважне зібрання науковців до цього часу не бачили. Більш того з цими науковцями потрібно було спілку-

ватися на іспиті. У той час вирішувалася моя наукова доля – чи погодиться Микола Іванович бути моїм науковим керівником. Перед іспитом Денисова Тетяна Андріївна познайомила мене з ним і ми вперше поспілкувалися. Микола Іванович увів бесіду у невимушене русло та запропонував визначитися із бажаними напрямками наукового дослідження. На мою вдачу Микола Іванович погодився бути моїм науковим керівником.

Через деякий час після знайомства відбулася зустріч у м. Києві, де Миколою Івановичем було запропоновано тему дослідження “Підроблення як спосіб вчинення злочину”, з якою у подальшому я вийшов і на захист. Вбачається за необхідне відзначити “запро-

понований” науковим керівником формат зустрічей. Після обговорення питань з написання дослідження у кабінеті Миколи Івановича, всі зустрічі закінчувалися невимусненим спілкуванням у їдальні установи.

На одній із таких зустрічей, після ознайомлення із запропонованим мною текстом першого розділу дисертаційного дослідження, Микола Іванович “забракував” стиль викладення матеріалу і визначив бажаний шлях дослідження наукових питань, який складався з таких етапів: 1) визначення проблеми, 2) аналіз вирішення питання у науці кримінального права, 3) власне бачення даного питання з обґрунтуванням. Перший розділ роботи був перекреслений та потребував кардинальної переробки. Також кожної нашої зустрічі Микола Іванович “вимагав” від мене читабельності наукової роботи. Щоб вона була водночас і просто викладена і з науковим підґрунтям. Щоб особа, яка візьме наукову роботу, з легкістю для розуміння дочитувала її до кінця. Наголошував Микола Іванович також на обов’язковій необхідності пов’язання науковості роботи з її практичним змістом. Як він зазначав, наука без її практичного використання є нікому не потрібною. Запропонований Миколою Івановичем “алгоритм наукового дослідження” у подальшому повністю визначив мій стиль написання наукових робіт.

Серед рис характеру Миколи Івановича бажаю за необхідне відмітити його помірковану принциповість і не слідування у своїй діяльності всепоглинаючому “одобрямс”. Дана риса послугу-

вала мені у нагоді при подоланні бюрократичних перепон, пов’язаних безпосередньо із захистом дисертаційного дослідження, коли через вплив третіх осіб було ймовірне зняття моєї роботи із захисту. Простежуються дані риси характеру Миколи Івановича і в його теперішній діяльності на посаді судді Конституційного Суду України, коли в епоху політичного свавілля і популізму при винесенні рішень даною установою він висловлює окремі думки, які є досить виваженими, послідовними, обґрунтованими і для когось не дуже “зручними”.

Загалом за час нашого спілкування Микола Іванович проявив себе як доброзичлива та порядна людина, і як науковець показав багатовекторність власних наукових “зазіхань”, ґрунтовний підхід до аналізу правових питань і простий розумний стиль письмового викладення матеріалу.

Під час спогадів про Миколу Івановича з вдячністю повинен згадати про своїх вчителів Денисову Тетяну Андріївну і Денисова Сергія Федоровича. Саме вони помітили мене на другому курсі навчання в університеті, а на п’ятому – запропонували вступити до аспірантури. Ці дивовижні люди були моїми “батьками” в науці кримінального права, які постійно опікувалися мною і допомагали, починаючи від надання книжок до безпосередньої підтримки на захисті дисертації в м. Києві. І саме завдяки їм я познайомився зі своїм науковим керівником – Миколою Івановичем.

Щастя, здоров’я та творчого натхнення моїм вчителям!

*Тучков Сергій Сергійович,
Заступник голови Комунарського районного суду м. Запоріжжя,
кандидат юридичних наук*

НЕЗАБУТНІ ВЧИТЕЛІ ТА ПРАВЧИТЕЛІ

*У заголовку цих спогадів не помилка
– йдеться саме про Вчителів та Правчителів
з великої букви*

Щастя кожної людини має свої індивідуальні складові. Для мене одна з таких складових є те, що доля подарувала мені можливість вчитись у професорів та викладачів Київського державного

університету ім. Тараса Шевченка, а згодом працювати (одночасно продовжуючи навчатись) і спілкуватись з ними.

Скільки живу, зберігаю їх в пам'яті. Закарбував їх образи і фотооб'єктив.



1968 рік. Фотоальбом випускників юридичного факультету. На знімку д. ю. н. Брайнін Я. М., Подопригора П. П. (заст. декана), викл. Лимарченко С. А., Швець І. Т. (ректор), Заворотько П. П. (декан факультету), Цвєтков В. В. (проректор), доц. (на той час) Суслєв Д. С., доц. Макогон С. Є., доц. Катрич В. М., проф. Матвєєв Г. К., проф. Недбайло П. О., доц. (на той час) Ткач А. П., доц. Синельникова Р. Д., доц. (на той час) Штефан М. Й., доц. Нелєп А. Т., доц. (на той час) Заїкіна Д. В., викл. (на той час), Гончаренко В. Г., доц. (на той час) Прозорова Н. С., доц. Галаган І. С., доц. Фролов Ю. А.



Фото приблизно того ж часу – виступає проф. Брайнін Я. М.

За студентських років мені особливо запам'ятався, насамперед, високий професіоналізм лекторів та педагогів: цікаві, чіткі та змістовні лекції з теорії держави та права проф. Недбайла П. О., історії держави та права проф. Ткача А. П., з цивільного права доц. Заїкіної Д. В. (згодом Боброва), з курсу охорони природи Мунтяна В. Л., з кримінального процесу доц. (згодом проф.) Міхеєнка М. М. та інших представників викладацької еліти. Обрання кримінального права основою моєї наукової та навчальної діяльності значною мірою було зумовлено фундаментальними дослідженнями та висвітленням цих проблем на лекціях професорами Тихенко В. І., Брайніним Я. М. П. С., Матишевським П. С.

Заслуга наших вчителів не тільки у засвоєнні нами – студентами юридичних дисциплін, а й у формуванні нашої особистості як майбутніх юристів. Ось один з показових прикладів. Проф. Матвеев, приймаючи у одного студента залік, який відповідав по теорії більш-менш нормально, запитав його: “Уявіть собі: ви вже працюєте, ви – прокурор. До вас прийшла ваша мама, плаче і про-

щось просить. Але щоб задовольнити прохання, вам треба порушити закон. Ваше рішення?” Студент відповів: “Я зробив би по закону”. А професор поставив йому “не зараховано”! Ми – одноклассники цього не розуміли, навіть обурювались. Через кілька років я вже як викладач університету говорив з проф. Матвеевим і нагадав йому цю історію. А він сказав: “Знаєте, якщо мама просить, плаче, в тюрму сідай, а прохання мами уваж”. І тоді я не зовсім з ним погодився. І лише пізніше, коли набув певного досвіду роботи зі студентами, я зрозумів, наскільки мудрим був професор. Суть його настанови в тому, що насамперед потрібно бути людиною, а потім юристом. Звичайно, таке “покарання” студента можна визнати і небезспірним. Але без перебільшення можна констатувати, що завдяки нашим вчителям професійним та життєвим кредо значної частині випускників університету є професіоналізм, дотримання законності та людяність.

Одним з моїх Вчителів в роки студентства був і проф. Лисиченко Віталій Костянтинович (на фото – в центрі).



Доля звела нас і у 90-ті роки – разом працювали в Інституті законодавства при Верховній Раді України. Спілкуючись з ним, я “відкрив” Віталія Костянтиновича вдруге. Яка особистість – мислячий, принциповий! Пригадую епізод з його фронтового життя, який він мені розповідав. Під час війни Віталій Костянтинович командував артдивізіоном. Проаналізувавши бойову обстановку, дійшов висновку, що вразливою є ділянка на стику флангів наших військових частин. Формально порушуючи наказ комполка, дав розпорядження перемістити гармати у це місце. За порушення наказу його викликали у військовий трибунал. Але був виправданий, оскільки саме його “самоправство” дозволило відбити атаку ворога на цій ділянці і досягти перемоги в бою. Однією з його бойових нагород був орден Кутузова. Його видавали військовослужбовцям вищого офіцерського звання. Але заслужено отримав таку нагороду і гвардії-капітан Лисиченко.

Одним з моїх вчителів був також професор І. І. Шевченко. Він викладав не модну зараз дисципліну – історію КПРС. Але пам’ятаю не дисципліну, а Івана Івановича, як людину з великої букви. Своєрідною була і його зовнішність – чорна борода лопатою. Носив він її не для краси. В часи репресій був заарештований,

його кували, розбили скулу. Бородою прикривав понівечення. Дуже простий, приємний у спілкуванні. Подобався викладачам і студентам. Поза очі його любовно називали дід Іван. Я здавав йому залік, при тому не дуже блискуче. Мені тоді було нелегко, оскільки мав вже сім’ю, доводилось підробляти. Він мабуть якимось інтуїтивно здогадався про це, розпитав про моє “життя-буття”. Потім сказав: “Як тобі важко не буде, університет не кидай”. І потім до кінця навчання, зустрічаючи мене в коридорі, зупинявся, розпитував як мої справи тощо.

Будучи вже слідчим прокуратури, зустрів Івана Івановича. Коротко розповів про себе. Він поцікавився, чи всі однокурсники-випускники працюють за фахом. Я сказав, що один працює таксистом. Іван Іванович у відповідь: “Це не діло. Мабуть його чимось скривдили. Передайте щоб зайшов до мене, спробую допомогти”. Десь через рік я прочитав у “Вечірньому Києві” некролог – Шевченко І. І. помер. Але пам’ять про нього жива, і не тільки для мене.

Безпосереднім моїм вчителем та наставником з кінця 60-х років до останніх днів свого життя був Павло Семенович Матишевський. З 1969 р. він очолював кафедру кримінального права.



Члени кафедри 70-х років. З моїх вчителів на знімку: перший з правої сторони Яценко С. С. (на той час доц.), третій – проф. Суслєв Д. С., четвертий – Міхеєнко М. М. (на той час доц.), шоста – проф. Дидківська С. П., сьома – Туркевич І. К. (на той час доц.), посередині – проф. Матишевський П. С., ліворуч – ст. викл. Кобзаренко П. В., доц. Василенко В. І.

Одна з заслуг П. С. Матишевського в тому, що він створив потужну, високопрофесійну, перспективну кафедру і чудовий колектив. Він запросив на кафедру М. М. Міхеєнка, С. С. Яценка, П. ПАндрушка, С. Д. Шапченка, С. О. Єф-

ремова та інших відомих на сьогодні науковців. Запропонував перейти з практичної роботи на кафедру і мені.

Всім Вчителям і Правчителям низький уклін та світла пам'ять!

Фесенко Євген Володимирович,
*Завідувач кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України,
доктор юридичних наук, професор*

**МІНЬКОВСЬКИЙ ГЕНРІХ МИХАЙЛОВИЧ –
“батько” сучасної політики у сфері боротьби зі злочинністю**



(7 жовтня 1923 р. – 9 червня 1998 р.)

**Доктор юридичних наук, професор. Заслужений діяч науки РФ,
дійсний член Міжнародної академії інформатизації, заслужений працівник МВС,
почесний працівник прокуратури СРСР**

Ми усі стоїмо на плечах гігантів.

І. Ньютон

Моя зустріч з Г. М. Мінковським, за великим рахунком, була тою випадковою подією, яка у житті кожної людини трапляється лише декілька разів за усе життя. Треба опинитись у відповідному місці і у відповідний час. Так трапилось і зі мною.

Треба було так статись, щоб саме мене відрядили у вересні 1979 року на надзвичайно представницьку всесоюзну конференцію з проблем боротьби та профілактики злочинності неповнолітніх у Ригу, щоб я сів у той самий вагон де їхав його заступник по сектору боротьби зі злочинністю неповнолітніх в НДІ Інституту прокуратури СРСР В. О. Єрма-

ков, щоб ми випадково познайомились, потрапили в один готельний номер...

В той час, незважаючи на чисельні спроби знайти наукового керівника, я, фактично, ні з ким офіційно не співпрацював – в одних випадках запропонована тема дисертації не відповідала моїм науковим інтересам, в інших не вдавалось встановити належного контакту з науковим керівником, без якого неможлива творча співпраця. Саме Вячеславу в розмові я і поскаржився на свою “безпритульність” і він сказав: – “Що ти робиш проблему? Переговори з Мінковським”!

На той час, для тих, хто займався науковими розробками в сфері боротьби та профілактики злочинності неповнолітніх, фігура Г. М. Мінковського була овіяна ореолом величності – він без сумніву був засновником і беззаперечним авторитетом у цьому напрямі в радянській кримінологічній науці. Як кажуть, якщо він не був Богом, то по крайньому випадку його заступником по питаннях злочинності підлітків.

Ввечорі наступного дня, як це буває на конференціях, у нашому номері зібралась компанія його учнів, і Генріх Михайлович за столом читав нам вірші, речитативом наспівував старі “зеківські” пісні, яких знав безліч. Час від часу він вставав з-за столу і виходив у коридор з кимось із учнів. Я сидів у кутку, і в більшості мовчав, оскільки був у цій компанії вперше і практично нікого не знав. Через якийсь час Вячеслав запитав мене, чому я не звертаюсь зі своєю проблемою до Мінковського? Я відповів, що напевно це не час і не місце. На що Славик сказав: “А ти чого думаєш він виходить з-за столу? Саме зараз він консультиє своїх аспірантів і здобувачів! Негайно говори з ним!” Набравшись сміливості я звернувся до Генріха Михайловича і попросив його проконсультивати мене. Він одразу погодився і запропонував вийти в коридор переговорити. В коридорі я розповів йому свою наукову долю і попросив поради щодо формулювання теми дисертації і її плану. Слід сказати, що на той момент я вже провів достатньо глибоке дослідження, опитавши більше 2000 респондентів в різних областях України і мав готову анкету, яка налічувала більше 100 питань з відповідями. Уважно вислухавши мене, Мінковський сказав, що питання складне, щоб вирішувати його на коридорі і запропонував на завтра, переговорити під час секційного засідання.

На ранок в аудиторії, де проводилось секція, яку він очолював, після її відкриття, Генріх Михайлович запросив мене пересісти на задній стіл і розповісти більш детально про мої проблеми. Тут вперше я побачив усю неординарність свого майбутнього наукового керівника – слухаючи мене він одночасно слухав і виступаючих, коментуючи їх доповіді. Я був вражений. Після того, як я розповів про свої проблеми, він несподівано почав розпитувати про мене, мою роботу, сім’ю, наукові інтереси та т. ін. І потім несподівано запитав: “Павле! А чи не маєте ви бажання працювати під моїм науковим керівництвом?”. Я просто онімів! Більшого щастя я собі не бажав! Стати учнем САМОГО Мінковського! Про мою згоду нема що говорити.

Так почався мій шлях в науку.

Ким же був мій вчитель? Генріх Михайлович Мінковський походив зі старовинного дворянського роду, серед представників якого були і декабристи. Він народився у Києві і все життя надзвичайно трепетно ставився до України, де мав багато друзів і учнів. На момент нашого знайомства йому виповнилось 56 років. Він був достатньо високим, грузним чоловіком, в окулярах, які постійно зсовував на чоло, коли читав. Часто він нагадував такого великого, ведмеда – доброго, але дещо незграбного. Перед війною він закінчив перший курс якогось технічного вишу і добровольцем пішов на фронт. Пройшов усю війну, був нагороджений державними нагородами. Але після війни діаметрально змінив напрямок навчання, покинувши технічні науки і закінчивши юридичний факультет ВЮЗІ, аспірантуру, став доктором юридичних наук, одним з тих, хто відроджував кримінологічну науку в СРСР після десятиріч гонитв на неї.

Перу Генріха Михайловича належить більше 300 наукових праць. Він

був членом редакції та співавтором Великої Радянської енциклопедії, Юридичної енциклопедії, інших енциклопедичних видань, автором великої кількості підручників. Підготував більше 90 кандидатів і докторів наук, які з гордістю вважають себе його учнями.

Він вільно володів шістьма мовами у т. ч. німецькою, завдяки чому декілька разів був командированим до ФРН на процеси над гітлерівськими злочинцями, як представник обвинувачення, яке він здійснював на німецькій мові. Чудово розбирався у мистецтві, літературі. Мав просто-таки унікальну пам'ять. Я був свідком, коли він диктував своїй аспірантці куски дисертації, вставляючи цитати з наукових праць з одночасним посиланням на авторів, видання та сторінки, звідки бралась цитата. Високий рівень культури не дозволяв йому звернутись до людини, яка була “нижче” його за соціальним статусом, на “ти”! Скільки разів я просив його говорити мені “ТИ”, а не “ВИ” – він ніколи не погоджувався, говорячи, що це принизить мене. При цьому ця риса іноді набувала і кумедного окрасу. Так, якимось будучи в мене в гостях, сидячи за столом він коштував мариновані овочі-фрукти домашнього приготування. При цьому йому особливо до уподоби був маринований виноград. Весь цей час більш нього сидів мій маленький пудель Артій і просто заглядав йому в очі – не гавкаючи і особливо не нав'язуючись. Генріх Михайлович відривав від грона по одній виноградинці і давав йому зі зверненням: “Будь ласка, Артій, візьміть!” Той обережно, не кидаючись, брав їх зубами. А потім зробив висновок: “інтелігент”! Навіть до пса він звертався на “ви”!

Характерною рисою Генріха Михайловича було те, що він ніколи не дивився людині в очі. Якось я, набравшись сміливості, запитав його, чому він так робить. Відповідь мене вразила. Виявилось, що ще в молодості хтось

сказав йому, що в нього тяжкий погляд і це дратує людей. Саме тому він привчив себе не дивитись в очі співбесіднику. Але бували випадки, коли він підіймав очі – це було свідченням його незадоволення людиною. Як кажуть, у цьому випадку краще було “тікати”. Глибоко розбираючись у психології, Генріх Михайлович завжди знав, як психологічно вплинути на свого учня з метою активізації роботи, корекції поведінки.

Про височезний рівень внутрішньої культури Генріха Михайловича може слугувати така замальовка. Одного разу, коли він був у нас в гостях в Дрогобичі, я завів його в закритий радянською владою і не працюючий старовинний костюм XV ст. При вході Мінковський, який був у полковничій формі, яку, до речі, любив і поважав, зняв формений кашкет і прийняв його на лікоть. Це було видовище! Як на старовинних картинах! Він зайшов в ХРАМ!

На момент нашого знайомства Г. М. Мінковський, як я згадував, працював у НДІ Прокуратури СРСР завідувачем сектору, який займався дослідженням проблем злочинності неповнолітніх. Але вже через два місяці, на запрошення тодішнього Міністра внутрішніх справ СРСР М. А. Щелокова, він перейшов в систему МВС і очолив новостворену кафедру кримінальної політики в Академії МВС СРСР. Саме по ній я і був закріплений в якості здобувача.

У ті роки, завдяки старанням М. А. Щелокова, який чудово усвідомлював перспективи використання наукових досягнень у практичній діяльності МВС, в Академії зібрався зірковий штат науковців. На його запрошення до неї перейшли працювати Г. А. Аванесов, М. М. Бабаєв, А. Е. Жалинський, П. Ф. Грішанін, Е. Ф. Побегайло та ряд інших видатних вчених в галузі кримінального права та кримінології. Так що Г. М. Мінковський органічно вписався у це сузір'я.



Стараннями Г. М. Мінковського було організовано проведення щомісячних неформальних зустрічей членів трьох кафедр, які входили у спеціальність 12.00.08 (кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право), на яких за філіжанкою кави провідні вчені Академії (часто були присутні і вчені з інших ВИШів та наукових установ), обговорювали нагальні проблеми науки, виробляли спільні позиції. Які тільки дебати там не точились, які спори там велись. Це закарбувалось у пам'яті на все життя, стало великою школою для мене і, переконаний, для усіх, хто мав щастя бути присутніми.

Започаткував він ще одну традицію – двічі на рік (в квітні перед травневими і в грудні перед Новим роком), він проводив науково-теоретичний семінар кафедри з проблем кримінальної політики, на якому виступали і досвідчені вчені і ми, молодь, де обговорювались проблеми цієї науки, яка була в СРСР фактично під заборонаю декілька десятиріч. За наслідками проведення видавались збірники, що для тих часів було дуже важливо, особливо для нас, моло-

дих науковців. Навіть час проведення був ним обраний не випадково – в умовах тотального дефіциту в СРСР він запрошував з периферії до Москви з тим, щоб люди на свята могли собі щось придбати.

Лекції Г. М. Мінковського користувались в Академії величезною популярністю і їх відвідували навіть сторонні слухачі. Текстів лекцій в нього не було.

Працюючи над дисертацією, я направляв йому по частинам матеріали дисертації. Працював достатньо активно. Отримував їх з його правками і зауваженнями і приступав до їх дешифровки. Питання полягало в тому, що в Генріха Михайловича був унікальний почерк – він був розміром з булавочну головку і при цьому він викидав голосні і скорочував слова. Я навчився його читати і пишався тим, що в Академії окрім його лаборантки прочитати те, що написав шеф міг хіба що я один. До сторінки він ставився безладно – писав як йому заманеться і зверху вниз і по колу і... Одного разу він читав лекцію з актуальних проблем кримінальної політики, використовуючи як конспект як-

ийсь обривок аркуша А-4 розміром з восьмушку. Він то крутив його по колу, то перевертав на іншу сторону, то знову повертався. Це було ще те видовище! Свої наукові праці та численні висновки по запитах Верховного Суду СРСР, Генпрокуратури СРСР, МВС СРСР (членом консультативних рад, при яких він був довгі роки) Генріх Михайлович диктував своїй стенографістці, оскільки це був єдиний варіант. При цьому, диктуючи він, як правило, не користувався жодним конспектом, видаючи текст, як кажуть, з голови.

Завдяки Генріху Михайловичу я мав честь познайомитись з такими видатними науковцями як В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, І. І. Карпець, А. І. Долгова, А. Б. Сахаров, К. Є. Ігошев та багатьма іншими, тими, хто відродив кримінологічну науку в Радянському Союзі, заклав її сьогоdnішній фундамент.

Обсяг цієї публікації не дозволяє деталізувати його портрет, описати

конкретні, часто кумедні випадки з життя, коли він вчив нас – молодих та зелених, правилам поведінки, життю.

А закінчити ці коротенькі спогади про свого вчителя хотів би характеристикою, яку дав йому видатний російський вчений Е. Ф. Побегайло: “Если бы меня кто-нибудь попросил назвать имя правоведа-гения, я бы без всяких колебаний сказал, что это – Миньковский”! (мовою оригіналу)

Генріха Михайловича Мінковського немає з нами вже вісімнадцять років. Але його ім'я є закарбованим золотими літерами в історію наук політики у сфері боротьби зі злочинністю і кримінології. Особисто для мене він був, є і до кінця моїх днів залишиться науковим батьком, людиною, яка відкрила для мене радість наукового пошуку. До останніх своїх днів буду пишатись тим, що належу до числа його учнів. Вічна йому пам'ять – великому вченому і великій людині.

Фріс Павло Львович,

*Завідувач кафедри кримінального права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
доктор юридичних наук, професор*

УЧИТЕЛЯ: К СЕРДЦЕВИНЕ ТРАДИЦИИ

БАУЛИН ЮРИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ

**доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права
№ 1 Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого,
академик Национальной академии правовых наук Украины, Заслуженный
деятель науки и техники Украины,
Председатель Конституционного Суда Украины**

БАЖАНОВ МАРК ИГОРЕВИЧ (1922–2001)

**доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права
№ 1 Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого,
академик Академии правовых наук Украины,
Заслуженный деятель науки и техники Украины**

КРИВОЧЕНКО ЛЮДМИЛА НИКОЛАЕВНА (1931–2015)

**кандидат юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права
№ 1 Национального университета “Юридическая академия Украины
имени Ярослава Мудрого”, Заслуженный юрист Украины**

Сегодня модно стало называть себя “self-made woman”, характеризовать собственную персону как “сделавшая себя сама”. Мне кажется, это определенное преувеличение, во всяком случае, о себе я могу с уверенностью сказать – у меня прекрасные Учителя, лучшие, которых только можно себе представить. Я чувствую, что мое научное, жизненное пространство наполнено смыслом во многом благодаря тому, что на моем пути встретились люди, которые силой личного примера, характера, научного подвижничества, человеческих достоинств создали для меня камертон, по которому я сверяю ход собственной жизни и мыслей.

Мне кажется, для душевной жизни человека очень важны определенные моменты, когда мы чувствуем “уколы будущего”, такие очарования встречами, вдохновениями, из которых впоследствии прорастает вся наша жизнь. Ища опоры в жизненных исканиях, в поиске своего пути и предназначения, мы находим учителей. Эта книга пос-

вящена тем, кто зародил в нас зерно интереса к науке, открыл новые смысловые просторы, подарил ощущение причастности к таинству занятия любимым делом. И здесь мне хотелось бы избежать общеобязательных вопросов-ответов, проистекающих из официальной биографии моих Учителей. Мне важно в несколько штрихов уместить те образы, которые “впечатались” в меня, которые позволяют сохранить ту самую пресловутую “традицию”, которая на самом деле и есть “передача” – отношения между “передающим” и “принявшим”. Именно “принявший” решает, что делать с переданным знанием, опытом, именно он помогает традиции длиться, не переставать рождаться. Но в сердцевине этого “принявшего” хранятся образы его Учителей, и именно они, мне кажется, берегут такую хрупкую и вместе с тем сильную непрерывность.

В феврале 2016 г. исполняется 1 год, как ушла Людмила Николаевна Кривоченко. Есть люди, присутствие

которых в твоём пространстве заставляет выпрямлять спину. Держать её ровно-ровно, как будто эта несогбенность способна защитить тебя от всех невзгод и недобрых взглядов. Людмила Николаевна была именно такой – светлой, этически безупречной. Ее день рождения был в один день с моей ма-

мой. Мне всегда казалось это символичным. Еще на втором курсе она привела меня на кафедру, заразила интересом к науке, вырастила под своим материнским крылом. Практически все среднее поколение нынешней кафедры, “молодежь”, как она нас называла – воспитанники её кружка.



Юной студенткой в разрушенный после войны Харьковский юридический институт она пришла на кафедру уголовного права, и на всю жизнь осталась в ней, долгие годы выполняя обязанности заведующего. В. В. Сташис постоянно обсуждал с ней важные кафедральные вопросы. В. Я. Таций заседания и другие кафедральные мероприятия начинал с обращения к Людмиле Николаевне. М. И. Бажанов всегда рекомендовал мне “посоветоваться с Кривоченко”. Ю. В. Баулин называл её “моя учительница”...

Обладая непререкаемым авторитетом, Людмила Николаевна совершенно чуждалась всяческого высокомерия, снобизма. Каждый из нас ощущал её тепло, её душевное участие. “Как Ваши

мальчики?” – всегда первый вопрос о моих сыновьях при встрече.

К ней можно было обратиться с любой сложностью, и Вы могли быть уверены, что не останетесь без внимания. Сама абсолютный аскет, Людмила Николаевна много и совершенно бескорыстно помогала людям, для неё не представляло проблемы прийти в чей-то высокий кабинет с просьбой о помощи для нуждающегося в этом человека.

Скроена была твёрдо. Очень сильная. Невероятно. Сильная. Правдивая. Открытая. Благородная. Совершенная строгость. Внимательно следила за длиной наших юбок и глубиной декольте, и деликатно, если случались в нашем дресс-коде провалы, говорила, что “головка аккуратная и все хорошо”,

но “платья Вам очень идут, особенно длиной до колена”.

Я видела, как она тайно гордилась нами, во время заседаний и каких-то важных обсуждений с удовольствием оглядывая наш дружный коллектив и чувствуя, что она взрастила свой сад...

Сегодня как-то немного подзабыто слово “служение”, но, когда я вспоминаю о Людмиле Николаевне, я, машинально выпрямляя спину, думаю, что это слово, в самом прекрасном, высоком значении, принадлежит именно ей, характеризует её жизнь и судьбу – чистое и безупречное служение науке, её моральным идеалам и непреходящим ценностям.

Именно Людмила Николаевна Кривоченко рекомендовала меня в аспирантуру

к Марку Игоревичу Бажанову. Вообще мне представляется очень ценным подчеркнуть то глубокое уважение, которое они испытывали друг к другу, ту поддержку, заботу друг о друге, ту многолетнюю дружбу, которая их связывала. Последние годы своей жизни Марк Игоревич, в силу возраста, испытывал определенные проблемы со здоровьем, и я видела, что Людмила Николаевна стремилась поддержать его. Зная, что всем смыслом его жизни является наука, она хотела вдохнуть в него силы, дать ему почувствовать прилив энергии, творческой активности в работе с новыми аспирантами.



Всего один раз в жизни я видела, как Людмила Николаевна плакала. В тот черный день, когда пришло известие о смерти Марка Игоревича, мы с утра сидели на кафедре и с ужасом ждали момента, когда войдет Людмила Николаевна. Когда отворилась дверь, и она появилась на пороге, наша зав. кабинетом Виктория Юрьевна одеревеневшим

голосом произнесла: “Бажанов умер”...

...Это был даже не плач... Какое-то дикое выражение боли. Утраты, которую невозможно выплакать. Она просто прижалась лицом к закрытой двери и долго там стояла, обнимая эти двери и сотрясая плечами, а мы боялись подойти, потому что есть моменты, когда человек должен остаться один на один со

своей потерей... Принять невозможное, сохранив за плечами годы преданной дружбы, совместной работы, прожитой жизни...

...Позже Людмила Николаевна вытерла насухо глаза, прошла к своему столу и сказала: “Последние дни Марк Игоревич работал над учебником. Я должна эту работу закончить”. В этой фразе, в этом поступке – всё их поколение, вся та стойкость и твердость, желание довести начатое до конца, вся та собранность в кулак, которой, может быть, нам сегодня не хватает...

...А за два дня до случившегося я звонила Марку Игоревичу, это был наш последний разговор... Вообще, мне думается, это был мой последний разговор с уходящей эпохой, в жизнь уже вторгались мобильные, информационный мир стремительно менялся, а тогда я стояла в гулком холодном холле семейного общежития и говорила из телефонного автомата со своим Учителем: “Елена Владимировна, последние дни я думаю о Вас. Я хочу предложить Вам сменить тему. Я слишком стар, я скоро умру, и я боюсь, что с этой темой после моей смерти Вы завязнете на долгие годы...”

Больной, усталый, страдающий, он думал о своей аспирантке, он помнил, что на ученом совете при утверждении темы “Уголовно-правовые взгляды А. Ф. Кистяковского” разгорелась острая дискуссия, многие члены совета возражали против подобной темы диссертации, высказывали опасения, что возникнут сложности с защитой, связанные со смежностью со специальностью “история государства и права”, и только выступление Марка Игоревича и его огромный авторитет убедили совет голосовать “за”. Это сегодня такого рода уголовно-правовые исследования стали трендом, и, конечно же, Марк Игоревич, предчувствовал, знал это еще тог-

да... Но как же он переживал обо мне, как боялся оставить без опоры, без поддержки... И как же он был рад – я слышала это по голосу, по его интонации – когда я ответила, что уже срослась, сжилась с этой темой, что мне дорого мое исследование и я не планирую с ним расставаться... Истинный ученый всегда выполняет эту прогностическую функцию – задает вектор новых поисков – тех, что еще только “висят в воздухе”, ощущаются большинством в научном сообществе разве что на уровне раздражителей. Марк Игоревич был именно таким – большим научным талантом, опережавшим свое научное время.

Мой первый год аспирантуры всецело связан с воспоминаниями о Марке Игоревиче. Помню, в канун сдачи ему очередной темы я переживала так, что не ложилась спать совершенно. Он был легендарным профессором. Мой муж, поступивший к нам в университет в целевую аспирантуру из ун-та им. В. И. Вернадского, рассказывал, что первый месяц учебы он дежурил у кафедры уголовного права, чтобы живьем повидать “самого Бажанова”.

Марк Игоревич обычно назначал собеседование на 12.30. В 12.25 на кафедре открывалась дверь и он входил. Он был невысокого роста, в руках у него всегда была такая специальная тряпичная сумочка для книг, я знаю, что потом Юрий Васильевич Баулин заказывал пошив подобных сумочек, раздобыть их было совершенно невозможно, а они и впрямь были очень удобные, я каждый раз, уезжая после очередной конференции со стопкой книг, вспоминаю об этих сумочках и этой прекрасной и удобной традиции “книгоношения”.

Марк Игоревич проходил в кабинет и через несколько минут приглашал меня. Беседовали долго. Я до сих пор

храню все записи, которые я делала во время и после наших встреч, и по-прежнему нахожу в них нечто новое, по-новому осмысливаю что-то, сказанное тогда М. И. Бажановым. Разумеется, я благоговела перед ним, я не могла усомниться ни в одной его фразе. И вот однажды Марк Игоревич произнес: “У Вас есть слово-паразит”. Я говорю: “Какое?” Он: “Вы слишком часто говорите мне “да””. Вот так он и учил меня научной принципиальности, умению высказывать свое мнение и отстаивать собственную позицию.

Помнится, как-то заговорили о Вышинском. Марк Игоревич назвал его

“Торквемадой Сталина”. А потом, прищурясь так, как мог только он, спросил как бы невзначай: “А Вы знаете историю Торквемады?” Таким образом, незаметно, через детали, он подтолкнул к изучению истории инквизиции, приоткрыл целый пласт новых знаний, показал, что такое фундаментальность в познании.

Еще он пережил то время, когда все социально-гуманитарные науки были отравлены идеологией, и, мне казалось, он хотел мне сделать какую-то прививку против этого, рассказывал об ужасах “борьбы с космополитизмом” и всегда советовал учить иностранные языки.



После смерти в 2014 году жены Марка Игоревича Инны Владимировны их сын Володя передал мне “наследство” от М. И. Бажанова – полное собрание сочинений А. Ф. Кони. Эти восемь томов всегда около моего рабочего стола, и меня как-то особенно растрогало, что третий том выглядит так, будто им пользовались чаще всего. Открываю: “Судебные речи”. Ну конечно

же! Марк Игоревич преподнес мне еще один урок, и теперь, готовясь к лекции, я обязательно открываю и этот том.

Когда в 2001 году М. И. Бажанова не стало, не упасть духом, не опустить голову мне помог его ученик Юрий Васильевич Баулин. На втором году аспирантуры он забрал меня под свое крыло, хотел завершить дела, начатые



Учителем, сохранить ту преемственность, которая всегда у нас на кафедре соблюдалась. Конечно, со мной было непросто – недописанная диссертация, сложности с темой, первые робкие попытки публикаций. Помню, как я принесла Юрию Васильевичу самый первый вариант диссертации. Это были абсолютно сплошные метры текста в пухлой папке с завязочками. Он прочел, пригласил меня для беседы на кафедру и, улыбаясь, произнес: “Господи, ну вот что мне с тобой делать? Будем ставить точки”. Так я узнала, что такое знаки препинания в науке. Уже потом я поняла, какое важное умение привил мне Учитель – ставить точки, причем не только в тексте, но и в жизни. Все эти запятые, тире, восклицательные и вопросительные знаки делают ткань нашего существования живой, глубокой и по-настоящему интересной. Юрий Васильевич дал мне понять, насколько важна композиция: важно не только “что?”, а и “что за чем?”. Такой ритм исследования, масштаб его

осмысленности, архитектуры, которые сами по себе задают определенную новизну и актуальность.

С Юрием Васильевичем у меня никогда не было ощущения, что мы начали с чистого листа. Мне всегда казалось, что он посвящал меня в самую глубину того, что ему интересно. Помню, как на первом собеседовании он спросил меня: “А как ты думаешь, что такое уголовно-правовая норма?” И потом мы долго говорили, и я поняла, что он требовал преодоления привычки к непродуманным обобщениям, безответственным высказываниям, учил идти за кулисы слова, вглядываться в истинный смысл понятий. Его школа – это обработанная, точная мысль, когда, переспрашивая саму себя, ты готова ответить на вопрос, который к тебе может возникнуть.

Меня по сей день поражает то, как Юрию Васильевичу удается быть и духовным наставником своих учеников, избегая при этом прямого морализаторства. С ним никогда не чувствуешь

себя невеждой или глупым ребенком: он учит незаметно, увлекая силой собственных мыслей и дел. Он всегда стремится понять какую-то человеческую ситуацию изнутри. Юрию Васильевичу искренне чужд бездушный монументальный официоз, за которым кроется человеческая черствость и холодность. С ним вдруг понимаешь, что какие-то вещи поверхностны и не важны, а что-то предстает в действительно серьезном новом свете. Его книги, его лекции, разговоры, его отношение к людям, его взгляд на мир, особая щедрость души – все это очень логичный путь для его учеников в поисках ответов на мучающие нас вопросы.

Помнится, как на небольшом торжестве по поводу моей защиты Юрий Васильевич сказал такую фразу: “Бывают требовательные учителя, а бывают – требовательные ученики”. Я так переживала тогда! Корила себя за то, что, может быть, слишком докучала Юрию Васильевичу своими вопросами, или беспокоила его по пустякам... И только много позже я поняла, что это

самый дорогой комплимент, который Учитель мне сделал. “Требовательная ученица” из уст Юрия Васильевича Баулина – это, пожалуй, самая высокая похвала, о которой я могу только мечтать!

Дорогой Юрий Васильевич, спасибо Вам за Ваши уроки, научные и жизненные, за душевное тепло! Я так счастлива, что могу сказать Вам это лично, а не только на бумаге!

Дорогие мои, любимые Учителя – благодарю, что Вы есть в моей жизни. За лирикой этого сюжета мне хотелось обнажить более эпическую картину, подразумевающую измерение истории нашей уголовно-правовой школы, в которой хранится и длится традиция. Хотелось почувствовать, найти ту точку, в которой за обыденностью биографий возникает просветление. Чувство прикосновенности не только к научной, а и к простой человеческой жизни, ценность которой непреходяща и память о которой прекрасна и созидательна, – это и есть главная цель данного моего повествования.

*Харитонова Елена Владимировна,
Доцент кафедры уголовного права № 1
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
кандидат юридических наук, доцент*

ВАМ, ДОРОГІ МОЇ ВЧИТЕЛІ, ПРИСВЯЧУЮ ЦІ СТРОКИ

Учителю потрібно трудитися багато років, щоб побачити предмет свого творіння...; нікого так часто не відвідує почуття невдоволення, як учителя...

Василь Сухомлинський

Учителю часто буває ніколи подумати про себе, оскільки він змушений думати про інших, і це для нього не самопожертва, не покірливість долі, а справжнє щастя особистого життя.

Саме такі слова видатного українського мислителя В. О. Сухомлинського, на мою думку, яскраво демонструють життєво необхідну наявність в житті кожного із нас людини, яка особистим прикладом постійно стимулює прагнення до розвитку, до досягнення поставлених цілей та постановки все нових і нових завдань. Звичайно, тут не можливо не згадати найближче та найдорожче оточення – батьків, рідних, близьких.

Разом з тим, з початком розвитку особистості настає момент, коли коло найближчих та найдорожчих людей починає невпинно зростати – з'являються Вчителі – постаті, які від дитячого садочка до вищої школи намагаються створити достойного члена суспільства із чітким уявленням його місця і ролі в ньому...

З набуттям теоретичних знань та практичних навиків щодо певної професії у соціально активної частини населення виникає нестримний потяг до пізнання нового. Особливо це стосується представників вищої школи, які знаходяться у постійному кругообігу прекрасного – навчаючи, самі на-

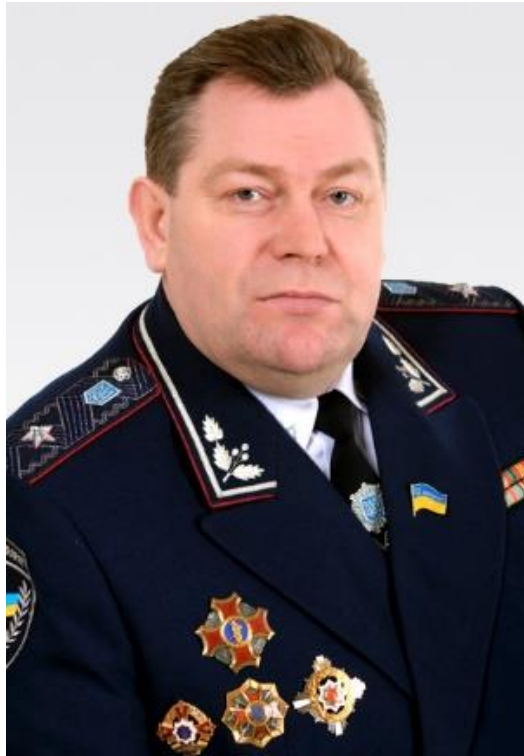
вчаються. Ось тут уже вкрай важливим є визнання громадськістю власних здобутків – опублікованих наукових статей, виступів на наукових форумах різного рівня, монографій, посібників та ін.

Звичайно, апогеєм зусиль кожного науково-педагогічного працівника є успішно захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата (доктора) наук. На цьому нелегкому шляху важко переоцінити вклад кожної людини, яка певним чином сприяла входженню до “елітного клубу” вчених. Проте головну роль тут відіграють наукові керівники (консультанти), які насправді є Людьми з великої літери та справжніми вчителями.

Разом з тим, іноді буває так, що можливість входу до такого “клубу” (захист кандидатської дисертації) та можливе набуття статусу його постійного члена (захист докторської дисертації) супроводжують різні Вчителі.

Саме така приємність сталася зі мною, а тому дозволю собі в Ювілейний День народження видатного українського вченого-правознавця Тетяни Андріївни Денисової дещо порушити формат заявлених вимог до слів про Вчителів та написати декілька строк про кожного із них – професорів С. М. Алфьорова та О. М. Литвинова.

АЛФЬОРОВ СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ



Доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Важко почати формулювати слова про Вчителя, який неодноразово усім повторював – слова не варті нічого, завжди цінувалися, цінуються і будуть цінуватися конкретні справи. Життєвий і творчий шлях є прикладом для наслідування та викладений в багатьох друкованих виданнях та інтернет-ресурсах, а тому спробую хронологічно відтворити його вклад у становленні мене як особистості, становленні тим, ким є зараз.

Не такого далекого літа 2003 року юнак років 17-ти вперше покинув батьківський поріг (тепер зрідка вдається недовго погостювати у батьків), що розташований в невеличкому селі на Хмельниччині, та приїхав до м. Запоріжжя здобувати фах юриста у знаному колись Запорізькому юридичному інституті МВС України (з 2006 року і до ліквідації – Запорізький юридичний інститут Дніпропетровського держав-

ного університету внутрішніх справ). Ректором цього вишу був генерал-майор міліції С. М. Алфьоров. Протягом чотирьох років навчання в інституті мав честь бути учасником постійних зустрічей ректора з курсантами з різних питань. На все життя у пам'яті викарбувався момент особистого рукостискання та вручення диплома під час офіційної церемонії випуску молодих лейтенантів міліції.

Наступна зустріч із С. М. Алфьоровим стала визначальною для подальшого життя – восени 2007 року начальником кафедри кримінального права та кримінології інституту Денисовим Сергієм Федоровичем представлений ректорові як можливий здобувач наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Зустріч була короткою, проте усвідомлення суті ро-

змови із Вчителем прийшла згодом. Не дивлячись на постійну зайнятість, Сергій Миколайович завжди приділяв увагу молодому ад'юнкту кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, надавав слушні вказівки по роботі та публікаціях до неї. Завдяки плідній співпраці, мудрим настановам Вчителя та прекрасно створеним умовам для написання та захисту

дисертацій, створеними в університеті тодішнім ректором Негодченком Олександром Володимировичем, відбувся успішний захист кандидатської дисертації (до закінчення ад'юнктури).

Отже, здобуття освіти, становлення як молодого вченого, а звідси і окреслення можливого майбутнього відбулося завдяки Вчителю, шанувати та пам'ятати якого буду завжди.

ЛИТВИНОВ ОЛЕКСІЙ МИКОЛАЙОВИЧ



Доктор юридичних наук, професор

Кожен свідомий ад'юнкт (аспірант) Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на підсвідомому рівні прагнув не втратити можливості бути причетним до народження нових вчених у спеціалізованій вченій раді – вільне місце для гостей та глядачів було рідкістю. В один із таких днів пощастило (до початку засідання займали місця) бути присутнім під час захисту докторської дисертації Литви-

нова Олексія Миколайовича, консультантом якого був легендарний Олександр Маркович Бандурка. Під час захисту старші колеги перешіптувалися, що захищається дуже молодий, проте талановитий вчений. Сама дисертація та її представлення здобувачем викликали гострі дискусії, що планомірно перетворилися у одностайне голосування “за”. Тоді ще ад'юнкт-початківець просто не міг усвідомити до-

леносної для нього події – появи на терені України людини, яка згодом згуртує колектив справжніх професіоналів. Звичайно, мова йде про очолювані ним спеціалізовану вчену раду та кафедру кримінального права та кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ.

Знайомство із Олексієм Миколайовичем відбулося під час одного із численних наукових форумів, які завжди на високому рівні організовує та проводить його кафедра. Мабуть важко буде описати словами ті враження та відчуття, що мене охоплювали під час спостереження за манерою вести засідання по захисту дисертацій, виступами як наукового керівника чи офіційного опонента.

Досить складно у неповні тридцять років в слух (спочатку пошепки) вести мову про бажання приєднатися до плеяди (звичайно на правах зеленого початківця) докторів юридичних наук за спеціальністю, що самою своєю назвою відображає іншу назву науки філософії – любові до мудрості. Саме в такий період мого життя проявився справжній талант Вчителя – Олексій Миколайович сказав просто – треба завжди йти вперед, а чим більше труднощів на шляху до мети, тим краще.

Глибинний зміст цього твердження я почав розуміти тоді, коли Вчитель наставляв на необхідності презентувати

результати своєї праці у Храмі науки – Національній академії правових наук України. Зізнаюся чесно, особливого бажання не було, проте кожне нове спілкування із Вчителем додавало впевненості та переконувало у правильності наміченого шляху. І так, під час спільного засідання теоретичного семінару координаційного бюро з проблем кримінального права відділення кримінально-правових наук НАПрН України, кафедр кримінального права № 1 і № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України я отримав неоціненні вказівки та поради по покращенню своєї роботи.

Маю надію, що завдяки підтримці Олексія Миколайовича, людини, яку я з гордістю називаю Вчителем, незабаром одна з головних мрій життя стане реальністю.

Дорогий Вчителю! Ваші мудрі настанови, підтримка, вказівки, критика є для мене тим, що змушує розвиватися та прагнути до прекрасного. Всі сумніви Ваших учнів Ви розвіюєте своєю постаттю. Ваш колектив є прикладом до наслідування. Маю надію, що хоча би на протязі далекого не одного року я зможу виправдати Вашу довіру.

Високодостойні мої Вчителі! Низький уклін Вам та многая літа. ...

Шаблистий Володимир Вікторович,
*Завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВЧИТЕЛІ, ЯКІ НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ЛЮСТРАЦІЇ

Писати про вчителів завжди легко і, в той же час, складно. Почуття завжди тяжіють над об'єктивністю. А потім, у кожної людини завжди є багато вчителів, які, власне, і формують її світогляд. Тому інколи буває складно виділити когось окремо, надати перевагу одному з них. Моє покоління відноситься до дітей, яких виховували вчителі, що пройшли тяжкі випробування війною, репресіями, таборами, але, при цьому, не втратили гідності й високих моральних якостей. Я не можу не висловити почуття вдячності своїй першій вчительці Вірі Захарівні Дідусенко, на долю якої припала війна з початку і до кінця. Вона мала безліч нагород, непросту вдачу, але протягом всього життя була прикладом мудрості, толерантності, вихованості не тільки для своїх учнів, а й для всіх жителів села.

Пізніше, у 1962 році чотирнадцятирічним юнаком, доля привела мене до колективу Науково-дослідного інституту Надтвердих матеріалів Національної академії наук України. Тут мене оточували відомі вчені в галузі порошкової металургії і не менш видатні “народні умільці”, які майже без технологічної документації створювали перші інструменти із застосуванням штучних алмазів. Саме робота в робітничому колективі багато в чому сформувала відповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків. Ці якості стали мені в пригоді під час праці в Управлінні транспортної міліції на південно-західній залізниці МВС СРСР. Нині майже щоденно високопосадовці різних рангів засуджують колишніх міліціонерів, акцентуючи увагу на тому, що майже всі вони не мають морального права працювати у так званій новій поліції. За

багато років роботи у транспортній міліції я майже не зустрічав випадків корупції, зневажливого ставлення до людей, а тим більше застосування фізичної сили під час допитів або інших слідчих та оперативно-розшукових дій. Мені довелося працювати з оперативними працівниками і слідчими, які пройшли горнило війни, боротьбу з бандитизмом. Всіх їх відрізняли надзвичайно велика відповідальність перед суспільством, взаємодопомога і взаємовиручка. Не пригадую жодного випадку, коли злочин проти працівника міліції не був розслідуваний, розкритий, а винуватці не покарані.

А тепер про людей з великої літери, відомих вчених, які посіяли в моїй свідомості потяг до науки. Вперше це відбулося пі час навчання на юридичному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині Національний університет ім. Т. Г. Шевченка). Пригадую лекції професора В. В. Копейчикова, який щойно переїхав з міста Харкова до Києва на роботу до університету. Не зважаючи на складність лекцій з теорії права Володимир Володимирович жодного разу не скористався будь-яким конспектом. При цьому матеріал подавався надзвичайно доступно для засвоєння студентами. Пригадую цікавий педагогічний прийом (про це я зрозумів пізніше). Професор Копейчиков розповідав про принципи права і записував їх на дошці. Перерахувавши основні принципи, він через деякий час підійшов до дошки й написав ще один принцип – партійність. Походивши між рядами, він знову підійшов до дошки і зауважив, що партійність – останній за списком, але перший за значенням принцип. Бага-

тьом, особливо молодим людям, ця постановка питання може й ні про що не говорить, але люди старшого покоління цей педагогічний, я б сказав мужній, прийом оцінять.

Воно й не дивно. Сама його біографія свідчить про його неабиякі якості. Академік Володимир Володимирович Копейчиков (1923–2002) був одним із засновників української наукової школи з проблем прав і свобод людини і громадянина. Брав активну участь у підготовці Конституції України. У 1996 р. академіку Копейчикову В. В. присвоєне почесне звання “Заслужений діяч науки і техніки”.

Сповнений гордості тим, що протягом багатьох років мав можливість постійно спілкуватися з відомим вченим-кримінологом, доктором юридичних наук, професором, академіком Національної академії правових наук України А. П. Закалюком. Його поради і вимогливе ставлення до людини, яка бажала присвятити себе науковій діяльності, на багато років стали моїми життєвими орієнтирами. Саме він схвалив мою ідею щодо дослідження проблем із запобігання злочинності у районі великого міста. Він також познайомив мене з відомими вченими-кримінологами, один з яких – Сергій Юхимович Віцин став моїм науковим керівником при підготовці дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Віцин С. Ю. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юристи Росії, людина енциклопедичних знань, чудово володіє англійською та іспанською мовами, працював за кордоном. Нагороджений багатьма орденами і медалями. Автор більше ста наукових праць та з проблем управління, судової реформи та кримінології. Тривалий час очолював кафедру кримінології Московського університету МВС Росії.

Пригадую епізод, пов’язаний з розглядом дисертації кафедрою кримінології Московської вищої школи МВС СРСР (нині – університет). Проведення експертизи було доручено кандидату юридичних наук, старшому викладачу кафедри Алексєєвій Марині Анатоліївні (нині відома як письменниця Олександра Мариніна). Зауважу, що її поради і рекомендації багато в чому сприяли удосконаленню змісту роботи та її наступного захисту у спеціалізованій вченій раді цього ж навчального закладу. До речі, офіційним опонентом виступав відомий вчений, доктор юридичних наук, професор Юрій Міранович Антонян, автор біля 350 наукових праць у галузі кримінології та юридичної психології.

Робота в керівництві, а потім ректораті Київської вищої школи МВС СРСР ім. Держинського (нині – Національна академія внутрішніх справ) подарувала можливість спілкуватися з багатьма видатними вченими і організаторами професійної міліцейської освіти. Це і Є. С. Шацький та І. Ю. Римаренко, а також мої колеги у ректораті академії – В. Д. Суцєнко, Є. М. Моїсєєв, Л. В. Кравченко, В. В. Черней та інші. З особливою вдячністю пригадую ті риси і норми поведінки, які протягом багатьох років виховував особисто в мені В. М. Сніжинський. Ця непересічна людина мала такі людські якості, про які можуть тільки мріяти багато нинішніх керівників на різних щаблях державної влади. Виключна скромність, інтелігентність, глибокі знання в різних галузях права, помножені на витримку заслужили високу повагу десятків тисяч випускників навчального закладу та науково-педагогічного колективу.

Нарешті, слово про патріарха вітчизняної кримінологічної науки, мого на-

укового консультанта Івана Миколайовича Даньшина.

Народився Іван Миколайович на Харківщині у селі Стариця Вовчанського району 4 жовтня 1923 року. З 19 років воював артилеристом, командиром гармати на Степовому, Калінінському, 1-у та 2-у Прибалтійських та 2-у Українському фронтах.

Після війни навчався у Харківському юридичному інституті, який закінчив у 1949 році. Майже три роки працював адвокатом на своїй малій батьківщині у Глобинському районі Полтавської області. Пізніше переїхав до Харкова, де з 1953 по 1969 роки обіймав посаду помічника голови виконкому Харківської міської Ради.

У 1961 році Іван Миколайович вступає до аспірантури Харківського юридичного інституту, після закінчення якої у 1964 році призначений асистентом, а пізніше старшим викладачем кафедри кримінального права і процесу. Працював заступником декана спочатку заочного, а потім вечірнього факультетів інституту. У 1968 році Іван Миколайович Даньшин був призначений проректором інституту з наукової роботи, де працював до 1973 року. В цьому ж році перейшов на викладацьку роботу на кафедру кримінального права, де працював майже п'ять років. У 1973 році Івана Миколайовича обирають завідувачем кафедрою кримінології та виправно-трудоного права, яку він очолював майже п'ятнадцять років. З 1996 року і до останніх днів свого життя Іван Миколайович працював професором цієї кафедри.

У 1993 році Івана Миколайовича обирають членом-кореспондентом Національної академії правових наук України. Він був першим керівником Координаційного бюро з кримінології Академії.

У 1965 році Іван Миколайович Даньшин захищає кандидатську дисертацію “Хуліганство та заходи щодо його ліквідації у СРСР”, а у 1975 р. – дисертацію “Загальні питання кримінально-правової охорони громадського порядку” на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. У 1978 році йому присвоєно вчене звання професора.

Іван Миколайович – відомий далеко за межами України вчений у галузі кримінального права та кримінології, головний напрямками досліджень якого стали вчення про кримінально-правові відносини, поняття злочину, юридична характеристика окремих злочинів, предмет, методологія і методи кримінологічної науки, детермінація злочинності та окремих злочинів, особистість злочинця, кримінологічна характеристика окремих видів злочинів, тощо.

Іван Миколайович опублікував біля 200 наукових праць, у тому числі 13 монографій; співавтор 3-х підручників. Найбільш відомі його роботи: “Кримінально-правова охорона громадського порядку” (1973), “За злочин – покарання” (1975), “Злочинність: поняття і загальна характеристика, причини і умови” (1988), “Введення в кримінологічну науку” (1998), “Усталені форми організованої злочинності” (2002), “Кримінологія. Загальна та Особлива частини” (2003, автор дев'яти розділів).

Підготував 4-х докторів та 12 кандидатів наук.

Протягом багатьох років Іван Миколайович входив до складу редакційних колегій відомих українських наукових періодичних видань та спеціалізованих вчених рад.

Заслужений професор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (2001). Почесний праці-

вник народної освіти України (1990). Лауреат премії ім. Ярослава Мудрого у номінації “За видатні досягнення в науково-дослідницькій діяльності з проблем правознавства” (2002).

Нагороджений орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни I ступеня, “За мужність”, двома медалями “За відвагу” та ще 17 відзнаками. У 2004 р. нагороджений орденом “За заслуги” III ступеня.

Нині йде багато розмов про очищення влади, люстрацію, тощо. Безумовно, у новітній історії України є чимало подій і особистостей, які складають як гордість суспільства й держави, так і її втрати, передусім моральні. Запізнілі дії влади щодо надання оцінки її представникам, що скомпрометували себе на державній службі, на жаль, не знаходять позитивної реакції у суспіль-

стві. А як же бути з вчителями, звичайними суддями, прокурорами, міліціонерами, які протягом багатьох років сумлінно служили своєму народові і не мають великих статків, дорогих автомобілів або іншого майна. Все, що у них залишилось – це їх совість, повага рідних і близьких, жителів невеликих сіл і містечок, де кожна людина на видноті. До багатьох з них люди ставляться з величезною повагою й не розуміють, чому хтось за них вирішує долю цих людей.

Вчителі, про яких йде мова у цій статті, не потребують жодної люстрації. Вони всім своїм життям довели право на визнання! Закликаю своїх друзів і колег завжди бути об’єктивними у своєму ставленні до вчителів. Пам’ять про них назавжди збережеться в наших серцях.

Шакун Василь Іванович,
*Професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки,
член-кореспондент НАПрН України*

МАТИШЕВСЬКИЙ ПАВЛО СЕМЕНОВИЧ



П. С. Матишевський.

**Доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України,
Заслужений працівник вищої школи Української РСР**

Моє знайомство з Павлом Семеновичем Матишевським в часовому вимірі тривало 27 років. В змістовному плані його можна поділити на три періоди: 1) спілкування у студентські роки; 2) спільна робота на юридичному факультеті Київського державного (національного) університету імені Т. Г. (Тараса) Шевченка; 3) спільна робота та особисте спілкування після звільнення П. С. Матишевського з університету.

У кожному з цих періодів одна з “іпостасей” Вчителя – викладач, керівник, колега-науковець – була домінуючою. І в кожній з них по різному проявлялася “іпостась” П. С. Матишевського як Людини. Тому загальні оцінки та висновки щодо його науково-

педагогічної діяльності хочеться доповнити особистими спогадами.

1. Свою викладацьку діяльність на юридичному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка П. С. Матишевський розпочинає у 1949 р. після закінчення аспірантури. Асистент (1949-1951 рр.), старший викладач (1951 – 1952 рр.), доцент (1952–1970 рр.), професор (1970–1971, 1987–1995 рр.), завідувач кафедри (1971-1987 рр.) – з цими етапами трудової біографії Павла Семеновича пов’язані набуття професійної майстерності викладача, розуміння необхідності належного навчально-методичного забезпечення викладацької роботи, пошуки нових форм роботи зі студентами.

Викладацьку діяльність у вищій школі П. С. Матишевський завжди розглядав як співпрацю викладача і студента. Він ніколи не вимагав від студентів механічного засвоєння матеріалу, цінив їх вміння самостійно мислити, завжди наголошував на необхідності поєднання права і загальнолюдської моралі в професії юриста. В 70-ті роки минулого століття Павло Семенович як завідувач кафедри започатковує проведення так званих ігрових занять (змодельованих судових процесів), вважаючи, що вони сприяють не лише кращому засвоєнню навчального матеріалу, а й розвитку творчого мислення, змагальності, ораторської майстерності. Методиці читання лекцій, проведенню практичних та семінарських занять присвячені і останні його роботи.

Своєрідною, достатньо цікавою, хоча, на мій теперішній погляд, неоднозначною була у Павла Семеновича і методика приймання іспитів. На перше місце він ставив уміння студентів здійснювати і обґрунтовувати власну кримінально-правову кваліфікацію узагальнених фактичних ситуацій (типових і особливих), а якщо йшлося про оцінку “відмінно”, таке уміння мало доповнюватися знанням і розумінням окремих нормативних та теоретичних проблем Особливої частини кримінального права. Втім в окремих випадках на оцінку, яку ставив П. С. Матишевський, могли впливати і деякі суб’єктивні чинники. Так, Павло Семенович ніколи не ставив незадовільних оцінок вагітним жінкам та інвалідам, інколи зважав на особливі життєві обставини, прохання колег. Однак і в цьому разі мав певні професійні орієнтири, яких старався дотримуватись.

З особистих спогадів. У першій половині 80-х років минулого століття професор П. С. Матишевський досить часто запрошував на іспит з Особливої

частини радянського кримінального права, який складали студенти денної форми навчання, молодих “семінаристів” – викладачів, що проводили у групі семінарські заняття. Як правило, іспит проходив у два етапи: спочатку його приймав лише Павло Семенович, а потім йому допомагав “семінарист”.

В одній з “моїх” груп рівень знань окремих студентів, якщо орієнтуватись на поточну успішність, був досить низьким, про що я прямо сказав П. С. Матишевському перед початком іспиту. Водночас ці студенти мали впливових на той час батьків, про що він як декан юридичного факультету не знав. Крім того в цій групі була студентка, наближена до факультетського парткому. У студентів “з прізвищами” іспит приймав особисто Павло Семенович і після достатньо ґрунтовного опитування поставив їм оцінку “незадовільно”. Студентку опитував я, результатом чого стала пропозиція поставити їй оцінку “задовільно”. З цією пропозицією екзаменатор погодився.

Ще до закінчення іспиту до П. С. Матишевського звернувся “посередник” з проханням прийняти у цієї студентки іспит особисто, оскільки, за його словами, “помічник” не має достатньої кваліфікації. Відповідь Павла Семеновича була емоційною, категоричною і мала приблизно такий зміст: “Викладач опитував студентку 40 хвилин! Я уважно слухав її відповідь. Те, що я почув, заслуговує оцінки “три з мінусом”, тому її знання оцінені об’єктивно. А про кваліфікацію викладача дозвольте судити мені”.

Після одного з подібних іспитів П. С. Матишевський зазначив: “Повної об’єктивності на іспиті добитися неможливо. Крім того не можна не брати до уваги людський фактор – у різних його проявах. Однак при цьому треба старатися зберігати “честь мундиру” і за всіх

обставин не підвищувати оцінку більше, ніж на один бал”. Ці слова Вчителя я запам’ятав на все життя і у міру власного розуміння “честь мундиру” стараюся берегти.

2. Протягом дев’яти років – з жовтня 1974 р. по жовтень 1983 р. – П. С. Матишевський був деканом юридичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Перебуваючи на цій посаді, він завжди відстоював принципи класичної університетської освіти, виступав за оптимальне поєднання спеціалізації з фундаментальною теоретичною підготовкою. На його думку, це мало досягатися за рахунок високого рівня викладання всім студентам базових нормативних курсів і засвоєння студентами відповідної спеціалізації необхідного мінімуму спецкурсів. На посаді декана розкрились не лише організаторські здібності, а й кращі людські якості П. С. Матишевського – порядність, людяність, чуйність. Особливо слід відзначити його вміння працювати з людьми. В умовах так званої номенклатурної системи добору кадрів П. С. Матишевський зміг залучити до роботи на факультеті тих його випускників, які згодом стали відомими державними діячами, визначними науковцями, провідними викладачами багатьох вищих юридичних навчальних закладів України. П. П. Андрушко, В. М. Вакуленко, О. В. Дзера, С. О. Єфремов, В. О. Котюк, І. І. Котюк, В. П. Шибіко, В. С. Щербина, В. М. Якушик – це далеко не повний перелік тих, кого запросив працювати на факультеті саме П. С. Матишевський.

3 особистих спогадів. Після захисту дипломної роботи у червні 1979 р. мій науковий керівник С. С. Яценко переконав П. С. Матишевського – декана факультету і завідувача кафедри кримінального права і процесу – в доцільності моєї подальшої роботи на кафедрі

як асистента. Оскільки я вже був розподілений на роботу в прокуратуру Дніпропетровської області, виникло питання про відкріплення. На той час вирішити його було непросто, однак Павлу Семеновичу це вдалося. Коли ж постало інше питання – про направлення мене на роботу в Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка – тодішній його ректор М. У. Білий дав згоду на таке направлення, однак при цьому зазначив, що надати житло в будинку молодих спеціалістів університету не зможе, оскільки на початок серпня 1979 р. всі квартири в цьому будинку були вже розподілені. І Павло Семенович, і я зрозуміли це буквально, тому відповідний запис – “без надання житла” був внесений у направлення Мінвузу УРСР.

Після цього протягом майже чотирьох років П. С. Матишевський як декан вирішував моє “квартирне питання”. Кілька разів на рік він звертався до ректора М. У. Білого з проханням підписати клопотання університету про одержання нового направлення з записом “надати квартиру в будинку молодих спеціалістів”. Однак ректор відмовляв. І лише в кінці 1982 р. Павлу Семеновичу вдалося підписати таке клопотання у В. В. Скопенка, який виконував обов’язки ректора за відсутності М. У. Білого. Завдяки цьому на початку 1983 р. моє житлове питання було нарешті вирішене.

3. Різноманітною була наукова діяльність П. С. Матишевського. Основний предмет його наукових інтересів становили проблеми кримінально-правової охорони власності – саме цим проблемам присвячені кандидатська і докторська дисертації, три монографії, більше 50 наукових статей. Водночас він займався дослідженням і інших питань Особливої частини кримінального права, зокрема, тих, що стосуються

відповідальності за службові злочини, за злочини проти основних конституційних прав людини і громадянина, за злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я.

По-новому розкрився талант П. С. Матишевського як вченого після здобуття Україною незалежності. Він не лише брав безпосередню участь у підготовці нового Кримінального кодексу України, а й одним із перших розкрив ті його положення, які впроваджують у кримінальну юстицію України принципи верховенства права, гуманізму, справедливості. За цей час вийшло шість видань науково-практичного коментарю до Кримінального кодексу України 1960 р. і чотири видання науково-практичного коментарю до Кримінального кодексу України 2001 р., в яких П. С. Матишевський був провідним автором. Він також був автором двох підручників з Загальної частини кримінального права України, в яких дістали подальший розвиток його оригінальні наукові ідеї щодо об'єкта злочину, змісту кримінальної відповідальності, причинного зв'язку.

З особистих спогадів. При підготовці науково-практичного коментарю до Кримінального кодексу України 2001 р. я звернувся до П. С. Матишевського з пропозицією змінити його підхід до окремих характеристик поняття розкрадання. Зокрема, я пропонував виключити таку ознаку (характеристику) розкрадання, як заподіяння ним реальної майнової шкоди з числа обов'язкових, а натомість розглядати момент визнання розкрадання закінченим як своєрідну юридичну фікцію. Відповів Павло Се-

менович з гумором, який словами важко передати: "Я займаюсь поняттям розкрадання майже 60 років. Увесь цей час відстоював те, від чого зараз Ви, дорогий Сергію Дмитровичу, пропонуєте мені відмовитись. Тому своїх коментарів я не змінюватиму, навіть якщо Ви в чомусь праві. Міняти будете, як мене не стане".

4. Після звільнення з університету в 1995 р. П. С. Матишевський не втратив зв'язків з юридичним факультетом, з кафедрою кримінального права та кримінології. Саме завдяки його досвіду, таланту редактора та наполегливості стало можливим написання і видання кафедральних підручників з Загальної та Особливої частин кримінального права України, навчального посібника і практикуму. Спілкування з П. С. Матишевським сприяло науковим дослідженням його колег, допомагало професійному зростанню молодих викладачів кафедри. Важливими для багатьох його учнів були і є оцінка П. С. Матишевським соціально-економічної і політичної ситуації в державі, перспектив вищої школи в Україні, його ставлення до окремих людей.

5. З тих пір, як закінчив своє земне життя П. С. Матишевський, минуло майже п'ятнадцять років. Цей час дав можливість його колегам і учням усвідомити масштаб його особистості, значущість для багатьох з них того періоду, коли вони могли безпосередньо спілкуватися з Павлом Семеновичем. Особисто для мене П. С. Матишевський був і залишається тим Вчителем, кращі людські та професійні якості якого істотно вплинули на моє становлення як людини, викладача, науковця.

Шапченко Сергій Дмитрович,
*Професор кафедри кримінального права та кримінології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент*

БОРИСОВ ВЯЧЕСЛАВ ІВАНОВИЧ



Доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік НАПрН України, академік-секретар відділення кримінально-правових наук НАПрН України, заступник голови громадської організації “Всеукраїнська асоціація кримінального права”, член Міжнародної асоціації кримінального права (Париж, Франція).

Шановному Вчителю присвячується!

Donum Didacticum*

Особисте знайомство з академіком Вячеславом Івановичем Борисовим проходило в декілька етапів, кожен із яких відкривав мого Вчителя з різних сторін. Це супроводжувалося ознайомленням з працями професора, його педагогічними та управлінськими здібностями, спілкуванням на наукові, суспільні та інші теми...

Перший комунікативний контакт з майбутнім науковим керівником і консультантом прийшовся на час складання мною державних іспитів. Вячеслав

Іванович, знаний авторитет у сфері кримінального права, доктор юридичних наук, професор був членом Державної екзаменаційної комісії, а автор цих строк студент-випускник, староста 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині – Університет). Студенти моєї групи дуже добре знали про авторитет академіка, а його високі вимоги стали зрозумілі вже під час проведення консультації, та потім – іспиту. Необхідно одразу зазначити, що іспит був прийнятий спокійно і виважено, на високому рівні. Професор не

* Учитель від Бога.

дозволяв собі задавати більше одного-двох уточнюючих запитань студенту, тому атмосфера прийняття іспиту була академічною не тільки для студентів, а й була майстер-класом для членів ДЕК, які представляли інші кафедри та навчальні дисципліни. Все це вказувало на навчальний і організаційний досвід Вячеслава Івановича.

Директор НДІ вивчення проблем злочинності НАПрН України (з 1995), академік НАПрН України (з 2004), академік-секретар відділення кримінально-правових наук НАПрН України (з 2012) Вячеслав Іванович Борисов охоче здійснює свої обов'язки професора на кафедрі кримінального права, яка його “виколисала” як Ученого силами колективу та окремих його представників – знаних учених Володимира Володимировича Сташиса, Марка Ігоровича Бажанова, Василя Яковича Тація... Кожен навчальний рік Професор веде курс лекцій з навчальної дисципліни “Кримінальне право. Особлива частина”, та гурток з кримінального права. Він співавтор, а в останні роки й співредактор підручників та коментарів з кримінального права, які виходять на кафедрі, автор 300 наукових праць. Тільки на кафедрах кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та секторі дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса нині працюють 8 його учнів, у яких Вячеслав Іванович був науковим керівником під час підготовки кандидатських дисертацій¹. Усі учні мають окремий науковий напрям у дослідженні кримінально-правових проблем, що свідчить

про наявність перспективи подальших досягнень у межах наукової школи кримінального права².

Моє знайомство проходило також під час навчання в аспірантурі Інституту вивчення проблем злочинності АП-рН України (нині – НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України). Науковим керівником дослідження був призначений професор Вячеслав Іванович Борисов. Першим відповідальним завданням, яке й визначило моє наукове майбутнє – було визначення кола інтересів для обрання теми дисертаційного дослідження. Таких напрямів необхідно було обрати щонайменше три (із опрацьованою статистичною інформацією щодо кількості винесення вироків) для обговорення їх моїм науковим керівником В. І. Борисовим та академіком НАПрН України, академіком-секретарем відділення кримінально-правових наук НАПрН України Володимиром Володимировичем Сташисом – Учителем і науковим консультантом Вячеслава Івановича. Саме таким чином, через зв'язок поколінь, з'явилася тема і окремий напрям досліджень, який автор даних строк намагається реалізувати як кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, докторант НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Для того, щоб охарактеризувати Вячеслава Івановича Борисова як відомого вченого-фахівця у сфері кримінального права необхідно надати його характеристику у вигляді психологічного портрету, що надасть можливість описати його внутрішній склад, його програмуючі чинники.

¹ Кандидати юридичних наук – В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Д. П. Євтєєва, М. Г. Заславська, Г. С. Крайник, Н. В. Нетеса, О. О. Пащенко, М. В. Шепітько.

² Мається на увазі історичний науковий розвиток досліджень на кафедрі кримінального права НЮУ імені Ярослава Мудрого з використанням особистісного підходу.

Дисциплінованість, педантичність, чіткість.

Уміння Вячеслава Івановича бути чітким в організації роботи колективу Інституту, кафедри, спілкування, виконання завдання відома усім його колегам. Цей підхід реалізується у різних формах. Так, початок прийому Директора в Інституті здійснюється не раніше 11:00, проведення нарад проходить в Інституті щосередини о 14:30 рівно, проведення Вчених рад Інституту – кожної третьої середини місяця. Усі завдання, які надходять з Національної академії правових наук України та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, органів судової, виконавчої та законодавчої влади виконуються вчасно та в повній мірі. Кожне завдання, яке розписується до безпосереднього виконавця супроводжується записом Вячеслава Івановича

щодо бажаного результату, часу його виконання, дати і підпису. Можна бути впевненим, – Професор проконтролює бажаний результат виконання завдання.

Цей підхід знаходить свій прояв у взаємодії з аспірантами під час підготовки до кандидатського іспиту по спеціальності. Аспірант мав узгодити із професором час відпрацювання відповідної теми для підготовки до кандидатського іспиту (усього 21 тема з кримінального права), а після проведення такої консультації (відпрацювання теми). Професор здійснював відповідний запис у конспекті із поміткою дати і власного підпису. Аналогічний контроль здійснювався на лекціях для студентів Інституту підготовки кадрів для органів юстиції, коли старости після кожної лекції здавали Професору списки присутніх, які зберігалися до здавання іспиту на відповідній сесії.



Високий рівень самоконтролю, стриманість. Поведінка Вячеслава Івановича безпосередньо пов'язана із його статусом, над яким він працював усе своє життя і продовжує працювати. Можна із упевненістю заявити, що він є доктором юридичних наук, професо-

ром, академіком, знаним авторитетом у сфері кримінального права. Його думки можна вловити через опубліковані праці, особисті бесіди, дискусії, виконання функцій модератора, доповідача на наукових заходах. У всіх цих ситуаціях, офіційних або неофіційних заходах,

Вячеслав Іванович виявляє високий рівень академічності, стриманості, знаходиться у центрі подій, що підштовхує його до постійного аналітичного процесу.

Уважність (у тому числі до дрібниць). Така властивість Професора знаходить своє вираження під час організації навчального процесу, роботи Інституту, та навіть логіки побудови наукових статей та інших матеріалів. Саме увага до дрібниць часто надавала можливість реалізовувати плани щодо підготування серйозних видань та важливих заходів, як-то – п'ятого тому монографії “Правова система України: історія, стан та перспективи” та п'ятого

тому монографії “Правова доктрина України” на українській та англійській мовах, друку під редакцією В. І. Борисова 30 випусків фахового збірника статей “Питання боротьби зі злочинністю” (з 1997 р.), організації в НЮУ ім. Ярослава Мудрого та НДІ ім. В. В. Сташиса п'ятох щорічних конференцій з кримінального права (2011-2015), підбір для ефективного функціонування необхідної кількості членів спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право.



Наполегливість, сприйняття позицій опонента. Така характерна риса Вячеслава Івановича є неочевидною, оскільки для того, щоб її відчувати необхідна регулярна взаємодія. На щастя, автор цих строк мав таку можливість, – під час готування дисертаційного дослідження за темою кандидатської і докторської дисертації, виконання функцій наукового співробітника, вченого секретаря спеціалізованої вченої ради. В

бесіді або дискусії Вячеслав Іванович завжди намагався довести категоричну, точну думку до опонента, “заготовлене”, обдумане рішення. Такого підходу вимагав від нього його статус – директора, професора, академіка.

Тим цікавішим і складнішим було молодому вченому не погоджуватися з тією чи іншою позицією Професора. Для цього необхідно було надавати аргументи іншого підходу до вирішення

тієї чи іншої проблеми. У такій ситуації дискусія могла проходити годинами і інколи не призводити до будь-якого результату – кожен залишався при своїй думці. Але через певний час дискусія могла бути поновлена із сприйняттям позицій опонента або залишення при власній позиції з відображенням відповідних аргументів, що дозволяло виходити з інших, не загальноприйнятих підходів у кримінальному праві. Таким чином, не дивлячись на статус співбесідника, Вячеслав Іванович Борисов завжди знаходить можливість прислухатися до інших позицій.

Чуйність, комунікабельність, корисність. Вячеслав Іванович є одним із тих людей, які здатні вислухати, проявити підтримку, надати пораду. Такий підхід робить його харизматичним, мудрим, витриманим науковцем та керівником Інституту, організатором наукової справи. Багато в чому саме завдяки цим якостям він є зрозумілою, реальною Особистістю, яка здатна бути близькою до вирішення проблеми кожного.

Професор має безпосередні контакти із ученими-фахівцями у галузі кримінального права різних країн світу, приймав участь у семінарах, круглих столах, конференціях, конгресах у Росії, США, Угорщині, Швейцарії та в інших країнах, викладав кримінальне право та кримінологію в Аденському університеті в Йемені (1983-1985). Можливість безпосередньої взаємодії із іншими вченими, культурами різних країн вплинула як на наукові погляди, так і життєві позиції Професора, оскільки Вячеслав Іванович мав змогу порівнювати і через це не зупинятися на досягнутому.

Саме через авторитет Учителя на кафедрах кримінального права НЮУ імені Ярослава Мудрого та НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса створено єдиний монолітний колектив однодумців, які спираються на заздалегідь обдумане Слово та Справу Вячеслава Івановича Борисова!

Шенітько Михайло Валерійович,
*Асистент кафедри кримінального права №1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ТРУБНИКОВ ВАСИЛЬ МИХАЙЛОВИЧ



**Доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін ХНУ імені В. Н. Каразіна**

У 2002 році, після закінчення юридичного факультету ХНПУ імені Г. С. Сковороди, мені було запропоновано залишитися на кафедрі кримінально-правових дисциплін на посаді викладача-стажиста. У 2003 році я вступив до аспірантури. Після складання вступних іспитів мені було сказано, що моїм керівником стане “один из самых крупных специалистов” в галузі кримінального та кримінально-виконавчого права. Слід зазначити, що до цього моменту, на свій сором, я жодного разу не бачив Василя Михайловича на власні очі. Зайшовши до його кабінету у будівлі ХНУ я зрозумів, що запропонована характеристика була на сто відсотків вірною... Для мене, молодого аспіранта, постать мого наукового керівника здалася могутньою і величною.. Це було перше враження... Згодом, для мене відкрилися інші якості мого вчителя, про які не можна не розповісти і які не тільки підтвер-

дили моє перше враження, а й значно перевершили його.

Незважаючи, що Василь Михайлович займає провідне місце у сучасній науковій спільноті, відомий своїми новітніми, цікавими поглядами на певні наукові питання, є одна якість яку не можна не згадати. І яку, мабуть, треба згадати перш за все. Це людяність. Не дивлячись на різноманітні складності, життєві перипетії, Василь Михайлович завжди залишається людиною, яка підтримує, допомагає порадою, заражає оптимізмом. Навіть через роки, потрапляючи в різноманітні ситуації, я неодноразово звертався за порадою до мого Вчителя і кожний раз отримував відповідь. Життя при цьому доводило, що вона була вірною. Така любов до людей, до всього живого! Колись Василь Михайлович розповів мені, як бачив у селі маленького зайчика, який грався на

полі – і стільки в цій розповіді було емоцій, любові до всього живого, розуміння краси оточуючого світу!

Чого ще слід вчитися у Василя Михайловича? Це вміння думати і самостійно планувати роботу. Василь Михайлович розбудив у мене інтерес до кримінального права. При чому такий сильний, що я вимушений був під час мого навчання у аспірантурі турбувати свого наукового керівника значно частіше, ніж мабуть було потрібно. Але кожного разу для мене знаходився час і бесіда будувалася таким чином, щоб я міг самостійно знайти відповідь на поставлене запитання.

Намагаючись більш якісно підготувати дослідження, я в перший раз за своє життя не зміг стовідсотково розраховувати на власну пам'ять. На рандеву до мого Вчителя мені довелося ходити із зошитом, оскільки генерація нових ідей Василем Михайловичем є настільки швидкою, що я не встигав їх запам'ятати. Доводилося розгублено кліпати очима і говорити, що не встиг записати, що дуже обурювало Василя Михайловича.

Ще одному я навчився під час знайомства із моїм учителем. Це віра в Бога. Без урозуміння святості окремих речей: Батьківщини, Родини, Життя неможна будувати себе, розвиватися органічно із світом. Василь Михайлович вчить вірити. Вчиняти так я хочеться щоб вчиняли з тобою. Не лякатися складностей.

Згодом, під керівництвом мого вчителя я захистив кандидатську дисертацію у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Першою для мене була думка про складність такого процесу, оскільки Львів знаходиться далеко від Харкова і достатньо важко недосвідченій людині здійснювати такий важкий процес у чужому місті. Але авторитет Василя

Михайловича не знає меж, і слова чим учнем я є відкрили для мене багато дверей. І вдалим захистом я в першу чергу завдячую Василю Михайловичу, його допомозі, терпінню, авторитету.

Не можна оминати і педагогічних здібностей мого вчителя. Кожна розповідь, кожна лекція – це маленька вистава, яка заставляє завмирати в очікуванні фіналу, передбачити який неможливо як у гарному детективі. Скільки цікавих історій розповів Василь Михайлович під час подорожей на конференції, скільки корисних порад він надав мені як водію-початківцю, а особливий рецепт приготування раків! Хотілося б згадати та подякувати і за лікарський талант. Саме завдяки мазі, якою пригостив мене мій вчитель, деякі мої “поранення” загоїлися швидко і безболісно. Не можна навіть перелічити всього, чого можна навчитися у цієї людини, настільки багатою є ця особистість! Окрім всього іншого, я завдячую Василю Михайловичу за те, що за його участю я познайомився з великою кількістю провідних вчених, гарних і добрих людей, знайомством із якими я пишаюся, спілкування з якими наповнює позитивом і цікавістю моє життя. В свою чергу я вчився і вчусь у цих людей, за що їм безмірна вдячність і шана.

Насправді є багато, чого хотілося б розказати і за що хотілося б подякувати моєму Вчителю. Але за кожного голосніше за все говорять його справи. Для мене, на щастя, те за що я можу подякувати Василю Михайловичу Трубникову не може вміститися ані на декількох рядках, ані на декількох сторінках – книга моєї вдячності налічує безліч томів.

Здоров'я, терпіння, Божої допомоги Вам, мій Вчителю!

Шинкарьов Юрій Вікторович,
*Завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент*

РУШІЙНА СИЛА ЖИТТЯ – НАУКОВА ЧЕСНІСТЬ, ДОБРОТА ТА ДРУЖБА

*Присвячується Леоніду Васильовичу Багрій-Шахматову –
Вчителю, Вченому, Людині*

Отримавши запрошення Денисової Тетяни Андріївни прийняти участь у створенні Ювілейного збірника, мені стало дуже приємно опинитись у колі корифеїв юридичної науки та таким сучасним способом привітати Тетяну Андріївну з нагоди ювілею.

Для мене Тетяна Андріївна – це чарівна посмішка, м'який голос та готовність у будь яку мить прийти на допомогу. Це дуже активна жінка, коли вона з'являється, усі оточуючі захоплюються і заряджаються її енергією, справою, ідеями.

У кожної людини власний “радіус” дії. Одні ефективно працюють з двома-трьома особами, інші взаємодіють одночасно з великою кількістю людей. На мій погляд, для Тетяни Андріївни це безкінечний “радіус” дії. Організація наукових заходів, проведення захисту дисертацій, надання порад колегам та учням і до нескінченності...

Ювілей – це прекрасна можливість нагадати про своїх Вчителів, нагода віддати шану людям, які відкрили величезний світ юридичної науки.

Впевнено можна сказати, що Тетяна Андріївна вписала та продовжує вписувати у літопис юридичної науки чимало яскравих сторінок. На крутих віражах історії ця чарівна жінка не втратила віри у свою високу життєву місію й надії на величне майбутнє української науки, вітчизняної наукової спільноти та нашої країни. Вона своєю відданою працею наближає це майбутнє, не шукає легких шляхів та реалізовує себе як вчений, науковий керівник і консультант, викладач та яскрава осо-

бистість, вірою й правдою служать улюбленій справі.

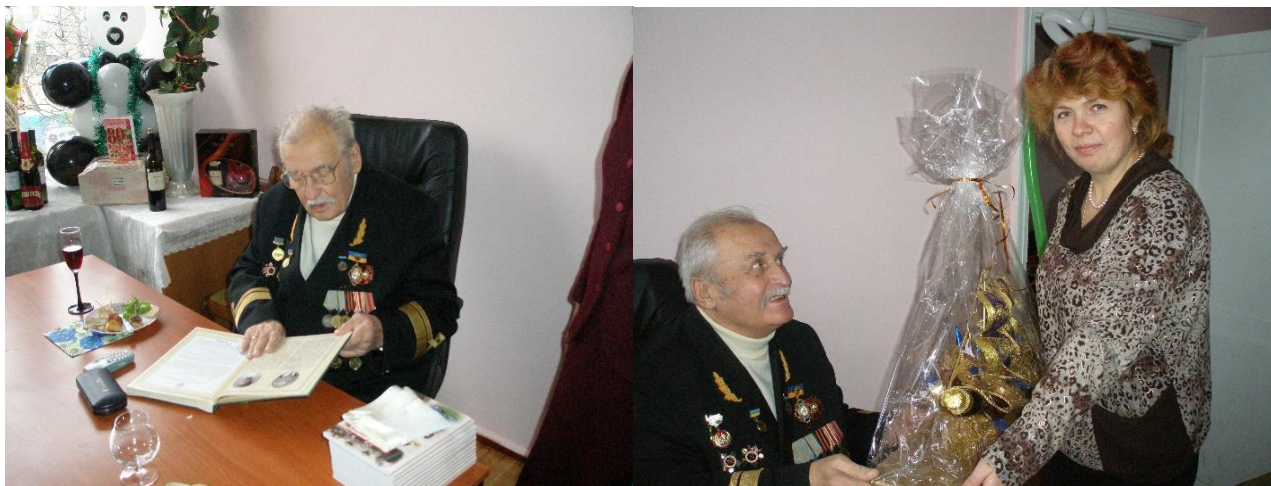
У своєму житті ми зустрічаємо різних людей. Про кожного можна скласти певне враження. Одні викликають негативні емоції, а інші, навпаки, довіру, симпатію та бажання продовжити спілкування. До такої категорії ми впевнено можемо віднести Тетяну Андріївну Денисову. Тож нехай завжди їй сяють зорі **Високої Мудрості, Честі і Добра.**

Повертаючись до пропозиції Тетяни Андріївни написати про свого Вчителя, одразу згадується Одеський державний університет ім. І. І. Мечнікова, де навчалася професії, якій присвячено понад двадцять років. Моїми вчителями були і залишаються А. С. Васильєв, Н. І. Долматова, Ю. С. Червоний, Є. О. Харитонов, В. О. Туляков, Н. А. Мирошніченко, Н. О. Бондаренко, О. В. Сурілов, Є. В. Додін, М. Ф. Орзіх, М. Ю. Черкес, Ю. Є. Полянський, Д. А. Бекерська, В. А. Глиняний, П. П. Музиченко, Г. О. Петухов, П. Р. Ставицький, В. О. Єрмолаєва, М. М. Шульга та багато інших науково-педагогічних працівників, які є гордістю та здобутком Одеської національної юридичної академії. Поряд з цим, людина, яка відкрила науковий світ для мене це – Леонід Васильович Багрій-Шахматов – мій Вчитель.

Лекції з кримінального права, які читав Л. В. Багрій-Шахматов студенти відвідували з інтересом та задоволенням. Молодь могла задавати питання, просити додаткових роз'яснень та допомоги, і жодного разу не отримали відмови. Вчитель любив студентів, ні-

коли не ображав, до багатьох ситуацій ставився з гумором. Думаю, багато моїх однокурсників, використовували конспект з кримінального права не тільки під час підготовки та складання іспиту, а й у практичній роботі.

Зараз, не дуже часто згадують у наукових колах про вченого, доброго і справедливого вчителя, фахівця з кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права Леоніда Васильовича Багрій-Шахматова.



На фото: Леонід Васильович Багрій-Шахматов у день 80-ти річчя приймає вітання (27.12.2007 р.)

Леонід Васильович Багрій-Шахматов Заслужений діяч науки і техніки України, професор, доктор юридичних наук, академік. Народився 27 грудня 1927 року, у 2007 році відсвяткував 80-річчя з дня народження, 65 років трудової та 55 науково-педагогічної діяльності. А у вересні 2009 року його не стало... Після себе Леонід Васильович залишив наукову школу кримінально-правового профілю, яка складається з численних кандидатів та докторів наук, педагогічну спадщину – тисячі випускників. Також залишив, численні наукові здобутки, які нараховують понад 600 наукових праць, з яких 13 монографій, 5 підручників, 12 лекцій та курсів лекцій, 2 коментарі. В Україні та зарубіжжі він був відомий, як спеціаліст наук кримінально-правового профілю, був внесений в Ювілейну книгу “200 знаменитих та найбільш відомих людей планети (Лондон, 1997), переможець і лауреат конкурсу в Україні

“Юрист року” в номінації “Юрист – науковий співробітник (2001), був обраний директором Одеського центру Української академії наук національного прогресу, почесний академік Національної академії наук Грузії (1997р.).

У своїх спогадах Леонід Васильович зазначав “рос обыкновенным мальчишкой, обуреваемый всеми мальчишескими страстями, и резко повзрослел, когда в возрасте 16 лет потрясло огромное горе...”. У серпні 1943 року, сім’я отримала повідомлення про жахливу розправу німецьких окупантів над старшим братом Олександром Багрієм у Севастополі.

У 19 років за плечима у Л. В. Багрій-Шахматова було дві війни, контузія та поранення – участь у боях з німецько-фашистським загарбниками у якості моряка-катерника та боях з японськими мілітаристами на Далекому Сході, на кораблях, які йшли по ленд-лізу зі США на Тихоокеанський флот.

Після війни Л. В. Багрій-Шахматов став студентом першого набору (1947 –

1952 рр.) юридичного факультету Одеського державного університету. Потім проходив службу в органах внутрішніх справ, отримавши звання полковника. У 1960 році став кандидатом юридичних наук, у 1961 доцентом, у 1969 році – до-

ктором юридичних наук та професором у 1971 році. Багато років очолював кафедри кримінального профілю у ВУЗах МВС, державному університеті у Ростові на Дону, Одеському державному університеті, Одеській морській академії.



Вчитель прожив складне, цікаве й довге життя. Він завжди з повагою та добротою ставився до студентів, колег, оточуючих. Згадується його звернення до майбутнього, до молоді, яке він опублікував у, присвяченому пам'яті вчителя професора Н. А. Стручкова, лекційному курсі “Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации”. “...главной движущей силой в жизни моей были *доброта и дружба*. Дружелюбие и дружественность в отношении к людям – это то святое чувство, что привил мне за 13 лет службы “на воде” и военный, и торговый флот, а во флоте дружба – самое святое слово. Доброта же (*именно быть добрым, а не добреньким*) воспитана была во мне покойным старшим братом, а главное – отцом и мамой”.

Багрій-Шахматов Василь Давидович (батько Леоніда Васильовича) з 1909 року проходив службу в імператорському флоті, де займався революційною діяльністю. Мати – Багрій Надія Михайлівна понад 20 років працювала швачкою-майстринею у костюмерній майстерні Одеського театру опери й балету, за що була нагороджена срібною відзнакою. Під час Вітчизняної війни працювала у шпиталі.

Своїм життям, науковими працями, лекціями і просто бесідами Леонід Васильович Багрій-Шахматов передавав естафету доброти, справедливості, прямоти, чесності поколінню студентів, науковців, практиків. Люди повинні бути добрими один до одного, людянішими та сердечними, тоді будуть успіхи у житті, сім'ї, на роботі, в науці, – наголошував мій Вчитель.



На фото: професори А. П. Тузов, Л. В. Багрій-Шахматов, П. І. Гнатенко (перший ряд) та ін. учасники Міжнародної конференції (м. Дніпропетровськ 2005 р.)

Зразком доброти, наукової чесності та справедливості, говорив Леонід Васильович, завжди був видатний вчений-кримінолог, спеціаліст кримінального права, голова кримінально-виконавчої науки Микола Олексійович Стручков – вчитель, бойовий соратник та друг. Багрій-Шахматов Л. В. пишався тим, що понад сорок років працював пліч о пліч з М. О. Стручковим – вченим енциклопедичних знань, Людиною з великої літери, зразком наукової істини, мудрості та великим знавцем багатьох релігій, щиро православною людина.

Вчитель завжди ділився з учнями, колегами своїм науковим “багажем” знань та життєвої мудрості. Леонід Васильович наголошував, що шлях до науки, до її вершин складний та тернистий. Цікавий та славетний цей шлях, коли йдеш ним самостійно, не без підтримки старшого покоління вчених, їх

мудрих рекомендацій, настанов та порад, але самостійно і чесно. Саме цю мудрість я зрозуміла з роками, самостійний та чесний шлях до науки цінується найбільш та дає можливість максимально загартуватись, концентруватись на досягненні конкретних цілей, надає сили на шляху до наукової істини та життєвої мудрості, додає впевненості у собі. Саме пройшовши складний науковий шлях, набираючись наукової та життєвої мудрості, за підтримки корифеїв науки, можна з добротою та щедрістю ділитись своїм досвідом, знаннями з учнями та колегами. Так вчив мене Леонід Васильович Багрій-Шахматов – Вчитель, Вчений, Людина.

Я вдячна долі, що така “зірка першої величини” як Леонід Васильович Багрій-Шахматов був у моєму житті та залишається у моїй пам’яті...

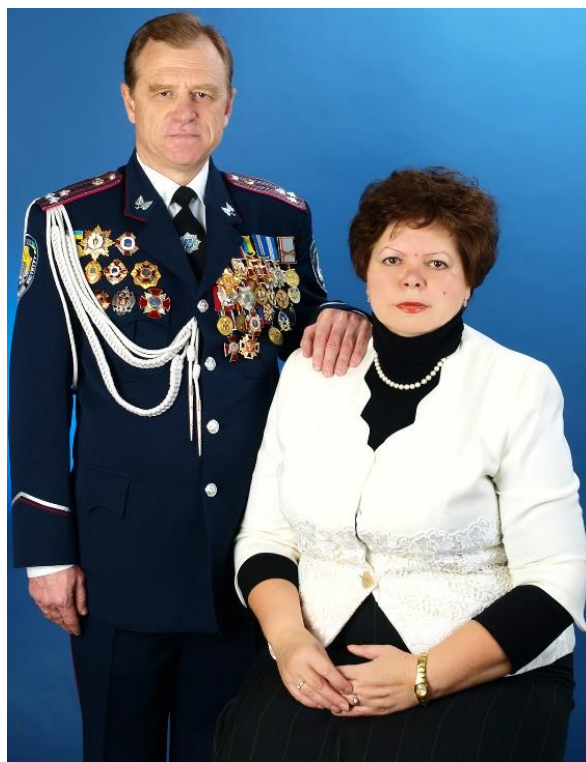
З повагою і вдячністю
Юзікова Наталія Семенівна,
Доцент кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ГЛАВА II

*Присвячується 60-річчю з дня народження
Директора Інституту права
імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету
доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України,
знаного вченого, організатора
та громадського діяча
Денисової Тетяни Андріївни*



МОЇ ВЧИТЕЛІ – МОЇ НАУКОВІ БАТЬКИ



ТЕТЯНА АНДРІЇВНА ДЕНИСОВА

**доктор юридичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи
Класичного приватного університету – директор Інституту права імені
Володимира Сташиса, Заслужений юрист України**

СЕРГІЙ ФЕДОРОВИЧ ДЕНИСОВ

**доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного
університету**

*Якщо вчитель має тільки любов до справи, він буде добрим учителем.
Якщо вчитель відчуває тільки любов до учня, як батько, мати, він буде кращим
за того вчителя, який прочитав усі книжки, але не відчуває любові
ні до справи, ні до учня. Якщо учитель поєднує в собі любов до справи і до учнів, він –
досконалий учитель.
(Л. М. Толстой)*

Озираючись назад після захисту кандидатської дисертації, розумію, що мій шлях у науку кримінального права та кримінології розпочався зі студентських років, і на цьому шляху важливу роль відіграли дві людини – Сергій Федорович та Тетяна Андріївна Денисови,

тож, мені, як майбутньому науковцю, пощастило двічі! Можливо, це жарт долі, а можливо, певний знак, але так склалося, що імена моїх батьків такі самі, як у керівників, – Сергій і Тетяна. Тому я сміливо заявляю, що вони – мої Наукові Батьки. Уперше Сергія Федо-

ровича я зустріла, будучи студенткою. Він викладав кримінологію на нашому потоці на четвертому курсі. Досі мені важко збагнути, як людина може поєднувати суворість, вимогливість, уміння пожартувати та тримати увагу аудиторії! Коли я згадує той період, спадають на думку рядки:

Я знаю Вас іще з дитинства, коли в студентський світлий час,

Через кримінологічне просвітництво, с Закалюком знайомили Ви нас...

Так склалося, що тоді познайомила-ся я не лише з працями академіка А. П. Закалюка, а й багатьма іншими вченими, адже в Сергія Федоровича є дар залучати студентів до наукової творчості. Тож я з подругою під його керівництвом почала збирати матеріал для бібліографічного довідника з кримінології. Це була дійсно плідна праця. Пам'ятаю, був етап, коли Сергій Федорович вже не вірив, що ми, молоді студентки четвертого курсу, зможемо довести її до кінця. Проте розчарувати людину, яка в нас повірила та мотивувала зробити щось корисне для студентської та наукової спільноти, ми не хотіли, тож дану Вчителю обіцянку виконали.

Саме тоді й почався мій шлях до спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Після закінчення магістратури я стала аспірантом Сергія Федоровича Денисова. За чотири роки навчання в аспірантурі та роботи над дисертацією траплялося різне. Сергій Федорович частіше сварив, рідше хвалив. Проте його вміння наставити на шлях істинний і щоразу закінчувати розмову словами «Працюй!» надихали та змушували зібратися й працювати далі. Сьогодні усвідомлюю, що саме така вимогливість Вчителя сприяє перемозі над собою та досягненню кінцевого результату.

На тлі вимогливої постаті Сергія Федоровича був випадок, який запав мені в душу. Якось, працюючи над дисертацією, я не могла розібратися з певним питанням, адже моєї літератури було недостатньо. Я попросила наукового керівника допомогти вирішити цю проблему. Знайшовши потрібну мені літературу, Сергій Федорович передав на опрацювання більше ніж сім книжок, серед яких були монографії, підручники, навчальні посібники тощо. Та зворушило мене не те, що мій науковий керівник надав літературу, адже він завжди допомагав, якщо виникала необхідність. Коли я забрала книжки, то побачила, що в кожній з них були закладки, а в деяких – і по декілька, у тих розділах, що стосувалися досліджуваної мною проблематики. Тоді я збагнула, що мій науковий керівник не лише переживає стосовно нашої спільної наукової справи, а й, як батько, турбується про аспіранта! Тож вимогливість Сергія Федоровича зумовлена його любов'ю до справи та до учнів!

Коли я вступила до аспірантури, мені випала нагода працювати в Інституті права імені Володимира Сташиса під керівництвом Тетяни Андріївни Денисової. Тож упродовж чотирьох років навчання в аспірантурі й роботи на посаді викладача кафедри кримінального права та методиста навчально-методичного відділу Тетяна Андріївна відігравала в моєму житті не менш важливу роль, ніж Сергій Федорович.

Тетяна Андріївна – Науковець з великої літери, до того ж за роки роботи поруч з нею я спостерігала такі її риси, як мудрість, терпіння, дипломатичність, сила духу й материнська турботливість щодо колективу та студентства.

Проте на все життя я запам'ятала один випадок, що свідчить про вишуканість душевної натури Тетяни Андріївни. Це сталося в один з весняних днів

напередодні жіночого свята. Був скорочений робочий день, студенти разом із чоловіками підготували для прекрасної половини колективу святковий концерт. Атмосфера в повітрі була надзвичайна та піднесена. Саме в той день, після концерту, Тетяна Андріївна увімкнула пісні 70–80-х років минулого століття... На столі стояли перші березневі квіти, за вікном крізь хмари пробивалися промені весняного сонця, а в кабінеті в Тетяни Андріївни лунали

улюблені пісні її молодості! Цей день я згадую, як кращий день у своєму житті поруч з Тетяною Андріївною! Дякую їй за це!

Роки йдуть, ми досягаємо нових висот, вчимося, та в нашому серці залишаються незабутні враження, пов'язані з нашими Вчителями. Їх настанови, поради, любов та окремі моменти, які торкаються струн душі, свідчать не лише про велич постаті Вчителя, а й неповторність їх духовної природи!

Босак Катерина Сергіївна,
Старший викладач кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ДЕНИСОВА ТЕТЯНА АНДРІЇВНА

**Полковник міліції у відставці, доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України. Проректор з науково-педагогічної роботи –
Директор Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету**

Вчитель – це людина, сенсом життя якої є навчати та виховувати. Перед учителем поставлена досить складна задача – виховати всебічно і гармонійно розвинену особистість, гідного члена людського суспільства.

Дитину, яка прийшла до навчального закладу, можна порівняти зі свіжою глиною або пластиліном, з якого необхідно виліпити гарну фігурку. Звісно, ідеальною вона не буде, але оригінальною повинна триматися. Вчитель – це скульптор. У свій твір він вкладає всю свою душу та майстерність. Доброта, гідність, щирість, відкритість, чутливість, терпіння, завзятість, уважність до дітей – ось невід’ємні супутники педагога. Чудова риса вихователя – постійно відкривати нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі становлення – це один з тих коренів, що харчують покликання до педагогічної праці. Цей корінь закладається в людині ще в дитинстві, закладається у родині, у навчальному закладі. Він закладається турботами старших – батька, матері, вчителів, які виховують дитину в дусі любові та поваги до людей.

Саме таким вчителем є Денисова Тетяна Андріївна, яка стала мені та іншим студентам юридичного факультету Запорізького державного університету щедрим джерелом знань та життєвої мудрості. Тетяна Андріївна насправді талановитий вчитель. Вона давала нам цікаві уроки, які я й досі пам’ятаю. Ці уроки відклалися в моїй душі, я з

теплотою їх пригадую. Оце, мабуть, і було поштовхом до вибору моєї першої майбутньої професії.

Заняття, які проводила Тетяна Андріївна були надзвичайно цікавими та захоплюючими, оскільки теоретична інформація була напрочуд вдало поєднана з реальними прикладами з життя досвідченого фахівця. На практичних заняттях ми з головою поринали в надзвичайно цікаву роботу – роботу по пізнанню норм кримінального права та кваліфікації певних кримінально карних діянь. З тих пір кримінальне право – мій улюблений предмет.

Людяність і доброта – ось основні риси Тетяни Андріївни, ось що бачили студенти у своєму наставнику. Одне з цінних якостей – людяність, в якій поєднується сердечна доброта і мудра суворість. Для неї кожна дитина – особистість. Вона уміє знаходити стежку до душі кожного учня.

На мою думку, такою і повинна бути вчителька, яка ставиться до роботи не як до обов’язку, а сприймає її як задоволення.

З часу закінчення мого навчання в Запорізькому державному університеті вже минуло понад 13 років, але напрочуд яскраво мені запам’ятався момент вручення дипломів, коли в липні 2002 року на сцені актового залу ЗДУ студенти отримуючи від Тетяни Андріївни диплом в знак вдячності цілували її вчительські руки, що було найкращою ілюстрацією їх відношення до

свого викладача, – Денисової Тетяни Андріївни.

Все ж таки, вчитель – це не професія, а покликання. Людина, душа якої не відкрита, не зможе навчити та виховати.

10 березня вельмишановна Тетяна Андріївна святкуватиме свій ювілей. З великою вдячністю хочу висловити

слова щирої вдячності за те, що вона завжди була і залишається головним світочем у всебічному житті своїх студентів, даруючи їм тепло свого серця, скарби своїх знань. Низький уклін за професіоналізм, витримку, терпіння, за любов до обраної справи, самовідданість і багатство душі.

З глибокою повагою та вдячністю...

Бульба Олександр Миколайович,
*Голова Енергодарського місцевого суду Запорізької області,
кандидат юридичних наук*

НЕСКОЛЬКО СЛОВ О ДОРОГОМ УЧИТЕЛЕ

*Денисовой Татьяне Андреевне,
доктору юридических наук, профессору,
Заслуженному юристу Украины...*

Писать о Татьяне Андреевне очень сложно, потому как невозможно передать словами глубину и широту ее личности. В то же время, в моей душе очень много тепла, уважения, трепета к ней, чем хотелось бы поделиться. Попробую написать. Есть несколько важные моменты, когда я решила для себя бесспорно, что вот Она, настоящая Женщина, настоящий Ученый и просто большая Личность.

О нашей встрече. Наша встреча с Ней – большое счастье для меня и большой случай в моей жизни. Она состоялась на Международной научной конференции “Преступность, девиантность, социальный контроль в эпоху постмодерна”, посвященной 80-летию доктора юридических наук, профессора, заведующего кафедрой уголовного права юридического факультета РГПУ им. А. И. Герцена Я. И. Гилянского в Санкт-Петербурге. С ней, совершенно случайно мы сели за одной партой. Удивительный случай, когда я для себя решила, что нет барьера между учеными, нет возраста, нет чина, а есть общая страсть, общие интересы к предмету исследования. Иногда задаюсь вопросом: если бы не удивительная доброта и простота Татьяны Андреевны, то, смогла бы я понять это? Думаю, нет.

В тот день, мы с другими уважаемыми гостями вместе обедали, слушали доклады друг друга. Татьяна Андреевна мне говорила: “Вы знаете, Нургуль, не стесняйтесь, выступайте на конференциях, только так вы сможете услышать себя, и услышать других, что

они думают по вашей проблематике. Не упускайте возможность обсудить с любым научным человеком, если у вас появится такая возможность”. Своим тихим голосом, спокойно, ненавязчиво. И это я запомнила навсегда. Сейчас я понимаю, как никто другой, она имеет свойство очень тонко, ненавязчиво передать свой опыт молодым.

Я долго искала свою тему. Вокруг вопроса о влиянии личности на реализацию уголовной ответственности. Был момент, когда я устала, подумывала даже, личность преступника – всего лишь фикция. В этот момент, мой руководитель, который один верил в мою тему (с психологическим образованием) уволился. Я совсем отчаялась. Перед поездкой в ту конференцию мы со своим новым руководителем, наконец определились. Остановились на теме “Личность в системе общих начал назначения наказания”. Я не знаю, смогла бы я так сильно укрепиться в этой теме и поверить в нее, если бы не встреча с Татьяной Андреевной. Я тогда подумала, это верный знак – встретить специалиста по наказанию и его функциям, которая с живым интересом рассказывала об этом институте. Я подумала тогда о том, как она любит свою тему, с каким вдохновением обсуждает с простой аспиранткой проблемы этого института, не являясь руководителем. Потом, я поняла, оказывается, она не может делать ничего без вдохновения, без интереса. Потом, я узнала, оказывается она имеет музыкальное образование, тогда я для себя решила, музыка приучила ее под-

ходить к любому вопросу с вдохновением, тонко.

Еще, встреча с ней запомнилась мне тем, что я задавала себе вопрос во время наших прогулок: как удивительно может сочетаться в человеке женственность, строгость, верность к науке? По своему опыту я знаю, ведь очень сложно сохранить в себе женственность, удивительную доброту, еще и иметь счастливую семью, если женщина несет службу в военизированных учреж-

дениях. Мне действительно не поверилось в то, что она-полковник в отставке, что она больше двадцати лет в счастливом браке, успешна в своей деятельности-возглавляет институт, член Президиума ВОО “Ассоциация уголовного права”, еще ко всему этому, доктор наук, профессор! И я спросила. Спросила о том, как это возможно, в чем секрет? Поверьте, теми советами, что она поделилась и продолжает делиться, я продолжаю жить счастливо.



О научной деятельности Татьяны Андреевны. Нужно признать существенный вклад профессора Татьяны Андреевны Денисовой в развитие уголовно-правовых дисциплин и науки в постсоветском пространстве.

Она является одним из немногих специалистов, которая занималась, практически, всеми аспектами уголовного наказания. Предметом ее исследования являются: функций уголовного наказания, функций его назначения и исполнения, уголовно-правовой и кри-

минологический аспекты наказания, уголовно-правовые санкции, задачи наказания. Это, несомненно, самые основные теоретические вопросы, связанные с наказанием и его применением. Ее труды не исчерпываются теоретическими основаниями наказания. Она – признанный практик в сфере исполнения наказания. И предметом ее исследований выступают самые актуальные, самые существенные вопросы уголовно-исполнительного права: социальная адаптация освобожденных от

отбывания наказания, реабилитация осужденных, тенденций практики применения уголовного наказания, правовые основы исправления и ресоциализации женщин, осужденных к лишению свободы, карательно-исправительное воздействие на осужденных, вопросы персонала учреждений исполнения наказания и другие вопросы. Она отличается комплексным подходом к фундаментальным вопросам уголовного права. Это то, что она прививает своим ученикам и всем, кто на научном попирше.

Об отношении к своим ученикам. Я никогда не являлась официальным учеником-аспирантом Татьяны Андреевны. Нас встретил случай, и я стала ее учеником по существу.

Прошлым летом мне довелось наблюдать за отношениями между Учителем-Татьяной Андреевной и ее учениками. Это была Большая Мама, кому они обращались со всеми вопросами – организационными, кто-то писал на ее электронную почту о своих достижениях, кто-то – о своих грустных событиях. Ей звонят постоянно, она постоянно собрана, думает, кому и как нужно поступить в той или иной ситуации. Я попробовала ее Мамин пирог. Пыталась у себя дома сделать несколько

раз, не получилось. И решила раз и навсегда. За Маминим пирогом нужно ехать к Татьяне Андреевне. Значит буду ездить к ней и просить испечь.

У казахов есть несколько способов обращения к взрослой женщине: апа, шеше, эже. “Апа” говорят тем, кто есть чужая. “Шеше” – обращение к простой, обыденной женщине. “Эже” называют исключительно уважаемых. Весомых в роду. Кому прислушиваются, чье мнение самое авторитетное.

Бывает, что я часто звоню к Татьяне Андреевне. Где-то посоветоваться, где-то поздравить с праздниками, или просто так. Когда нуждаюсь в ее теплоте. Так вот, когда я ей звоню, интересуется моя дочь, с кем же я беседую. Через некоторое время, Ляйла решила, что Татьяна Андреевна будет ее “Эже” – Ажека. Ребенок, наверное, почувствовала интуитивно, с каким уважением я отношусь к ней, как и многие другие. Так в нашей семье было решено, Татьяна Андреевна есть наша Ажека, у кого мы учимся многому. И мы всей семьей желаем нашей Ажеке, только, всего-всего доброго, ее семье и близким – здоровья и благополучия, счастья, в ее творческой деятельности – вдохновения! Дорогая Татьяна Андреевна, будьте!

Конарбаева Нургуль Молдабаевна,
Руководитель юридической службы ТОО
«Институт инженерного проектирования»,
г. Астана, Казахстан

ДЕНИСОВ СЕРГІЙ ФЕДОРОВИЧ



**Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права
Інституту права ім. В. Сташиса Класичного приватного університету**

Перша моя зустріч з Сергієм Федоровичем відбулася в аудиторії Запорізького юридичного інституту, в якій зібрались ми, майбутні юристи, а тоді прості курсанти, на лекцію з кримінального права. Після вивчення безумовно корисних і по-своїму цікавих, але загальних предметів, всі перебували в очікуванні викладення якісно нового матеріалу з головної дисципліни, яка міцно ототожнювалась в нашій свідомості зі “справжньою юриспруденцією”.

Заняття, які проводив Сергій Федорович, завжди були дуже змістовними, різноплановими, насиченими яскравими прикладами з реального життя. Найскладніші питання та фундаментальні проблеми викладалися ним логічно, чітко і доступно. Намагаючись розповісти про здобутки і тенденції роз-

витку кримінально-правової науки, він ніколи не обмежувався матеріалами підручника, заохочував дискусії, залучав молодь до написання наукових статей та доповідей на різного роду конференції.

Особливо слід відзначити ставлення Сергія Федоровича до своїх учнів, яких він завжди уважно вислуховував та підтримував, ніколи не посиляючись на зайнятість. Він дуже швидко завоював авторитет і довіру серед курсантів та став одним з найпопулярніших викладачів. Саме тому, після закінчення інституту та ще не визначившись остаточно з вибором спеціалізації, я направились за порадою і консультацією на кафедру кримінального права та кримінології, яку на той час очолював Сергій Федорович. Великою честю для мене стала пропозиція писати дисертацію

під його керівництвом, на що я, безсумнівно, одразу погодилась, ставши його першою аспіранткою. Тему обирали, виходячи з кола наукових інтересів керівника, визначивши серед нечисленних злочинів проти громадської моральності найбільш цікаву і актуальну, і зупинились на кримінальній відповідальності за наругу над могилою. То була перша спільна праця, до якої по крихтах відшукувався матеріал, що його більшу частину мій керівник згодом вибракатував, прагнучи як завжди і в усьому досягти досконалості. До усього Сергій Федорович ставить докладно, дуже відповідально і педантично, навіть до дрібниць, які, на перший погляд, не заслуговують на увагу, але формують загальне враження як про саму наукову роботу, так і про її автора.

Навіть найменша його стаття є завершеним авторським твором, результатом оригінального наукового дослідження, який дає можливість оцінити здатність Сергія Федоровича “дивитися в коріння” будь-якої проблеми. Він завжди щиро хвилюється за те, як і про що пише, але при цьому надзвичайно толерантно і, водночас, переконливо відстоює власну позицію, цінність і важливість здобутих ним наукових результатів.

Чіткість і логічність, математична точність і вивіреність матеріалу аж до останньої коми – якості, що вигідно вирізняють будь-яку роботу Сергія Федоровича. І такого самого ставлення він завжди вимагає і від нас, своїх учнів.

В той же час, Сергій Федорович, як для мене, був надзвичайним науковим керівником. Він ніколи не нав'язував власних переконань з будь-яких питань, дозволяв відстоювати іншу позицію, вимагаючи при цьому, щоб ця позиція була неодмінно належно обґрунтованою та науково доведеною.

Шлях до нашого захисту був, не скажу тернистий, але досить довгий, адже формальні вимоги, що висувалися до здобувачів, Сергій Федорович, здавалось, не сприймав серйозно: вимагав більше якісних наукових публікацій, розширення географії участі у науково-практичних заходах, удосконалення емпіричної бази дослідження. Здається, ми б і до сьогодні його вдосконалювали, якби Тетяна Андріївна не завершила цей процес, поставивши нас обох перед фактом захисту.

Чарівна дружина Сергія Федоровича – завжди усміхнена та елегантна Тетяна Андріївна Денисова – не лише видатний науковець, вчений, новатор. Це, насамперед, прекрасна жінка, з великим серцем, здатна зрозуміти, підтримати, порадити. Не вагаючи на величезну зайнятість, одночасну задіяність у кількох різнопланових проектах та наявність власних аспірантів, вона ніколи не залишає поза увагою будь-які, навіть не суттєві, проблеми інших, здавалось, зовсім чужих людей. Саме тому дім Денисових, сповнений теплом і гостинністю, проникнений любов'ю до людей, до науки, один до одного, став рідним домом для численних студентів і аспірантів, які, одного разу прийшовши за порадою чи рідкісною книгою, зазвичай знову і знову повертаються сюди вже як давні друзі.

Книги – це особлива складова дому Денисових, його душа, що проявилася зовні у величезному бібліотечному зібранні, під яке відведено цілу кімнату. Як відображення внутрішнього світу Сергія Федоровича та Тетяни Андріївни, сотні томів книг, словників, енциклопедій, раритетних видань і, відомих лише їм одним, новинок, привезених з різних куточків України і зарубіжжя та ретельно розставлених на полицях.

З теплотою згадую, як, під пильним контролем поважного улюбленця ро-

дини – кота Савелія, попиваючи з величезної кружки гарячий чай з цукерками, дбайливо залишеними Теняною Андріївною, допомогала Сергію Федоровичу складати каталог всієї цієї літератури, якому не було не кінця, ні краю.

Не зважаючи на, здавалося б, засилля усілякої юридичної літератури, та загальну доступність Інтернет-ресурсів, на жаль, важко знайти гідне наукове видання, а деякі праці і тепер на вагу золота. І всім цим багатством Денисови завжди щиро діляться зі своїми учнями, як діляться і своєю беззавітною любов'ю до науки, заохочуючи вивчати, досліджувати, творити.

Фантастична працелюбність і самозабуття відданість справі є виключними якостями Сергія Федоровича. Він завжди зайнятий, завжди в процесі. Не знаючи вихідних та відпусток, завжди щось пише, бере участь у різноманітних наукових заходах, при чергових зустрічах, які, на превеликий жаль, стаються не часто, неодмінно захоплено розповідає про нову статтю або монографію.

Він намагається оперативно реагувати на зміни в суспільному житті та у

правовій науці, не залишає поза увагою жодного автореферату з кримінального права чи кримінології, стіл його завжди “завалений” науковими журналами та роздруківками, вже по кілька разів ретельно перечитаними, з дбайливо зробленими ним кресленнями та помітками. В той же час, всі, хто добре знайомий з Сергієм Федоровичем, відзначають його надзвичайну скромність, стримане ставлення до своїх професійних та особистих досягнень, яких, на щастя, у нього чимало. Він є людиною дуже світлою, відкритою щирою та оптимістичною. Сергію Федоровичу властиве тонке, інтелектуальне почуття гумору, яке філігранно межує з виключним відчуттям такту, ввічливості, поваги до оточуючих. Ці маленькі нотатки про видатного Науковця, найкращого Вчителя та просто про Велику Людину, у якої я мала честь навчатися та під керівництвом якої робила перші невпевнені кроки в наукове життя.

Здоров'я Вам, Сергію Федоровичу, творчої наснаги та як найбільше молодих талановитих учнів, здатних примножувати здобутки великої науки кримінального права.

Коваленко Наталія Олександрівна,
Начальник юридичного відділу
Міжнародної юридичної компанії “Консалтинг”,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕНИСОВА ТЕТЯНА АНДРІЇВНА

**Доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор
Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного
університету**

ДЕНИСОВ СЕРГІЙ ФЕДОРОВИЧ

**Доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права Інституту
права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету**



Звідки витікає наука? На мою думку, не з теорій та гіпотез, її джерело – це, насамперед, людські стосунки, стосунки вчителя й учня. Ключове, що має зробити вчитель, – розвинути в учня духовність і допитливість, а це здійснимо лише людиною великої ідеї та великого характеру, людиною, що має чисте серце і любов до свого учня як самого себе, для такої людини, як Ви, шановна Тетяно Андріївно!

Ще студенткою юридичного факультету Запорізького державного університету я із захватом слухала Ваші лекції, імовірно, і зацікавленість кримінальним правом та кримінологією з'явилася в мене завдяки тому, як Ви натхненно надали значущості будь-чому, про що розповідали, що було для

Вас не просто навчальним матеріалом. Тетяно Андріївно, Ви були й залишаєтесь для мене творцем, який гаряче любить свою справу, істинним служителем освіти, тим гарячим очисним полум'ям, зігрівшись яким, йдеш з осяйною душею і чітким розумінням, у якому напрямку рухатись надалі.

Часто я розгортаю невеликий папірець, на якому Вашою рукою, люба Тетяно Андріївно, написано молитву “Отче наш”, він завжди зі мною і навіть трошки пожовк від часу, втім я одразу згадую події, які розпочались ще у 1999 році...

Вступ до аспірантури; робота на кафедрі кримінального права та правосуддя Запорізького державного університету під Вашим мудрим керівництвом; потім зна-

йомство з Миколою Йосиповичем Коржанським, який став моїм науковим керівником; захист кандидатської дисертації в Національній академії внутрішніх справ. І завжди, від тієї миті, коли я відчувала невпевненість, саме Ви, Тетяно Андріївно, підтримували мене: “Ти зможеш! Я в тебе вірю!” Можливо, коли в тебе вірять – це і є тією силою, яка допомагає йти далі.

А потім Ваші роздуми про створення Інституту права, про становлення і розвиток запорізького наукового осередку. Ваші ідеї були настільки переконливі, настільки сміливі, що не було сумніву в тому, що Інститут права – це не просто мрія. І сьогодні я маю честь працювати разом з Вами в Інституті права імені Володимира Володимировича Сташиса Класичного приватного університету.

Багато разів у житті я помічала, з якою особливою любов’ю мої друзі, знайомі та колеги розповідають про своїх учителів. Часто і ми з Сергієм Федоровичем згадуємо нашого вчителя – Миколу Йосиповича Коржанського, можливо, завдяки пам’яті про якого одного дня Денисов Сергій Федорович також став моїм учителем і наставником, першоджерелом усіх моїх досягнень і успіхів на шляху до захисту докторської дисертації.

Шановний Сергію Федоровичу, з якою любов’ю до науки, захищаючи її від легковажних висновків, вдумливо і твердо Ви наставляли мене в моїй науковій роботі. Саме Ваш талант, масштабність і багатство Вашої особистості, Ваша душевна щедрість створили той духовний клімат нашої наукової співпраці, який допоміг мені повірити в свої сили і завершити свою наукову працю.

Жодна людина не мала такого могутнього морального впливу на мене, адже кожне Ваше слово дивує невичер-

пними знаннями, Ваша спокійна цілеспрямована енергія і при цьому критичне полум’яне слово створило підґрунтя для мого власного ставлення до науки, наповнило відповідальністю за кожне слово.

Я вдячна долі, що мій життєвий шлях у науці розпочато саме із знайомства з вашою родиною, ідеальність якої для мене полягає в тому, що ви різні особистості, але Бог дав вам можливість розгледіти одне в одному за зовнішньою чарівністю дещо більше, що з часом, на мій погляд, здійнялося у значно велике почуття, ніж любов. І я вважаю себе щасливою людиною, адже можу особисто сказати Вам, шановні Тетяно Андріївно та Сергію Федоровичу: “Дякую! Дякую за Ваше природне обдарування бути Вчителями, за Вашу гостру і справедливую оцінку, за неупереджену спостережливість і чуйність, за ту мудрість, яка завжди нагадувала вам, що колись і ви були учнями, недосконалими творцями, які помилялись і виправляли свої помилки і врешті стали тими вченими, які можуть, а головне мають бажання передати свій науковий досвід своїм учням.

Сьогодні ж я маю велику честь привітати Вас, любя Тетяно Андріївно, з ювілеєм і побажати, щоб новий період Вашого життя, до якого Ви вступаєте, прямував під знаком миру, добра й любові. Бажаю Вам міцного здоров’я, віри, здійснення мрій, удачі і божої благодаті в усіх Ваших справах.

Висловлюю слова широкій вдячності за віру в мене, за принциповість та самовіддану роботу у Вашій нелегкій справі. Сподіваюсь, що й надалі матиму честь дослухатися до Вашої професійної точки зору, осяяної науково-педагогічним талантом.

*Леоненко Тетяна Євгенівна,
Доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Інституту права імені В. Сташиса
Класичного приватного університету
кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕНИСОВ СЕРГІЙ ФЕДОРОВИЧ



Професор кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету доктор юридичних наук, професор

Професія вчителя одна із самих шановних, почесних і відповідальних професій і вимагає особливого покликання. Можна сказати, що вчитель створює майбутнє країни, тому що від його праці багато в чому залежить розвиток знань у молодого покоління.

Важливою функцією педагога є його вміння сприяти ефективному і творчому освоєнню інформації, критичному її осмисленню.

Навіть при застосуванні найсучасніших комп'ютерних систем, високих телекомунікаційних технологій, які поза будь-яким сумнівом стимулюють динаміку та ефективність навчального процесу, ніщо і ніхто не спроможний повністю витіснити й замінити мистецтво безпосередньо педагогічного діалогу “вчитель – учень”.

У нашому XXI столітті особливо важливою є підготовка високопрофесійних

працівників, які відповідають найвимогливішим запитам сучасного суспільства.

“Вчительська професія, – це людинознавство, постійне, те, що ніколи не припиняється, проникнення у складний духовний світ людини. Чудова риса – постійно відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення – один із тих корінь, які живлять покликання до педагогічної праці.”

Так говорив про професію вчителя видатний український педагог – новатор Сухомлинський В. О.

Для того, щоб бути гарним вчителем, необхідно любити той предмет, який викладаєш, і любити тих, кому його викладаєш.

Ці слова в повній мірі можна віднести до діяльності доктора юридичних наук, професора кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира

Сташиса Класичного приватного університету Сергія Федоровича Денисова.

Відмінне знання свого предмету, педагогічна майстерність, ерудиція Сергія Федоровича і разом з тим душевна теплота, терпіння та невичерпна енергія притягують учеників, заряджають їх вірою в свої сили, зумовлюючи успішність навчання.

До професії вчителя з повагою ставилися в усі часи. Мабуть, тому, що вчитель – це не просто високоосвічена людина, а насамперед той, хто вміє передати свої знання іншим, пояснити незрозуміле, знайти ключ до здібностей кожного учня.

Бути вчителем дуже відповідально, бо він для учнів взірець у мисленні та поведінці. Мало того, що вчитель має досконало знати той предмет, що він викладає, він має вміти навчити. Кожен учень має зрозуміти матеріал, а вчителеві так необхідно бути уважним до кожного. Він повинен знайти підхід до усіх, зацікавити їх у своєму предметові, показати його важливість та корисність у житті учнів. При цьому він має з повагою ставитися до індивідуальності того, кого навчає.

В своєму житті, за час навчання, я бачив багато різних учителів. Всі вони давали різні знання, у кожного був свій спосіб навчання.

Однак, найбільше в пам'яті залишиться наука, яку отримав від доктора юридичних наук, професора кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету Сергія Федоровича Денисова.

Моє особисте знайомство із Сергієм Федоровичем почалось з того часу, коли я вирішив зайнятись науковою діяльністю та стати аспірантом Інституту

права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету.

При першому ж спілкуванні, мене відразу вразив високий професіоналізм, глибоке знання свого предмету та надзвичайні людські якості Сергія Федоровича.

В подальшому, під час роботи над дисертацією на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, наші стосунки стали більш тісними та продуктивними.

Занурюючись у всю глибину наукової праці, перебуваючи у постійному пошуку, осмисленні отриманої інформації і знань, та спілкуючись зі своїм науковим керівником, розумієш досконалість знань вчителя в тому, що стосуються його предмету, вміння розбиратися в найменших деталях, бути готовими відповісти на будь-яке питання, передавати свої знання іншим, захоплюючись самим процесом навчання й виховання людини, одночасно націлюючи та стимулюючи ученика на самостійний науковий пошук.

Учитель живе в кожній людині. Тому жодна професія не обходиться без нього.

Час і прогрес відводять деякі професії в архів. Та серед небагатьох незмінних величин є одна, найверховніша – Учитель. І через століття він так само учням майбутніх поколінь відкриватиме величини та горизонти науки, буде нести все добре, мудре, світле й чисте.

Сергія Федоровича Денисова відрізняє високий професіоналізм і наполегливість в досягненні поставленої мети. В своїй роботі він досягає головного результату – пробуджує у своїх учнях бажання любити науку і займатися нею з задоволенням, за що його заслужено цінують вдячні ученики.

*Макаров Віталій Олександрович,
Суддя Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя,
кандидат юридичних наук*



МНОГОУВАЖАЕМАЯ ТАТЬЯНА АНДРЕЕВНА!

Руководство Уфимского юридического института МВД России и весь его коллектив искренне поздравляют Вас с юбилеем!

Ваш профессиональный путь, как заслуженного юриста Украины – это путь от самых первых курсантских погон до полковничьих звезд.

Ваша работа с молодежью – это движение вперед. Обучая подрастающее поколение в профессиональном направлении, вне зависимости от сферы будущей деятельности, Вы оказываете неоценимый вклад в будущее своей страны! Ведь юрист – это олицетворение честности, мудрости, мужества, силы и несгибаемой воли. Помимо этих характерных черт, юрист обязан знать свое ремесло. В наш век динамичного развития, юрист просто должен быть лучшим!

Юриспруденция возникла ещё во времена античности. Первые юристы (специалисты, обеспечивающие функционирование правовой системы) появились в Древнем Риме. В последую-

щие эпохи к юристам стали обращаться за помощью при наличии каких-либо правовых сомнений, при заключении сделок, а также для составления исков. Юристы давали советы о том, как отстаивать свои интересы в суде. Затем римские императоры стали возводить опытных юристов в особый ранг, их мнение стало обязательным для судей. В это время юриспруденция и зародилась как наука, о чем свидетельствует огромное количество книг, комментариев и исследований. В их числе – “Институции” Гая.

Сегодня повысился авторитет и популярность юридической профессии, возникли новые должности: мировой судья, судебный пристав, частный нотариус. Изменились принципы юридического образования, возникли нотариальные палаты, профессиональные объединения юристов по категориям, ассоциации юридических вузов и т.д.

Профессия юриста одна из самых уважаемых. Принято считать, что каждый человек должен иметь своего

врача и юриста, наверное, с этим трудно не согласиться!

Сейчас в Уфимском юридическом институте МВД России возрастают новые кадры, ежегодно выпускаются профессионально подготовленные юристы. Курсантская жизнь не стоит на месте, и достаточно часто возникают вопросы, на которые необходимы точные ответы. Но, несомненно, студенческое время – самая яркая и счастливая пора в жизни каждого человека. Это время творческой активности, жажды открытий и целеустремленности! Вместе с тем это и очень ответственный

период – от того, насколько эффективно вы проводили его, зависит ваша карьерная и личностная реализация в будущем.

На протяжении многих лет Вы доказывали и доказали свой профессионализм в практической и общеобразовательной деятельности. Между нашими учебными заведениями поддерживаются многолетнее творческое научное сотрудничество. Руководство института верит, что такого рода взаимодействие благотворно скажется на дальнейшей деятельности в сфере уголовного права и криминологии.

Уфимский юридический институт МВД России всегда будет рад встретить Вас, нашу выпускницу, как самую дорогую гостью! Пусть Ваш пыл не угасает с годами, а неиссякаемая энергия будет направлена на создание лучшего будущего! Желаем Вам здоровья, любви, счастья, удачи!

*С праздником! С юбилеем!
В этот мартовский день, что вначале Весны
В день, когда пробуждаются силы природы
Мы хотим Вас поздравить от чистой души
Пожелать Вам здоровья и счастья на долгие годы!*

*Пусть весь год юбилей не кончается,
В Вашу честь прожурчат ручейки,
Пусть Вам солнце всю жизнь улыбается,
А мужчины пусть дарят цветы!*

С пожеланиями,

Мухамедишин Ф. Б.,
*Начальник Уфимского юридического института МВД России
генерал-майор полиции*

Нигматуллин Р. В.,
*Заместитель начальника Уфимского юридического института МВД России
полковник полиции*

ДЕНИСОВА ТЕТЯНА АНДРІЇВНА



ПРИСВЯТА НАСТАВНИЦІ

У науковому доробку вченої понад 200 наукових робіт, у тому числі 8 монографій, підручник, навчальні посібники, присвячені дослідженню фундаментальних проблем кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права. Під її керівництвом захищено 30 кандидатських дисертацій. Велика науково-організаційна та громадська діяльність Т. А. Денисової високо оцінені: член президії Всеукраїнської громадської організації “Асоціація кримінального права України” та голова Запорізького місцевого осередку; член Координаційного бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень Національної академії правових наук України; член президії Асоціації кримінологів України; член правління Пенітенціарного товариства України; член Санкт-Петербурзького клубу кримінологів; член президії Запорізької

громадської організації “Жінки за майбутнє” та інших вітчизняних і зарубіжних наукових та громадських товариств; Заслужений юрист України; полковник у відставці.

З 1999 р. по 2003 р. – декан юридичного факультету, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького державного університету. З 2003 р. по 2007 р. – декан юридичного факультету та професор кафедри кримінального права Гуманітарного університету “Запорізький інститут державного та муніципального управління”. З 2007 р. по теперішній час – проректор з науково-педагогічної роботи Класичного приватного університету – Директор Інституту права імені Володимира Сташиса.

Це офіційна інформація, чітка, формалізована, яка дає уявлення про професійні здобутки ученої, втім мало го-

ворить про людяність і чесноти, про те, що стало сенсом її життя. Постає риторичне питання, хто ж може сказати бі-

льше? Напевне той, хто має про що розповісти, і є сподівання, що я - одна з великого кола таких людей.



Пропозиція працювати на кафедрі кримінального права та правосуддя Запорізького державного університету, який закінчила і де навчалась в аспірантурі, надійшла мені від Т. А. Денисової на початку 1998 р. На превеликий жаль, Тетяна Андріївна не була моїм викладачем, вона була практично незнайомою мені людиною..., а стала радником і наставницею – людиною, яка багато в чому визначила моє професійне життя, спрямовує, допомагає, підтримує у складних життєвих ситуаціях уже протягом багатьох років.

А потім відбулося знайомство ближче... Тетяна Андріївна запропонувала йти на першу лекцію в навчальному році разом з нею, оскільки я мала проводити семінарські заняття в групах, де вона читала лекції. Понині пам'ятаю величезну аудиторію, наповнену студе-

нтами, де вже не я, разом зі своїми однокурсниками, дивилася на викладача, а безліч очей дивилися на мене, - досі невідоме та хвилююче відчуття. Тетяна Андріївна тепло подивилася, посміхнулася, привітала студентів і представила мене. Розповіла коротко про своє навчання в Уфимському училищі МВС СРСР (нині Уфимський юридичний інститут МВС РФ), яке закінчила з відзнакою та отримала звання лейтенанта, та Харківському юридичному інституті за спеціальністю “Правознавство”, який закінчила в 1985 р.; про службу в органах внутрішніх справ з 1975 по 1999 р.

А найцікавіше - про людей, яких і досі вважає своїми вчителями (І. М. Сафронова, М. І. Бажанов, І. М. Даньшин, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, М. І. Панов) і про велике захоплення кримінальним

правом. А потім, зовсім неочікувано, запропонувала студентам ставити їй запитання про те, що їх цікавить, навіть про особисте життя.

Саме відтоді прийшло розуміння, що факультет отримав гідного керівника, студенти - досвідченого та неординарного викладача, а ми, молоді співробітники, – наставницю, порадиницю та людину, яка стала взірцем ставлення до професії.

Тетяна Андріївна прийшла на юридичний факультет, який переживав своє становлення, а отже, всі супутні цьому процесу негаразди та складнощі: відсутність належної матеріальної бази, часту зміну кадрового складу і керівництва факультету, брак досвідчених викладачів та ін. Невдовзі Тетяна Андріївна стала деканом юридичного факультету і це одразу позначилося на його житті. Завдяки її ініціативності, активності, завзятливості, вмінню відстоювати свою позицію перед керівництвом, а головне - бажанню на факультеті відбулися докорінні зміни практично в усіх напрямках діяльності і він став провідним в університеті.

Саме Тетяна Андріївна, напевне, ціною власних неймовірних зусиль змогла переконати керівництво ВНЗ у необхідності збільшення місць в аспірантурі, запрошення з лекціями провідних фахівців у галузі кримінального права та кримінології (М. Й. Коржанського, А. П. Закалюка, П. П. Андрушка, М. І. Хавронюка) і заручитися їх згодою приїхати до Запоріжжя. Можливо для студентів столичних вишів це було звичним явищем, але для наших студентів це було непересічною подією. Вона допомагала і студентам, і молодим викладачам доторкнутись до бурхливого наукового життя, осторонь якого практично на той час ми знаходились, побачити і почути видатних науковців, відкрити їх для себе як цікавих, мудрих

людей, досвідчених фахівців, людей, які знають життя, його цінність, цінність людських стосунків і вчинків.

Сподіваюсь, що науковці пам'ятають теплі зустрічі на запорізькій землі, прогулянки на катері Дніпром, екскурсії на о. Хортиця та посвяту в козаки, кам'яні могили в Мелітополі, полювання взимку в Приазов'ї та Азовське море Бердянська влітку...

Саме вона повірила в молодих науковців, які на той час розпочали працювати на кафедрі кримінального права, об'єднала нас і показала, що є колективом однодумців. І словом і ділом вона допомагала кожному, хто звертався до неї за порадою.

До сьогодні пам'ятаю і пам'ятатиму підтримку й допомогу, надану мені Тетяною Андріївною під час підготовки до захисту кандидатської дисертації (2002–2003 р. р.). Мій науковий керівник - доктор юридичних наук, професор О. М. Костенко - працював у Києві, рекомендацію до захисту я отримувала також у Києві на кафедрі кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, там проходив і захист кандидатської дисертації, працювала в Запоріжжі, малий синочок і постійні відрядження... Тож величезну кількість організаційних питань і в Запоріжжі, і в Києві взяла на себе Тетяна Андріївна, говорячи: “Оленочко Павлівно, думайте про головне, для іншого є я”. Напевне, людині такі слова говорять у житті тільки батьки.

У цей складний період вона познайомила мене зі своїм дорогим учителем – Інною Костянтинівною Туркевич, поради та допомогу якої під час підготовки до захисту дисертації я вважаю неоціненними. Вирішальною на той час була для мене й підтримка завідувача кафедри кримінального права та кримінології Київського національного уні-

верситету імені Тараса Шевченка, вельмишанованого Петра Петровича Андрушка, поради Володимира Трохимовича Дзюби, Сергія Олександровича Єфремова, Сергія Дмитровича Шапченка, а також конструктивні зауваження Станіслава Сергійовича Яценка.

Після захисту кандидатської дисертації Тетяна Андріївна довірила мені керування кафедрою кримінального права та правосуддя ЗДУ, а пізніше - кафедрою кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, створеного за її ініціативою. Тож так сталося, що Тетяна Андріївна - моя наставниця і порадиця не тільки в науці, а й у багатьох інших, у тому числі складних організаційних, а іноді й життєвих питаннях.

Тому вагань із вибором наукового консультанта з докторської дисертації у мене не було. Були хвилювання, втома, інколи розпач – всі ті супутники трива-

лої та складної роботи, які були напевне в кожній людині. Інша справа - як їх витримати, чи буде поряд з тобою людина, яка в найтяжчі моменти подивиться тобі в очі і скаже ті самі слова, що й десять років тому...

Йдучи через другий поверх будівлі Інституту права імені Володимира Сташиса, бачимо, що двері її кабінету майже завжди відкриті і видно, як вона працює або за комп'ютером, або схилившись над паперами. Про її працьовитість відомо всім: і колегам, і співробітникам, і керівництву. Величезна кількість робочих відряджень (Київ, Харків, Одеса, Чернігів, Кіровоград, Еноргодар, Мелітополь, Бердянськ) чередуються з відрядженнями в наукових справах (конференції, семінари, круглі столи, захисти учнів, опонування дисертацій). Бувають періоди, коли такі відрядження накладаються одне на одного.



Пригадаю один кумедний випадок. Ми з Тетяною Андріївною в нічному потязі “Київ-Запоріжжя”. Я їду з Києва, а Тетяна Андріївна до Києва приїхала по-

тягом з іншого міста, здається зі Львова (загалом за дві доби це був вже її третій потяг). Утома дається взнаки, і ми, поділившись враженнями і йогуртом, лягає-

мо спати. Хто їздить потягами, знає, який то сон. Серед ночі, черговий раз просипаюсь, дивлюся, зосереджена Тетяна Андріївна сидить і щось обмірковує. Звертаюсь до неї із запитанням, що сталося, і отримую відповідь, згадуючи

яку усміхаюсь і понині: Оленочко Павлівно, а звідки і куди ми їдемо?

Після кожного такого відрядження Тетяна Андріївна переконає нас, що втомилася, що з неї досить. Втім не проходить і тижня - і все починається наново.



Така в усьому. У роботі, житті, науці і стосунках – неймовірна, як для жінки, працьовитість і насага, принциповість і вимогливість, яка майже ніколи не віддзеркалюється в словах, але завжди в очах і діях, неймовірна вдача і любов до життя, прагнення краси і розрада в роботі, співчуття і милосердя, щедрість і чуйність...

Відкрити людину можна настільки, наскільки вона нам дозволить. Напевне, Тетяна Андріївна багато нам дозволяє. Я та інші її учні знаємо, що вона обожнює Санкт-Петербург, у захваті від

Флоренції, читає Веллера і любить слухати марші й романси, співає українські пісні, має багато друзів... Віддана донька, і так само віддана дружина, сестра та тітка...

Так, знаємо достатньо, щоб захоплюватися, поважати, вчитися, наслідувати та прагнути зберегти наступність наукових традицій, започаткованих славетними дослідниками минулих років та так дбайливо збережених їх учнями – видатними вченими України сьогодні, яким і є Тетяна Андріївна Денисова.

З повагою, вдячністю та найкращими побажаннями

Рябчинська Олена Павлівна,
Завідувач кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету,
доктор юридичних наук, професор

ДЕНИСОВА ТАТЬЯНА АНДРЕЕВНА

Доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины

Читая биографические книги об известных учёных, я часто без удовольствия замечаю, когда повествование несколько приукрашивает события или оценки. И тут я начинаю злиться на себя за это, ведь меня там не было. Откуда мне знать? Однако я вполне убеждён в том, что реальность, каким бы стилем мы её не описывали, может представить нам куда больше странности и красоты, чем самая замысловатая выдумка. Реальность красива, и одновременно жестока, глубока, и слабо поддающаяся пониманию. Реальность милует, но чаще карает. Она делает сильнее, хотя и приближает конец.

Очень трудно писать о своих учителях, сохраняя должный уровень беспристрастности, удерживаясь от интерпретаций, и всех остальных эмоциональных наслоений. Но нейробиологические изыскания лишают нас последних иллюзий на этот счёт, доказывая, что человек не способен воспринимать социальную информацию вне эмоций. Не знаю, как Вас, а меня это несколько обескураживает. Хотя с другой стороны, эмоциональная часть знаний о природе вещей – самая вдохновляющая, и красивая грань познания.

Вряд ли, кто, не погрешив против истины, сможет сказать, что его становлению повинен только один учитель. Как правило, у нас много учителей. Создатели книг и статей, которые мы прочли, тоже в известной степени наши учителя. Несомненно, что в нашем детерминированном мире многое случается из-за того, что мы сталкиваемся с разными людьми, одни из которых

стремятся нас уничтожить, и развеять жестокой рукой прах наших чаяний, а другие, наоборот, всемерно нам способствуют, руководствуясь желанием быть причастными к приращению знаний. Увы, на этом пути первых всегда больше, если Вы не родились с “золотой ложкой” во рту. Но даже и это не всегда помогает.

Сколь много талантов так и не смогли развиваться из-за того, что оказались во враждебной среде гоббсовой войны всех против всех. Но есть и те, кому повезло не в одиночку противостоять всем закалкам естественного отбора. Им посчастливилось повстречать учителей-коллег, которые радовались успехам своих учеников, по-отечески подавали руку помощи, по-дружески советовали, с уважением, не пытались подавлять авторитетом.

В наше смутное время, когда в науке ищут доходный источник, а не источник утоления жажды знаний, таких людей пугающе мало. Кажется, что в них всегда была нехватка. Впрочем, даже в самых благополучных зарубежных научных учреждениях, где из защиты диссертаций не делают источник теневого заработка, тоже нередкая практика, когда благоволят только послушным ученикам, которые не осмеливаются перечить своим учителям, и не имеют дерзости ставить под сомнения результаты их научных изысканий. Таким дерзновенцам не дают дальнейшего хода, и их научная карьера либо пресекается, либо встречает ожесточённые препятствия, так, что мало, кто имеет такую волю к борьбе, чтобы истина восторжествовала. Те же

учителя, которые не ищут своего, и есть соль науки. Их тяжкий труд приносит отложенные на будущее плоды. Им приходится переживать вместе со своими учениками гонения и непонимание, пропуская через свою высшую нервную систему весь негатив, защищая от несправедливости, ограждая от глупости чиновного люда, забывшего в себе учёного, и взрастившего в себе академического бюрократа.

Считаю, что мне действительно повезло с моим учителем. История, о которой я бы хотел рассказать, произошла, когда я был аспирантом. Немало можно увидеть, если посмотреть между строк. Тогда я живо интересовался всем, что было связано с наукой уголовного права, поскольку ещё не понимал насколько оно умозрительно. В ту пору я носился с теми ляпами, как я считал, которые были допущены проектантами в тогда ещё новом Уголовном кодексе Украины 2001 г.

Меня искренне удивляло то, как седа профессура могла допустить такие просчёты, и я верил, что если я о них расскажу, тогда кто-то обязательно проявит инициативу, чтобы их исправить. Конечно же, я был доволен собой, смог увидеть то, что другие не увидели, и поспешил отправить статью в периодическое издание с большим тиражом, которое читали большинство теоретиков и практиков, трудящихся на ниве правоведения. Я наивно полагал, что эти мои замечания оценят, и, по меньшей мере, попытаются толковать тексты нового кодекса правильно. То, какую реакцию это вызовет у старейшины проектантов, я совершенно не предполагал. Напротив, я допускал только позитивную оценку. Юношеская наивность не давала мне других вариантов. Я ошибочно думал, что коль скоро я обнаружил ошибки, то у

проектантов не будет обиды на меня, наоборот, они будут ощущать что-то подобное благодарности, ведь исправленные ошибки только укрепят их детище, поскольку трудно было допустить, что самолюбие сильнее, чем та забота, которую мы по-отечески сообщаем нашему детищу. Мне многое ещё предстояло узнать о природе людей. Позднее я узнал, что даже в родительской любви самым мощным ингридиентом, на котором она замешана, есть “желания эгоистичных генов”. Вся ирония в том, что это было доподлинно уже известно науке ещё до моего рождения. Но я об этом ещё не знал, восхищаясь, тем временем, примером, когда пожилой профессор биологии, прослушавший доклад молодого исследователя, полностью разрушивший теорию этого профессора, которой он придерживался около сорока лет, вместо того, чтобы разозлиться, в конце встал, публично поблагодарил этого юношу за то, что тот избавил его от заблуждения. Вау, подумал я, наука в отличие от других сфер жизни, даёт такие возможности! Для этих людей, действительно, важна, прежде всего, истина! Увы, позже я узнал, что это работает далеко не во всех науках, и не для всех учёных.

После вышла моя статья, а редакторы ещё больше подлили в неё бензина, заменив её название на цепляющее, с ярким эмоциональным окрасом другое. И тут моя персона заинтересовала этого старейшину проектантов, перед которым заискивали, если не все, то многие. Как выяснилось, он не терпел, когда молодые исследователи критиковали идеи именитых, пусть, сколько бы они не были аргументированными.

Я даже представить не мог, как это могло бы обернуться, если бы не заступничество Татьяны Андреевны Дени-

совой. Уж не знаю, какие слова, какие аргументы она смогла найти? Однако у неё получилось смягчить жестоковыйного “генерала”. Для меня это было сродни чуду. Чуть позже, жизнь мне показала, чего мне могла стоить эта моя дерзость на примере моего друга, который посмел спорить с доктором наук о сугубо теоретическом вопросе на страницах печати. За такую дерзость “генерал в науке” закрыл все пути ему в защите диссертации. Самое интересное то, что мой друг высказывал идеи,

которые разделял “генерал”, но сам факт, что тот посмел вести себя так во-льно, больно ударили по нему. Посему, если бы не заступничество Татьяны Андреевны, мне пришлось бы нести тот же крест.

Этот случай показывает, что истин-ный учитель способен рисковать, за-щищая своих учеников от нелепых об-винений. И риск этот подчас столь зна-чительный, что учитель может разде-лить опалу вместе со своим учеником.

Сердюк Павел Павлович,
Профессор кафедры уголовного права
Национальной академии прокуратуры Украины
доктор юридических наук, профессор

ДЕНИСОВА ТЕТЯНА АНДРІЇВНА

У кожного з нас є Вчитель, який став взірцем, гідним наслідування.

Банальною, але тим не менш як завжди актуальною є теза про те, що кращого способу навчити, аніж показати приклад того, як треба робити, педагоги ще не винайшли. У галузі вищої освіти це стосується не тільки і не стільки закладення студентам базових навичок на рівні алгоритмізації найпростіших рухів, скільки навчання способам сприйняття і мислення.

Отже, ось декілька слів про моїх вчителів. Друга половина дев'яностих; тільки-но створений вищий відомчий навчальний заклад.

Вони (мої вчителі) були різні. Переважно чоловіки, майже всі мали за плечима роки тяжкої міліцейської праці. Запамятався кожний своїм: за нетрадиційною на той час модульною системою навчання, за незвичним зверненням до кожного із 17-річних за іменем та по батькові без журналу вже на другому занятті, за періодичними “пакетами зі штабу округу”, за експресивним “Закон – Ваш фетиш!” або “Хто спить, ВСТАТИ!”, за планом по “двійкам”, за принциповим несприйняттям цієї оцінки як стимулу, за довжиною повідка для службового собаки та періодичністю годування останнього у зимовий період, за єдиним на весь заклад альбомом схем, “тільки у якому все правильно”.

Вони були різні, проте всіх їх об'єднувало єдине: щире бажання навчити нас, вчорашніх школярів, не тільки тому, як пізнавати і застосовувати Право і Закон, а і тому, як жити, як мислити, як відчувати. Відсутність педагогічної освіти компенсувалася життєвим досвідом, який у поєднанні з запалом, притаманним колективам на

початку їх становлення, призводив до синергії зростання над собою.

Тетяна Андріївна однією з перших у цьому колективі здобула науковий ступінь з юридичних наук. Тільки зараз потроху приходить розуміння того, якими зусиллями, за рахунок яких втрат і позбавлень у той час це стало можливим. І найголовніше, яку цінність для інституту вона становила, адже кандидат наук був тоді на вагу золота. На жаль, на нашому курсі вона лише зрідка приходила на заміни. Якраз тоді і відбулося наше перше знайомство.

Минуло декілька років. Закінчена ад'юнктура, текст дисертації завершено, публікацій достатньо. Напевно, у багатьох з тих, хто з повагою ставиться до науки, виникають ситуації, коли творіння власного розуму починають набридати, згасає до них інтерес і дедалі частіше починають приходити думки про те, що все, що ти зробив, нікому, окрім тебе, не цікаво і не потрібно. Саме тоді у моєму житті вдруге з'явилася Вона. Доля вирішила, що Тетяна Андріївна стала моїм третім і останнім на сьогодні науковим керівником.

Під час однієї з чергових зустрічей у неї вдома після внесення останніх правок до тексту Вона взяла мене за руку, стиснула її і сказала: “Все, Іване Миколайовичу, все, ми виходимо на захист. Ви мене зрозуміли, Іване Миколайовичу?”. Мені нічого не лишалося, як ствердно хитнути головою.

Відтоді все закрутилося: непрості обговорення на кафедрах, виснажливі поїздки до Харкова, офіційні і не зовсім візити до ректорів, друк, розсилка, підготовка відповідей на відгуки... Де б ми не були, Вона йшла попереду і моїм завданням було просто від Неї не відс-

тавати. Чотири місяці минули, як один день.

День захисту. Ідеально скомбіновані постаті знаних офіційних опонентів, згуртована група підтримки (“запорізький десант”, як їх жартома називали наші любі харків’яни), чіткий поміліцейський інструктаж щодо змісту, стилю і хронометражу виступу та відповідей на зауваження – ось стислий перелік чинників успішного захисту, який відбувся.

Чомусь я не дивувався абсолютній зовнішній впевненості Тетяни Андріївни у тому, що Вона говорила і робила, хоча мав би. Мав би, адже, як виявилося, був першим, кого вона виводила на

захист. І щоб там не трапилося у нашому житті, це залишиться незмінним.

Чому ж Ви мене вчили, шановна Тетяно Андріївно?

По-перше, тримати дане слово.

По-друге, не пасувати перед проблемами.

По-третє, вірити у свою зірку.

Але, найголовніше, як Ви це робили? Все просто – своїм прикладом.

На жаль, не всі Ваші уроки засвоєні мною до кінця, і я пам’ятаю, що одна дана Вам обіцянка так і не була мною виконана. Також знаю, що Ви мене вже давно за це по-материнськи вибачили.

Із щирою вдячністю та повагою

Ваш не завжди сумлінний учень

Салімонов Іван Миколайович,

*Начальник навчально-методичного відділу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

МІЙ УЧИТЕЛЬ – МОЄ ЖИТТЯ

Одразу зізнаюсь: коли мені запропонували долучитись до створення книги спогадів “Шлях у науку...” з розповіддю про свого Учителя, я спочатку розгубився. І тому є розумне пояснення.

По-перше, мені вже 60 – саме час підбивати власні підсумки і здобутки, які власне у науці ще досить скромні. По-друге, у мене є власні учні, проте не у науковій сфері. По-третє, одна справа підготувати наукову статтю, наприклад, щодо ролі особистості в історії людства, спочатку обравши таку, здійснивши історичний екскурс по прижиттєвих датах і подіях, процитувати рідних, друзів-недругів, послідовників, біографів про геніальність, дар провидця, оратора, організатора, неймовірну працездатність Особистості, помножену на несамовите бажання служити людям, про досягнуте за життя, що справдилось опісля, зробити висновки – і стаття практично готова. Її прочитають десять чи двадцять зацікавлених і забудуть, оскільки з часом з'являться інші, цікавіші, більш аргументовані, а отже і кращі за нашу статтю вже про іншу Особистість. Їх теж з плином часу і зміною суспільних ідолів також забудуть. Тим більш, що й роль особистості в історії людства далеко неоднозначна.

Зовсім інша справа – написати розповідь про свого Учителя, тобто, правдиву історію про дорогу вам Людину, яка чомусь вас навчала, у вас вкладала, щось із вас ліпила, принаймні, намагалась зробити з вас Людину, у нашому випадку – вченого, і, що важливіше за все, – громадянина і патріота. Але у такій розповіді важливі акценти: історична точність, послідовність подій, окремі деталі, їх прив'язка до особи, правильні (потрібні) висновки, особли-

во при написанні прижиттєвої історії свого Учителя.

В цьому сенсі мені повезло: у моєму житті не було того самого, єдиного Учителя. Точніше, мій Учитель він був не один, їх було багато серед, які з різним успіхом вчили мене жити: мої батьки Ніна Кирилівна та Олександр Петрович навчили ходити і говорити, поважати старших; перша вчителька (молодших класів) Тетяна Степанівна навчила читати, писати, рахувати й малювати; шкільний вчитель початкової військової підготовки (була така) Василь Єлисеєвич, ветеран ВВВ, прищепив любов до військової справи, навчив азам стрийової та вогневої підготовки, готував до вступу у військове училище; тренери з боксу харківських “Трудових резервів” навчали окрім техніки боксу ще й основам психології, вчили переборювати страх і фізичний біль, поваги до суперника; викладачі ХВВУТ МВС СРСР навчили військовій справі, дисциплінованості, відповідальності за доручену справу, за життя підлеглих, а також аскетизму, самообмеженню, іншим необхідним для професійного військового якостям і умінням; мій перший командир полку і справжній полковник

Букін Петро Петрович на власному прикладі навчав мене та інших молодих офіцерів своєчасному і точному виконанню службово-бойових завдань, ефективному використанню техніки і озброєння, уваги до потреб особового складу, – пізніше ця наука допомогла мені вижити в етнічних конфліктах на Північному Кавказі і Закавказзі; мій перший начальник райвідділу внутрішніх справ Поташов Віктор Євгенович разом із своїми заступниками навчив різним аспектам оперативно-розшу-

кової діяльності; викладачі Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого на чолі з академіками Тацієм В. Я. і Сташисом В. В. прищепили повагу до права, до юридичної науки; начальник Східної регіональної митниці П. П. Пашко, знавець фіскальної справи, навчав нас, випускників НЮАУ, примудростям боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил; прокурор Запорізької області П. П. Зубков, його перший заступник В. М. Щолкін, керівник спецпрокуратури Д. А. Григоренко навчали основам прокурорського нагляду, вимагали дотримання законності, шанобливого ставлення до людей, якісного і своєчасного вирішення звернень громадян, в тому числі засуджених до позбавлення волі; прокурор – директор Інституту права ім. Володимира Сташиса Класичного приватного університету професор Т. А. Денисова навчала мене, на той час уже зрілого чоловіка, основам наукових досліджень, а фактично – шляхам конвертації в науку набутого мною практичного досвіду прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах; є за що подякувати і моєму пер-

шому керівнику кафедри професору Тертишнику В. М., моєму нинішньому звідувачу кафедри О. П. Рябчинській, – усім моїм колегам, які сприяли моєму становленню як науковця і працівника вищої школи.

З огляду на прожитий вік, велику кількість фахівців своєї справи і просто чудових людей, з ким зводило життя, які в різні, в тому числі не найкращі моменти життя своїми діями, корисними порадами допомагали в отриманні нових знань, досвіду їх застосування, а отже й можливості бути корисним суспільству, та щоб нікого з них не засмутити моїм вибором, називаю моїм головним Учителем саме Життя – як збірний образ моїх численних учителів і наставників.

Користуючись нагодою, що одному з найвідоміших моїх Учителів – чудовій людині, доктору юридичних наук, заслуженому юристу України, професору Денисовій Тетяні Андріївні 10 березня цього року виповнюється 60 років, хочу щиро поздоровити її з ювілеєм, побажати миру, щастя, міцного здоров'я, наснаги, життєвого, наукового і творчого довголіття.

Дякую тобі, мій Учителю!

Стулов Олексій Олександрович,
*Доцент кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕНИСОВА ТЕТЯНА АНДРІЇВНА

**Доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
проректор-директор інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету**

Після мого вступу в 2002 р. до ад'юнктури Запорізького юридичного інституту МВС України постало питання про наукового керівника дисертаційного дослідження.

Є наукові керівники, які успішно ведуть стежинками знань, і шлях цей тяжкий, заплутаний, довгий, іноді нескінченний, а є наукові керівники, які впевнено виводять вчорашнього студента (курсанта) з того лісу на дорогу, яка веде до очікуваного результату, на шляху оминаючи болота, вибираючи правильні стежки та найкоротший шлях.

Мені пощастило, я потрапив до Тетяни Андріївни Денисової – людини, яка не тільки сама вміє ставити перед собою задачі і їх блискуче вирішувати, а й вимагає від інших певного результату. І головне не тільки вимагає, як робить переважна більшість керівників, а й допомагає, скеровує, підтримує, а іноді і захищає своїм авторитетом, знаннями і досвідом, а де потрібно і підганяє, щоб не заснути на півдорозі.

Перше наше знайомство пройшло у службовому кабінеті Тетяни Андріївни, на той час декана юридичного факультету Запорізького національного університету. І відразу ми розпочали роботу, оскільки Тетяна Андріївна, як завжди, була у всеозброєнні, запропонувала мені проаналізувати декілька можливих тем з робочими назвами: “Кримінально-правові санкції: характеристика та застосування”, “Штраф як альтернатива позбавленню волі”, “Кримінальні покарання майнового характеру: види, еволюція і перспективи”. Проте

було наголошено на доцільності вибору саме першого варіанту для подальшого дослідження. Опанувати проблему побудови та застосування кримінально-правових санкцій відразу за всі злочини в межах однієї кандидатської дисертації, зрозуміло, було неможливо, тому вибір пав на найбільш розповсюджені як на той час, так і тепер, злочини проти власності. Вже згодом я зрозумів, яка актуальна, цікава і важка тема мені дісталась, і через деякий час ця проблема мене затягнула.

Потім були роки плідної роботи. Тетяна Андріївна допомагала мені у всьому. Не тільки ділилась науковими ідеями, вичитувала текст роботи, а і допомагала з публікаціями, на той час фахових юридичних видань було не так багато як сьогодні і потрапити на сторінки відповідних журналів було доволі складно, оскільки думки молодого ад'юнкта із тоді провінційного в науковому плані Запоріжжя могли і не зацікавити шановні редакційні колеги.

Їдь туди, не знаю куди, і роби те, не знаю що – це не про Тетяну Андріївну. Незважаючи на завантаженість у роботі, хвороби, труднощі переїздів вона особисто вирішувала всі організаційні питання. Везла молодих аспірантів на конференції, захисти дисертацій, знайомила з провідними вченими.

Мене завжди захоплювала організованість Тетяни Андріївни. Іноді задаєш собі питання, як вона все встигає? Величезній кількості молодих вчених вона дала дорогу у наукове життя. Зроблено надзвичайно багато, завдяки її зусиллям Запоріжжя вже не сприймається

науковою провінцією – функціонує спеціалізована вчена рада із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, вже не ми їдемо, а їдуть до нас (до Тетяни Андріївни) з різних міст, навіть, держав за порадою. Важко собі уявити те місце, де не працюють випускники Тетяни Андріївни.

Вона не може без роботи. І з кожним роком її тягар зростає, оскільки тепер вона дає дорогу не тільки своїм учням, а вже і їх учням.

Тетяна Андріївна не тільки чудовий керівник і науковець, але і прекрасна людина. Може і відмінну юшку зробити, задушевно заспівати, сказати тост, що пробирає душу...

Згадуючи про людину, яка відкрила тебе шлях у науку, невірно було б не

написати про Сергія Федоровича Денисова. Саме він вчив мене (ще курсанта) писати перші тези, збирати і аналізувати матеріал, ставити проблеми та шукати шляхи їх вирішення. Його енциклопедичні знання допомагали знайти відповідь на складні питання, а феноменальна пам'ять – віднайти необхідний матеріал. І на запитання, де я взяв ту чи іншу доволі рідку книгу, лунала відповідь, що з особистої бібліотеки родини Денисових.

Саме Сергій Федорович вчив мене премудростям професії. Після його організаторської школи не складно працювати в будь-якому вузі та колективі.

Та і Тетяну Андріївну важко уявити без Сергія Федоровича як і навпаки, так вони один одного надихають і доповнюють.

Філей Юрій Володимирович,

*Завідувач кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
Запорізького національного технічного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*















ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ГЛАВА I.....	5
Тацій В. Я.....	6
Борисов В. І.	11
Тихий В. П.....	15
Бабенко А. М.	16
Батыргареева В. С.....	20
Баулін Ю. В.	26
Блага А. Б.	32
Романов С. Ю.	35
Василевич В. В.....	38
Голина В. В.	43
Головкін Б. М.....	49
Гуторова Н. О.	53
Демидова Л. М.	58
Денисов С. Ф.....	62
Денисова Т. А.	67
Леонов Б. Д.	72
Джужа О. М.....	74
Дзюба В. Т.	76
Євдокімова О. В.....	80
Емельяненко В. В.	84
Емельянов В. П.	88
Єфремов С. О.....	91
Женунтий В. И.....	95
Журавська З. В.....	100
Загиней З. А.	102
Колб О. Г., Горбачевський В. Я., Копотун І. М.....	106
Корнякова Т. В.	113
Кузнецов В. В.....	117
Кулик О. Г.....	122
Литвинов О. М.....	127
Мартиненко О. А.....	132
Михайліченко Т. О.	135
Навроцький В. О.	139

<i>Назимко Є. С.</i>	142
<i>Оболенцев В. Ф.</i>	145
<i>Осадчий В. І.</i>	148
<i>Пономаренко Ю. А.</i>	151
<i>Радутный А. Э.</i>	156
<i>Савинова Н. А.</i>	158
<i>Савченко А. В.</i>	160
<i>Стрельцов Е. Л.</i>	163
<i>Туляков В. А.</i>	168
<i>Тучков С. С.</i>	173
<i>Фесенко Е. В.</i>	175
<i>Фріс П. Л.</i>	179
<i>Харитоновна Е. В.</i>	184
<i>Шаблистий В. В.</i>	192
<i>Шакун В. І.</i>	195
<i>Шапченко С. Д.</i>	199
<i>Шепітько М. В.</i>	203
<i>Шинкарьов Ю. В.</i>	208
<i>Юзікова Н. С.</i>	210
ГЛАВА II	214
<i>Босак К.С.</i>	215
<i>Бульба О. М.</i>	218
<i>Конарбаева Н.М.</i>	220
<i>Коваленко Н. О.</i>	223
<i>Леоненко Т. Є.</i>	226
<i>Макаров В. О.</i>	228
<i>Мухамедишин Ф. Б., Нигматуллин Р. В.</i>	230
<i>Рябчинська О. П.</i>	232
<i>Сердюк П. П.</i>	237
<i>Салімонов І. М.</i>	240
<i>Стулов О. О.</i>	242
<i>Філей Ю. В.</i>	244

Науково-популярне видання

ШЛЯХ У НАУКУ: РОЗПОВІДЬ ПРО ВЧИТЕЛЯ

*Відповідальний редактор
професор Денисова Т. А.*

*Укладачі:
С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. П. Рябчинська*